

తి క్క- న భా ర త ము :

కర్ణపర్వము

సంపాదయిత :

మ రు పూ రు క్కో దం డ రా మ రె డ్డి

ఆంధ్ర ప్రదేశ్
సాహిత్య అకాడమీ
హైదరాబాద్

ఉస్మానియా యూనివర్సిటీవారి
సంకలన ప్రతినిధి.

వ్రథమ ముద్రణ 1972

5000 ప్రతులు

వెల:

రూ. 3.00

ముద్రణ :

ప్రీ డ మ్ ప్రెస్

వరదాన - 21.

కిమస్తి మాలాం కిము కౌస్తుభం వా పరిష్కీయాయాం బహుమన్యసేత్వం :
 కిం కాలకూటః కిమువా యశోదాస్తన్యం తవస్వాదు వదప్రభో మే :

భైరవ కోన యందలి హరిహరనాథ

అంజలి—

చిన్ననాటినుండి, కర్ణుని మూర్తిపూజను
ఉగ్గుపాలతోబోసి గరపిన

మా అమ్మ కామమ్మకు

తిక్కన శిల్పోపాసనను గరపి, ఆయన
కవిత్వపుటనలతేనియను అలుసులు రాకుండ
త్రావించిన,

బందరు ఆంధ్రజాతీయ కళాశాల ఓజ్జలు
(1920-1924)

శ్రీమాన్ వేదాల రంగాచార్యులు

భారత విమర్శనాగంధమును మేనెల్ల మెత్తిన

బ్ర. శ్రీ. పెండ్యాల వేంకట సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి
గారలకు గురుదక్షిణగా !

నెనరు—

కర్ణపర్వమును, నా ఎరిగినరీతిని, నాకు చొప్పడిన కైలితీరున ఆంధ్రావళికి సమర్పించను అవకాశమిచ్చిన ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమివారికి హృత్ పూర్వక వందనములు. కర్ణపర్వ సంపాదక కృషిమాట ఎత్తుకొనగానే, నన్నే సూచించిన పెద్దల విశ్వాసమునకు అర్హుడను కాగలననియే నా నిండునమ్మకము. దీనికిగా అధ్యక్షులు డాక్టర్ బెజవాడ గోపాలరెడ్డిగారిని ప్రత్యేకముగ పేర్కొనవలసి యున్నది. భారతముపై నాకుగల లుబ్ధత్వమును చిన్నప్పటినుండి వా రెరిగినదే! కాబట్టే స్వర్గీయులు - ఆంధ్రవాఙ్మయ విమర్శక బ్రహ్మ - డాక్టర్ కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారు భారత విమర్శన మును చెప్పగా, నేను గురునాథునివలె వ్రాయుటకు గోపాలరెడ్డిగారు ఒక ఒప్పందమును కుదిర్చినారు. కాని ఆంధ్రభారతి అట్టినోము నోచుకొననందున అది జరుగకముందే కట్టమంచివారు కడతేరి పోయినారు. గోపాలయ్య, నా కర్ణచరిత్రకు పరిచయ వాక్యములను వ్రాసియున్నారు. ఇట్టిది వారి ఆదరణము!

ఇక, అకాడమి కార్యదర్శి శ్రీయుతులు దేవులపల్లి రామా నుజ రావుగారు, మనసిచ్చిన నెయ్యముతో నన్ను ప్రోత్సహించి, ఈ కార్యసరణి తీరమునుండి పారము చేర్చినారు. దీనికిగా వందన సమర్పణముచెప్పి ఆ మాటకు వెలతగ్గించ దలచుకొనలేదు.

పిలచినంతనే ముమ్మారువచ్చి, ఓపికతోవిని తోచిన నెరసుల ఎత్తిచూపి, అభినందించిన నేస్తకాండ్రు :- శ్రీయుతులు ఇ. వరదారెడ్డి (ఎం. ఎ., బి. ఎల్.), డిస్ట్రిక్టు మునిసిఫ్ మేజిస్ట్రేటు, కోవూరు) కె. నారాయణరావు (బి. ఎ., బి. ఎల్.), రిటైర్డ్ డెప్యూటీ కలెక్టర్ ఆ బాల్యసఖుడు యట్లారెడ్డి బాలకృష్ణారెడ్డి (కొత్తూరు) బండి గోపాలరెడ్డి (జమీన్దారై తు సహాయ సంపాదకుడు) సహాధ్యాయి-పారాణికుడు అకిలి మల్లి కార్జునయ్య; - స్థానిక రాజాగారి కళాశాల అధ్యాపకులు-

శ్రీయుతులు జీలపాటూరు చెంచు వెంకటరమణరావు (ఎం. ఎ.)
 వేదం వెంకటరామక (ఎం. ఎ.) మాధవరవు రామయ్య (ఎం. ఎ.)
 మెట్టు రామచంద్రప్రసాద్ (ఎం. ఎ.) కాపుటూరు రామచంద్రరావు
 (ఎం. ఎ.) కొండా వెంకటస్వామిరెడ్డి (ఎం. ఎ.) భాషాప్రవీణ సురభి
 సరసింహం, విద్వాన్ బడి గురవారెడ్డి (సాహిత్య అకాడమీ
 సభ్యుడు) కాళహస్తి రామనాథం (ఎం. ఎ., బి. ఇడి - రిటైర్డు.)

ఇందలి చరిత్రాంశముల నందజేసి చేయూతనిచ్చిన నెమ్మి
 కాండ్లు - బహుభాషావేది వేదము వెంకటరాయశాస్త్రి (ఎం. ఎ.,
 సాహిత్య అకాడమీ సభ్యుడు) సకలకళాకుశలుడు - నేలనూతల
 శ్రీకృష్ణమూర్తి (ఎం. ఎ., బి. ఎల్., అధివక్త.)

తక్కుంగల సహృదయులకు నిండు ఎదతో నెనరు చూపు
 చున్నాను.

ఉస్మానియా యూనివర్సిటీవారి సంశోధక ప్రతి—

మూలమును సరిబెత్తుటకు అవకాశమును కలిగించిన, ఆ సంఘ
 కార్యనిర్వాహకాధికారి - ఆచార్య ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనముగారు
 చూపిన ఆదరమునకును, చేసిన సహాయమునకును—

వాత చేత మర్యాదచూపుట ఒంటబుట్టిన - డాక్టర్ దివాకర్ల
 వెంకటావధానిగారు నన్ను తమగదియందే కూర్చుండబెట్టి, ఆరు
 దినాలు పనిచేసికొనుటకు వసతినికల్పించిన సౌజన్యమునకును, నా
 సొంతాన అకాడమీపక్షాన కృతజ్ఞతను తెలుపుచున్నాను.

ఉస్మానియావారి పరిశోధన పరోపక్షఫలితముగా—

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రి ముద్రణాలయము—

అరవై ఏండ్లనాడు చేసిన ఆంధ్రభాషాసేవస్వరూపము బయట
 బడుచున్నది. ఈ సంశోధకులు వావిళ్లవారి ప్రతినే మాతృకగా
 చేసికొని, ఎన్నో ఇతర ప్రతులలోనున్న సాహిత్యములను మాత్రం

క్రింద ఫుట్ నోట్సుగా చేర్చినారు; అంటే - యూనివర్సిటీవారు వావిళ్ల పాఠములనే గ్రహించినారనవచ్చును. ఈ వావిళ్ల పాఠమే నూటికి 95 పాళ్లు తిక్కనశైలికి, నుడికారమునకు సరిపోవుచున్నది.

వీరు నెల్లూరునుండి, చెన్నపట్నంపోయి, ఒక ముద్రణాలయమును నెలకొల్పి, భాషావిషయమున పాఠుచేసిన పరిశోధన పడినశ్రమ, వెచ్చించినధనము, ఆంధ్రుల ప్రశంసకు పాత్రములైయున్నవి. వావిళ్ల వారే గానలేకుండిన, తెనుగు నాట సాహిత్యముసంగతి అటుండనిచ్చి, వైదిక మత వాఙ్మయమే రామ భాణములపాలై యుండుననుట నిర్వివాదము. అది గుర్తించేగదా, ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషత్తు, కళా ప్రపూర్ణ బిరుదమును వెంకటేశ్వరశాస్త్రిగారికి ఒసంగి, ఒక సముచిత కార్యమును చేసినది.

ఆనంద ముద్రణాలయమువారి ప్రతి (తేవప్పెరుమాళ్ళయ్య; దేవరాజసుధి పేరు పరిశోధించిన) వావిళ్లప్రతి ననుసరించియే యున్నది.

చదువరుల శంక,

మరుపూరు కోదండరామరెడ్డి.

విషయానుక్రమణిక

శీర్షిక

పాఠము

I. అవతారిక

1. భారత ఇతిహాసము - గ్రంథసూచిక

భారతజాతి - భారతఖండము

భారతపంచము

భారతగ్రంథము

తెనుగునకు మూలము

భారతయుద్ధము - గ్రంథము

మొదట నూరు పర్వములు

కథను చెప్పినకాలము

వదునెనిమిది పర్వములు

గజేరుని వ్రాత

మార్పులు - చేర్పులు

మొదట ప్రీతిపర్వమువరకే

ప్రక్షిప్తములు

ద్రౌపదీ వస్త్రాపహరణము

కౌరవ - పాతలు

ద్రౌపది పంచభర్తృత్వము

భగవద్గీత

భానుని కాలమునాటి భారతము

పంపని కన్నడ భారతము

భారతవీరుల వయస్సులు

భారతములో అపూర్వవిషయములు

కురుక్షేత్రపు యుద్ధబలి - అతిశయోక్తి

2. కర్ణుని జ్యోతిర్మయ జీవితము

కర్ణోపనిషత్తు

అలౌకిక జన్మప్రకారములు

1

2

2

3

4

5

7

8

8

9

9

10

11

11

12

14

14

16

18

19

20

22

24

25

25

26

శీర్షిక	పొరట
కర్ణువి జన్మప్రకారములు	27
రాధేయుడు	33
రాజరాజు నేస్తము	34
శుభాంగి స్వయంవరము	35
ఆలుబిడ్డలు	37
మహాదాత	38
వితరణలేని ఈవి	40
అచంచల స్థైర్యము	40
శౌర్యసంపద	41
ప్రభుభక్తి పరాయణత	44
ఇతరులుచేసిన కర్ణువి గుణకీర్తనము	45
కర్ణువితేజము వారిజాస్త బింబము సొచ్చుట	49
కర్ణదేవాలయము	50
3. తిక్కన కవితా శిల్పవైభవము	51
౧. చరిత్రాంశము లేకము	
విక్రమ సింహపురము	51
నెల్లూరు తెలుగు చోళులు	52
వీరగండ గోపాల - ఇమ్మడి మనుమసిద్ధి	53
తిక్కన బయ్యనల తిరుగుబాటు - ఖడ్గతిక్కన వీరమరణము	54
కాటమరాజు కథ	54
మనుమసిద్ధి రణమరణము	57
తిక్కన జన్మాదికములు - ఒక కొంత	58
వంశము	58
జన్మస్థానము	60
పేరు	60
తిక్కన సంపద - సద్యశము	61
తిక్కనకవి జనాదరణము	62
ఓరుగంటి సందర్శనము - చారిత్రక కావ్యములు	63

క్రీ.క	పేజీ	పేజీ
తిక్కన - వైదికమత పునరుద్ధాపనము	64
తిక్కననాటి సంఘటనలు	69
హరిహరనాథోపాసనము	69
నెల్లూరులో హరిహరనాథాలయము ఉండలేదు	71
ఆంధ్రభారత ప్రళయ	74
ద్విపద భారతము	74
కవిత్రయభారతము - తమిళానువాదము	76
3. తిక్కన కవితాసౌరభము	76
ఆంధ్రావళి మోదమును పొరయుట	76
భావము నర్వజినమైనది	78
విరోధాభాస వాక్యము	79
వీభక్తములో చారుత	79
కూర్పునేర్పులో సౌంధ్య	80
నహణోక్తి	82
ఉపమానములు	85
చిత్రీకరణము - ఉత్పేక్ష	87
వదసారస్యము	89
పాత్ర చిత్రీకరణము	90
I. ద్రౌపది	90
II. భీముడు	91
III. హంసకాకీయోపాఖ్యానము	94

మూలగ్రంథము

శ్లోక

పాఠము

ప్రథమాశ్వాసము

సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునకు కర్ణుని వీరమరణమును జెప్పుట	101
ధృతరాష్ట్రుడు కర్ణునిశౌర్యమును ప్రశంసించి కోకార్తుడగుట	104
రణన్యాయమును పాండవులు తప్పినదానికి ధృతరాష్ట్రుని వగవు	107
అశ్వత్థామ కర్ణుని సేనాముఖము చేయమనుట	108
కర్ణుడు సర్వసేనాధిపత్యంబు వహించుట	110
కర్ణుడు వింత చెన్నుతో యుద్ధమునకు వెడలుట	111
కర్ణుని నాయకత్వమున మొదటిసారిపోరు - మొదటి మొగ్గరము	112
అర్జునుని ప్రతిఘాతము	113
భీముని విజృంభణము	116
కర్ణుడు మార్కండి పేర్చుట	117
సాత్యకి విందానువిందుల గూర్చుట	117
ధృతరాష్ట్రుని మనుషుడు శ్రుతకర్మ వీరవిహారము	118
ద్రౌపదేయులలో అగ్రజుడు - ప్రతివింధ్యుడు చిత్రుడనురాజును చంపుట	119
భీమసేన అశ్వత్థామల భీమసంగ్రామము	21
ఉపపాండవుడు - శ్రుతకీర్తి శత్రునితో పోరుట	22
దుశ్శాననుడు సహదేవునితో యుద్ధంబుచేసి మూర్ఛిల్లుట	123
నకులుడు కర్ణునితో దలపడి పరాభూతుడగుట	124
కర్ణుడు నకులుని అవమానించి పెల్లుబ్బుట	126
కౌరవుడు-యుయుత్సుడు సౌదలనందనుడగు నులూకుని మార్కొనుట	127
నకులనుకుడు - శతానీకుని విజృంభణము	128
భీమసేనపుత్రుడు - శ్రుతకీర్తి సౌదలునితో యుద్ధముచేయుట	129
ధృష్టద్యుమ్నుడు కృపాచార్యునితో పోరి పారిపోవుట	129
కృతవర్మ కుండుల యుద్ధము	130
సత్యసేనుడు శ్రీ కృష్ణుని ఉతగాత్రునిగా జేయుట	132
వివ్వచ్చుని బీభత్సవిహారము	132

దుర్యోధన దర్శణం ద్వంద్వయుద్ధము	188
విజయుడు పోరులో దూరుట	186
కర్ణుని విజయమునకు కారణము	187
కర్ణుని సర్వసేనాధిపత్యమున ప్రథమదినన సమరము ముగియుట	188
కర్ణుడు రాజాజ్ఞతో ఉత్సాహపవనంబులు వలుకుట	189
అంబికేయుని అలజడి, సంజయుని ఓడార్పు	140
కర్ణుడు విజ అశ్రుశస్త్రాది దివ్యమహిమనుపేర్కొని,	
తనకు మద్రపతిని సారథిగా చేయగోరుట	141
కౌరవపతి శల్యుని కర్ణునకు సారథ్యముచేయునుని అర్థించుట	144
శల్యుడు కర్ణుని చులకనచేసి మాట్లాడుట	145
త్రిపురాసురుల వృత్తాంతంబు	147
* చచ్చినవానిని బ్రతికించి, వదిలించిపోయి జాబిసీరు	148
* త్రిపురసంహారముగావింప బ్రహ్మాదులు రుద్రుని ప్రార్థించుట	149
* దేవద్రావణము, తమతమశక్తుల సగపాటు శివుని కర్పించుట	150
* దేవతలు శివుని పశుపతిత్వమును అంగీకరించుట	151
* చరాచరాత్మకమైన రథమును విశ్వకర్మ నిర్మించుట	152
* కమలాననుడు సారథ్యము బూనుట	153
* రుద్రుడు త్రిపురముల సంహరించి సురల సంతోషపఱచుట	154
* కౌరవపతి మద్రపతికి రాదేయుని శస్త్రాస్త్రసంపదను వివరించుట	155
* శల్యుడు కర్ణునకు సారథ్యముచేయ నొడంబడుట	157

ద్వితీయాశ్వాసము

ఎత్తుకొనగనే శల్యుని అచువలుకుట	162
రాదేయుని మానదర్శన ముటలు	163
శల్యుడు అర్జును పరాక్రమమును ఉగ్గడించి, కర్ణుని తూలనాడుట	165
అర్జును జూపినవానికి పససనంబిత్తునని కర్ణుడు నైవికుల ప్రబోధించుట	166
కర్ణుని వీరపుమాటులువిని, శల్యుడు ఎత్తిపొడుచుట	167
కర్ణునికి పిరికిమందుబోసి, ఉల్లము కలంచుటకు శల్యుడు ప్రయత్నించుట	168
కర్ణుడు విజ దివ్యాస్త్రబలమును, శస్త్రవిద్యావరణిని వెల్లడించుట	169

కర్ణుడు శత్రువి మద్రజాతి దురాచారములను పారబట్టుట	170
ఎంగితులు దివి క్రొవ్వి, హంసను ఎదిరించి పరువుపోగొట్టుకొనిన కాకి కథ	172
కాకము హంసముతో జలది చదలబడుట	174
కర్ణుడు జామదగ్ని దత్త అప్రబలమునుచెప్పి, తనకు గలిగిన శాపంబులకు వగచుట	178
కర్ణుడు నిజప్రతాపోన్నతివి ఎత్తిచెప్పి, శత్రుని దూఱుట	180
మద్రక బాహ్లాకదేశ వింద్యోపన్యాసము	182
ప్రతివచనముగా శత్రుడు అంగదేశజనితుల తూలనాడుట	183
రణము ఉగ్రమగు సూచనలు	184
కురురాజు విజయైన్యమును కోలుతల పఱచుట	186
ఉభయబలంబుల సమరసన్నాహము	187
కర్ణుడు పాంచాలకుమారులపై బడి అనేకుల తుదముట్టించుట	191
కర్ణనందనుల విజృంభణము. అందు సత్యసేనుని వీరమరణము	193
సుషేణ భీమసేనుల పోరిలో, కర్ణుడు నకులుడు జొరబడుట	198
వృషసేనుడు సాత్యకితో దలపడుట	194
పాండవవీరులు ఒక్కొక్కడి కర్ణునిపైబడి దైన్యంబు నొందుట	195
కర్ణుడు ధర్మరాజుతో దలపడి ఆవలీలగా పోరుట	196
కర్ణుడు సాత్యకిని శిఖండిని వెగడువఱచి, ధర్మరాజుని ఆవమానించుట	197
కర్ణుడు భీముడు పోరున కలియబడుట	200
మూర్ఛితుడైన కర్ణునిని నాలుకను భీముడు కోయబానుట	202
భీముడు శ్రుతవర్మాది కురుకుమారుల పెక్కండ్ర జంపుట	202
కర్ణ భీముల భీషణ రణము	203
ధర్మరాజుని వెంటబడిన కర్ణునికి భీముడు అడ్డుకగులుట	204
సంకప్తకులందఱు ఒక్కపెట్టిన ఆర్జునురథంబుపై బడుట	206
సుశర్మవ్రేటుకు కిరీటి మూర్ఛితుడగుట	207
శిఖండి కృపునికి ఓడి, తొలగిపోవుట	208
కృపాచార్యుడు సుకేతుడను పాంచాలకుమారుని చంపుట	209
దృష్టద్యుమ్నునిచే కృపుడు పరాభూతుడగుట	210

అశ్వత్థామ యుద్ధిష్ఠిరుని ఆలయించి, కలనునుండి తొలగజేయుట	211
దుర్యోధనుడు కవలపై విజృంభించి, ధృష్టద్యుమ్నునిచే విరళుడగుట	212
రాధేయుని వివిధవిధ సమరవిహారము	214
నరుని అత్యద్భుత విక్రమపరిణతి	215
అశ్వత్థామ అర్జునుని పేరపిలిచి విలిపి, పై చేయిగా పోరుట	217
మగధపతి - దండదారుడు అర్జునుచే జచ్చుట	220
పాండ్యమహిపతి - మలయకేకుని అశ్వత్థామ వధించుట	222
అశ్వత్థామ ధృష్టద్యుమ్నుల సమరము	224
అర్జునుడు ధృష్టద్యుమ్నుని రక్షించుట	225
కర్ణుడు పాంచాలవైశ్యమును దైన్యంబునొందించి, విజృంభించుట	226
రాధేయుడు పాండవేయ, పాంచాలాదియోధుల కలించుట	227
కౌరవబలము పవనసుతునెడుట నిలువలేక పాటిపోవుట	229
రారాజు, రాధేయుడు పాండవబలముతో పెనగుట	230
అశ్వత్థామ అర్జునుని ఎదిరించి మహాహవము చేయుట	231
కర్ణుడు ధర్మజు నలయించుట	233
ధర్మనందనునిపై ఆగ్రహింపవలదని శత్యుడు రాధేయునితో జెప్పుట	235
పాండవాగ్రజుని పలాయనము	235

తృతీయాశ్వాసము

కర్ణుడుచేసిన పరాభవమునకు ధర్మరాజు లోలోన కుములుట	237
గురువుత్రుడు అద్భుతవిక్రమంబున అర్జున కృష్ణుల నొంచుట	238
కర్ణుడు భార్గవాత్మమును ప్రయోగించి సంక్షోభము గావించుట	238
ఉదగ్రమూర్తియై తేరిమాడరాని కర్ణునికి అర్జునుడు జంకి పైదొలగుట	240
రాధేయుని చంపివచ్చిరనుకొని ధర్మజుడు కృష్ణార్జునులను కొవియూడుట	242
సూతసూను తల ద్రుంతునని ఇంద్రసూనుడు ఖానజేయుట	243
ధర్మరాజు కర్ణుడు బ్రతికియున్నాడని ఎఱిగి, అర్జును గినిసి గాండీవమును దూఱుట	246
గాండీవమును దూఱిన అన్న తలనఱుక కిరీటి వాలుదూయుట	249

కృష్ణుడు అర్జునుని వృథాప్రజ్ఞ నుండి విరమింపజేయుట	250
సక్యవిభాగ విధిజ్ఞాదుగాని విప్రుడు	251
అర్జునుడు అన్ననుదూఱి సమాహతుడగుట	251
అగ్రజాని తెగడినదానికి ప్రాయశ్చిత్తముగా	
అర్జునుడు తన్నుదా పొగడుకొనుట	253
పనవాస గమనోన్ముఖుడైన ధర్మజాని కమలనాభుడు వారించుట	254
ధర్మరాజు కృష్ణుని వాక్యంబులకు కలంకదేఱి,	
కర్ణునిజంపి ముదముగూర్చునుట	255
రాధేయవధ ప్రకారచింతతో బ్రస్వేదదేహుడైన	
గాంధీవిని కృష్ణుడు పోరికి మొగ్గించుట	257
కృష్ణుడు, అర్జునునికి కర్ణునిపైగల వగను రాజబెట్టుట	260
అర్జునుడు కర్ణవధ కుత్సహించుట	261
అర్జునుడు కనిపించవిదానికి, భీముడు విజసారథి -	
విశోకునితో యోచించుట	262
శకుని పననజాని మార్కొని మూర్ఛితుడగుట	265
అందఱు కన్నిరూపులై కర్ణుడు పెక్కండ్రపై పేర్చుట	266
రాధేయ రథసోత్సాహితమగు కురుబలముపై పల్లఱుడు గవయుట	269
కురుకుమారుల పదుగురజంపిన కన్వడికి వడముడి తోడగుట	269
తనచుట్టుముట్టిన రథికులపై రాధేయుడు విజృంభించుట	270
తుముల సంగ్రామము	271
భీముడు-దుశ్శాననుడు తలవడి పోరుట	272
భీమసేనుడు దుస్ససేనుని ఎడచీల్చి పచ్చినెత్తురుద్రాగి,	
వికటస్ఫూర్తిని కలిగించుట	274
కర్ణ సూనుడు - వృషసేనుడు విజృంభించి అర్జునిచే హతుడగుట	277
కర్ణార్జునుల ద్వంద్వయుద్ధము	280
కర్ణార్జునుల గూర్చిన బ్రహ్మద్రోందుల సంవాదము	280
సవ్యసాచి సమరోత్సాహము	281
అశ్వత్థామ దుర్యోధనునితో సంధిచేసికొనమనుట	281

కర్ణవిజయముపై రారాజ విశ్వానము	284
కర్ణుడు-అర్జునుడు ఒండొరులు తలపడుట	285
కర్ణార్జును లిరువురు దివ్యాస్త్రములను ఎత్తుకుపై ఎత్తుగా ప్రయోగించుట	286
మారుతపుత్రుడు, పుండరీకాక్షుడు కిరీటిని ఎగగొల్పుట	287
దుర్యోధనుడు తనయోధులను అర్జునిపైకి పురికొల్పుట	290
కర్ణుని సర్పముఖశరము గుఱితప్పనట్లు జేయ శత్రుడు ప్రయత్నించుట	291
సర్పముఖశరము, కిరీటి పురందరదత్తనుగు	
కిరీటమును భూమిపై పడద్రోయుట	292
కర్ణార్జునుల మొండిపోరు	294
కర్ణుని తేరి దావటికల్లు నేలగుంగుట	295
కర్ణుడు బ్రహ్మాస్త్రమును ప్రయోగించుట	296
కర్ణుడాడిన రణధర్మమాక్తులు	297
విరళుడు, భూమిస్థుడు, నిరాయుధుడు అయిన	
కర్ణుని అర్జునుడు దునుముట	298
కర్ణుని సముద్ధీప్తతేజము వారిజాప్తఖింజము సొచ్చుట	300
శత్రుడు దుర్యోధనునితో ఈ వైఫల్యము విధిక్రమముట	302
శ్రీకృష్ణుడు ధర్మజుడు మధుర నల్లపసౌఖ్యము ననుభవించుట	304
పలకుతి	305

అ వ తా రి క

విప్రులు గడునర్థి వేడినఁ గడిమితో
 బొచ్చెంబుసేయక యిచ్చుటాకటి ;
 బలితంపు బగతురఁ బరిమార్చుటాక్కటి,
 దండియై యనిఁజచ్చు టాండె నొకటి ;
 శరణాగతుని నెట్టి శత్రునైనను
 గరుణించి చంపక గాచుటాకటి ;
 భామినీ ద్విజవృద్ధ బాలాతుకులకైన
 యాపదఁ జెచ్చరఁ బాపుటాకటి ;
 యనఘ, యివి వ్రతములై చెల్లు నాకు ; నిం
 దొకటి దప్పెనేని వికలకీర్తి
 నగుదుఁ, గాన యిత్తు నఖిలభావముల, నా
 ఖండలునకుఁ గవచకుండలములు !

—ఆరణ్య-7: 296.

కీర్తి విడువఁజాల, గీర్తితో మెలగంగఁ
 జాపు వచ్చెనేనిఁ జత్తుఁగాని ;
 జగములోన నెల్ల సడికంటెఁ జాపు మే
 లనఁగ బరఁగుమాట యనఘ, వినవె !

—ఆర-7: 293.

ఇదీ ! ప్రబంధపర మేశ్వరుడు - శంభుదాసుడు - ఎఱ్ఱాఁజెగ్గడ
 సృష్టించిన దానవీరుడు రాధేయుని సూక్ష్మాకారచిత్రము !

కాబట్టే, 'కార్తికంతో వానలు సరి, కర్ణునితో భారతము సరి'
 అన్నచాటువ లోకంలో నామాన్యమై పోయినది. తెనుగుభారతము
 కర్ణుని 'విమల యశోఘనుఁడు' 'నిష్ఠురభుజ విక్రమోగ్రుఁడు' 'ఇను
 మారొక శరము దొడగని శత్రుసంపన్నుఁడు' 'దివ్యశర శిక్షావైభవ

పరమనిష్ఠకలిమి' గలవాడుగా వర్ణించినది. శ్రీ కృష్ణునివంటి విరోధి పక్షమువారిచే అగ్నింపజేసినది. 'అంతక కోపవహ్ని విపులాకృతి గైకొనివచ్చినట్లు' రెండుదినములు మగసిరి బయటబెట్టి, ఘోరసంగ్రామము చేయించి వీరస్వర్గము నలంకరింపజేసినాడు-కవిబ్రహ్మ! కౌరవ కార్యభారమంతయు వసుసేనుని భుజాస్కంధములపై మోపబడుటకు కారణముగూడ ఇదే! అని ఆ పూర్ణపురుషుడు-తిక్కయడ్వ కర్ణుని తేజోమూర్తికి చెన్నులు దిద్దినాడు.

ఇక కర్ణుడు అడుగడుగు ఓడిపోవు పిరికికండగలవాడుగా చాటుచున్నదెల్ల పౌరాణికులుచేయు కాలక్షేపములే! తెనుగు భారతమును ఏ తట్టుకుగాని మొగ్గని మనసుతో చదివినచో సాక్షాత్కరించు కర్ణ రూపము భవనమోహనమైనది! మున్నుడు పరికింతము.

ఇక సంస్కృత-ఆంధ్ర ఆదిభారతములనుగూర్చి గరుడదృష్టిగా కొంత పరిశీలించుము :—

1. భారత ఇతిహాసము-గ్రద్దచూపు

భారతవిషయమై ఇంతవరకు పండితులు, పరిశోధకులు వెలువరించిన విషయసారాంశమే ఇందు పేర్కొనబడుచున్నది. వేదం వేంకటాచల అయ్యర్; బి. ఏ; బి. ఎల్., (Notes of a Study of the Preliminary chapter of the Maha Bharata-1921) పెండ్యాల వేంకట సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారి భారతచరిత్ర దీనికి ఎక్కువగా తోడ్పడినవి.

★ భరితజాతి-భరతఖండము

భరితజాతి ప్రస్తావనము ఋగ్వేదములోనున్నది. ఆ జాతివారి చరిత్రమే భారతము. ఈ వేదమున ప్రశంసింపబడిన భరితునిపేరనే యీ దేశమునకు భరతఖండమని పేరు గలిగినది. ఈయన మహావీరుడు; అశ్వమేధము లనేకములు చేసిన సమ్రాట్టు!

కాని, మార్కండేయపురాణము-స్వాయంభవు మనువు మనుమడు-ఋషభుని కొడుకైన భరతుని పేరనే యీ పుణ్యభూమికి ఆ పేరు వచ్చినదని వెలిబుచ్చుచున్నది. ఇంకను దుష్కర్తునికొడుకు, శ్రీరాముని కొడుకు, జడభరతుడు అనువారుగూడ కొందరున్నారు; కాని వీరికి యీ పేరుతో ఎట్టి సంబంధముగాని లేదని పలువురు.

ఇట్టి తారుమారులు మనచరిత్రకు సహజగుణముగా నున్నది.

★ భరతవంశము

‘వరమున బుట్టితిఁ, భరతవంశము జొచ్చితి’ అని ద్రౌపది సగర్వముగా చెప్పుకొనుచున్నది; కాని ఆ భరతవంశము వీరివరకు సాగివచ్చినదో లేదో అని ఒక సందేహము.

(భాగవతము-9-వ స్కంధము 632 వద్యము మొదలు)

“దుష్కర్తుడు గర్భనతి అయిన శకుంతలను వదలి పెట్టి స్వరాజధాని చేరిన తర్వాత, ఆకాశవాణి-శకుంతలకు పుట్టిన బాలుడు నీ కొమారుడు; నీవు భరింపుము-అనుటచే భరతనామమున బలగెను. ఇతడు 27,000 ఏండ్లు ధరణిని ఏలినాడు. ఇతని భార్యలు మువ్వరు, మువ్వర పుత్రులను కని, వారు వల్లభునితో సరిగారని తెలిసికొని, తోడ్పడన ఆత్మశిశువుల శిరముల దునుమాడిరి. అట్లుగా, ఈ భరతునికి సంతతే లేకపోయినది.

‘ఇట్లుండ, బృహస్పతి తన వదిన-మమతపై బడి (ఛక్యుని భార్య) సురతమునకు తార్కొనగా, అంతకుముందే ఆమెగర్భమునందుండిన బాలుడు వలదని వారించును. దీనికి బృహస్పతి అలిగి, వానిని అంధుడవు అగుమని శపించెను; ఆ గర్భస్థరాణి కోపముతో దేవగురువు ఇంద్రియమును బయటకు తన్ని వేయగా, అది బయటబడి బిడ్డయ్యెనాడు. బృహస్పతి, ఆ శిశువును మమతను భరింపమనగా ఆమె ఆయననే భరింపుమనినది. వెంటనే ఆ ఇద్దరును ఆ బిడ్డను దిగనాడి, ఎవరిదారిన వారు పోయినారు. ఇద్దరు భరింపుమనినారు కాబట్టి ఆ బిడ్డ భరద్వాజుడైనాడు. గర్భస్థశిశువు దీర్ఘతముడైనాడు.

“ఈ పరిత్యక్త శిశువును మరుత్తులు పోషించి, పెద్ద జేసినారు. ఆవల పుత్రార్థియై వాపోవుచుండిన భరతునికి యీ కుమారుని ఇత్తురు. ఆయన చేకొనగా, ఇతడు వితథుడు అనుపేర భరతవంశమునకు వంశకర్త అయినాడు.”

ఈనాటిదృష్టికి యిది అసభ్యమే! అందువల్లనే “పురాణములను, వాటి కవిత్వసౌభాగ్యము ననుభవించుటకే చదువవలెను” అని విసుగెత్తి శ్రీ వివేకానంద స్వాములవారు చెప్పినారు.

ఇట్లా ఈ భరతవంశ బీజమునకు జడ్డిగములోనే మిడతపోటు తగిలినది. ఒకవేళ ఇదే ఆ వంశమని అనుకొనినా, భీష్మునితోనే నిస్సంతాన సికతాతలములో ఇట్టింకిపోయినది.

★ భారతగ్రంథము

భారతమును మొదట ద్వైపాయనుడు కావ్యముగా వ్రాసినాడు. (కృతమయేదం భగవాన్ కావ్యం పరమపూజితం) ద్వీపమే అయనం - ఉనికిగా గలవాడు ద్వైపాయనుడు; నల్లటివాడగుటచే కృష్ణద్వైపాయనుడైనాడు.

ఈయన భారతమును వ్రాసి వ్యాసుడైనాడు. పురాణములు వ్రాసినవారికి ‘వ్యాస’ అన్నది ఒక చిరుదము. ఇది బుద్ధుడు విక్రమాదిత్యుడు అను వాటివంటిది. మన పురాణములలో 28 మంది వ్యాసులు లెక్కకు వచ్చిఉన్నారు. అన్ని యుగములు బ్రతికియుండి, పరస్పర విరుద్ధములైన 18 పురాణములను ఒకేవ్యాసుడు వ్రాసినాడనుట పొసగదు. వేదవిభజనము చేసినది, బ్రహ్మసూత్రములను వ్రాసినది వ్యాసుడేగాని సూక్ష్మముగా వీరిని వేరుచేసినారు. వేదవిభజన వేద వ్యాసుడు చేయగా, బ్రహ్మసూత్రములు శాదరాయణవ్యాసకృతము అని చెప్పుచున్నారు. వ్యాసపదమునకు వ్యాపింపజేయుట అనిగదా అర్థము. వేదవిభజనము చేసినవారికిగూడ వ్యాసచిరుదమే!

వ్యాసునికీముందే పురూరవమహారాజు, ఒక్కొక్కటగా నుండిన వహ్నిని-వేల్పును-పురుషోత్తముని-వేదమును-ప్రణవమును తన బుద్ధిపెంపుతో మూడుగ నేర్పరచిరని భాగవతము చెప్పుచున్నది. ఇది సమంజసమే! ఆనాడు భూరివిద్య క్షత్రియులదిగదా. (సంస్కృత భాగవతము 9-స్కం. 14-వ అధ్యాయం చివరన; తెనుగు 9-స్కం-420 పద్యము.)

“భ్రాజితవృత్తిమై బరంగు భారతసంహిత, సంయమిద్రులారా జయ నామ కంబునను రాజితభంగి జగత్రయంబునం బూజితకీర్తియై నెగడు...స్వర్గా-పర్వ-89

వ్యాసుడు మొట్టమొదట ‘జయ’ అనుపేర 8800 శ్లోకములలో భారతకావ్యమును వ్రాసినాడు. అది 24,000 లకు పెరిగి, ఆ కావ్యము ఇతిహాసమైనది; భారతమైనది; ఆవల మహాభారతమైనది; చివరకు పంచమవేదమైనది. ఇక లక్షగ్రంథమునకు పైన ఎట్లు కాకుండగలదు?

వ్యాసుని శిష్యులు-నారద, దేవల, శుక, జైమిని, వైశంపాయనులు యీ భారతమును చెప్పినారు. దానిని వినివచ్చి, వైమిశారణ్యమున నాగుచుండిన సత్రయాగములో, శౌనకాది మహామునులకు ఉగ్రశ్రవసుడను సూతుడు (రోమహర్షుడనువాని కొడుకు) 1,20,000 శ్లోకములతో చెప్పగా అది మహాభారతమైనది. (శౌనకాది భూసురవరు లింపున గరంగుచొప్పున చెప్పినవారు:-స్వర్గా-పర్వ-94)

★ తెనుగునకు మూలము

ఆంధ్రీకరించుటలో నన్నియ సౌతి మహాభారతమును, తిక్కన వైశంపాయన భారతమును చేపట్టినారు. ఎట్టన రెంటిని పేర్కొనుచున్నాడు.

ఆంధ్రభారతము ప్రథమముద్రణము 1850 లో ఆలూరు ఏకాంబర జోస్యులవారిచే గావింపబడినది. లండన్ ఇండియా లైబ్రరీలో నున్నది. అచ్చు 18కి లో అని కొందరు. భండార్ కారు సంస్థ

వారు తమ సంశోధనప్రతికి సహాయకారిగా అనువాదములలో ప్రాచీనమైన ఆంధ్రభారతమునే చేపట్టినారు. పంపనికన్నడభారతము క్రీ.శ. 901 ప్రాంతాన పుట్టినా, అందు వైదికదృష్టిమారి జైనప్రాబల్యము జొరబడుటచే మూలమునకు భిన్నమైనది. అందుచే కర్ణ పర్వమును తిక్కన రచననే వారు గ్రహించినారు.

తిక్కన చేపట్టిన సంస్కృతమూలము, శారదాలిపిలో నున్న మూలమునకు దగ్గరదగ్గరగా సరిపోవుచున్నది. ఇది (కుంబకోణ) దక్షిణాదిప్రతికిగూడ సన్నిహితమైనది. కాని దక్షిణప్రతిలో ప్రక్షిప్తములు, మార్పులు, తత్కాల వ్యతిరేకపురాణాంశములు చాల చేర్చబడినవి. తలకొకతీరుగా వ్రాసినవి చాల ఇందు దూర్చబడినవి. శారదాలిపి ప్రతికి, దక్షిణప్రతికి మధ్యస్థంగా తెనుగు వ్రాతప్రతులున్నవి. తెనుగు (సంస్కృత) ప్రతులు ఎక్కువగా ఉత్తరదేశ ప్రతితో సరిపోవుచున్నవి. ఈ కర్ణ పర్వము ఎక్కువగా కుంబకోణపు ప్రతిని అనుసరించియున్నది.

తెనుగులిపి ప్రతులు—1. లాహోరు డి. ఎ. వి. కళాశాల నుండి (ఇస్పాదు, తూర్పు పంజాబు) హాషియార్ పూరులో సాధు ఆశ్రమమును చేరియున్నది.

2. మేల్కోటలో, యదుగిరి యతిరాజ మత గ్రంథాలయమున గలదు.

3. తంజావూరు సరస్వతీ మహల్ గ్రంథాలయమున నున్నది.

ఈ సంస్కృత కర్ణ పర్వము—వైశంపాయనుడు చెప్పినది. అట్లే తిక్కన తెనుగుగ్రంథముగూడ.

ఆరునుడు సంసప్తకులతో రెండుదినములు పోరాడినట్లుండ, తిక్కనప్రతిలోను, కొన్ని దక్షిణప్రతులలోను, ఆపోరు ఒకనాటిదిగా రెండవనాటి యుద్ధమునకే కొనిపోబడినది.

★ భారతయుద్ధము-గ్రంథము

సక్షత్రగతినిబట్టి (అశ్వన్యాది) భారతయుద్ధము క్రీ. పూ. 1500 లో జరిగినదని లోకమాన్య బాలగంగాధర తిలకు నిరూపించినారు. కాకొబి అను జర్మనుపండితుడు వేరువిధముగా పరిశోధించి, ఇదే నిర్ణయమునకు వచ్చినాడు. ఆనాడు కృత్తికతో గణన ప్రారంభమయ్యేది (కాబట్టే కార్తెలు) ఇప్పుడు అశ్వనితోగదా ప్రారంభమగుట. మొదట మనకు మేషాది పన్నెండురాసులు లేవు; గ్రీసునుండి వరాహమిహిరుడు (యవనాచార్య) కొనితెచ్చినాడు. ఇట్లే వారములుగూడ విదేశీయములే!

గ్రంథరచనమునకు ముందు, ఎప్పటినుండియో రామాయణ భారతకథలు గేయరూపమున 'కుశీలవ్రులు' అను గాయకజాతిచే గానము చేయబడుచుండినవి. క్రీ. పూ. 900 ఏండ్ల ముందు వెనుకలతో, లిపి పుట్టినతర్వాత ఈ గ్రంథములు వ్రాతకు వచ్చినవి. భారతము ఇప్పటిరూపమును క్రీ. పూ. 500-400లలో పొందినదని లోకమాన్యతిలకు నిరూపణము. దీనిని జర్మనుపండితుడు వింటర్ నిడ్జ్ అంగీకరించుచున్నాడు. భావతో మానవనాగరకము తప్పటడుగులు వేసి, లిపితో పరుగెత్తినదనిగదా పెద్దలు చెప్పేమాట! ఈ గ్రంథములను సూతులు ప్రచారములోనికి దెచ్చి వ్యాపింపజేసినారు. సూతులు బ్రాహ్మణస్త్రీకి క్షత్రియునికి బుట్టినవారు; రథకారక వృత్తితో బాటు పౌరాణికులుగాగూడ నుండిరి.

'యవన' శబ్దము భారతమున పేర్కొనబడుటచే, నేటిరూపము దానికి క్రీ. పూ. 400 ప్రాంతాన లభించినట్లు ఎన్నబడుచున్నది. భారతగ్రంథమును మొట్టమొదట పేర్కొనినది ఆపస్తంబుడు (క్రీ. పూ. 4-శ-; ఈయన రామాయణమునుగూర్చి ప్రస్తావించడు.) ఆ తర్వాత భారతమును ఉదాహరించినది, క్రీ. పూ. 180 ప్రాంతమున వెలసిన పతంజలి.

దీనితర్వాత భారతమును పంచమువేదము చేయుటకు, వివిధ పురాణములనుండి కథలు కల్పనలు చేర్చబడి, మహాగ్రంథమైనది; ఇదే వైదికమత పునఃప్రతిష్ఠాపనమునకు ఏడుగడ అయినది.

★ మొదట నూరుపర్వములు

సంస్కృతభారతము ఆదిలో నూరుపర్వములుగా - ఇప్పటి ఆధ్యాత్మములవలె నుండినది. నన్నియభట్టారకునికిముందే ఇప్పటి 18 పర్వముల విభాగమును పొందినది.

పర్వానుక్రమణిక అని, పర్వసంగ్రహమని, భారతమందలి విషయములన్నిటిని టూకీగా చెప్పినభాగములు, భారతము మొదట నున్నవి. ఇవి పోతనామాత్యుని స్కంధాంత గద్యములవంటివి; ఇది విషయసూచిక. నన్నియ 18 పర్వములను తెలిగించుచునే, సంస్కృతమునుబడి, నూరింటికి అనుక్రమణిక, సంగ్రహమును వివరించినాడు. ఈపని పరిశోధనకు ఎంతగానో ఉపకరించినది. మూలగ్రంథ స్వరూపమును తెలిసికొనేదానికి ఇది మంచి అస్త్రీభారమైనది.

ఇందులేనివి అన్నీ ప్రక్షిప్తములని ఎన్నబడుచున్నవి.

★ కథను చెప్పినకాలము

భారతయుద్ధము ముగిసినతర్వాత, అర్జునుని మనుమడు-పరీశీత్తు 60 వండ్లు బ్రతికినాడు. ఆయనకొడుకు జనమేజయుడు, తన 50-వ ఏట సర్వయాగముచేసి, వైశంపాయనివలన భారతమును వినును. అనగా, యుద్ధానంతరము ఇంచుమించు 110-120 సంవత్సరములకు భారతకథ రూపొందియుండును.

కైస్తవుల బైబిల్ లోని నూతన నిబంధన ముఖ్యాంగములైన సువార్తలు (Gospels) క్రీస్తుమరణానంతరం 78-80 ఏడ్ల తర్వాత వ్రాయబడినట్లే, భారతము వ్రాయబడియుండును. కథ జరిగేదానికి ముందే రామాయణభారతాదులు, ఋషుల యోగదృష్టిశక్తితో వ్రాయబడినవనుట కల్పనాచాతురి. భారతము ఇతిహాసముకదా!

ఈ భారతరచన “ద్వైపాయనుండు సంవత్సరత్రయంబు నిర్మించి” (ఆది-1: 67) “సంవత్సర త్రయకృతంబు” (స్వర్గా-ఏకా శ్వాస: 81) అని చెప్పబడినది. ఇది సంస్కృత భారతరచన సంగతి కాదేమో! కానేకాదు.

తిక్కనకూడ 1243-46 మధ్య భారతమును మూడేండ్లలోనే వ్రాసినాడు. ఇది కాకతాళీయమా!

★ పదునెనిమిది పర్వములు

భారతమును ఒక తియ్యటి చరకుగడగా పోల్చి, పద్దెనిమిది గణపులు- పర్వములుగా వేరుచేసినారు- ఆవలి నిర్మాతలు. తురక వాసన తగులకముందు, మనవారికి యీ సంఖ్య పరమపవిత్రముగా నుండినది!

అప్పుడు, వైదికపరంగా 12 నెలలను 18 గా విభాగించినారు. దీనికిముందు, అనగా ద్వాదశాదిత్యులకుముందు 8-10 ఆదిత్యులు (సూర్యులు=మాసములు) ఉండినారు. అంతవరకుండిన (యాగ) బలి వితర్దులు పదకొండింటికిమారు 18 అయినవి. ఈ తిన్నెలు 10 మూరలు పొడవు, 8 మూరల వెడల్పుగా చేయబడినవి. దీనిని అనుసరించియే భారతము 18 పర్వములుగా వేరులు చేయబడినది. దీనితర్వాత యీ సంఖ్య పీల్చి పిప్పిచేయబడినది:- భారతయుద్ధం 18 దినాలు; పై న్యం 18 అక్షౌహిణులు; సేనాపతులు 18 మంది; ‘జయ’ అనుమాటకు సంఖ్య 18 అని, దానినిగూడ ఇప్పుడు ఈకోటిలో చేర్చినారు. విదుర ధృతరాష్ట్ర గాంధారి కుంతి యుద్ధానంతరం 18 ఏండ్లు బ్రతికియుండి, కార్పిచ్చులో నీటగుదురు. ఆవల పురాణములు 18; ఉప పురాణములు 18 అయినవి. భగవద్గీతను 18 అధ్యాయ సంఘటితముగనే నిర్మించినారు.

★ గణేశుని వ్రాత

కట్టుకతలు స్థిరమైపోయి, పురాణమగుట హిందూమతములో వలెనే అన్ని మతములకును సహజలక్షణమై పోయినది. భారతమును

దేవగణము దీసికొనిపోగా, మిగిలినదే మర్త్యులకు దక్కినదట! వేదములను భారతమును అటు ఇటు ఒక తక్కువలోబెట్టి తూయగా- ఎక్కడ, ఎప్పుడు, ఎవరో? -మొగ్గు అయిన భారతగ్రంథము మహా భారతమైనదట!

అంతకుముందు వ్యాసభగవానుడు, భారతనిర్మాణమును ఊహించుకొని, రూపము కడుర్చుకొని, వ్రాయసగాడు లేడిని చింత పడుచుండగా, పిలువని పేరంటముగా, ఇంకేమీ పనిలేనట్లు బ్రహ్మ వచ్చి, వ్యాసుని ఎదుటనిలిచి 'గణేశునిచేత వ్రాయించుకోవయ్యా' అని చెప్పి, తిరోహితమైనాడు. అప్పుడు ఈ బౌద్ధగణపయ్యవ్రాయగా ఆయన చెప్పినాడు! ఇప్పుడు ధైన్యోగ్రాఫర్ కు డిక్ టేట్ చేసినట్లు పని జరిగిపోయినది. ఆ వ్రాత భూర్జరపత్రాలమీదనో, తాటాకులమీదనో వివరము చెప్పబడలేదు. కాగితాలు, సిరా కవిసార్యభౌమ శ్రీనాథుని నాటివరకు మనకు రాలేదుగదా!

ఈ కల్పనకు తీసిపోనేల? అని కాబోలు, మన తిక్కనకు కుమ్మర గురునాథుని వ్రాయసగాడుగా కల్పించినారు. ఇది గదా కల్పనాచాతురీ పాండితి అనిన!

ఇంతకు, ఆ గణేశుని వ్రాతసంగతి సంస్కృతమూలమున లేదు; తెనుగులో నన్నియ అంతకుముందే దీనిని తవుడలేదు. అయినంత మాత్రాన కొడువ ఏమి? దట్టంగా ప్రాకిపోయి ఉన్నదిగదా! గురు నాథుడు, తిక్కనమధ్య తనమధ్య ఉండిన తెరను - యుద్ధఘట్టమున గడచిడ విని ఎత్తిచూడగా, ఒక వాలమ్మువచ్చి, అతనికంటికి తగిలి కనుగుడ్డు జననుకార్చి గుడ్డివానినిగా చేసివేసినదట! పాపం, పుణ్యా నికిపోయి. పాపం దెచ్చుకొన్నాడు- ఆ కుమ్మరి!

★ మార్పులు - చేర్పులు

భారతమునకు లిఖితరూపము వర్పడినతర్వాత, దాని స్వరూప పరిమాణాదులు గట్టిచట్టములో (Frame) బిగించవేయబడినట్లు ఈ

పర్వానుక్రమణిక, పర్వసంగ్రహము నిక్కచ్చిగా తేల్చి చెప్పచున్నవి, భారతచందము, మంచినీళ్ల ప్రాయమైన అనుష్టుప్స కావడంచేత, పిల్లకవులకు - తుద్రపండితులకు - పక్షపాతులకు. తాము కోరిన అంశములను వ్రాసి భారతంలో ఇరికించి వేసేదానికి సులభసూక్ష్మమైనది, ఒకడు తనకు నచ్చనిదానిని తీసివేసినాడు, ఇంకొకడు చిట్లదీసి మార్చినాడు, మరొకడు తన కైత్యమును (కాళిదాసు కవిత్వముతో కలిపినట్లు) చేర్చినాడు, వేరొకడు - క్రోడగ్రంథ లేఖకుడు - తన నోటికివచ్చిన, అన్యసామ్యశ్లోకములను-ఆఖ్యానములను ప్రక్కప్రక్కననే కుదురుపరచినాడు. ఇట్లా ఈ ఇతిహాసమును పంచమ వేదముగా చేయను, ఎక్కడెక్కడి ఉపాఖ్యానములను, వేదాంతవిషయములను కలిపి, పరస్పర విరుద్ధవిషయాలతో ఒక విజ్ఞానమహాకోశముగా చేసివేసినారు. ఇది ఒక మహార్ణవము, ఒక విశాల దుర్గమారణ్యము అయిపోయినది.

దీనివల్ల పర్వసంగ్రహము-అనుక్రమణికలో లేని అంశాలన్నీ ఆవల చేర్చబడినవనే పెద్దల సిద్ధాంతము.

★ మొదట స్త్రీపర్వమువరకే

జనమేజయుడు, తన పూర్వులు ఎట్లా యుద్ధముచేసినారో చెప్పమని అడుగగా, వైశంపాయనుడు అధిక ప్రసంగము చేయకుండా మృతవీరులకు నివాసాంజలి యిప్పించి స్త్రీపర్వముతో ముగించినాడని, మిగత ఏడుపర్వములు తర్వాత వ్రాయబడినవని, సహేతుకంగానే విమర్శకులు నిర్ణయించినారు. ఈ భాగమునందు నీతులు లోకవ్యవహారములు చక్కగా చెప్పబడినవి. యుద్ధముతో మురిగిచచ్చిన తర్వాతగూడ యుద్ధనీతి వదలబడలేదు.

★ ప్రక్షిప్తములు

వీరిప్రకారము, పర్వసంగ్రహ-అనుక్రమణికలలో లేక, భారత మహావృత్తానికి శాఖోపశాఖలుగా పెరిగిపోయి, పొడ అయిన భాగములలో కొన్ని:—

ఈ ప్రక్షిప్తములవల్ల, భారతము వివిధకాలములలో వివిధ ప్రాంతములలో, వివిధరూపములలో ఉండినట్లు తేలుచున్నది. అందు వల్లనే ఒక ప్రాంతపుప్రతికి, ఇంకొక దేశప్రతికి సంబంధములేకుండా పోయి ఉన్నది. బ్రావిడప్రతిలో “వైష్ణవ ధర్మపర్వము” అనేది, 23 అధ్యాయములతో 1636 శ్లోకములు గలిగి, ఇతరప్రాచులకంటె ఎక్కువగా నిండి నిబిడీకృతమై యున్నది.

ఆంధ్ర ద్వీపద భారతములో కొన్ని వారలున్నవి. ఇక శ్రీపాద చారి కృష్ణభారతం సంగతి చెప్పనే పనిలేదు. మన కవిత్వయంవారు, దిగవేసి అపచారం చేసినారని ఆయన చేర్చని కథయే లేదు.

కొన్ని అంశములు అనుక్రమణికలో ఉన్నా, సంగ్రహంలో లేవు. సంస్కృతమూలములో 1-వ అధ్యాయములో ఒక కథాసంగ్రహమున్నది. అందు కథలో చాల మార్పులున్నవి. వారణావతవాసము-లాక్షాగృహ దహనము-హిడింబుని వధ ఇందు లేవు. రెండవజూదం సంగతే లేదు. మొదటితడవ ఓడిపోగానే అడవికిపోదురు. బకాసుర వధ లేదు. కీచకవధ, ఒక గ్రీకు కట్టుకతనుండి తీసుకోబడినదని వీరి వాదము.

ఉపాఖ్యానాలన్నీ తరువాత చేర్చబడినవి. ఆదిలో మాద్రీ సహగమనం చెప్పబడలేదు. యయాతి చరిత్ర మత్స్యపురాణము లోనిది. ఇట్లే ఇతర ఉపాఖ్యానములు గూడ.

★ ద్రౌపదీ వస్త్రాపహరణము

ఈ అనాగరక ఉదంతము మొదటిభారతంలో లేదని, ఆపల కౌరవులను అపకీర్తిపాల్జేయను దూర్చబడినదని చాలమంది వాదము. కుమారిలభట్టు (ఆంధ్రుడు; క్రీ. శ. 7-వ శ.) అప్పుడే ఈసంగతి వ్రాసినాడు.

వేదం వేంకటాచలయ్యరు, పెద్దాచల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి గారు వస్త్రాపహరణం జరుగనేలేదని, జరిగినదంతా - దాసి అయి

పోయిన ద్రాపది సభకు రానందున జట్టుబట్టి ఈడ్చుకొని రాబడుట మాత్రమేనని (కచగ్రహణము) భారతమునుండి అనేక ఉదాహరణలను ఎత్తిచూపి, నిరూపించినారు. తిక్కన కచగ్రహణమునే పలుమారుచెప్పి, 2-3 చోట్లమాత్రం గుడ్డలొలుచుటను ప్రస్తావించినారు. జట్టు లాగుటనే ఎక్కువ మోపుజేసి, దౌత్యసమయంలో తన్ను ఏకవస్త్రయగు దానిని గొనివచ్చినట్లు చెప్పి—

ద్రాపది, బంధురంబయిన క్రొమ్మడి గ్రమ్మనవిడ్చి, వెండ్రుకల్
దావల చేతబూని, యసితచ్చవిబొల్పు మహాభుజంగమో
నా విలిసిల్లి ప్రేతగ, మనంబున బొంగు విషాదకోషముల్
కావగలేక, బాష్పములు గ్రమ్మగ దిగ్గనలేచి, యర్హియై,

గోవిందు ముందటంబెట్టి ఇట్లనియె :—

ఇవి దుస్ససేను ప్రేక్షం
దవిలి సగము ద్రెవ్విపోయి దక్కినయని; కా
రవుతకడ దీటు మాటల
యవసరమున దలపవలయు నచ్యుత, వీనికే !

అనిమాత్రమే చెప్పించుచున్నాడు - మహాభారత మహోదధిని మఠించిన వైదికమత పరాయణులగు - తిక్కయజ్ఞ!

నన్నియ సభాపర్వములో, కృష్ణుడు గుడ్డ లిచ్చినట్లే వ్రాయక, దుస్ససేనుడు వలువలు లాగుచుండగా, ఆమె మనసులోపల ప్రార్థించుకొనుచు నిలువబడియుండినట్లే వ్రాసినాడు. తనకు యీ సంగతే తెలియనట్లు ఆ తర్వాత శ్రీకృష్ణుడు చెప్పుచున్నాడు. (సభ-2: 231)

రన్నడు వ్రాసిన (ఇతడు తెనుగువాడు) కన్నడ గదాయుద్ధ కావ్యమున కచగ్రహణమే ఉన్నది.

నన్నియ ఆశ్వాసాంతి గద్యములు, పోతనామాత్యుని స్కంధాంత గద్యములవలెనే, అ.దలివిషయమును శీర్షిక ప్రాయముగ వివరించును. సభాపర్వ ద్వితీయాశ్వాసాంతమున—“ద్యూత దుఃఖా

ర్ణవమున్నులైన పాండవుల బాంచాలి యుద్ధరించుటయు” అని సంస్కృతపర్వ సంగ్రహములోవలెనే చెప్పినాడుగాని, వీరే తాము వర్ణించిన వస్త్రాపహరణమును పేరుబెట్టి చెప్పలేదు.

ఇవన్నీ కౌరవులను తెగడను పాండవులను పొగడను, కృష్ణుని మహిమపరచును చేసినవని విమర్శకులు అనేమాట, యాదవకృష్ణుడు మహాపురుషుడై, దేవకల్పుడై, ఆవల అవతారమైన తర్వాతనే ఎంతో కాలమునకు ఇవన్ని చేర్చబడినవని వీరివాదము.

★ క్రొత్త - పాతలు

తమతమ వాదానికి బలముగా, పట్టుగా, తమ ఇష్టానుసారముగా దూర్చిన చేర్చిన విషయములను, తద్విన్నకథల ప్రక్కప్రక్కననే ఉంచుటవల్లనే భారతిమున విరుద్ధములు విద్వారములు ఏర్పడి ఉన్నవి. ఇదీగాక ఈ గాథలు, గేయములు, తమతమ వంశకర్తలు అనాదిగా నోటిపాటగా తమకు సంక్రమింపజేయగా దిగి సాగివచ్చినవి. వ్రాసినవారెవరో తెలియదు. ఇదే వాటి పరమపవిత్రతకు, పూజ్యతకు కారణమైనది. ఇక మార్పుటకు ధైర్య మెవరికి ఉండును? ఇంతేగాక, తమ వంశానుగతమైన యీ విజ్ఞాననిధులను ఎవరు దిగవేయగలరు? కాబట్టే పరస్పరవిరుద్ధభాగములు ప్రాచీనభారతీయ గ్రంథములలో ప్రక్కప్రక్కనే నిలిచిపోయినవి-అని కారణజన్ముడు-ఆ జర్మను పండితుడు ఫ్రెడెరిక్ మ్యాక్స్ మూలరు వివరించుచున్నారు. (Sacred Books of the East—Introduction.)

ఇట్టిదోషములు బై బిలుకుగూడ తప్పలేదు, (The Bible in the Balance —Charles Smith.)

★ ద్రౌపది పంచభర్తృత్వము

మొదట భారతకథ వ్రాసినవారు - ఇండో ఆర్యులలో బహుభర్తృత్వము సదాచారమైయుండిన కాలమునకు సమీపస్థులుగా నుండవలెను. పాండరాజు “ఒక ఆలుకు ఒక మగడు” అనేది తన

కాలమునకు కొత్త అని, పాతదినాలలో స్త్రీలు విచ్చలవిడిగా నుండే వారని కుంతితో అంటాడు. (ఆది-128 అధ్యాయ-ద్రావిడప్రతి; సంస్కృతము) కాబట్టి, ద్రాపది ఐదుగురుని పెండ్లాడుట సామాన్యవిషయముగానే మొదటికవి వ్రాసియుండును. వ్యాసుడు వచ్చి, ఇట్లు మగల గుంపుతో కాపురముచేసిన ఇల్లాండ్రను చాలమందిని ఎత్తిచూపి, ఇది ఆనాటికి విపరీతముకాదని చెప్పిపోవును.

పాండవులు పుట్టి పెరిగినది శతశృంగము, అంటే, ఇప్పటి తిబేతు ప్రాంతము. అక్కడ ఇప్పటికిని అనేక భర్తల పొందుగలదు, మన దేశంలో మరికొన్ని జాతులలో ఈ కులకట్టుబాటు ఇప్పటికీ ఉన్నది. (చోటానాగపూరు ప్రాంతమున; నీలగిరిలో తోడాలలోను) రానురాను దేశంలో యీ ఆచారం మారినది. ఈలోపలనే పాండవులకు దేవతలతో సంబంధము కలిగినది. అందువల్ల యీ విపరీత ఆచారమునకు కారణములు - సమన్వయములను కుదిర్చి, తలకొక వ్రాతగా వ్రాసి, అన్నిటిని ఇందే జోడించి తలబీకనకాయ జేసినారు.

దీనిపై పుట్టగొడుగులవలె లేచిన కథలు:—

1. ఒక బ్రాహ్మణి-కుమరీగిభార్య వరపడి, ప్రత్యక్షమైన దేవుని ఐదుమారులు భర్త అని వరము కోరినది. ఆ వేల్పు మరుజన్మలో 5 గురుని ప్రసాదించిపోవును. సరే! పాండవులకు యీమే తగులాటమేలనో! అది వరమో-శాపమో! కోరినది యీ జన్మలో, కాని ఇచ్చినది రాబోవుజన్మలో. ఇది ఒక Post-dated Cheque గా ఉన్నది. ఆజన్మలో ఈమె అగ్నివేదికలో ఎట్లు పుట్టినది చెప్పబడలేదు.

2. నాలాయని కథ:—నాలాయని అనునది ఒక జాతిపేరు. ఈమెపేరు ఇంద్రసేన. మూర్ఖులు ఈమె పెద్దరోగపు భర్త, వరము, కొన్ని వండ్లతర్వాత ద్రాపదిగా పుట్టును. ద్రావిడప్రతిలో దీనికి కొంత వ్యత్యాసమున్నది.

3. పంచేంద్రియోపాఖ్యానము. తెనుగులో యీ ఉపాఖ్యానము వింతవింత పువ్వులు కాయలతో నున్నది.

4. కాళిరాజకూతురె ద్రాపదిగా అగును.

5. మార్కండేయ పురాణము.

6. బ్రహ్మవైవర్తము.

7. దేవీభాగవతములలో మరికొన్ని విశేషములు చేర్చబడియున్నవి. వేదవతియే ద్రాపది. ఈ వేదవతియే సీతగూడ అగును.

ఇట్లా, ద్రాపదికథ ఒక గచ్చపాదై పోయినది.

★ భగవద్గీత

హిందువులకు పరమపవిత్రమై, సర్వ ఉపనిషత్తులు గోవుగా, కృష్ణుడు పాలుపితుకు గొల్లగా. పార్థుని పత్నియుగాచేసి గ్రహించిన అమృతమయ దుగ్ధరూపమైన అపూర్వ వేదాంతగ్రంథము - యీ భగవద్గీత! భక్తియోగమునకు మూలగ్రంథమైన గీత, నేడు ప్రపంచ వాఙ్మయముననేగాక, వేదాంతక్షేత్రమున పూజింపబడుచున్నది. ఈ పావనగ్రంథమునకు ఎట్లు-ఎప్పుడు ఈ పేరు వచ్చినదో నిర్ణయించుటకు ఎట్టి ఆధారములుగాని లేవు. భగవంతుడు చెప్పినదని, భగవంతుని విషయములను చెప్పినదని, పండితులు అర్థాలు చెప్పచున్నారు (Song Celestial).

దారుణయుద్ధమునకు కత్తులుదూసి, ఎదురెదురుగా నిలబడియున్న ఆ ఉద్రిక్త నిశితసమయంలో 700 శ్లోకాలలో, క్లిష్టతమ వేదాంతవిషయములను చెప్పట - వినుట - ఎఱుగుట అనూహ్యములుగా నున్నవని. అండువల్ల గీత కరుక్షేత్రమున సేనాముఖమున పుట్టిఉండదని చాలమంది మతిము. తిక్కన సోమయాజి 50 పద్యములలో తేట తెనుగులో, ఇందలి వేదాంతమునంతా ఒలిచి చేతిగోబెట్టినాడు-అంతే!

ఇంతటి ప్రళయస్థిగనిన గీతను, యీ పేరుతో పర్యవసంగహముగాని అనుక్రమణికగాని పేర్కొనవు. నన్నయ తెనుగుసేతగూడ చెప్పదు. నన్నయకంటె ఎక్కువ వైదిక మతాభిమానంగలవారూడినారా? పేరుకే కొరగాని, ఎన్నియో స్వల్పవిషయములను ఏ కరువుబెట్టిన యీ విషయసూచికలు, ఇంతటి ఘనతర పవిత్రవిషయమును దిగవేసియుండగలవా? అని ప్రశ్నించుచున్నారు.

లోకమాన్య తిలకు, తమ గీతారహస్య విపులపీఠికలో, గీతలోని ముఖ్యవిషయములు, వైదిక మతబీజములు, యథాతథముగ భారతమునుండి - ఉపనిషత్తులనుండి సకాయంగా వెల్లడించుకొని రాబడి, ఇందు పాతిపెట్టబడినవని, నూటికిపైన శ్లోకభాగములను, భావములను ఎత్తిచూపినారు. భారతశ్లోకములు అనుష్టుప్ లైతే, గీత త్రిష్టుప్తు ఛందములో నున్నది. ఇది ఒక పటుకుగానే ఉన్నది.

అంతటి కృష్ణావతారమునకు, ఇంతటి హీన కుకవి వృత్తియెల అని మరికొందరి ప్రశ్న. ఈ దేవకీకృష్ణునికి ముందు వ్యాప్తిలో నుండిన ఈ మతసంప్రదాయమును, యీయన తన గురువు - ఘోరుడను ఋషివలన జ్ఞానోపదేశమును బొంది (ఛాందోగ్యోపనిషత్తు) సచారమునకు దెచ్చినారని, ఆ మతగ్రంథమే ఇది అని - ఈ వర్గంవారు అనే మాట.

(శ్రీ) వివేకానందస్వాములవారు - గీతను ఆదిశంకర భగవత్పాదులవారే వ్రాసి, తన మతవ్యాప్తికి ఘనతకు ఆధికారికముద్ర లభించుటకు కృష్ణునిపేర బెట్టి, భారతములోనికి చొప్పించి అతికివేసినారు. (Foisted into the Body of Maha Bharata) అనే వాదమును కాదనరైరి. (ఆలంబూబాబు; మార్చి-1897.)

గీతాభాష్యములకు మూలముని చెప్పబడే బోదాయన వ్యాఖ్య, దేశంలో కనుకెక్కడా కనిపించలేదని, రామానుజాచార్యులవారు చూచినది శిథిలప్రతి అని చెప్పికొనినను, ఎందుకు దానిప్రతి వ్రాయించలేకపోయినారని సందేహించి (శ్రీ) వివేకానందులవారు చెప్పుచున్నారు.

ఈపని జరిగినదిర్వాతనే - అనగా, శంకరుని తర్వాతనే (క్రీ. శ. 788-820) గీతకు ప్రాశస్త్య ముచ్చినదని అంటారు స్వామిజీ. 'భగవద్గీత' పేరు, యీ వేదాంతము తిక్కననాటికి వ్యాప్తిలో నున్నట్లు లేదు. "కృష్ణుడు చెప్పినట్టి గీతలందు" (శాంతి-6: 494) అనియే నుడువుచున్నారు.

అనికే దొడంగునప్పుడు మదాత్మ కలంగినఁ, గొన్ని తత్త్వో
ధన మహానీయవాక్యము జుదాత్మ పం దగ నీవు పెప్పిలే,
మనమున వానియధములు, మాధవ, నిల్గుఁజాలనైతి, న
విస్మయత గుధారము నీను నింకొకమాటు నింపనే.

-అశ్వమేధ-1 ఆ-153.

అని స్పష్టంగా కొన్నివచనములే అని పేరు బెట్టకుండా అర్జునునినోచే, ఆ కృష్ణునితోనే తిక్కన పలికించుచున్నాడు. తిక్కన సోమయాజి శంభు వైదికపరాయణత ఇతరులకు గలదా!

ఆవల ఏదో ఒక గీత-అను గీత, ఉత్తరగీత, హంసగీత, హరీత గీత, వృత్తగీత, పరాశరగీత, బ్రాహ్మణగీత-లేని పుస్తకమునకే గురుత్వము లేకపోయినది అని సెలవిచ్చుచున్నారు. మన ప్రబంధాలు పదహారువర్ణనలతోనే గౌరవము పొందుటకుగూడ ఇట్టి ఊహామాత్ర వ్యామోహమేగదా కారణము! శాంతిపర్వమున చాల గీతలు గలవు.

ఏమైతే నేమి! గీత ప్రపంచమతగ్రంథములలో ఉత్తమోత్తమో అలరారుచు, ప్రపంచ సత్యాన్వేషకులకు ఊరట విశ్వాసములనొసంగి, శాంతిభిక్షను బెట్టుచున్నది. ఆటంబాంబు సృష్టించిన-ఓపర్ హీం వంటి భౌతిక శాస్త్ర వాసనాబద్ధులైనవారికి మనుగడకు నీడపట్టుగా, ఆత్మ శాంత్యానందముగా శరణ్యమైయున్నది. ఇది హిందూమతభాగ్యము! లోకకల్యాణ ప్రదాయని!

★ భానుని కాలమునాటి భారతము

సంస్కృతమున ప్రథమ నాటకకర్త - భాసమహాకవి, బుద్ధ చరిత్రాదులను రచించిన అశ్వఘోషుడు (కినిఘాని ఆస్థానము

నలంకరించినవాడు) కవికులగురువు కాళిదాసు మధ్య క్రీ. శ. 150-400 లో వెలసినవాడు. భారతీ కథావస్తువును నాటకములకుగా ఉపయోగించినవారిలో ప్రథముడు. ఇంతేగాక భారతము వ్రాయబడిన కాలమునకు ఇతరులందరికంటే దిగ్గజువాడు. ఆయన భారతకథను నాటకముల వస్తువుగా గ్రహించినాడు. వాటిలోని విషయములకు, ఇప్పటి భారతపాఠములకు చాల వ్యత్యాసములున్నవి. ఇవి భాసుడు చేసిన మార్పులు అనుటకంటే, ఆయన కాలమునాటి పాఠములనిన భాగుగ పొసగగలదు. మన కవిత్రియమువారి వ్రాతలవిషయమున గూడ ఇట్లే గ్రహించవలెనుగాని, ఇది వారు పాడుచేసినారు అది పాడుచేసినారనుట అపచారము. ఇప్పటివి ఆవలి చేర్పులో మార్పులో కావలసియున్నది.

భాసుడు కౌరవులనుగాని, కర్ణుచునిగాని కించపరచకుండుటేగాక వారిని ఘనపరచి, ఇప్పటి భారతము పాండవులకు ప్రాధాన్యమిచ్చినట్లే, కౌరవులను ఉచితస్థానమున ప్రతిష్ఠించినాడు. ఒక నాటకమును 'కర్ణభారము' అని, ఆయనను ఆయన దానగుణమును మహిమ పరచినాడు. కవచకుండలములను ఇచ్చివేయుటను, వెనుక ఎప్పుడో అరణ్యపర్వములో బెట్టక, యుద్ధమునకు బయలుదేరునప్పుడే ఇమిడ్చినాడు. ఇంకొక నాటకము - 'ఉరుభంగము' ఈ పేరులోనే దుర్యోధనునిపట్ల సానుభూతి, భీముడు చేసినపని సముచిత రణనీతికి భంగమని తోపింపజేసినాడు.

భాసుడు అభిమన్యుని గోగ్రహణయుద్ధమునందే ప్రవేశపెట్టినాడు. ఆవల అభిమన్యుని పిల్లవాడుగా మార్చినతర్వాత, ఈ అంశమును భారత పాఠమునుండి తీసివేసియున్నారు.

★ పంపని కన్నడ భారతము

దక్షిణాదిభాషలలోనికి సంస్కృత భారతము మొట్టమొదట తూరిగా కన్నడములోనికి అనువదించబడినట్లున్నది. ఇందు ఆంధ్రులకు కొంత సంతోషసంబంధమున్నది. ఇది వ్రాసిన పంపన్న గోదా

వరీతీరమందలి, వేంగిమండలమందు జన్మించిన శ్రాశ్మణుడు. వేంగీ పుర అగ్రహారీకుడు - మాధవసోమయాజి పౌత్రుడు, అభిరామ దేవ రాయుని పుత్రుడు. దేవరాయుడు జై నమును స్వీకరించినాడు. పంపని జననము 901-క్రీ. శ. దాండుభి.

పంపనితో బాటు కుమార వ్యాసుడు సంక్షిప్తముగ భారతమును కన్నడమున వ్రాసినాడుగాని, పంపనిదే అతి ప్రచారమునకు వచ్చి ప్రళస్తి గన్నది. కవితాగుణార్ణవ-కవికులగురువు-ఆదికవి-మొదలగు నవి పంపని బిరుదములు.

పంపడు, వేములవాడ (కరీంనగరు జిల్లా) రాజధానిగా తెంబులపాటక దేశమును పాలించిన, చాళుక్యవృషభి - అరికేసరి మిత్రుడు హితుడు. అరికేసరి రాష్ట్రకూట చక్రవర్తుల సామంతుడు.

పంపడు తన రాజునే అర్జునుగాజేసి, భారతమును “విక్ర మార్జున విజయము” అనుపేర వ్రాసి, తనమిత్రుని ఘనపరచినాడు. వ్యాసుడు భారతమును మూడేండ్లు వ్రాయుగా పంపన్న కొన్ని నెలల లోనే ముగించినాడు. వ్యాసభారతమునందలి ద్రౌపదిస్థానమును సుభద్ర కిచ్చి ఆమెనే ప్రధానపాత్రగా చేసినాడు. ద్రౌపదిని ఒక్క అర్జునుని భార్యగానే చేసినాడు. యుద్ధానంతరము అర్జునునే రాజ్యాభిషిక్తునిగా చేయుచున్నాడు. ఆ ప్రాంతపు వాడుక భాషలోనే (పులిగెరి) ఆయన కావ్యమును వ్రాసినాడు.

ఈ మార్పులనుబట్టియే, అనువాదములలో తెనుగు కవిత్వయ మువారి గ్రంథమునే పరిశోధకలు గుర్తించుచున్నారు.

పంపనికాలములో గోదావరిప్రాంతమున, తెలంగాణమున కన్నడభాషయే వ్యాప్తిలో నుండినది. తెనుగు కృష్ణకు దక్షిణమునే వెలసియుండినది. ఇది ఇంను తేలిన మరెయొక చారిత్రకాంశము.

★ భారతవీరుల వయస్సులు

నకుల సహదేవులు యువకులుగా, అభిమన్యుడు మాణవకు డుగా (Teenager) ద్రౌపదేయులు పిన్న పాపలుగా వర్ణించి కరుణ

రసమును గార్చుట మన పౌరాణికుల పాత పాచిపాట. కాని తెనుగు భారతప్రకారం 70 వ ఏట భీముడు కురుక్షేత్రయుద్ధమునకు దిగినట్లున్నది. (ఈవిషయమును, 1932 లో, నేను నా సొంత ప్రభాత ప్రెస్సును నడిపేటప్పుడు, మిత్రుడు వేమూరు సుందరరామశర్మ వ్రాసిన ధనంజయవిజయము అను నాటకమునకు పీఠికగా రచించి యుండినా-అదే మరల ఇప్పుడు)

1. శతశృంగమునుండి, పాండురాజు మరణానంతరం పాండవులు హస్తీపురము చేరునాటికి - షోడశ పంచదశ చతుర్దశ త్రయోదశ వర్ష సంజాతులు-ఆదిపర్వము-ఆ 6:142. ధర్మజునికి 16, భీమునికి 15, అర్జునునికి 14, నకుల సహదేవులకు 13 ఏండ్లు.
2. హస్తీపురమున అస్త్రవిద్యలు నేర్చుకొనుచు వీరు 13 సంవత్సరములుందురు-ఆది. 6:142.
కవల వయస్సు $13+13=26$.
3. వారణావతమున ఒక్క ఏడాది ఉందురు-ఆది. 8:15.
కవలయీడు $26+1=27$; భీమునికి 29 ఏండ్లు.
4. పాండవులు తిరిగి హస్తీపురమువచ్చి 5 వత్సరములు కౌరవులపాపున నుందురు. ఆది-8:64.
యమజలప్రాయము $27+5=32$.

ఇప్పటికే అభిమన్యుడు పుట్టి అన్నివిద్యలు నేర్చియున్నాడు. ఇప్పటి ఆయన వయస్సు 12 ఏండ్లయినా ఉండదా? మాద్రేయులకు యాయనకు 20 ఏండ్ల అంతరము.

5. ఇంద్రప్రస్థమున పాండవులు 23 ఏండ్లు రాజ్యపాలనమును నెరపి, ద్యూతమున పరాజితులగుదురు.-సభా-2: 311.

అమడలకు $32+23=55$, అభిమన్యునికి 33; ఉప పాండవులు పుట్టి బాగా ఎదిగిఉన్నారు. పెద్దవానిమధ్య అభిమన్యునిమధ్య 15 ఏండ్లు

ఎడము ఉన్నను 20 సంవత్సరముల కోడెప్రాయపువాడై యుండవలెను.

6. అరణ్య అజ్ఞాతవాసములు 13ి వండ్లు.

55+13=68 సంవత్సరములు మాద్రేయులకు. అర్జునుడు 69, భీముడు 70, యుధిష్ఠిరుడు 71 సంవత్సరములవారు. అభిమన్యునికి 48; ఉపపాండవులలో మొదటివానికి 33. వీరు మహారథులు.

ఉద్యోగ-4:261.

భీముడు పుట్టిననాటికి నూరుమంది కౌరవులు పుట్టి ఉన్నారు. భీముడు దుర్యోధనుడు సమవయస్కులు.

కర్ణ అర్జున దుర్యోధనులకు తిక్కన నెరసినవెంట్రుకలనే వర్ణించియున్నాడు. కర్ణుడు ధర్మజానికంటె అధమము పడేండ్లు పెద్దగా నైన ఉండవలె.

★ భారతములో అపూర్వవిషయములు

భారతము సర్వవిషయకోశము-మానవప్రకృతి వివిధ భిన్నత్వమును వర్ణించినగ్రంథములో దీనికిమించినది ప్రపంచవాఙ్మయమున ఇంకొకటి లేదు. నేటికిగాని రేపటికిగాని సరిపోవునట్లు, ఇంక ఏదో ఒకరూపములో వర్ణింపబడని వ్యక్తిజగత్తున లేదు-ఉండబోదు. మానవప్రకృతి మారునదికాదు గాని, మర్యాదలు కట్టుబాట్లు అలవాట్లుమాత్రము కాలానుగుణముగ మారుచు, సంకరములై, కలిసి విడిచిడి గంధర్వనగరములవలె (మేఘాశ్రతులు) రూపాంతరముల పొందుచు సాగిపోవుచుండును. దీనికి ఉజ్జ్వలోదాహరణము-భారత శాత్రులు, సాంఘికాచారములు! భార్యను తానికవానిని కుంది, చిదురుచేసే క్రూరచేష్టామోదతులు ఇప్పడూ కలరుగాని, ఆనాటి భీమునివలె బండెడన్నము తినేవారు లేకపోవచ్చును. ప్రకృతులు భేదించలేదుగాని క్రియావిధానము శక్తిమాత్రం మారినది. భారత కర్త తర్వాత, అంతటివాడు ఆంగ్లమహాకవి - షేక్స్పియరు అంటారు.

ఆనాటికి వినుటకు వింతగాదోచి, ఆవల జరిగినవి-ఇంకను జరుగవలసినవి, భారతములో ఎన్నియో గలవు. ఫ్రెంచిరచయిత-జూల్ వెర్నూ (Jules Verne) నూరేండ్లక్రిందట చంద్రమండలములో మానవుడు దిగినట్లు, పయనించిన ఆ రాకెట్టువర్ణనములో ముగ్గురు వ్యోమగాములే పయనించినట్లు ఊహించి, శాస్త్రవిషయక కల్పనాకథను (Scientific Fiction) వ్రాసినాడు. అమెరికా అపోలో 11-చరిత్ర దీనికి తు-చ-లు తప్పకండా సరిపోయినది. హెచ్. జి. వెల్సు; క్లార్కు మొదలగు ప్రఖ్యాతరచయితలు ఇట్టి ఊహాపోషక కథలను వ్రాసినారు. ఇంకను కొందరు వ్రాస్తున్నారు. వీటిని ఫిలిములుగా (చలనచిత్రములు) తీయుచున్నారు!

ఇతంతా మానవ మేధాసంపత్తి విలసనమేగాని నిజముకాదు.

ఇట్లనే, అపూర్వవిషయాలను ఊహించి, రూపకల్పనముగావించి, చైతన్యవంతములుగ జేయబడిన ఎన్నియోవింతలు భారతమున గలవు. మన నారదమహాముని ఆడుచు పాడుచు బ్రహ్మలోకాదు అను మందిసీర్లు త్రాగినట్లుగా చుట్టివచ్చుచుండును. ఇది నిజంగా జరిగినదని చంకలు తట్టుకొనిన ప్రయోజనం లేదు. పుష్పకవిమానం మొదట, మన పెద్ద పెట్టుబడిగాడు, కుబేరునిదే గదా. ఇప్పటి విమానాలు దానికి దిగదుడుపుకు పనికి రాకున్నవి.

చాలఖలులైన ఆంగ్లమూత్ర పరిమాణదేహుల కథ ఒకటి ఉన్నది. ఇది ఇంగ్లీషు నవలాకారుడు స్విఫ్టు (Swift) వ్రాసిన గలివర్ యాత్రలవంటిదే! కృత్రిమ గర్భాధానాలు; ఇప్పటి (Test Tube Babies) వలె, మగవాని తొడనుండి వెన్నునుండి పిల్లలు పుట్టుట; తుణములో దేశదేశాలు తిరిగిరావడం, నటి అణుశక్తియుగంలో సాధ్యమైన వాటిని ఎన్నిటితో భారతము వర్ణించియున్నది.

కాపమువల్లనో, వరముచేతనో, శిఖండి బృహన్నలవలె మగవాడు ఆడుది అగుట, ఇప్పుడూ వింటున్నాము. శస్త్రచికిత్సతో ఉండిన తనమును మార్పించుకొని సినిమాతారలై నవారినిగూర్చి గూడ ఇప్పుడు వింటున్నాముగదా! జంగారమును ఉమ్మివేసే ఒక

వ్యక్తి శాంతిపర్వమున వర్ణితుడై యున్నాడు. ఇది బంగారు గ్రంథులెట్టి న ఈసపు బాతువంటి కథయే! ద్రాపదికి ప్రసాదింపబడిన అక్షయ సాత్ర, అర్జునుని అక్షయ బాణ తూణీరములు అపూర్వకల్పనకు మచ్చు తునకలు. కర్ణపర్వములోని హంస కాకీయోపాఖ్యానము, ఈసపు వ్రాసిన కుందేటి తాబేటి పరుగుపందెపు కత వంటిదే గదా!

★ కురుక్షేత్రపు యుద్ధబలి-అతిశయోక్తి

భారత ఘోరసంగ్రామమున ఇరువాగులవారు 18 అక్షౌ హిణుల చతురంగబలమును పాలికలను లోనికిదింపి, నెత్తురురొంపి - ఎరచి శిప్పలుచేసి, పంచసాండ్పులనుమాత్రమే మిగల్చుకొనినారు. అక్షౌహిణి అంటే- 21870 రథములు, 21870 గజములు, 65610 ఆశ్వములు, 1,17,450 పదాతులు, అంతు-2,26,800 సంఖ్యగలది అగుచున్నది. దీనికి రథరక్షకులు, చోదకులు, ఆశ్వకులు 1,31,220 మందిన చేర్చిన 3,58,620 జీవకోటి అగును. ఇక 18 అక్షౌహిణులకు-63,44 360 బలగమగును. ఇది నిజమనుకొన్నా, ఆనాటికి నమ్మరాని లెక్కే!

ఇక అంచనగాడి ఆశకు అంతు లేదన్నట్లు-ధర్మరాజు ధృతరాష్ట్రునితో మొనలంగల జనులకొలంది ఎఱిందీ, 'చచ్చినవారి లెక్కగా-ఎఱుకపడినవారు, ఉత్తమజనంబులు 76 కోట్లు 24 వేలు; మ్రుక్కడిమూకలు 24 వేలా మున్నూట యిరువండు లెకరి' అని సత్యవ్రతంగా ధర్మరాజు చెప్పుచున్నాడు. (స్త్రీ పర్వము-2:167) లక్షను కోటి అనుకొనినా, యీ సంఖ్య మించియే యున్నది. ఇట్టివి, మన పురాణములలోని అతిశయోక్తులు!

భాగవతములో కాలయవనుడు కృష్ణునిపైకి 120 అక్షౌహిణులతో దండెత్తి వచ్చినాడు. ఇది ఈనాటి ప్రపంచ జనసంఖ్య కావచ్చును.

మరికొన్ని విపరీతపు లెక్కలు :-

ఋగ్వేదములో ఊర్వశి పురూరవునిదగ్గర నాలుగేడ్లు ఉన్నట్లు చెప్పగా, ఇది విష్ణుపురాణములో 61,000 సంవత్సరములైనది.

పురాణములలో 7 నరకములుండ, భాగవతములో వేలు, గరుడపురాణములో 84,00,000 నరకములు సృష్టింపబడినవి. ఒక్కొక్కతలకు ఒక్కొక్కటిగా నున్నదే! (ఎంటర్ నిడ్జ్-సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్ర.)

2. కర్ణుని జ్యోతిర్మయ జీవితము

భారత ఇతిహాసగ్రంథమునకు, ఇటు కర్ణుడు-ఇటు భీముడే నాయకులనవచ్చును. కర్ణుని ప్రాధాన్యమును భాసుడు మొదలు పెక్కుమంది గుర్తించుచునే వచ్చుచున్నారు.

★ కర్ణోపనిషత్తు

భండార్కర్ పరిశోధకసంస్థవారు (పూణె) ప్రచురించిన సంస్కృత సంశోధితప్రతిలో, దేవబొధుని వ్యాఖ్యానము చేర్చబడియున్నది. అంకు ఉద్యోగపర్వము 138, 139, 140, 141 అధ్యాయములలోని 125 శ్లోకములను, ఆ వ్యాఖ్యాత “కర్ణోపనిషత్తు” అను ప్రత్యేక శీర్షికక్రింద చేర్చి, రాధేశుని మహిమోపేతునిగా జేసినాడు. ఇది చాలును! ఆ వసుసేనుని ఘనతను చాటుటకు. ఈఘట్టము శ్రీ కర్ణుడు కర్ణుని వ్యామోహసముద్రము ముంచదలచుకొనిన అంశమును వర్ణించుచున్నది.

ఇక ఈయనవలె అపఖ్యాతికి పాల్పెయబడినవ్యక్తిగాని, తెగ పొగడబడిన పీరుడుగాని హైందవ ఇతిహాసములలో ఇంకొకరు లేరు. ఇట్లనే కర్ణుని వ్యక్తిత్వము విభిన్నప్రభులతో భాసించుచున్నది. ఆయన మానసము సంకీర్ణభావ సంకులము; ఆయన ఎద చిట్టిన దేగాని మైల పడలేదు, బీరము పొంపిరి పోలేదుగాని, పడగెత్తి కాటు వేయబోయిన

కోడైతాసు తటాలున తలవాల్చినట్లు, తొడరి దిగజారును. ప్రభు భక్తిపరాయణమై ఆయనరక్తము పొంగికడలి అలలను రేగగొట్టును గాని తల్లిమాట చెలియలికట్టయై ఆ వేలాబృంధణమును ఉడిపి, చేజిక్కిన పగతురను కోడైగములతో వదలించివేయును. యుద్ధమున 'కనలధికమై లావెక్కును', వెంటనే వెనుదిరుగును. తన బాహు వీర్యముపై ఆధారపడిన సుయోధనుని-ఆయన రణావసరములను మరచి, అడిగిన లేదనలేనివాడను పేరు మ్రోయించుకొనవలెనను మృషాభిమానముతో సహజ కవచకండలములను కోసి, తన విరోధి తండ్రికి యిచ్చివేయును. ఇట్టిది ఆ వీరుని వితరణలేని దానశీలము! కాబట్టే ఆయన గుణతేజోరేఖలు ఇంద్రచాప రుచులవలె భిన్నములై మురుపుగొల్పును. ఇన్ని గజవిజ గుణములలోగూడ, ఆయన నడతకు ఆవంతయేని కొరత కలుగలేదు. కాబట్టే, "కర్ణుడు విక్రమంబున కుల గీర్తి కిల నాస్పదంబగుటకు జనియించిన వాడు" అని, (కర్ణ-2:109) గత మదమత్సరుడైన తిక్కన సోమయాజి, గుండెపై చేయిడి చెప్పు చున్నాడు. "విమల యశోఘరుడు కర్ణుడు" అని ఇరచిన శల్యుడే పొగడుచున్నాడు. (కర్ణ-1-253) ఈయన క్రోధకేతనమును ఎగగట్టి రణనీతిని భంగముచేసి ఎరుగడు.

★ అలౌకిక జన్మప్రకారములు.

ఒకవ్యక్తి, తన జీవితకాలములో గొప్పవాడైనతర్వాత, ఆ మనుగడకు మహిమలు కల్పించుట, అజ్ఞాతజన్మములకు దైవత్వము లంటగట్టుట, అన్నిమతములకు అలవాటైపోయిన గోసాయి చిట్కా ముద్ర. ఆ తర్వాత ఆ పురుషుని ఎంతటి మానవావీరునిగ జేసిన అంత గొప్ప. ఈపట్టున ఔచిత్యము-చరిత్ర-ప్రకృతి-వీటి నన్నిటిని మడతన ఇకేముద్దగా పౌరాణికులు భుజించి త్రేపనైన త్రేపరు.

నాజరెత్ జీజెసు, క్రీస్తు (అభిషిక్తుడు) అయినతర్వాత, ఆయన కాసినజన్మ పరిశుద్ధాత్మసంపర్కముతో అయినట్లు, మరి యమ్మ లోకమాత అయినట్లు, స్వర్గమును భూతలమున ఒక తడవతో

కలిపి కొట్టివేసినారు. ఇట్లే మన పురాణపురుషుల జన్మాదికములు గూడ! వారి జననీజనకుల ఆధర్మ అసహజసంపర్కములు, తత్ఫలితములైన జన్మలు సద్యోగర్భసంజాతములై, యీలోకపు తీరు తెన్నులకు, వాసనలకు అతీతములై పోవుచున్నవి. ఎంత మానవాతీతమైన అంత ఘనత అనుకొని, శరీరములో ఎక్కడబడితే అక్కడ నుండి మహాపురుషులను పుట్టించుచున్నవి పురాణములు. రెల్లు, తొట్టి, కంకగూడ పవిత్ర మాతృమూర్తులగుచున్నవి. ఇదంతా, ఆశ్చక్తులు మహాపురుషులైనతర్వాత జరిగిన కల్పనయే!

ఆవల ఇది గొట్టెదాటుసేతగా సాగింపబడినది. ఇట్లు చేసిన వారు, అంతకుముందు జరిగియుండినపనిని గుర్తించకనో, గుర్తించి గూడ భిన్నత్వమే ఏకత్వమునకు మూలమనిన వేదాంతసూత్ర ప్రక్రియ ననుసరించియో, ప్రక్కప్రక్కనే యీ విభిన్నకథలను, తలకొకతీరుగా వ్రాసి, పురాణములలో నింపియున్నారు. అంతటి మేధాసంపన్నులైన మహాకవులకు అనువదించునపుడు యీ చిన్నలోపము తోచలేదని అంటే మహాపచారమేగాని, అనక తప్పదు. ఏమి యెయ్యాలి?

★ కర్ణుని జన్మప్రకారములు

కర్ణుని జన్మప్రకారములు భారతములో పలుతావుల ఉన్న విధానమును పరికించండి:-వీటిలో వివరములు పరస్పరవిరుద్ధముగ నున్నవి.

౧. ఆదిపర్వము-5 ఆ. 17 పద్యము మొదలు సద్యోగర్భము. ఇది నన్నయభట్టారకుని రచనము:—యాదవకులవిభుడు-శూరుడు, తన పెద్దకూతురు-పృథకు, అపుత్రకుడు-కంతిభోజుడు పెంచుకొనుటకు యిచ్చును. పృథ అతీధి సత్కారములు సేయుచుండును. దుర్వాసముని ఒకనాడు విందవు అగును. కోరిన ఆహారమిడగా సంతృప్తుడై “యెయ్యేని వేల్పు నారాధించిన, ఆ వేల్పు నీ కోరినయట్టి పుత్రకు

నిచ్చు”నని, యాపద్ధర్మంబుగా నొక్క దివ్యమంత్రంబు ప్రసాదించిన, నమ్మంత్రశక్తి నెఱుంగగోరి, కుంతి యొక్కనాడు ఏకతంబ గంగకు జని, తన హృదయంబున నాదిత్యుని నిలుపుకొని, ఆమంత్రంబు స్మరించి “సీయట్టికొడుకు బ్రియంబున నిమ్మ”ని కోరును.

కమలమిత్రుడు తన తీవ్రకరత్వముడిగి, తరుణ ద్యుతితో గగనంబునుండి వచ్చెను. విస్మయసంభ్రమములనున్న ఆ కన్యక నోడకు మని, సూర్యుండు ప్రసన్నుడై, “సీకోరినవర మిచ్చితి”ననియె. కుంతి లజ్జావనత వదనయై, యజ్ఞానమున రావించినదానికి మిన్నింపు మని వేడుకొనగా—“మదీయదర్శనంబు వృథగాదు; సీయభిమతంబు సేయదు”నని సూర్యుండనియె. కుంతి—“కన్యక కిది గుణము కాదు; నాకు గర్భమైన నాతెలిదండ్రులు చుట్టములు నగరే” అన, విని సూర్యుడు దాని గరుణించి, “నీకు సద్యోగర్భంబున బుత్రు డుద్భవిల్లు. నీకన్యాత్వంబు దూషితంబుగాదు” అని వరంబిచ్చిన, నా కన్యకకు దక్షిణంబ నంశుమతు నంశంబున కాసీనుండై ఒక బిడ్డ జనించె.

ఆ శిశువును ఇంటికిం గొనిపోలేక, అట విడనాడలేక ఆమె మనసులోన వందురి వగచుచుండ, నాదిత్యప్రసీతంబై, యగర్భురత్న వసుధరితంబై ఒక్క మంజన నదీప్రవాహమున గొట్టుకొనిరాగా, దానిలో కుంతి తన కొడుకుంబెట్టి, నీటవదలి నిజగృహంబునకు వచ్చె.

౨. వనపర్వము 7-307 పద్యము మొదలు, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ.

తొల్లి కుంతి భోజనికడకు దుర్వాసుండు అశిథియైవచ్చి, వానిచే బూజితుండై “నాకు నీయింట గొంతకాలము వసింప నిష్పంబైనది. నా ఉన్నంతకాలము భక్తి సేయవలయు; నోపుదే?” అనుడు, అతండు ఒడంబడు. తనకూతులు-పృథను ఆ బ్రాహ్మణును భక్తి భజింపుమనియె. అమ్ముసీంద్రునకు చంద్రికా ధవళంబైన సౌధంబు నందు శయనాసన ప్రముఖోపకరణములును, నభిమతాహార ద్రవ్యంబులును నాయతంబు సేయబడియె.

ఇట్లు ఒక సంవత్సరంబు పరిపూర్ణంబు కావుడు ప్రీతుండై దూర్యాసుడు “నీ యారాధనంబునకు మెచ్చితి, అభిమతంబు లిచ్చెద నడుగుము” అనిన ఆమె వలదనుచు. కాని, అతడు “ఒక మంత్రంబు గైకొనుము. దీనంజేసి యెయ్యెని వేల్పు నాహ్వనంబు సేసెదు, ఆ వేల్పు చనుదెంచి నీ వశంబున నుండు” ననియె. కుంజ వెఱచి ‘ప్రసాదంబు’ అనియె, ఋషి యథేచ్ఛం జనియె.

(ఆదిపర్వమున ఋషి ఉనికి ఒక్కదినము, ఇచట ఒక్క ఏడు)

అంత కొంతకాలమునకు, ఒకనా డిచ్చక ఋతుస్నాతయై (కృతస్నాత అని పాతాంతరము) సుదతీరత్నము పూర్వకై లితటిపై శోభిల్లు తిగ్మాంశుజూచి, దళత్పద్మముమాడ్కి నుల్లసితయై చిత్తంబు రాగిల్ల ‘జేవా, భవత్సమాన సుందరుడగు నందను గరుణింపజే’ అని మనంబున గోరుకొనుచు, మంత్రోచ్ఛారణంబుసేయ, ప్రభాకరుండు నిజయోగబలంబున మూర్త్యంతరంబు ధరించి, కుంతిపాలికిం జను దెంచె.

ఆయన మధురవచనంబున “నీ మంత్రబలంబున వచ్చినాడను; నీవాడనైతిని, నీమనఃప్రియంబు సేయువాడ, చెప్పము” అనగా, ఆమె “కార్యమొకటియు లేదు; కౌతుకమున జేసితిని; ఇంత మాత్రాన విచ్చేయవలయునా? మగుడ చనుడు” అనిన, సూర్యు డిట్లను-“మత్సమాన పుత్రుని గోరితివి; కావున మదియ సమాగమం బునకుఁ ఒడంబడుము.”

“బాల్యనాపల్యమున పైచి, కన్యాధర్మంబు రక్షింపు”మని కుంతి సూర్యుని అర్థింప, సూర్యుడు అంగీకరించక పట్టుబట్టినందున “నీకు సంపగు తెఱంగుచరింపుము; ఆవల నయ్యెడు నిందకు నోర్చెద” ననియెను. దినమణి “మదిరాక్షి, మత్సమాగమంబున నీదు కన్యా వ్రతంబు చెడదు, (ఆదిపర్వమున కన్యాత్వంబు అని) నిన్ను లోక నిందయు పొందదు” అని పలికి, ఆమెను ఒడంబఱచి, సమాగమం బున ప్రీతుండై, ఆమెకు గర్భాధానంబుచేసి గగనంబున కరిగె.

అంత, బూర్వపక్షమున జన్మించునుబోలి, గర్భమున క్రమమున దినదినప్రవర్ధనానమగుచు, అభివ్యక్తబయ్య ప్రభాకరు మహిమ లోకవిదితంబు గాకుండ, తత్ప్రకారంబు వాదికూతురొక్కతెకుం దెలియు... ఇట్లు వర్ధిల్లుచు, పదియగుమాసంబున, సహజకండలాభిరాము నొక కొడుకుం గనియె. ఈవిధంబున జనించిన యర్భకుజూచి, లోకాపవాదభయంబునకు వెఱచి, ఆక్షణంబ యొక్క మంజూషమున నణ్బాలకు నిడి, సఖయు దానును, ఆ పెట్టెను గొని చని, దాని నొక తెప్పయందు నతి దృఢంబుగా బంధించి, పురము నొకటి పారు, అశ్వినీ నదీప్రవాహమున విడిచి, గూఢప్రకారంబున గన్యాంతఃపురముసూచి యప్పటియట్ల ప్రవర్తిలుచుండిరి.

ఇచట ప్రబంధపరమేశ్వరుడు తల్లి ఎదసాదను రాళ్లుకరుగ వర్ణించినాడు.

3. ఉద్యోగపర్వము-4: 29. కృష్ణుడు, కర్ణునితో "...ధర్మ సంవేదివి, తెలియంగ వినుము:—సిద్ధమంత్రబలంబున, మార్తాండు వరమున గన్నియతటి గొంతి గన్నవాడవగుట" అని చెప్పుచున్నాడు. కన్నవాడవనుటలో సద్యోగర్భముగా కనుపించుట లేదు.

౪. ఉద్యోగపర్వము-4-59. కుంతియే స్వయముగా కర్ణునితో చెప్పుచున్నది:—“వినుము. సూతాస్వయంబున నీవు పుట్టుట బాం, కేను, మాకుంతిభోజ నింట, గన్నియ నాడు భాస్కరుని రావించితి; వరమంత్రబలమున వచ్చి యతడు సాక్షాతీనాసగంగ జన్మించి నాడవు నాకు” ఇందు ఈ జననమునకు అలొకివాసనలు అంటలేదు. రావించుట, జన్మించుట అన్నియు సహజజన్మనే సూచించుచున్నవి.

౫. భీష్మపర్వము-3: 444. భీష్ముడు కర్ణునితో “నీ యుదయము దైవికగర్భాయతైము. నీకు మర్త్యులసదృశులు” అని నిగూఢముగ చెప్పుట ఔచిత్యమే.

౬. శ్రీపర్వము-2: 176; 177. కుంతి మరల స్వయముగా ...మదీయాల్ని జన్మ డాతండరయక.

అ. “మీకు నగ్రజుండు, నాకు భాస్కరు డయ
అలిత కవచకుండలములతోడ
బుట్టినాడు గాన, బోయంగ వలయు, ది
తోడకింబు అమృహోన్నతునకు”

అని మానవసహజరీతిగ నే బుట్టినట్లు చెప్పుచున్నది-కన్నతల్లి.

2. శాంతిపర్వము. 1: 11-16.

ధర్మరాజు, నారదునితో - మానసిక శాస్త్రప్రకారము చెన్న
మీర ఇట్లు పలుకుచున్నాడు. ఇంతకుముందే, యీ ఉదంతము కుంతి
దేవి చెప్పగా, అన్నగా కర్ణునికి ధర్మజుడు నివాసాంజలి ఇచ్చి
ఉన్నాడు :

క. అతడు దుర్యోధనునకు
బ్రీతిగ, జూదంబు నాడు పెక్కాడెను ధ
ర్మతరము; వానికి మ
చ్చేతోగతి కోపభరము చెందకయుండున్.

అ. అతని మేను కుంతియట్లుల కైవడి
యరయ నేనుజూచి, యాత్మ నెది
కారణంబో యిట్లు గాననుచు వడుదుః
నేమి నేయువాడ నింక జెపును.

క. కారవులు సేయు నవమతి
కారణముగ గోపమెత్తు; గర్హని వదనాం
భోరుహముం కనుగొన శమ
మారున్, నావశమ గాక యంతనలుచిన్.

అనగా నారదుడు చెప్పుచున్నాడు :—

పీ. మునిద త్రమగు మంత్రమున గొంతి కన్నియ
నాడు వేడుక, దిననాథు డనకు
బ్రహ్మక్షముగ జేసి పడయుట, దా సిగ్గు
పెంపున సుతు వెలయింపదయ్యె;
గన్యాత్మ్య వికలత గావండ నా నూయ్య
వరము గల్గుటజేసి, వంశవర్య
యై పాలె; దేవరహస్య మి త్తెగు...

ఇట్లు ప్రాణికోటికి సహజమైన బస్మప్రకారమే చెప్పబడియున్నది.

౨. ఆశ్రమవాసపర్వము. 2 : 95-104.

కుంతి తానుగానే వేదవ్యాసునితో “లజ్జాసహితంబగు నంత రంగంబు” చెప్పుచున్నది :—

ఏను కన్యాత్వదశనుండగా, కోపనుడు-దుర్వాసుడు మదీయ జనకునికడకు వచ్చె. అతని సవినయార్చనా సమారాధితృడుగా జేసితి. బ్రీతుడై వరము కోరుమనియె. వలదన్నను, అమ్మాట నీ మనంబునకు రానిచందంబు మొగంబునం దోస, వరము నొసగక పోవననుడు, పుత్రుంగోరితి. అమ్మునిపతి, ఒక మంత్రం బనుగ్రహించి అంతర్ధానంబు నొందె. అమ్మంత్రయాప ముల్లమున నెప్పుడును దలచు. ఒక్కనాడు మేడమీద బోడిమి నేడంజి బొడచుచున్న కమల మిత్రునిగని [ఆదిపర్వమున గంగకు బోయినట్లు, ఇందులోవలెనే వన పర్వమున సూర్యుడు పూర్వదిశయందే వెలుగుచున్నాడు] ముగి మంత్రబలమున ఆ సూర్యుని నావహించితిని. అద్దేవుడు మూర్త్యంత రంబు దాల్చి నాకడ కేతెంచె. [వనపర్వమునగూడ మూర్త్యంతరము దాల్చుచు] వచ్చి, అడుగుమిచ్చెద వరంబనిన, వడంకాచు కేలు మొగిచి, పొండు అని అంటిని. దానికి ఆయన-నృశాంకానామూచ రించుట తప్పు; నిన్నును నీకు మంత్రముచ్చినవానిని శపింతుమనియె. అంతట-భవత్సముడగు పుత్రునిమ్మని కోరితి. అయ్యపరిమేయ తేజుడు ఆత్మతేజమున, నా దృఙ్మఖేంద్రియములు మనసును సమ్మో హితములుజేసి, యపుడు తనయుడు పుట్టెడుమనియె. పిదప ఆయన కన్యాత్వవికలత [కన్యావ్రతమని వనపర్వము] గాకుండ పరిమిచ్చి దివమున కరిగె. నేను జనకముఖ బంధు చిత్త వంచ మునడిపి, గూఢ మందిరాంతమున కొడుకును గంటిని [వీటిగట్టిన కాచు]

అని సహజజనన విధముననే, స్వయమగా మూషపమాగు చెప్పినది. సద్యోగర్భము కాదు.

ఇవి ఆంధ్ర మహాభారతప్రకారము.

ఇక ఆంధ్రభాగవతము ప్రకారము ౯-వ జననపాతము : 9 స్కం. 717-721, కుంతి, కుంతి భోజునియింట బెరుగుచుండ ఒక

నాడు దూర్వాసుం డరుగుదెంచిన, అమృతాత్మనకు కొన్నిదినములు
[ఒక్కనాడుగాదు, ఒక్క ఏడుగాదు] పరిచర్యలుజేసి, వేల్పులం జేర
జేరు విద్యవడసి [వరముగాదు] ఆ విద్య లావెటుంగ నొక్కనాడేకాం
తంబున వెలుంగుతేని నాకర్పించిన, ఆయన వచ్చిన, వెలుగుపడి
ఇట్లనియె :

క. మంత్ర పరీక్షార్థం బభి
మంత్రించితిగాని దేవ, మదన క్రిడా
తంత్రము గోరి చీరకా
మంత్రించిన తప్పునైచి మరలు దినేశా.

అనగా - దేవతలను పిలుచుట వమ్ముకారాదు, అని, నీకు నీతటి
గర్భంబగు, పుత్రుడుం గలుగు, నీ తారుణ్యము పూజ్యమగును;
వెఱవక కార్యములేదని, తగనియకొల్పి, లలితాంగికి గర్భముచేసి
దినేశ్వరుడు మింటికికా చనియె. అప్పుడు పుత్రుంగాంచి కృపదప్పి
నీట బోవిడిచెను.

అప్పుడు అనుటలో వెంటనే అనియో, తర్వాత ననియో
నిక్కచ్చిగా చెప్పలేదు. వీటినన్నిటిని పరికించిన, మానవసామాన్య
జన్మముగనే - కర్ణునిపుట్టువు గాన్పించుచున్నది. ఇట్లు ఇన్నిమారులు,
భారతపాత్రలలో ఎవరి జన్మమునుగాని భారతము చెప్పియుండలేదు,
ఇది ఒక లెక్కింపే గావలయునేమో!

★ రాధేయుడు

కర్ణుడు, మరసే పెద్దచుక్క మిన్నువదలి మన్నుపై బడినట్లు
ఉద్భవించినాడు. ఆక్షణమందే భారత కథా దీపము వెలిగించబడినది!
అది తిరిగి, ఆయనతోనే ఆరిపోయినది. ఈ భారత మహా ఇతిహాసమున,
కీలకపాత్ర యీయనే అయినాడు. ఈయన, తన అండలేకున్న
సుయోధనుని సార్వభౌమత్వమే నిలువదని గుర్తెరిగియే, అందరు
అన్నిమారులు ఆయన మనసును ద్రిప్పను, వికలముచేయను తల
క్రిందులుగ తపసు చేసినారు. ఇట్టిది భారతమున కర్ణుని ఆధిక్యము!

ఏటి నీట దొరకైన బిడ్డను అంత గారాబముగ పెంచు తల్లు లెంత అరుదో, పెంపుడుతల్లిని తండ్రిని ఇంతటి మమకారముతో పూజించిన బిడ్డగూడ అరుదు. దుర్భేద్యమైన యీ ప్రేమబంధమే కర్ణునిజీవితమును కీర్తిజ్వలితపథన నడపించింది. రాధ - అధిరథుల కంటె అన్యదైవమెరుగక ఎదిగినాడు రాధేయుడు. బంగారునగలతో పెట్టెనుండి బయటకువచ్చినాడు కాబట్టి పెట్టిన వసుసేనుడను పేరుగాని, కర్ణకుండలములతో జన్మించినందున ఏర్పడిన కర్ణుడను నామముగాని [చెవులనుండి పుట్టినాడనునది పౌరాణికుల అపూర్వ కల్పనా చాతురీవిభవము!] ఆయనకు అంతగా నచ్చలేదు. తాను రాధేయుడనని, సూతనందనుడనియే అనుకొని ఆనందతన్మయ్యడై 'అమ్మా' అని ఆమెను నోరారబిలిచి ఊరట బొందినాడు. సూతుడని ఎగ తాళిచేసినా, కులహీన మానహీనుడనినా, కానీనుడనినా లెక్కగొనని ధీరమానసుడు యీ రాధేయుడు! తన అంగరాజ్య మకుటమును తన తండ్రి పాదసన్నిధినిబెట్టి ఆనందాశ్రువులతో అభిషేకించిన పునీత ఆదర్శపుత్రుడు - యీ సూతకుల సంపోషకుడు! ఇంతటివానిని పెంచి పెద్దజేసిన ఆ మహారథి - అధిరథుడు శాశ్వతకీర్తితో ధ్రువ తారవలె వెలుగొందుచున్నాడు.

★ రాజరాజు నేస్తము

మానవులకు తల వంచని మన్నీడు - మానధనుడు - కౌరవపతి - సుయోధనుని కర్ణుడు చూచినక్షణమండే, పూర్వకృతమైన నెయ్యిముతో ఇద్దరూ ఒకటిగా పెన వేసికొనిపోయినారు. ఈ సంయోగము బంధు రక్తస్థావిత శమంత పంచ రణభూమిలో వారి శౌర్యోపేత భౌతిక కాయములకు గలిగిన విచ్ఛిత్తితోమాత్రమే ఛిన్నమైనది. అంతే గాని, మానవదౌర్బల్యము లేవిగాని దానిని త్రెంచ లేకపోయినవి.

వీరిద్దరిస్నేహము అపూర్వము. ఒకరు రథకారకుడైన సూతుని సామాన్యగృహమున ఎదిగినను, ఇంకొకరు అఖండవిభూతికి ఆలవాలమైన రాజమందిరమున పెరిగినను, ఈ వ్యత్యాసములు ఆ సరళ

సన్నేహమానసములకు అంటకపోవుటేగాక, నేస్తమును పెంచుటకే సహాయకారి అయినవి. అమలినహృదయములకు భూతలవాసుల మలినము లంటవుగదా!

కర్ణుని బాహుబలసంపద, సుగుణరత్న సముదయము, స్నేహ స్నిగ్ధహృదయము సుయోధనునికి పట్టుకొమ్మలైనవి. దీనితో వారు భారత కథానాయకులైనారు.

అస్త్రవిద్యాప్రదర్శనమున, ఊద్రగురువులు బయటబెట్టిన సీచ తారతమ్యములతో, ఆ సుమనస్కుడు-రాధేయుడు కీర్తిశిఖరము నుండి అవమానభూరి ప్రపాతమునకు విసరిపాయ వేయబడనున్న, ఆక్లిష్ట దారుణసమయమున కౌరవేశ్వరుడు కర్ణుని ఉద్ధరించి, అంగరాజ్యాభిషేకాంబు సముదయమున సూతకులన్యూనత అను కళంకమును కడగి వేసి, కర్ణుని సకల మహిపాలమండలమున తలమానికము చేసినాడు. ఇట్టి ఉద్ధరణమును మరువగలిగిన కీటకమే సృష్టిలో ఉండదనిన, 'నిష్ఠురభుజ విక్రమోగ్రుడు' (ధర్మరాజు, కర్ణప-3: 65) నిజస్వామికి అమ్ముడుబోయిన మానసముగలిగిన 'స్నేహశీలి-ధర్మశీలి' (కర్ణ-3: 344) కర్ణునిసంగతి చెప్పవలయునా? నీటినివలె విడదీయరాని యీ ఇద్దరి ఐలిమి ప్రతిపక్షుల కన్ను గుట్టినది.

★ కుభాంగి స్వయంవరము

కళింగ దేశాధీశుడు - చిత్రాంగదుడు, నిజపుత్రిక - కుభాంగి స్వయంవరమును చాటిం చెను. శిశుపాల జరాసంధ సీల రుక్మ మొదలు గాగల రాజులొక విఖ్యాతులు, ఆ రాజధానినగరము - రాజపురమును నింపి వేసినారు. కౌరవరాజును నిజప్రాభవోచితబలముతో, రాధేయునితోగూడ వచ్చి చేరినాడు. వరవరణసభలో, కన్యకారత్నము రా రాజును గడచిపోయినది; ఇది తృణీకారమేగాక, సార్వభౌమాధీశా రావమానముగా మనసు కెక్కినది - ఆ మానవేంద్రునికి. మెంటవే ఆయన ఆమెను ఒడిసి లాగిపట్టి, తన తేరుపై ఎక్కించుకొని బయలు దేరినాడు. ఇతరరాజన్యులకు యీ చులకన, పచ్చిపుండుపై కొరవి

బెట్టినట్లయినది. ఒక్కమ్మడి కోల్తలపరచుకొని, అందరూ ఆయనపై బడినారు. కర్ణుడు వారిని వారించి, ఎదిరించి అందరిని త్రిప్పికొట్టి తరిమి వేసినాడు. ఇదే ఆయన తన రాజుకు అచ్చవలసిన నెనరు అప్పుకు కట్టిన వడ్డి చెల్లింపు ఇదే! ఆయన ప్రథమవిజయము. దీనితో యీ ఇద్దరి స్నేహబంధము అయోనిగళముగ ప్రబలిపోయినది.

ఓడిపోయిన జరాసంధుడు, కర్ణుని వీరవిహారమునకు మెచ్చి మాలినీసగరమును కానుక బెట్టినారు; గుణలుబుల తీరు తెన్నులు ఇట్టివే గదా? (శాంతి-1: 30-34)

స్వయంవరాసంతరము, కర్ణునికి శుభాంగిపై పవిత్రభావము; సుయోధనునికి రాధేయునిపై విశ్వాసము ప్రబలిపోయినవి.* ఒక నాడు రారాజు వేటకు పోయినాడు; కర్ణుడు వెంట పోలేదు. అభిమాన గౌరవములకు నిలయమైన ఆ కౌరవపతి అభ్యంతరమందిరములో, రా రాణి-శుభాంగితో (భానుమతి అనిగూడ) కర్ణుడు చదరంగ మాడుచుండినాడు. రాణి ఆట కట్టుబడిపోవ నున్నది. ఆసునిశితనమయములో సుయోధనుడు వేటనుండి తిరిగివచ్చి నగరు ప్రవేశించినాడు. దేశేరి నిజవల్లభునిచూచి లేవబోయినది; కర్ణుడు, ఆమె, ఓటమిని తప్పించుకొనుటకే లేచిపోవుచున్నదని అటు నిటు తిరిగిచూడక, ఆట పాపులందే చూపులుంచి ఆమెను నిలువరించుటకు చేయి ఎత్తినాడు. ఆ చేయి ఆమె తారహారమును ద్రుంచి, పైటకొంగును చిక్కించుకొనినది. ముత్యములు చిల్లాపల్లా నేలమీదప్రాకి, తెల్లటి మిడి గ్రుడ్లతో రెప్పవాల్చక జరిగిపోయిన ఉదంతమును చాటుచున్నవి. సరేగా అప్పుడే రాజు ఆ మందిరమును ప్రవేశించి, ఈ విడ్డూరపు చూపునుజూచి, ఎలనవ్వు వికసింపజేసి లోపలికిపోయినాడు. ఎంతటి ధీరచిత్తము ఆ రాజుడి! నిజకుటింబినిపై ఎంతటి అకళంక విశ్వాసము! తన కూర్మినెచ్చెలిపై ఎంతటి గాఢప్రత్యయము! కౌరవ

* ఈ కథ కన్నడభారతముననో, మరి ఏ ఆస్యభాషాభారతముననో ఉన్నట్లు కొందరుమిత్రులు నొక్కి చెప్పుచున్నారు. లేవన్న నది ఒక రసవత్తర కల్పనముగా నున్నది.

నాథుడుగూడ కర్ణుని 'నాకు యేడుగడ; నిన్ను నీవ సర్వసేనాధిపత్యంబునకు బట్టము గట్టికొమ్ము' (కర్ణ-1. 54) అని మనసుతోను 'వెల్లడించి'నాడు. కాబట్టే ఇట్టి విశ్వాసిని వదలరాదని, కృష్ణునితోను కుంతితోను భీష్మునితోను చెప్పి తన హృదయనైర్మల్యమును దీసింప జేసికొనినాడు - రాధేయుడు! ఇది మొదలు వీరిలో ఒప్పుమి పుట్టనే లేదు.

★ ఆలు బిడ్డలు

భారత వీరకీర్తిహరములో మణిపూస అందగిన ఇంతటి కర్ణుని భార్యపేరు, గాలించివెదకినా ఎక్కడా కలికమునకైన కనుపించదు. అర్జునాదిపురుషుల బహుముఖ కామశాస్త్రసాండిత్యము, దక్షిణ నాయకత్వము ప్రతిభాగమున పారబట్టబడి యున్నవిగాని కర్ణుని ప్రణయగాథ సంగతే లేదు. కడకు ఆమె ప్రస్తావనగూడ, పాలికల నిలో నిజస్వామి శనముపైబడి ఏడ్చునంతవరకు, ఇత పెద్దగ్రంథము ప్రస్తావించదు. రాజరాజు భార్యగూడ అంతఃపురమువదలి రాజకీయములలో పాల్గొనినట్లు లేదు. వీరు, హౌదవ వనితాస్థానము అభ్యంతరమందిరమే అని నమ్మి నడచుకొనినట్లున్నవి.

ఏ యువకవీరునికిగూడ తిసిపోవనియట్లు, కురుక్షేత్రమున యుద్ధముచేసి, స్వారాజ్య మనుభవించిన కర్ణుని వీరసంతానము పేర్లు, వారి గుండెలుదీసిన బంటుపోరు వర్ణితమైయున్నవి వీరు సుషేణ - సత్యసేన - చిత్రసేన - వృషసేనులనువారు. ప్రసేచుడుగూడ కర్ణుని కొడుకని ఉన్నది. (కర్ణ-3: 186) వికర్ణుడు కర్ణునికొడుకని పెద్ద అపోహ; ఇతడు ధార్తరాష్ట్రుడు. వీరినిగురించి ఇతికంటె ఎక్కుడు వివరములు లేవు. వీరందరు తండ్రికి అంగరక్షకులుగానుండి యుద్ధమున మడసినారు. ఈవిధముగా, తనకుటుంబమంతా కురురాజు అభిమానఋణమును, నెత్తురు దోసిళ్లతో చల్లి తీర్చుకొనినది. వాడిని వీడిని ముందుకు నెట్టి, తనవారిని వెనుకకు లాగువాడుకాదు కర్ణుడు.

భార్యను-వృషసేనునితల్లి దీనావనమ తిక్కన ఇట్లు వర్ణించుచున్నాడు:—(స్త్రీ-2: 88, 92.)

తే. ఇతనిచుట్టును గలకలమెసగ రోద
సంబుసేయు పత్ని నివహంబులోన
గంటె! వృషసేనుని తల్లి, యగ్గలపు టడలు
మూర్తియైన తెఱంగున నార్తిదూలె!
...పలు తెఱంగుల బలవించి, యుత్థితయై యాలోకించి—

తే. కాకులును గ్రద్దలును దిన్న గడునుద్రెస్సి,
యపరపక్ష చతుర్దశి యమృతకరుని
కరణి నొప్పెడు కర్ణ మొగంబుమీద
వనిత యందంద మోపెడు తనమొగంబు!

గ్రద్దలు తినగా రేఖామాత్రముగనే ముఖము మిగిలియున్నదని చెప్పుచున్నాడు. రాళ్లుగూడ కన్నీళ్లు గార్చేటట్లున్నది.

★ మహాదాత

కర్ణుడు మహాదాతయని, దానవీరుడని లోకములో దట్టముగ అలముకొని పోయిఉన్న వినుకలులు. కాని, ఆయన చేసిన దానము లేవి? అని చప్పరించేవారుగూడ కలరు. భారతములోనివిగాక ఒకటి రెండు కథలు వినండి : పీటికి మూలమేదోగాని రసవత్తర కల్పనాలతకు పాదులు.

అది వానాశాలము! మూడ్నాళ్ల ముసురుతో నాడు బీడు వట్టొడ్డిపోయినది. అప్పుడు ఒక బ్రాహ్మణుడు చేయుచుండినయాగము నడికొనియున్నది. వేలాదిబ్రాహ్మణ్యం మూగియున్నారు. వంట దినుసులతో కొట్లు నిండియున్నవిగాని, వంటపందిలిలోమాత్రం మూరెడు వంటచెఱకు తుసకగూడ లేదు. దిక్కుతోచక ఆ యజమాని నేరుగా కర్ణుని మందిరమునకుపోయి, దీనంగా సంగతి అంతా చెప్పకొనినాడు. రాధేయుడు యోచించినాడు. ఎక్కడి కట్టెగూడ తడిసి, నీరు గ్రక్కుచున్నది. వాటినైనా తెచ్చేదానికిగూడ, మనిషి వానపెట్లకు తలబయట బెట్టలేకున్నాడు. కర్ణుడు తల ఉంకించి, తన ప్రాసాద ప్రాంగణపు మొగసాలవాసములను విప్పించి, తన బండ్లతో తోలించి ఆయాగశాలకు చేర్పించినాడు. ఉన్న ప్రక్షిప్తములుగాక ఇవి

కొసరా! అని అందురేమో; బౌచివ్యభంగము లేకుండా కథలో
చమత్కృతి, రసము బాగున్నవి.

దానగుణము ఒంట బుట్టవలసినదేగాని, తెచ్చిపెట్టుకొనిన ఆరుకునది కాదని చెప్పుచున్నది ఈ కథ :—

అర్జునుడు, కృష్ణభగవానునితో ఎప్పుడూ - “కర్ణుని దానములో విశేష మేమున్నది? ఇతరులసొత్తు పెదజల్లుట ఒక అబ్బురమా? తనకున్నదానిని ఇచ్చినగదా ఈవి అనిపించుకొనుట” అని అనుచుండేవాడు. కాని శ్రీకృష్ణుడు: “దాతృత్వము సహజగుణము. ఇచ్చేవాడికి ఎవరిదైనను సరే” అనుచుండినా, నరుడు పెదవి విరచుచునే ఉండేవాడు.

అది ఒక అమావాస్యదినము! పూర్ణ సూర్యగ్రహణము. చుట్టాలవరుస వారందరు - కౌరవులు పాండవులువచ్చి యాదవులతో పాటు ద్వారకకుపోయి సముద్రస్నానమునకు వాగర్థ చేరినారు. శ్రీకృష్ణుడు తన బావకు అహంభావమును అణచదలచుకొని, విడుపు ఇక ఒక గడియ ఉన్నదనగా, కడలిరేవులలో నిండియున్న ఇసుకతిన్నెలను నవరత్నరాసులుగా, తనమాయతో మార్చి “అర్జునా, గ్రహణ విముక్తికి ఇక కొద్దికాలమే మిగిలియున్నదిగదా? ఈ అమూల్యోపల సంచయమును, ఒక రాయియైన మిగులకుండ. ఇచట నున్నవారికి దానము చేయుము; ఏదీ నీ హ సవేగత క్రిచి చూతము” అన్నాడు.

ఇంద్రసూనుడు అంతరీయమును ఎగగట్టి, ఉత్తరీయమును తలకుజాట్టి, ఒక చేతు చేతబట్టి, ఒక్కొక్కరిని పిలిచి, ఒళ్లలో పోయి చున్నాడు. ఒక్కగుట్టలో ఆవగింజపాలైన తరుగ తేదు. విడుపు దరి కొనిపోయినది. దాతకు ముచ్చెమట బట్టినదేగాని, ఈవిగడ్డకట్ట తేదు. అప్పుడు ఆ జగన్నాటకసూత్రధారి - దేవకీనందనుడు, పిన్న నవ్వు వెలయించి, “ఏమి బావా! దానము ఒక విశిష్టనైసర్గిక కళ అనగా నమ్మకపోతివిగాదా! ఎవరిదానినో పంచిపెట్టమన్నను, ఒక్క చిన్నతిప్పనుగూడ కరగించలేక పోయితివిగాదా. ఇక చూడు కర్ణుని పనితనము?” అని కోడెగమాడి, ప్రక్కనుండిన వసుసేనుని బిలిచి,

‘రాధేయా, గ్రహణత్యక్తము పూర్తియగులోపల యీ కెంపుల పోగులను దానము చేసివేయుము’ అనగా, కర్ణుడు నిలుచుండిన చోటునుండి కాలు కదపకయే, ఒక్కొక్కరికి ఒక్కొక్కరాశిని ఇచ్చి తుణములో జల్ల కడిగివేసినట్లు పనిని పూర్తిచేసి, ‘ఇక లేవా?’ అని అడిగినాడు. “కడు నర్థి వేడిన గడిమితో పొచ్చెంబుసేయక ఇచ్చుట” వ్రతముగా గలిగినవాని సేతిలిట్టివి!

★ వితరణలేని ఈవి

కర్ణుని యీ దానవిధానమే రాజరాజుకొంపకు ఎసరు బెట్టినది. ఇందు ఆయనకు వితరణ తెలియదు. ఇంతేగాదు, కర్ణుడు ఇచ్చుటే గాని తిరిగి తీసికొనుట ఎరుగదు. ఇదే నిజ సహజభర్మ కవచమును ఇంద్రునికి ఇప్పించివేసి, తన యుద్ధకౌశలమును తుతము గావించినది. దుర్యోధనుని బలవంతముమీదనే ఇంద్రుడిచ్చినశక్తిని స్వీకరించినాడు. ఆయనకు దానము ఒక బేరముకాదు. ఇక అడిగినవాడు బ్రాహ్మణుడాయెనా - ఈ దొరకు ఒళ్లే తెలియదు. తల్లి-కుంతి అడుగగానే, అర్జునునిదప్ప ఇతరపాండవులను చంపనని మాటయిచ్చి, అస్త్రసన్నాముచేసి కారవ విజయలక్ష్మికి మున్ముగదే అంగవైకల్యము కల్పించినాడు. కాని, స్థైర్యము విడనాడకుండుటే యీయన గుణ సంపదకు రాణింపు.

★ అచంచల స్థైర్యము

లగ్గుకు పెరుగని, ఎగ్గుకు తరుగని స్థిరచిత్తుడు కర్ణుడు. ఎంతటి ముప్పు తలమీదవ్రాలినా తన జీవిత ధర్మలక్ష్యమును విడనాడని ధీరుడు. తనకర్తవ్యమును నియమమును పాల్చుటకు అత్యర్పణము చేయగలిగిన సాహసి - యీ రాధేయుడు. కృష్ణుడు, తన పుట్టువు గుట్టు బయటపెట్టి, రాజ్యకాంతితో - ద్రౌపదీయనుభవలోభముతో ఆకృష్ణునిజేయ ప్రయత్నించినను. చిన్న పేడైన ఎత్తని దారు హృదయము యీ సూతనందనునిది! కన్నతల్లి తన సిగ్గు చిమడబెట్టుకొని

“నినుగని నీట గలిపితిని, తిరిగి నా ఒడిలోనికిరమ్ము” అని దీపయై అర్థించినను, తమకని రాతిగుండె - యీ ప్రభుభక్తి పరాయణునిది. శల్యుడు తేరునొగలో కూర్చుండి, నయవంచనముతో కారుకూతులు బలికినను చలించని స్థిరసంకల్పము ఈ యోధునిది. భీష్ముడు తన్ను అర్ధరథునిజేసి మాట్లాడినప్పుడు, రెచ్చి పొంగినాడేగాని, ఆ నిందా వాక్యముల లెక్కబెట్టలేదు; ఎద నిండుకుండ కాబట్టి తొణక లేదు. గురువు భూదేవులు శపించినారు - దేవతలు పెడమొగము బెట్టినారు - భూతలము వంచింది, ఆయన రథచక్రమును తనలోనికి గుంజుకొని నది - తనపక్ష యోధాగ్రేసరులు చాలమంది యుద్ధభూతమునకు ఆహుతి అయిపోయినారు - సొంతకొడుకులందరు తన కండ్ల ఎదుట నెత్తుట దోగి దివ్యులలో గలెసినారు - ఇన్నిటినిచూచిగూడ, పిరికికండ బడని యోధాతియోధుడు వసుసేనుడు. ఇక ఆయనను ముంచినది ఆయన ప్రతిమే! అయినను “సంగ్రామ కేళీవ్యసన రసికుడుగానే” (శాం-2: 434) కడపటి నెత్తురుబొట్టువరకు నిలచినాడు.

★ శౌర్యసంపద

కర్ణు డొక వీరుడా? ఎప్పుడూ పిక్కబలముచూపి పరుగెత్తిన వాడేగదా అని, ఒక సర్వసాధారణమైన ఎత్తిపోడుపు, ఆయన శస్త్రాస్త్రసంపద శస్త్రముని, జర్మనీ హిట్లరు మంత్రి - గోబెల్సువలె ప్రచారముచేయబడు పాత పాడుమాట.

గోగ్రహణమున, కర్ణు నొక్కనినేగాదు - అందరు కౌరవపీరులను, ఒక్క నరుడే చాపచుట్టగా మడచిపెట్టినాడు. ప్రజావదీ స్వయంవరమున ఓడినది ఇంకొకటి. గంధర్వరాజుచే పరాభూతుడగుట మరియొకటి. ఇవే నూటికి నూరు నిజమైనచో ఈ మూకను నమ్ముకొని అంత పెద్ద యుద్ధమునకు దిగు వెట్టి వెంగళప్ప ఉండునా? కాని, కురుక్షేత్రయుద్ధమున ద్రోణుని సేనాధిపత్యముక్రింద ఆ ఐదుదినములలో ఎనిమిది పెద్ద యుద్ధములుచేసి, తన బీరమునకు అటుపోటులు లేవని చూపినాడు. మదమాతంగమును చిసకాండ తంతువులచే కట్టినట్లు,

తల్లికి యిచ్చినమాటలు మనసుకు వచ్చి ఆకపెట్టగా, చేజిక్కి దీనులైన నలుగురు పాండవులను పరాజయ పరాభవములకు పాల్పెట్టి వదలివేసినాడు. తానే సేనాపతిగా రెండునాళ్లు వీరవిహారము జేసినాడు. “ఆకలిమైనప్పు కృతాంత వక్త్రమున దగిన అస్త్రముల” ప్రయోగించి పరిపంథుల అలయింపజేసినాడు మాయలమారి-ఘటోత్కచుని “మృత్యువు తోడబుట్టిన వనగా” సేర్పించినశక్తితో నమయించినాడు :

చరమఘట్టమున—

ఉ. గాండివి శౌరికిట్లను: ‘కర్ణనిజాచితే! యేకవిక్రమాద్దండత దంపునేసి, పటుదర్పము నూపుచు దేరిచూడకుండెడునట్లుగా, నలుక నుగ్రతిమండెడు! నిపు నేర్పుమైనుండక నీనునందొడరి యోటమి జెచ్చుకొనంగ నేటికి’.

—కర్ణ-3. 16.

క. చచ్చిన మఱి గెల్పుగొనక

వచ్చునె? తన యొడలుగలుగ వైరుల గొనవక

వచ్చుం దఱి, వచ్చిన నది

మెచ్చు జయార్థులకు, మరుదమిత్ర ధ్వంసీ. (క-3 : 17)

తే. పట్టపగలింట నూర్యనిపగిది గర్జ

దుగ్రమూర్తియై వెలుగుచున్నవాడు!

మనరథంబిపు, మాధవ, మరలనిమ్మ;

బ్రతికియుండిన శుభములు వడయవచ్చు. (క-3 : 18)

అని, అర్జునుడే కర్ణునికి తట్టుకోలేక (Discretion is better part of Valourగా) వైదొలగనుండ అన్యులమాట లేల!

ఇక కర్ణునికి ప్రాప్తించినది దుర్మరణము; అది శత్రు విజయ చిహ్నముగాదు. తేరుగాలు క్రుంగిపోగా, అంగరక్షకులు లేక, సారథి నొగలనుండి దిగకయుండ, నిరాయుధుని, రణనీతి నముదాచారమును త్యజించి నరుడు నారాయణుని ప్రేరేపణతో, సహాయంతో తల దునిమినాడు. ఇది కర్ణునికి ఖ్యాతియే! సక్రమమార్గముల అతని నమ.

యింపలేమని యీ కృష్ణులిద్దరికి తెలిసియేయున్నది. కాని, కర్ణుని శస్త్రాస్త్రసంపద కుంటువడకయే దీపించినది.

గురువు భార్గవుడు శపించి, ఆవల దానిని ఉపసంహరించుకొని, ఒక్క భార్గవాస్త్రమే పారదనినాడు. “జమదగ్నిసుత కృపాశ్రయమున బడసిన విలువిద్య కలరూపు వెలయజేతు” ననుచున్నాడు. కాబట్టే అన్ని అస్త్రములు ప్రయోగించి అందరి వీరులచేత పొగడ్త లందినాడు. (కర్ణ-1 : 232)

కపికేతనమువలెనే కర్ణుని హస్తకక్ష్యయు తపోబలమున పొందబడినది. (కర్ణ-3 : 256)

ఇక శస్త్రములరంగతి, అదేల; తనపేరు చెక్కిన బాణములు బండ్లతో తోలించి తెప్పించుకొనినాడు.

(కర్ణ-1 : 236; 3 : 112; ద్రోణ-5 : 113.)

ఇదిగాక, కర్ణుని రథము, హస్తకక్ష్యకేతనము, అశ్వములు, ధనుస్సు, శంఖము మొదలగు యుద్ధోపకరణములన్నియు, ఆ పార్థుని వాటివలెనే దైవదత్తములు! అట్టివిటిని క్రిందుచేయుట పాడిగాదు. ధనువు పరశురామదత్తము. (కర్ణ-1 : 233)

ఇక కర్ణుని చావుకు నారదముసీంద్రుని వ్యాఖ్యానమే అంగీకరింపదగియున్నది. ఆయన ధృతిరాష్ట్రానితో చెప్పాచున్నాడు :—

“వినుము నరేంద్ర, విప్రదలివెన్, జమదగ్నిసుతుండు కాపమి
చెప్పి, నమరభర్త వంచనముచేసె, వరంబనికొరి పంతి మా
స్సనలుక, భీష్ముడరధుజేసి యడంచె, గలంచె మద్రరా
జనుచితమాడి, శౌరి విధియయ్యె, నరుండటు జంపె గర్జునిన్.

(శాం-1 : 35).

[నరుచేతను నాచేతను
వరమడిగిన పంతిచేత వాసపుచేతన్
ధరచేత, శల్యచేతను
ఆరయంగా గర్జుడీలె నార్వరచేతన్.

అని, కవిత్వసంపద లేకపోయినా, కృష్ణునిమాటలుగా, సూటిగా చెప్పిన ఈ చాటునొకటి ప్రచారములో నున్నది. “నీ చేతను, నా చేతను” అని లోకులనోట నానిన పాతము. వీరికి ప్రాసకు గర్భప్రాస మైనను, ‘యతికి కపాలమోక్షమైనను’ పాటిన లేదుగదా!]

★ ప్రభుభక్తి పరాయణత

కర్ణుని గుణభూషణప్రతీతిలో ప్రభుభక్తి పరాయణత-ధార్మిక తృప్తి ముకుటాయమానములు! తన సర్వస్వమును రాజరాజ యశ శ్రీకి-రాజ్యశ్రీలకే వినిమయము చేసినాడు. ఆదరించి ఘనపరచిన ఆయన ప్రాభవమును పెంచను నిజవ్యక్తిత్వమునే అణచివేసికొనిన త్యాగి; మనినది మరణించినదీ ఆయనకొరకే!

“అనుదినంబును సంతకంతకు బెరిగెడి

యధిపు మన్నన యప్పదీర్చు”

“కురురాజు మన్నన యప్పదీర్తు బ్రాణమాసపడక

(కర్ణ-2 : 21)

అని, ఎదపై తలపై పేరుకొని అణచివేయుచుండిన కృతజ్ఞతాముఖ మును వడ్డితో చెల్లించను ఉవ్విళ్లూరి, ఒక్కొక్క-మన్ననకు ఒక్కొక్క-గాయముగా మరణించినాడు. తాత భీష్ముడు అంప శయ్యాగతుడైయుండి, చూడవచ్చిన (ఆయన ఆడినమాటలను మరచి పోయిన సరసహృదయుడు) కర్ణుని సాదరమతితోజూచి, కౌంతేయులను గలసియుండుమనగా, కర్ణుడు మారుబలికిన చేవమాట లివి:—

ఉ. “వారు మహాబలుల్, హరియు వారికి బ్రావుగలండు; వారలం

జోర జయింపరామియును బుద్ధి నెఱుంగుడు; పైన గౌరవ

త్కారమణుండు నేయు తగు మన్ననలెల్ల దలంచిచూచినక

భూరివివేక, యే విడిచిపోవుట ధర్మమె? వీర కర్మమె?

(భీష్మ-3 : 447)

ఇన్ని తెలిసిగూడ ధర్మవ్యతిరేకమునకు ఊలుకొనని ప్రారబ్ధవాది-ఈ స్వామిభక్తి పరాయణుడు! అది తెలిసికొనియే, భూరి

వివేకుడైన భీష్మునితో పలికిన క్రింది ఉక్కుమాటలు సువర్ణాక్షరములలో సాహిత్యప్రపంచమున నిలిచిపోగలవు.

కా. డైవాధీనము సర్వముకా, మనమతిం దప్పింపగావచ్చునే?
 సీవింకకా నను నొందువల్కుక, పరానీకంబుపై బంపు, ము
 తేనెవాధర్మము నిర్వహించెద, బలాత్సేకంబు లోకంబునం
 భావింపకా విహరించెదకా, మరరిపుకా బాధుం దలంకించెదకా.

(భీష్మ-కీ : 450)

అవును, మతెంతో గతి అంతగదా! స్వామిభక్తులకండలు కదలించి, స్వామి ఘాతకులహృదయముల చీల్చగలిగిన ములుకు లివి! ఏరీ ఆ దేవతావళి! పనిబాటలులేక విమానములలో తిరుగాడుచు, పాండవ వీరులపై పుష్పవర్షము కురిపించుచుండితే - ఎక్కడకు పోయినారు? ఏ దానవవీరుడైనా వారిపై దండెత్తిపోయినాడా? లేక సత్యవీరము యీ స్వర్గవాసులకు రుచించ లేదేమో!

మహానుభావుడు-భానుడు “పంచరాత్రము”లో కర్ణుని కీర్తి మూర్తికి బంగారు నీరుబోసి మెరుగెక్కించిన వహి చూచుడు:

ఐదుదినములలో పాండవులు అజ్ఞాతవానమునుండి బయటికి వచ్చి కనుబడినచో, తిరిగి వారి రాజ్యభాగము వారికి ఇచ్చివేయుదుమని, భీష్మునిపోడుపై అంగీకరించిన పట్టున, దీనిపై అందరి అభిప్రాయమడిగినప్పుడు, దుర్యోధనునితో కర్ణుడు—

“భాగమియ్యగ లేదన, బ్రభుడవీవు!

ఆ హవమైన నేను సహాయపడుదు”*

అని వాదములపొంత బోక చెప్పినాడు. భారతవీరులలో యీ గుణ విశేషమున రాధేయుని మించిన రాచపుట్టువే గాదు, మనుజుకరీరుడే లేడు!

★ ఇతరులు చేసిన కర్ణుని గుణకీర్తనము

తిక్కన తనమాటలలో పాత్రలను పొగడడు-తెగడడు.
 “మొత్తటి పులి ధర్మసూతి” అనినా, “అంతర్మదదుష్టుడు ధర్మ

* శ్రీ దీపాల పిచ్చయ్యకాస్త్రీగారి అనువాదము.

సూతి” అనినా ఇతరులచేత చెప్పించినవే! “పేరు ధర్మరాజు పెను వేపవిత్తయా” అని మొరటుగా వేమనవలె తిక్కన చెప్పడు. ఇట్లే కర్ణునిగూర్చి ఇతరులచే చెప్పించిన పొగడ్తలు కొన్ని :

బ్రహ్మ రుద్రునితో (కర్ణ-3 : 248) కర్ణార్జునలకుగూర్చి-

క. ఇరువురు సతిరథులు, సమ

స్ఫురణులు, విశ్రాంతిపరులు, కూరులు, పీఠం

జొరువులతో బెనగన న

శ్వరమగు జగ, ముడుపరాచె సమరం బనఘా.

ఇట్లు దేవతలు చెప్పినను. భూదేవతలు కర్ణుడు అస్త్రప్రయోగమునకు మతిమరపు తగిలించని విడువక చెప్పదురు. కౌరవుల దేవిడిలోనే ఉండిన తాత - భీష్మాచార్యులవారుమాత్రం ఈయనను అర్ధరథునిజేసి, ద్రాపదేయులను ఎత్తిపెట్టి మహారథులను జేసినారు.

(ఉద్యోగ-4 : 260)

కాని, కృష్ణుడు ధర్మజునితో (కర్ణ-3 : 387)

క. “భవనమున్నయు నొక్కట

గవినియు గర్జ బరిమార్చగ నోవునె?... ”

ధర్మరాజు : (కర్ణ-3 : 65)

“నిఘర భుజవిక్రమోగ్రుడగు నూతననాభవుడు”

ధర్మరాజు కృష్ణార్జునలతో — (కర్ణ-3 : 29)

మ. నురలైనం జలమెత్తి కర్ణుని రణక్షోణిక జయింపంగనే

ర్తురే? యవ్వీరుండు జామదగ్న్య కలితాస్త్రం దిద్దలేజంబునకొ

దొరసప్తార్చకి, లావునం బనసుతో చుట్టం డగబుండు సం

గర సంక్రీడలయందు, బేర్కొనడగుకొ గాంభీర్యధైర్యంబుకొ”

ఇది అన్ని అపదూరులకును ప్రత్యుత్తరము! ధర్మతనయుడు అర్జునునితో — (ద్రోణ-5 : 195)

క. నడురేయి తీవ్రభాసుడు

పుడమి వెలసెనను తలంపు పుట్టించును

గడువగు తేజంబున వెలి

గడు గర్లుడు, బాణరుచులు గిత్తికొన దెసలక.

అర్జునుడే-(విరా-5 : 11)

కా. యోధాగ్రేసరు డిద్ధ తేజుడు, రణోద్యోగానురక్తుండు, దు
స్సాన్యధప్రక్రమ బాహువీర్యుడు, కరుక్ష్మాపాలవల్లభ్యుల
క్షీ ధామాత్ముడు, జానుదగ్గన్వ కలిత శ్రేష్ఠాస్త్ర విద్యాధ్యుడీ
రాధేయుండొక చీరికింగొనడు వీరవ్రాతమున్ బోరులక.

నూర్గురను కన్న ఆ కడుపు కుట్టుబుట్టగా, గాంధారి శ్రీ కృష్ణు
నితో అంటున్నది :—(స్త్రీ పర్వము)

పాండుపుత్రుల భుజాబలమున కలుకక
యెవ్వరు ప్రాపున నెరువనడచె
దుర్యోధనుడు; గొంతి లోలుచూలి కవ్వడు
హృదయశల్యంబయి నిదుర నెఱుచు,
నట్ట కర్ణుండు, నుదాంధసింధురము,
బలోద్ధత, ద్విరదమహోగ్ర విక్ర
మమున గీటడగినమాడ్కి, నర్జును బలు
గడిమిచే దెగటార్చబడియె, వీని
బాహు విలసనమునబడిన మహాయోధ
వరు అనేక, లిత డవార్యు రోష
దూషితుండు, పరుష భాషణ శీలుండు,
ధైర్యధనుడు, దాన శౌర్యశాలి!

అని ఉన్నగుణములను వర్ణించినది.

ఆయనసంగతి దెలిసిన ఎదిరిమాటలకంటె బిగ్గువైన యోగ్యతా
పత్రము లుండగలవా?

ఇక రాధేయుని సొంతమాటలు—

కాండ మహాతరంగంబుల వైరులముంచు
విజయాంబురాశికి వేలనగుదు,
బాణరశ్మిల బరిపంథుల బొదివెడు
నర్జునాదిత్యున కక్రమగుదు,

విశిఖోగ్రశిఖిల విద్విషుల నేర్పు కిరీటి
 ఘోరదావాగ్ని కాసారమగుదు,
 బ్రదరవేగమున నరాతులగుల్చు పార్థాతి
 వాయువునకు నచలమగుదు,

విల్లు పట్టెడువారికి నెల్ల నెత్తు
 డనగ నెగడన గాండివి నాహవమున
 దొడర, బ్రాణంబులకు నానపడు లఘువ్ర
 కారులకు వచ్చునే, నాకు గాక శత్రు?

హృదయమును ద్రవింపజేసే, ధర్మరాజు అనుతాపముతో
 యీ పొగ డల్చిపోవును ముగింతము. (స్త్రీ-2 : 174 మొదలు:-)

ధృతరాష్ట్రాదులందరు, కుంతీదేవితో పీనుగు పెంటగానున్న
 పాలికలనుకుపోయి, తమతమ వారి శవములను ఏర్పరించి, ఏరి, నివా
 పాంజలి యిచ్చు సమయమది. అప్పుడు-కుంతి యెల్లవారు వినగ నిట్లు
 లనియె—

తరలము_ వినుము ! కౌరవకోటికిం దన విల్లుపెట్టని కోటగా
 ననియెనర్చి, భవద్బలంబుల నన్నిటిక, మిము నేవురం
 దనిపి, యంబర చారులెల్లను దన్ను మెచ్చి నుతింప బా
 రుని మహాస్త్రము బల్విడిం దలద్రుంప గూలిన కర్ణునిక.

.....మదీయాత్మ జన్మదారయక్” అని కడుపుగుట్టు
 బయటబెట్టి, అట్టి అగ్రజునికి తిలోదక దానము చేయమనినది. అప్పుడు
 “ధర్మనందనుడు దల్లిడిల్లుచుం దల్లితో నిట్లులనియె :—

“అనిలార్జునుల మార్గొననేర్చె యెవ్వని
 యుత్సాహమాది నుయోధనుండు,
 వైదేహ పాండ్రాది వసుదేవు లెవ్వని
 కడిమ సొంపున నరిగావులైరి,
 మనసైన్యకోటి యెవ్వని బాహువీర్య సంపద
 కోడి యంతంతి నొదుగుచుండు,
 నద్భుతం బొనరించె నమరల కెవ్వని యసమాన
 వివిధ దివ్యాస్త్రమహిమ,

మిమ్మునందఱ వెవ్వని మహితశక్తి
యెక్కుడై సంగరంబున జిక్కుపఱచె,
నట్టి కర్ణుని, గొంగున నగ్నిదాచి
నట్లు లేమ్యెయి దాచితోయమ్మ చెవును!

ఆ. అతడు మాకు నన్నయని మున్న యెఱుంగంగ
గన్న గురువలంబు గలక బడక
మనుచు, మట్టులైన మరుజలోకమునకు
గలుగ దడలు, మాకు గలుగదడలు.”

* “తల్లీ భరతకులమును పెద్ద దూదిబోరెములో నిప్పంటించి
తివే! ఆయన ఆర్యధర్మపరుడు, నేను అనార్యుడను. నాజోటివారు
వేయిమంది అయినను ఆయనతో నాటిరారు, ఆయన సువ్రతుడు,
మహావీరుడు. కర్ణునిమాటలకు కోపము తెల్పి పొంగునుగాని, ఆయన
మీగాలు చూడగ నే అదేలకో నోరాడదు; కోపము ఉడిగి చల్లారి
పోవును. ఇప్పుడు తెలిసినది తల్లీ, ఆ పాదములు నీ పాదములవంటివే!”
అని చుట్టుపట్ల ప్రకృతియే కంట తడిబెట్టునట్లు చేసినాడు.

ఇట్టివి, భారతమున, పసిడిఘనకలవంటివి ఎన్ని యోగలవు.

★ కర్ణునితేజము వారిజొత్త బింబము సొచ్చుట

తిక్కన, కర్ణుడను అపూర్వజ్యోతి ఎట్లు ఆరిపోయినదో చెప్ప
చున్నాడు తిలకించండి :- (కర్ణ-3 : 362, 363)

క. చరమ గిరినుండి పడియెడ

తరణి కరణి నూతపుత్రుని తలవడ, గాంచి

స్ఫురణోజ్వలంబు, నతి నుం

దరమును నగు కాయమట్లు ధరణిబడియె!

* ఈ క్రింది వచనభాగమును, ఒక శిథిలమగుచుండిన తెనుగులిపి సంస్కృత
భారతమునుచూచి, నా ‘కర్ణుడు’ పుస్తకములో ఉదాహరించియుంటిని. ఇప్పుడు
ఆ ప్రతివివరములను - సంపాదకుడు, ముద్రణాలయాదులు - చూడదలచుకొనగా,
ఆ శాస్త్రిగారు అని తుట్టమారా చెడిపోగా పారవేసినామని చెప్పి వ్యాఖలమును
కలిగించినారు. ఇతర-కొన్ని సంస్కృతప్రతులలో ఇది లేదు.

తే. అధిప, యంతన కనువిచ్చి యఖిలజనులు
 కనుగొనంగ నయ్యుజ్జ్వల తనువు విడిచి
 చని, సమృద్ధిప్రమైన తేజంబు వారి
 జాప్త బింబంపుసాచ్చె నత్యద్భుతముగ !

ఆ మహావ్యక్తి వీర్యవంతమైన జీవితమునకు పరమోచితమైన పరి
 సమాప్తి! ఇక మిగిలి, మనిన దొరలు రక్తమలిన మహితలమునే
 పాలించినారు, కాబట్టే కర్ణుని శిరము “అతిగర్వనమన్వితము”
 అయినది. (కర్ణ-3:37)

చివరకు-“వినము నశేంద్ర, యీ క్రతువు విష్ణుమయం; బిది
 నిర్వహించి రక్షునుడును గర్జుడు సమరరూపమునక దగ” అని ఫల
 శ్రుతితో ముగించుచున్నాడు కవి. (కర్ణ-3:397)

ఇదీ తెనుగుభారతము ప్రదర్శించిన కర్ణుని కీర్తిమూర్తి!

★ కర్ణదేవాలయము

నెల్లూరుమొదలు దక్షిణాది నశ్రీకృష్ణ (ద్రాపది) ధర్మరాజు
 దేవాలయములు గలవు. ద్రవిడ దేశమునుండి వచ్చిన అగ్నికుల శ్రుతి
 యులు (నెల్లూరులు; నెల్లూరుప్రాంతమున కామాటులు అని అందురు)
 పూజారులుగా ఈ గుడులందు వీరపూజ చేయుదురు, మూడేండ్ల కొక
 సారి యీ వీరులకు తిరునాళ్లు జరుగును. పద్దెనిమిది దినములు భారత
 యుద్ధమునే సమగ్రముగ ఇచట ప్రదర్శింతురు, కడపటినాడు నిప్పుల
 గుండము, ద్రాపదిబడిలో గుండపునిప్పులు బోయుదురు. చీర కాల
 కుండుటే ఇందలి మహిమ. ఇతరతిరునాళ్లలో కొడి గట్టుటవంటి దే
 (ధ్వజారోహణము) ఇందు కత్తి నిలుపుట.

ఇట్లే, నేటి మధ్యప్రదేశమున భాగల్ పూరునందు కర్ణుని
 దేవాలయము గలదు. ఇందు అర్చనాదికములు, అతి పూజ్యభావ
 ముతో జరిపించబడుచున్నవి. ఈ ప్రాంతము పూర్వము కర్ణుని ఏలు

బడిలోనుండిన అంగరాజ్యముని ప్రజల విశ్వాసము. (చరిత్రకు సరిపోవు నట్లు లేదు) ఇచటివారి పేర్లలో కర్ణుడు-కుంతి, తక్కుంగల పాంశవుల నామములు సర్వసాధారణములు.

శి. తిక్కన కవితాశిల్ప వైభవము

౧. చరిత్రాంశము లేకము

★ విక్రమ సింహపురము

క్రీస్తుశకము నాల్గవశతాబ్దంలో ఈ ఊరికి గడ్డ ఎత్తబడినది. దండకారణ్యమును నరికి, జనపదములు కట్టించిన “కాడువెట్టు (= అడవిని నరకు) ముక్కంటి” అను నామాంతరముగలిగిన త్రిలోచన పల్లవుడు దీనిని ప్రోదిచేయగా, పల్లవుల బిరుదమైన “సింహ” నామాంకితమైనది. అది మొదలు కాంచీపుర సామ్రాజ్యధవళాతపత్ర ఛాయల క్రిందనే నెల్లూరు అయినది. (నెల్లి = వడ్లకు పేర్గాంచినది) మూలస్థానే శ్వరస్వామి నెల్లి (= ఉసిరిక) చెట్టుక్రింద ఉద్భవించినారు కాబట్టి నెల్లూరు అయినదనుట యీవలి చతురకల్పన. ఈ రాజ్యమునేలిన మనుమసిద్ధి (తెనుగు) చోళుడు. కావేరికి అనకట్టగట్టిన ఆ పురాతన ఇంజనీరు - కరికాల చోళ మహారాజు సంతతివాడు. వేంగీ దేశాధీశుడు - రాజరాజనరేంద్రుని కొమారుడు - రాజేంద్రుడు, ఉభయకులోత్త్రుంగుడై, నెల్లూరు రంగనాథస్వాములవారికి కైంకర్యములు చేయించినాడు. ఈయన, గోదావరి కావేరినదులు, నిజ రాజ్యలక్ష్మికి రెండు బాహువులుగా సంతరించినాడు. ఇట్లు కృష్ణకు దక్షిణప్రాంతము, పెన్న మాగాణములు తమిళసంప్రదాయములలో ఊరినవే. తెనుగు దనమునకు శ్రీ కృష్ణ దేవరాయల దినాలలో చేప ఎక్కినదనవచ్చు. చోళులకు ముందు 12 బోయకొట్టములు (దుర్గములు) కందుకూరుకు దక్షిణాన రాచరికములు నెరపుచుండినవి.

8-వ శతాబ్దాంతమున, పండ్రంగడు అను బ్రాహ్మణసేనాని, కందుకూరు రాజధానిగా వీలినాడు. ఇతడు తెనుగుకవియై కవులను పోషించి, తెనుగుపద్యాలలో శాసనములు వేయించినాడు. ఇవే ఆంధ్ర కవితాపర్వమునకు తొలకరిముత్యపు చినుకులు.

తెనుగు చోళులైన తిక్కన, మనుమసిద్ధి మొదలగువారు, ఓరుగంటి కాకతీయులకు సామంతులై, కవిబ్రహ్మ దిక్కనపుణ్యన మాన్యపరుపబడినారు. ఆవల కొండవీటి పంటరెడ్ల పాలనకు దత్తమై పోయినది-నెల్లూరుసీమ. పంటనాడు అనునది, ఇప్పటి గూడూరు తాలూకా ప్రాంతమని చరిత్రకారుల మతము.

ఈ మండల దక్షిణభాగము కొంత, కొన్నాళ్లు పాండ్యుల, కొన్నేండ్లు చోళులచేతులు మారుచు వచ్చుచుండినది. గజపతులు గూడ దీనిని పాలించినారు. ఆవల విజయనగరభాగమై, గోల్కొండ సులతానుల వశమైనది.

★ నెల్లూరు తెనుగు చోళులు

ఇమ్మడి (రెండవ) మనుమసిద్ధి తిక్కన సోమయాజిని 'మామా' అని పిలిచి, ఆయన కావ్యకన్యక-నిర్వచనోత్తర రామాయణమునకు కృతిభర్తయగుటచే, ఆంధ్రభారతి దీప్తిమంతముగ వెలసినంతవరకు చరిత్రలందు ఆయన, కొడిగట్టని తిల్కికగా విరాజిల్లగలడు. మనుమసిద్ధి రాజ్యమెంత! పిడికెడు! కాని, తిక్కన నేస్తము వల్ల ఇంతటి ఖ్యాతిగాంచిన ఈ అర్ధతమిళుడు ధన్యుడు.

నెల్లూరు రాజ్యస్థాపకుడు-నల్లసిద్ధి, యంగలప్ప కడప నెల్లూరు మండలభాగమును, నెల్లూరు కంచి రెండు రాజధానులుగా, 1213 సంవత్సరపు సరికట్టలో పాలించినాడు. ఇతని మనుమడు, మొదటి బేతరాజు కొడుకు-ఎఱ్ఱసిద్ధి, విశ్రుతుడు. ఈయనకు మొదటి మనుమసిద్ధి, రెండవ నల్లసిద్ధి (బేతరాజు నామాంతరము) తమ్మసిద్ధి అను మువ్వురు కొడుకులు. పెద్దవాడైన మనుమసిద్ధి రాజైనాడు. ముమ్మడి కులోత్తుంగుడు 1180 లో నెల్లూరుపై ఎత్తివచ్చి, మనుమసిద్ధిని రాజ్య

భ్రష్టునిజేసి, ఈయన తమ్ముడు-నల్లసిద్ధిని గద్దెపై కూర్చుండబెట్టినాడు. ఇతడు 1187-1207 వరకు రాజ్యము చేయుచుండగా, ఇతని తమ్ముడు-తమ్ముసిద్ధి అన్న రాజ్యమును అపహరించి, ఉత్తర దక్షిణ పెన్నలకు మధ్యభూమికి-కంచి నెల్లూరు సీమలకు తేడైనాడు.

ఓరుగల్లులో, కాకతి గణపతిదేవుడు, ఆంధ్రసామ్రాజ్యసింహాసనారూఢుడై, తన రాజ ఛత్రచాయలను యీ తెనుగు చోళులపై బరపినాడు (1199-1261).

మొదటి మనుమసిద్ధిగొడుగు-తిక్కభూపతి, కాకతీయ ప్రభువులపక్షమున, వెలనాటి పృథ్వీశ్వరుని ఓడించినాడు. వెంటనే కాకతీయ గణపతి నెల్లూరువచ్చి, తిక్కరాజును సింహపురి సింహాసనాధిష్టునిజేసి, దక్షిణ దేశయాత్రకు వెడలినాడు.

తిక్కభూపతి ఓరుగంటివారి సామంతుడుగా చుట్టుపట్ల రాజ్యములను ఆక్రమించుకొని “చోళ స్థాపనాచార్య” బిరుదమును ధరించినాడు. ఈ విజయయాత్రలను, కవి తిక్కన 1234-46, మధ్య నిర్వచనోత్తర రామాయణమున కీర్తించినాడు.

★ వీరగండ గోపాల-ఇమ్మడి మనుమసిద్ధి

తిక్కభూపతి కొడుకు-ఇమ్మడి (రెండవ) మనుమసిద్ధి నెల్లూరు రాజ్య ప్రభువైనాడు. కాకతి గణపతిదేవునికి, కళింగులతో జరిగిన యుద్ధమున, మనుమసిద్ధి సహాయపడి గెలుపు గొనినాడు. దీనితో కాకతీయ-చోళమైత్రి దృఢమైనది. ఈ మనుమసిద్ధికి వీరగండ గోపాల అని బిరుదము.

బయ్యన-విజయగండ గోపాలుడు, కంచిరాజ్యమును ఏలుచుండగా, జటావర్మ సుందర పాండ్యుడు 1260లో దండయాత్రసలిపి, విజయుని ఓడించి, నెల్లూరు చోళుల అర్ధరాజ్యమును స్వాధీనము చేసికొనినాడు.

1251-57 నడుమ, ఈ సుందరుడే, నెల్లూరుపై రెండుమారులు ఎత్తివచ్చి పారిపోయి ఉన్నాడు.

★ తిక్కన-బయ్యనల తిరుగుబాటు; ఖడ్గతిక్కన వీరమరణము

ఇమ్మడి మనుమసిద్ధి (తిక్కయజ్ఞమిత్రుడు) తండ్రి-తిక్క భూపాలుని పెద్దభార్య తమ్ముడు తిక్కరాజు. ఇతడు తిక్కభూపతి కూతురును పెండ్లాడి, నెల్లూరువారి ప్రతినిధిగా కాంచీపురములో అధికారము సాగించుచుండినాడు. దీనితో ఇతనికి సింహపురి రాజా స్థానమున మంచి పలుకుబడి లభించినది. దీనికిదోడు పరాక్రమశాలి గూడ. తిక్కభూపతి రెండవభార్య కొడుకే మన మనుమసిద్ధి. తిక్క రాజుకు సింహపురి రాజ్యలక్ష్మీపై కన్ను బడినది. దీనికి కలిసికట్టుగా విజయాధిత్వము దూరపు చుట్టముగూడ దాయాదిపోరు లేవదీసి నాడు. వీరిద్దరు, కర్ణాటకులు మొదలగు ప్రక్కరాజులతో చేతులు గలిపి, ఉమ్మడిదండుతో నెల్లూరుపై బడినారు. నెల్లూరులో పాలించు చుండిన తిక్కభూపాలుడు పరాజితుడైనాడు; కడపలో మండలాధికారిగానుండిన మనుమసిద్ధి పలాయితుడైనాడు. ఈ కల్లోలములోనే ఖడ్గతిక్కన వీరమరణము.

ఈ తిక్కన, కవి తిక్కన పెద్దనాయన-సిద్ధనపుత్రుడు. ఇది “తిక్కన-పరిహారి బయ్యనల తిరుగుబాటు” అని, 1249 లో జరిగిన దని ఓరుగల్లు గణపతిదేవుని శాసనము చెప్పుచున్నది. ఈ తిరుగు బాటుచేసిన తిక్కన మనకు దెలిసిన మనుమసిద్ధి పెద్దమ్మ తమ్ముడే! వ్రేలు విడిచిన మేనమామగూడ. పరిహారి అంటే-ద్వారపాలకుడు. తిక్కరాజు, తిక్కభూపతి అంతఃపురసేవకుడైన బయ్యనను లోగట్టు కొని, చంపించుటకు కుట్రబన్ని యీ తిరుగుబాటును లేవదీసియుండును.

★ కాటమరాజు కథ

కాటమరాజు కటియావుల రాజు అనే ఆయనకు, మనుమ సిద్ధికి, ఆవుల పులవరివిషయమై ఒప్పమిపుట్టి, చివరికి యీ వివాదము పెద్ద యుద్ధముక్రిందికి దిగినది. ఆ యుద్ధమందు (పెనుబల్ల చెరువు) ఖడ్గతిక్కన మొదట ఓడి, ఇల్లుచేరుట, వీరపత్ని చానమ్మ చేసిన

గేలిక మగసిరిపొంగి మరల యుద్ధభూమికివెడలి వీరస్వర్గ మలంక రించుట-అనునది అతి వ్యాప్తమైయున్న కథ.

ఇట్టి వీరగాథలు (Ballads) బయకారములు (Musical Compositions) ద్వీపదలో రచింపబడి, మాలదాసరులు, జంగమదేవరలు, బైనాటివారు మొదలగువారికి బాగా నోటికివచ్చి, పల్లెల చవికెలలో, చావళ్లలో పాడబడి, వినిన గ్రామిణులనెత్తురు వేడి ఎక్కించి, కండలు కదలించేవి. పల్నాటియుద్ధము, బొబ్బిలియుద్ధము చిన్నమ్మలక్కమ్మ-కామమ్మ కథలు, దేశింగరాజు కథ-(దీనిని వ్రాసినది నెల్లూరువాస్తవ్యుడు-జంగము వీరయ్యదేవర) మొదలగు వీరగాథలు ఇందు ముఖ్యములు. భారత రామాయణాదులుగూడ మంజరీద్వీపద-రగడ మొదలగు ఛందములలో ప్రచారములో నున్నవి. ఇవివిని, సీతమ్మకష్టాలకు కంట తడిబెట్టని తెనుగువారు లేదు. ఇదంతా సినిమాలకు ముందు జానపదుల మురిపించిన మంచిదినాల ముచ్చట.

ఇట్టి మంజరీద్వీపద వీరగాథయే ఈ కాటమరాజు కథ. ఇది ఎంత ప్రచారమునకు వచ్చినదంటే-“రామాండ కతలెల్ల మేమెరుంగని పనే? కాటమరాజుకు కర్ణుడోడె” అని వేణుగోపాలశతకము పండిత బ్రువులను ఎగతాళి పట్టించుచున్నది.

ఇది ఇంతటి ప్రాణమున్న రచన అయినా చరిత్రకు సంబంధించినట్లు లేదు. మనుమసిద్ధికి మొదలే సంబంధములేనిది. దీనిని రచించిన లోకకవి-గంగుల యెల్లయ్యకొడుకు, పిన యెల్లయ్య. ఈ జంగమకత (బుజ్జు కథ) ఇంతటిప్రచారమునకు వచ్చుటకు, ఈ కవి వీర్యవంతమైన జీవకవిత్వమే కారణము.

ఈ కావ్యములో, నెల్లూరురాజు పల్లవ నల్లసిద్ధి అని ఉన్నది. ఈ నల్లసిద్ధి చోళుడుగాని పల్లవుడుగాదు. ఆవులు మేసిన బీడులు కనిగిరికి ఆవల, నల్లమల అడవులు, అందుచేత అప్పటి నెల్లూరుసీమను నల్లమల తాకదు. నల్లమల కర్నూలుప్రాంతము. ఇదే తూర్పుకనుమలకు కడప మండలమున ఎఱ్ఱమల అని (అహోబిలమున్న కొండలు) నెల్లూరు

జిల్లాలో వెలిగొండలని (పెంచలుకోన) పేర్లు. ఇంతేగాక ఈ కథ 1630 తర్వాత వ్రాయబడినట్లు క్రిందిచరణములు చెప్పచున్నవి :

ప్రళయకావేరి మైలాపురంబు గల్పి
 వీమున బోర, నది మట్టుపెట్ట తండ్రి
 పేర.....విభూతి.....
 నలవరచె చెన్నపట్టణమయ్య నృపతి.

దీనివల్ల కథ ఎప్పటిదైనా వ్రాతమాత్రం అంగ్లేయుల భారత దేశ ప్రవేశానంతరమేనని తేలుచున్నది.

తిక్కన బయ్యనల తిరుగుబాటు జరిగినతర్వాత దీనిని ఏదో ఒక పేదరాజు పెద్దమ్మచెప్పిన కథగా నిర్ణయింపవచ్చును. అయితే నేమి? ఈ రచన ఆంధ్ర జానపదగేయ వాఙ్మయములో కండ ఊపిరి గలిగినది.

తిక్కన బయ్యనల బెడదను తప్పించుకొనుటకుగా, తమ పూర్వపరిచయమే దారిబత్తెముగా మహాకవి తిక్కన, తన యువ రాజు-చెలికాడు మనుమసిద్ధికోరకు ఏకశిలాసగరము పెడలినాడు. ఆనాటిదారి ఏలేశ్వరముమీదుగా సాగినది. ఏలేశ్వరము, నాగార్జున కొండకు ఉత్తరాన, కృష్ణకు అవలిబడ్డనడన్న పురాతనమైన, శిథిలత గన్న పట్టణము. ఇచట చారిత్రక పరిశోధకఖననములు జరుగు చున్నవి. ఇక్కడ దొరికిన ఒక శిలాశాసనములో మనుమసిద్ధి ఆ త్రోవన ఓరుగంటికి పోయినట్లున్నది. బహుశః ఇద్దరూ పోయి ఉండురేమో? మనుమసిద్ధి, నాగార్జునకొండలోయలో దక్షిణపు మొగదలలో నేడు ఉద్ధరింపబడియున్న రంగనాథాలయమును నిర్మించి నాడు.

ఇంతలోపలనే, మనుమసిద్ధితండ్రి-తిక్కభూపతి మరణించినాడు. అచట గణపతిదేవుడు కవిబ్రహ్మకు గొప్పగా గౌరవములు జరిపి, స్వయముగా సేనల నడిపించుకొనివచ్చి, వెలనాటి చోళరాజులు మొదలగువారిని నిర్జించి, మనుమసిద్ధిని సింహపురీ సింహాసనారూఢు నిగాజేసి, గౌరవింపబడినాడు (1249) కవి నడిపిన ఇట్టి రాజకీయ

దౌత్యము ప్రపంచచరిత్రలో అరుదేమో! ఈ విప్లవయుద్ధములో మనుమసిద్ధియే విజృంభించి, తనకు ద్రోహముచేసిన విజయాదిత్యుని స్వయముగా సంహరించి కసి దీర్చుకొనినాడు.

★ మనుమసిద్ధి రణమరణము

జటావర్క సుందరపాండుడు రాజరాజచోళు డంతటివాడు. కృష్ణదేవరాయలదాక, ఆమధ్య అంతటివిజేత లేడు. “సమస్త జగధార-హేమాచ్ఛాదనరాజ (దేవాలయ విమానములకు బంగారునీరు తొడుపులు వేయించినవాడు) మహారాజాధి రాజశ్రీ పరమేశ్వర-మరకత పృథ్వీభృత్ త్కాంచీపురం కొండా (జయించినవాడు) రాజతపన-కర్ణాటక లక్ష్మీబంధన కాటకకులతలక-సర్వజ్ఞ ఖడ్గమల్ల-కవీశ్వరభౌమ-సాహిత్యరత్నాకర” మొదలగునవి ఈ పాండుని బిరుదావళిలో కొన్ని.

ఇతనికి నెల్లూరుపై కన్ను 1251 నుండియే ఉన్నది. 1260 లో మరల పెద్దఎత్తున తన తమ్ములసహాయంతో ఎత్తివచ్చినాడు. మొదట కంచిని పట్టుకొని, మనుమసిద్ధి బంధువు - విజయగండగోపాలుని పారద్రోలినాడు. ఆవల తనసైన్యమును రెండుగాచీల్చి, ఒకదానిని కడప మీదుగా త్రిపురాంతకముచేర్చి, అచట కాకతీయసైన్యమును ఓడించినాడు. తాను స్వయంగా, సముద్రంమీద నెల్లూరుకు, ఆగ్నేయముననున్న కండ్లేటి ముఖద్వారం ప్రవేశించి, ముత్తుకూరుయుద్ధములో నెల్లూరుపై సైన్యముల ఓడించి, మనుమసిద్ధిని వీరస్వర్గ మలంకరింపజేసినాడు. (1263).

ఓరుగంటి గణపతి 1261 లోనే దివంగతుడైనాడు. తిక్కన సోమయాజి 1258 (సెప్టెంబరు)లో, కాళయుక్తి భాద్రపదమున బ్రహ్మమును చేరినాడు.* ఇక నెల్లూరు రాజ్యలక్ష్మికి దిక్కెవరు?

* క. అంబర రవి కళి కాకా

బంబులు చన, గాళయుక్తి భాద్రపదపు మా

తిక్కనతాత-మావెన, 1127 ప్రాంతాన, గుంటూరు నత్తెన పల్లి పరిసరములందు వెలనాటిచోళుల శుల్కాధికారిగా పని చేసినాడు. మావెనకొడుకు కేతన. ఈ కేతన ముగ్గురికొడుకులలో నడిమివాడు భాస్కరుడు. ఈయనే “సాహిత్యవిద్యా పారీక్షితుడు”-తెనుగులో రామాయణము వ్రాసిన మొదటివాడు. కవి తిక్కన పితామహుడైన యీయన గుంటూరు విభుడైనాడు.

అప్పుడు వెలనాటిచోళుల ప్రాభవము తరిగి, నెల్లూరుచోళుల అధికారము పెరుగుచుండినది. రాజ్యాధికారము చవిచూచిన, భాస్కరుని నలుగురి కొడుకులలో ముగ్గురు, రాజాశ్రయముకొరకు నెల్లూరు తిక్కభూపాలుని ఆస్థానమును చేరినారు. వీరు:- కేతన, మల్లన, సిద్ధన. “సారకవితాభిరాముడైన” భాస్కరునిపేరు, “కవి సార్వభౌముడు” అని పేర్కొనబడిన తిక్కభూపాలుని నెల్లూరు కొలువు కూటములో మారుమోగియే యుండినది. అందులో, కేతన “నవరసభావ భావుకుడు” ఇక సహృదయుడైన ఆ రాజు చాచిన బారలతో కేతనను ఆహ్వానము చేసియుండడా? మల్లనగూడ ఆ దివాణములో చేరుకొనినాడు. ఈయన తనకొడుకుకు, తిక్కభూపతి తండ్రి-మనుమ సిద్ధి పేరునే పెట్టుకొని నెనరు చూపినాడు.

మూడవవాడైన సిద్ధన “సామాద్యుపాయపారగుడు-ఉదార నృపసితి బృహస్పతి” అగుటచే పాలనాశాఖలో ప్రవేశించి ఆప్తమంత్రి అయినాడు. ఈ సిద్ధనపుత్రుడే “గంధవారణ” బిరుదాంకితుడు-ఖడ్గతిక్కన. ఈ శూరుని *“వీరకల్లులు”-ఒకటి సోమేశ్వరాలయమున (సోమశిలదగ్గర), ఇంకొకటి, నెల్లూరు - మూలప్పేటలో, మూలస్థానేశ్వరస్వామివారి గాలిగోపురమునకు వెలుపల, దక్షిణపు మొత్తలో నున్నది.

ఇక భాస్కరుని నాల్గవకొమారుడు-కవి తిక్కన తండ్రి-కొమ్మన గుంటూరు విభుడుగనే, అచట ఉండిపోయినాడు. క్రమేణా

* గొప్పవీరుని ప్రతిమలు చెక్కినరాళ్లు. వీరమరణమునొందిన ప్రఖ్యాత యోధులు అనేకల స్మృత్యంకముగా ఇవి చాలతావులందు నిలవేయబడి ఉన్నవి.

గుంటూరువారు కొట్టరువువారైనారు. కొట్టరువు అనగా, ధాన్య గారము; బహుశః కొమ్మన రాచగాదెలపెత్తనంలో ఉండుటచే ఆ ఇంటిపేరు వచ్చియుండును. ఆతర్వాత యీ వంశమువారు నెల్లూరు వచ్చి పాటూరువారైనారు.

★ జన్మస్థానము

తిక్కన, పాత గుంటూరులోనే పుట్టినాడు, అనినదానిని, మాటవరుసకు ఒప్పుకొనినా, ఆయన పురిటిపాత్తిళ్లతో ఉయ్యెల ఉగ్గుగిన్నెతో ముక్కుపచ్చలారకముందే నెల్లూరుచేరి, పెన్ననీరు త్రాగి ప్రోది అయిన విజ్ఞాని అని మాత్రం అందరూ అంగీకరించ వలసినదే!

కాని, నెల్లూరులోనే పుట్టియుండుననుటకు ప్రబలకారణము లున్నవి :—

అమ్మమ్మఇంట; అనగా మేనమామఇంట, ఆ ఇంటి ఆడుబిడ్డ మొదటికాన్పుచేయుట తెనుగువారికి వాలాయము, అట్లే, అన్నమ్మ నిండుచూలాలుగా, అమ్మవారింటికి నెల్లూరువచ్చి, యీ తేజోనిధిని కనియుండవచ్చును.

ఉద్యోగపాలనముకుగా, కొమ్మన గుంటూరులో ఒక బస మాత్రమే పెట్టియుండును. ఇక ఆయన బంధువులందరు నెల్లూరులో అన్నిరంగములందును పాతుకొని బలసిపోయిఉన్నారు. కాబట్టి కొమ్మనకునికి ఎక్కువకాలము, అత్తవారింటనే అయి ఉండవలెను.

★ పేరు

‘తిక్కన’ అన్నపేరు తిరుక్కాళ (=శ్రీ కాల) శబ్దభవము. ఇది తమిళము. తిక్కన భారతము తెనుగున వ్రాసేదినాలలో, ఇవట తమిళసంప్రదాయములు బాగా అలముకొనియుండినవి. అంతేగాకుండ, నెల్లూరు రాజులపేరులలో “తిక్క” ఎక్కువగానే కాన్పించుచున్నది. అందుచేత గుంటూరువారు నెల్లూరుకు స్థానికమైన యీ పేరు పెట్టు కొనియుండరు.

1168-69 సంవత్సరమున వేయించబడిన, సన్నమూరు (పొదిలి, మార్కెట్ల సీమ) శాసనమున, ఆ దానమునకు సాక్షి చేవ్రాలు చేసినది మాఱువూరు తిక్కన. (Nellore District Inscriptions. Vol. III. Page 120, Butterworth & Venugopala Chetty) ఇది మామరుపూరేమో! దీనివల్ల తిక్కన అనేపేరు నెల్లూరుమండలములో చాల ప్రాచీనకాలమునుండి వాడుకలో ఉన్నట్లు తెలియుచున్నది. నెల్లూరులోపుట్టిన కవి తిక్కనకు అట్టిపేరు పెట్టియుండురు. తల్లి అన్నమ్మ పేరు ఇప్పటికిని నెల్లూరులో వివరముచునేయున్నది.

తిక్కన మేనమామయింటనే పెంచబడినాడు, అప్పుడే మనుమ సిద్ధికి యాయన సహవాసగాడైనాడు. తిక్కన రాజపుత్రునికంటె కొంచెము పెద్ద అగుటచే ఆటలాడుకొనుచు, రాజు ఆ బ్రాహ్మణుని “మామ” అని నోరార బిలిచి, ఒకేబడిలోగూడ చదువుకొని యుండురు. కవి సార్వభౌముడు శ్రీనాథుడు, విదేశవ్యాపారి కలికి వాయి బిట్రగుంట అవచి తిప్పయ్యశెట్టి ఇట్టి స్నేహమునే కలిగి యుండినారు. ఇట్టిదీ! ఆనాటి అకలుషిత సాంఘికవాతావరణము. ఈ ‘మామ’ అన్న పిలుపు సార్థకముగానేమో, తిక్కన తన ప్రథమ కావ్యకన్యక - నిర్వచనోత్తర రామాయణమునకు బాల్యసఖుడు-మనుమసిద్ధిరాజును కృతిభర్తగా జేసినాడు.

★ తిక్కన సంపద-సద్యకము

తిక్కన చుట్టపక్కములతో నెల్లూరు రాచదేవిడి నిండిపోయి ఉన్నది. మన కవి కుటుంబము పెన్నకు ఉత్తరాన, నెల్లూరుకు 5, 6 మైళ్ళలో పాటూరుగ్రామమున స్థిరవాసమేర్పరచుకొనినది. మొన్న మొన్నటివరకు వీరి వంశమువారు ఇచటనే ఉండి, ఈమధ్య యిల్లు వాకిలి పొలము అమ్మకొని హైదరాబాదు చేరినారు. ఆ ఇల్లు-ఆ పాత బావి-వీరి కులదేవత అయిన, సిద్దేశ్వరుని ఆలయము, తగిన మర్యాదలు లేక నేడు బాపురుమనుచున్నవి.

తేజోమయ అమృతాక్షముల సృష్టించిన తిక్కయజ్ఞ గంటమును కాపాడుచుండిన, పవిత్రీభూతమైన బరమాత్రము, సిద్ధేశ్వరా అయములో పూజలందుచున్నది. దీనిని మొన్నమొన్నటివరకు ఈ వంశీకులే ఆరాధించుచుండినారు.

ఇప్పుడు పాటూరువారి వంశశాఖ ఒకటి, ఇందుకూరుపేటలో శాఖోపశాఖలై సంపదాకరముగ నున్నది. కరణంగాండిన పాటూరు ఆదినారాయణయ్య కవి-పండితుడు. తిక్కన కొడుకు కొమ్మన; పాత్రుడు హరిహరనాథుడు.

ఆనాడు తిక్కనసంసారము సంపత్సార్థముగ నుండినది. అది ఒక చిన్న రాచకొలుపు! నిరతాన్నదానము, విద్యాదానములతో, ఒక కులపతి ఆశ్రమమువలె, ఆంధ్రదేశమందంతటా వైజ్ఞానికి ప్రభులను ప్రసరింపజేయుచుండినది. దానిని “దేవేంద్ర సమానవిభవము” అని, చూచిన కేతనాదులు వర్ణించినారు. తిక్కన శిష్యుకోటి పెద్దది. విద్యార్థులకు అన్నంబెట్టి చదువు జెప్పినాడు. తన చెలికాడు-మనుమ సిద్ధికి తీసిపోని రాచపోకడలతో మని, భాసించినాడు. దీనికిగా ఆనందమేగాని అసూయ ఆ రాజు మనసులో పొడచూపలేదు.

★ తిక్కనకవి జనాదరణము

“కవిజన రాజకీరసహకారము - కవి సహజమార్తాండుడు - పోషిత సత్కవీంద్రుడు - పండిత పుండరీక వన పంకజబాంధవుడు - కవీంద్రలోకాధారుడు - సుకవీంద్ర బృందరక్షకుడు -” ఇట్టివి, వేంగి నుండి వచ్చి, పాటూరులో తిక్కన చల్లటి నీడలో చేరిన, అభినవ దండి - కేతన, తిక్కన మనీషి కీర్తిమూర్తిని పూజించిన పూజా సుమములు. కేతన తన దశకుమారచరిత్రను యీ కవిబ్రహ్మకు అంకిత మిచ్చినాడు. ఈ అంకితమిచ్చే సంప్రదాయము తెనుగునాటనే, నెల్లూరునీమలోనే పుట్టి పెరిగినట్లున్నది. ఇంతేగాదు, ఒక కవి ఇంకొక కవికి గ్రంథమును అంకిత మిచ్చుటకుగూడ ఇదే మొదలేమో! కవి తిక్కన రాజకీయదౌత్యము - కృతి భర్తృత్వములు అపూర్వములు.

అనాటి పాండిత్యమునకు సోమయాజి అంగీకారముద్ర, ఒక పట్ట భద్రతవలె ఎన్నబడుచుండేది. అనంతామాత్యుని తాత - బయ్యనకు, తిక్కన “భవ్యభారతి” అను బిరుదమిచ్చి, సాహిత్యముద్రాధికారమును నిలుపుకొనినాడు. కాబట్టే కవిబ్రహ్మ “మిత్రోదయ జృంభిత హృదయుడు” అని జేజేలు గొనినాడు. మార్కండేయపురాణకర్త - మారన తాను ఈమహాభాగుని శిష్యుడని చెప్పుకొని మురిసిపోయినాడు. నాచన సోమునికి తిక్కనపైగల గౌరవము ఇంతింతగాదు.

గంగాదేవి, మధురా విజయమనే తన సంస్కృతకావ్యమున, ఆంధ్రకవులలో ఒక్క తిక్కనకే అంజలి సమర్పించినది; ఇది అపూర్వము! ఈమె, నెల్లూరుమండలమున ఉదయగిరి దుర్గమునేలిన కంపరాయని భార్య.

★ ఓరుగంటి సందర్శనము - చారిత్రక కావ్యములు

తిక్కయజ్ఞ ఏకశిలానగర సందర్శనము, చారిత్రక మత సాహిత్యపరముగా అత్యంత ప్రాముఖ్యమైనది. భారతీయులు చరిత్రపై కన్నుబెట్టి దానిని ఏర్పరించక, పురాణములతో కలిపివేయుటచే చరిత్రహీనులమని వగవవలసినదేగాని, హీనచరిత్రులము మాత్రము గాము. అంతకుముందే బాణుని హర్షచరిత్ర, (గద్యము) కల్హణుని రాజతరంగిణి (పద్యము) అను కాశ్మీరదేశచరిత్ర మొదలగునవి సంస్కృతమున వెలసియుండినవి. ఇట్లే తెనుగుసాహిత్యమునకు భిత్తి మూలము లనదగినవి రెండుగ్రంథములు పద్యరూపమున, మరియొకటి గద్యమున నున్నవి. ఈ మూడునూ కాకతీయవంశ చరిత్రలే అగుట ఇంకొక విశేషము.

మొదటిది:-ప్రతాపచరిత్ర, గద్యము. ఏకామ్రనాథ విరచితము. చరిత్రాంశములు సరిగా సూటిగా చెప్పబడిఉన్నవి.

రెండవది:-కాసె సర్వస్వ అను బ్రాహ్మణుడు వ్రాసిన శ్రీసిద్ధేశ్వర చరిత్ర, ఇతడు 1550-60 కాలమువాడు. ఏకామ్రనాథుని వచన రచననే మంజరీద్వీపదగా వ్రాసినాడు. చివరన;

ప్రతాపరుద్రుని ఉదంతము మాత్రము గద్యమున నున్నది. సిద్ధేశ్వరుడు, అనుమకొండ దేవాలయములలో, ఒక కోవెలలో వెలసిన దేవుడు.

మూడవది:-కవిసార్వభౌమ-కూచిమంచి తిమ్మకవి తమ్ముడు - తిట్టు కవిత్వపు చక్రవర్తి - జగ్గకవి వ్రాసిన సోమదేవ రాజీయము అను పద్యకావ్యము. ఇది రసవత్తర రచనము. (1700-1720) ఈ దూర్వాసుడు చంద్రలేఖావిలాసమును, విలాపము చేసినట్లు ఈ రాజీయమును రాజానలము చేయకుండుట ఆంధ్రులచరిత్ర అదృష్టము. సోమదేవుడు కాకతి వంశకర్త. కూచిమంచి, సూర్యాపేటకు ఉత్తరమున దగ్గరలోనే ఉన్నది. అందువల్ల ఈ రాజవంశచరిత్రను చేబట్టను, యీయనకు ప్రాంతీయాభిమానమే కావచ్చును. ఈ చక్కటి కావ్యమును, తణుకు నరేంద్రనాథ మండలి వారు ప్రచురించినారు.

★ తిక్కన-వైదికమత పునరుత్థానము

ఏకశిలానగర సామ్రాజ్యములో జైనబౌద్ధములు, వైదికమతముతోబాటు ప్రక్కప్రక్కన ప్రబలియే యుండినవి. కాని, కొన్నిచోట్ల మైలారవీరులను వీరశైవగణము విజృంభించి, బౌద్ధజైనులపైబడి గారియ పెట్టుచుండుటచే మతకలహములురేగి దేవుని పేర రక్తవసంతోత్సవముల సాగించిరి. అప్పుడు ఒక మత సదస్సు జరిపి మత సామరస్యమును సాంఘికశాంతిని నెలకొల్పవలెనని గణపతి సార్వభౌముడు సంకల్పించినాడు. తదనుగుణ్యముగ ఒక పండితసభ జరుపబడినది.

ఆ సభకు ఓరుగంటికి బౌద్ధజైనపండితులు అనేకులు వచ్చినారు. కాని, వైదికమతపక్షమున వాదించుటకు, నెల్లూరునుండి ఒక్క కవి తిక్కననే పిలుచుకొనిపోయినారు. ఇది 1249 వత్సర ప్రాంతము. ఇప్పటికే తిరుక్కాళుడు సోమయాజయై భారతమును

ఆంధ్రీకరించియున్నాడు. (1245-49) సోమయాజి, కొన్నిసూక్ష్మమంది శిష్యులు గొలువ, ఒక రాజాధిరాజవైభవముతో, ఆధ్యాత్మిక సాహిత్యప్రభలతో ఆంధ్రనగరు చేరినాడు. జగ్గకవి వర్ణించిన తీరు చూడండి (సోమదేవరాజీయము).

గీ.

.....

“చోటి కొకనాడు తిక్కన సోమయాజి

వచ్చె నెల్లూరునుండి భూవరునికడకు.

సీ. వచ్చిన, యయ్యార్యవర్య నెదుర్కొని
వినయ సంభ్రమభక్తి నినుమడింప,
నతిథి పూజలొనర్చి, యతనిచే భారతా
ర్థమును, ద్వైతాద్వైత తత్త్వములను,
విశృత చిదచిద్వివేక లక్షణములను
బ్రకట భర్తాభర్త పద్ధతులను,
రాజనీతి ప్రకారంబును, భారతపీఠల
మహిమంబు వినుచునుండి,

యనుమకొండ నివాసులైనట్టి బౌద్ధ
జనుల రావించి, అంత తిక్కన మనీషి
తోడ వాదించజేసిన, తొడరి వారి
జాలకనగా సోమయాజులు గెలుచుటయును.”

దీనితోగూడ ఆ రెండుమతములవారు దేశమును వదలిపోయిరి, మిగిలినవారు వైదికాచార సంపన్నులైనారు. బౌద్ధజై నాలయములు కూలద్రోయించబడినవి.

“దేవరాజు సోమయాజుల పటువాక్యశక్తికి మెచ్చి, యతని బహుప్రకారంబుల పూజించి, యెనిమిదిగ్రామంబు లొసంగి, యతడు వచ్చినకార్యంబడిగిన...”

తనప్రభువు మనుమసిద్ధికిగలిగిన అక్కన (తిక్కన) బయ్యనల పోరుసంగతిజెప్పి సహాయమడిగెను.

“అట్లకాక యనుచు.....
.....యప్పు డొక్క నవతూధనమును
యజ్ఞ పండలములు నతనికిచ్చె.”

తర్వాత గణపతి ససైన్యముగ నెల్లూరుకు బయలుదేరి, మనుమసిద్ధిని పునరభిషిక్తుని జేసిరి.

ఇక, ఈ విషయమునే కాసె సర్వప్రసిద్ధీకరచరిత్ర ఇట్లు వర్ణించుచున్నది :—

“అరీతి గణపతి నటుజూచువేడ్క
దిక్కున సోముడు నక్కడేతెంచె.
నొక్కొక్క పండితుల్ వక్కలాకులును
జక్కని తాంబూల (సమితులతోడ)
నొక్కపెట్టున రాగ నక్కజంబుగను
దిక్కుదిక్కులనుండి వెడలి విద్యాదు
లక్కడ నక్కడ కావ్య వ్యోకార్థ
మొక్కొక్కవిధమున నొగి వినిపించి,
జక్కన వినుచును, మిక్కిలందలము
నెక్కి తిక్కన సోము డక్కడేతెంచె.
నారీతిగా సోమయాజులరాక
చారక తా ఫణిహారు లేర్పరుప
గణపతి మహారాజుగా రెదుర్కొనిరి.

.....

భారత కాశ్రు ప్రవీణాగ్రగణ్యు
డారీతి వేదకాస్త్రాభ్యాసవిదుడు
చాల విద్యావిద్య (?) జాలంబులెల్ల
పాలు నీ లేర్పరుప (గల) హంసుండు
నట్టి మహాత్ముని నా సోమయాజి
నెట్టన నెదురేగి నేర్పుగా రాజు
తెచ్చి యర్హుని స్థితుని జేసి;

.....

పూజించి యందర పూర్వోక్తముగను

యోజించి కాస్త్రంబు లొక కొన్ని వినుచు,
గొన్ని దినంబులు మన్నన నుండె.

తిక్కన సోమయాజులు నక్కజముగ
పెక్కులుగా జెప్పె నొక్కొక్క యర్థ (?)
ద్వైత మద్వైత ముత్త(మ) జీవ దైవ
మతి; చిద్వివేకములగు ధర్మ మర్మ
మగు రాజనీతియు నట, బురాతనుల
కగు భారతాఖ్యాన మా పీఠవరులు
తగజేయు యుద్ధప్రకార పర్వములు
వినియు సంతోషించె.....

అట నన్మకొండలో నతి జాదమతము
ఘటనగా వాదంబు గావలె ననుచు,
జాదులు తమ మత ప్రావీణ్యకాస్త్ర
వృద్ధులు పాపసమృద్ధులు వేదవి
రుద్ధులు వాద సమృద్ధులు, జైన
జాదుల బిలిపించి, పట్టి వాదించి
యోడించె కాస్త్రార్థ పోడిమిగాగ !

.....

ఆరీతి నోడించి, యా వసదులెల్ల
గూఠద్రోయించియు, గూడ నాదైవ
ముల, నా మతమంతయు మునుముట్ట నడిచి
నామంబు అణచియు, సీమ వెళ్ళగను
దోమలుగాజేసి తోలె వెళ్ళగను,
ముప్పదాతైనట్టి మునిజైన వసతు
లొప్పుగా గూఠద్రోయించి, నరికించె
యందర జైనుల.....

సోమయాజులవారు సురుచిరోద్దండ
భీమపరాక్రమ బిరుదుబాష్పార..."

అంతట మొచ్చి సమ్మానించుట, నెల్లారుకు సైన్యమంపుట వర్ణితమై
యున్నది. జైనులను దోమలవలె తోలుట సోమయాజి పనియే గాని,

వారిని చంపించుట మైలారువీరుల పనియైయుండును. ఇట్టి మతస్థాపన శారవము ఆంధ్రకవులలో మరి ఎవ్వరికిని లేదు. ఇతరకవులు తమకు చేసిన సమ్మానముల సొంతము చేసికొనిరి. కాబట్టి తిక్కనను పూర్ణ పురుషుడని కేతన వర్ణించినాడు.

తిక్కన మనీషీ గావించిన ఆంధ్రనగరీందర్శనమును, ఆ ఓరుగంటి కవులు, రాచకేయవాదులు, మతాభిమానులు ఒక మహాసంఘటనగా భావించి నేటికిని ముగ్ధులగుచున్నారు. (శ్రీ) దేవులపల్లి రామానుజరావుగారు 1942 సందుకట్లలో ఇట్లు ఒక రమ్యగీతము నాలపించినారు:- (పచ్చతోరణము-ఓరుగల్లు.)

“తిక్కనామాత్యుండు, తెనుగుదేశపురాజు

కలిసి మాటాడిన కొలువిదేమొ!”

“అల్లుని స్వేచ్ఛకై నెల్లూరి నెఱజాణ

పరియించె నిచటనే భారతంబు.”

రామానుజరావుగారు న్యాయశాస్త్ర పట్టభద్రులు. మంచి వ్రాతగాడు. కార్యభారనిర్వహణధురీణుడు. హైదరాబాదునందలి సాహిత్యసంస్థ “ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు” ఈయన చేయివాసితో పెరిగి పెద్దలయినది. వీరే ఈ సాహిత్య లకాడమీ కార్యదర్శి.

వైదికధర్మ సంస్థాపనమునకు యీ సోమయాజి పథగాములయ్యే, ఆవల విద్యారణ్యులవారు విజయనగరసామ్రాజ్యమునకు హరిహర బుక్కరాయలచే అంకురార్పణము గావింపజేసినారు. ఆ తర్వాత సమ్మర్థ రామదాసస్వాములవారు ఛత్రపతి శివాజీ మహారాజుకు ధర్మమార్గమును చూపినారు.

ఇందు విధిక్రూర విలాసముగూడ గలదు-ఈ తిక్కన ఎల ప్రాయమున నున్న ఆ దినాలలోనే, 1192 లో, ఉత్తరమున, ఆ పురాతన పుణ్య కురుక్షేత్రమునందే, తరెయిగ్రామమున (తానేశ్వరము దగ్గర) గోరీ మహమ్మదుతో యుద్ధముచేసి పృథ్వీరాజు చౌహాణుడు ఓడిపోయి, మేచ్చవాహినులు భారత దేశముపై బడి ముంచివేయుటకు

శలుజలు దీసినాడు. ఓరుగల్లులో మతేతరులైన స్వదేశీయులు అణగి పోయినారు; కాని, అచట-ఉత్తరాన విదేశీయులైన మతవిరోధులు విజృంభించినారు.

★ తిక్కననాటి సంఘటనలు

తిక్కనకాలమునాటికి, అటునిటుగా ప్రపంచచరిత్రలో కొన్ని ముఖ్యఘట్టములను పరికించిన తిక్కనయుగ వైశిష్ట్యము గోచరించ గలదు! కరకు మంగోలుడు- జకగిస్ ఖాను 1214లో ఆసియాఖండపు తూర్పు చివరనుండి, హిమాలయములకు ఉత్తరముగా లక్షలాది మూకలనడపి ఆఫ్ఘనుస్థానముచేరి మానవరక్తముతో నేలను అసటు చేసినాడు. ఆవల ఇతనిసంతతివాడైన కుల్లాయ్ ఖాను విజృంభించినాడు (1240-60). గ్రీకులు కాకస్తాంటిన్ ఫుల్ (ఇప్పటి ఇస్తాంబుల్) పట్టణమును పట్టుకొనినారు (1261). ఇటలీ మహాకవి, 'డివైన్ కామిడీ' అను మహాత్మరగ్రంథకర్త-డ్యాంటె జననమందినాడు (1265). కుతుబ్ షా ఢిల్లీలో ముస్లిం రాజ్యమును నెలకొల్పినాడు. గంగవంశీ కుడు మొదటి నరసింహుడు కోణార్కులో సూర్యదేవాలయమును (1255), రేచర్ల ఆరుద్రదేవుడు రామప్పదేవళమును (1234)లో కట్టించినారు. ప్రపంచమున ప్రజలస్వామ్యమును ప్రప్రథమముగ గుర్తించిన మాగ్నాచార్ట్ (మహాస్వామ్యపత్రము) ఇంగ్లండురాజు ప్రజలకు అనుగ్రహించినాడు. (1215) మహామతి తిక్కనకాలములోనే పశ్చిమతీరమున ఉడిపిలో మధ్వాచార్యులవారు, తమిళ రామాయణ కర్త-మహాకవి కంబరు వెలసియుండినారు. (తాత భాస్కరుని కాలమున)

★ హరిహర నాథోపాసనము

క్షుద్రమతవైషమ్యములతో తోడివారి నెత్తురు చిందించుట- “సర్వమున్నతని దివ్యకళా మహిమంచు” చాటు వైదికమతమునకు గిట్టలేదు. అందుచేత శివకేశవులను ఒకటిచేసి పూజించు సామరస్య మతప్రకారము ఆంధ్రదేశమున 8-వ శతాబ్దమునాటికే పుట్టి ప్రబలి

నది. పల్లవరాజు-నరసింహుడు, నెల్లూరు ఉదయగిరిసీమలో, సీతారామపురమునకు ఈశాన్యమున 7, 8 మైళ్ళలోనున్న ఖైరపుని కోనయందు, బౌద్ధవాస్తుశిల్పము ననుసరించి, ఏడు శివలింగాలయములను, గట్టి కాళిరాతి (Granite) కొండలో మలిపించినాడు. (ఈ రమ్యమైన కోన, ఈ అపూర్వచారిత్రకసంపద, ఇప్పుడు కొత్త ఒంగోలుజిల్లాలో చేర్చబడినవి).

ఈ గుహాలయములవరుసకు ఎదురుగా, ఒక సెలవీటి ఒడ్డున ఒక పెద్ద నిడుపు చట్రాతి గేడిపాటున (నిలువుప్రక్కన) హరిహర నాథుని అర్ధమూర్తి చెక్కబడియున్నది. ఈ స్వామికి ఎనిమిదిచేతులున్నవి. ఇందు ఇద్దరుమూర్తుల ఆయుధములు ఇరుప్రక్కల అలరారుచున్నవి. ఈప్రతిమకు ఎడమతట్టు, వామపార్శ్వమునకు భంగిమమును త్రిప్పియున్న నటరాజస్వామివారి ప్రతిమగూడ గలదు. ఈ పవిత్ర శాంతి మగ్నవాతావరణములో హరిహరనాథోపాసనము ననవేసి దిక్కులకు తీగలల్లినది. “సోమభృతృక్తిమత్తుడు - లసితహరిపద పద్మైకావాస చిత్తమధుకరము” (కేతన) అయిన తిక్కయజ్ఞయీ అర్చావిధానమునుగ్రహించి వ్యాపింపజేసి, “హరిహరనాథ సర్వభువనార్చిత నక్షత్రదయజూడు మెప్పుడు” అని ప్రార్థించినాడు (స్వర్గా-94). నాచనసోముడు ఈ కలగలుపువేల్పునే పూజించి, కృతి భర్తగా చేసినాడు. (14-వ శ.)

ఈ దేవుని ఉపాసించిన మరికొందరు ఆంధ్రకవులు:—

(3) కొరవి గోపరాజు (15-వ శ.) సింహాసన ద్వాత్రింశక (౪) దూబగుంట నారాయణకవి (16-వ శ.) పంచతంత్రము. (౫) బైచరాజు వెంకటనాథుడు (16-వ శ.) పంచతంత్రము (౬) కంభంపాటి నారాయణామాత్యుడు (16-వ శ.) భగవద్గీత-15-వ అధ్యాయము. (౭) తాళ్ళపాక పెద్ద తిరుమలాచార్యుడు. (౮) హరిభట్టు (16-వ శ.) నారసింహపురాణము. ఆధునికులుగూడ కొందరు గలరు.

ఈ మతము కన్నడదేశమునకుప్రాకి హరిహరనగరము కేంద్రమైనది. ఆగ్నేయ ఆసియా-జానాలో యీ మూర్తులు దొరికినవి.

ఈ వ్యాప్తికి సోమయాజి, పల్లవరాజ్యవైభవములే కారణములు. ఇట్లు ఉభయకవిమిత్రుడు శివకేశవ సామరస్య మతఃపవక్తగూడ అయినాడు.

బాదామి గుహలలోగూడ హరిహరమూర్తులు చెక్కబడి యున్నవి. ఈ బాదామియే వాతాపి, వాతాపిపురము అనబడినవి. ఇప్పటి బీజపూరుజిల్లాలో హుట్టి-గదగ్ రైల్వేస్టేషనులమధ్యనున్నది. ఈ గుహలలో ఎల్లోరా, అజంతా (అజంతా) గుహాలయములతో వలెనే జైన బౌద్ధ శైవ వైష్ణవ ఆలయములు మలవబడియున్నవి.

పశ్చిమ చాళుక్యరాజు-పుష్పనల్లభ బిరుదాంకితుడు-మంగ లేశ్వరుడు క్రీ. శ. 578లో చెక్కించి పూజించిన మూర్తులివి. ఇవి ఖైరపునికోన దేవాలయములకంటె ముందు పుట్టినవి. ఇచట హరి హరనాథవిగ్రహములు రెండుగలవు.

1. ఇరుప్రక్కల దేవులుగల హరిహరనాథుడు.

2. ఒంటరిగానున్న హరిహరనాథుడు.

రెంటికిని నాలుగేసి చేతులే.

★ నెల్లూరులో హరిహరనాథాలయము ఉండలేదు

నెల్లూరు పట్టణములో, ఇప్పటి రంగనాథస్వామివారి గుడి వెనుక, పరమట, పినాకిని ఉత్తరవాహిని అయిన కునిలో (మల పులో) హరిహరనాథుని దేవళము ఉండినదని, ఆ దేవులమ్రోల తిక్కన కూర్చుండి, (కుమ్మరి గురునాథుని సహాయముతో) భారతము తెనిగించినాడని, అందరినోటా నానే వినికిడి. ఇట్లే పోతనామాత్యుడు, బమ్మెరలోనో ఒంటిమిట్టలోనో శ్రీరామాలయమున కూర్చుండి భాగవతం వ్రాసినట్లు పుక్కిటిపురాణము. ఇవి రెండును నిజములు గావు. “ఈదృశంబులగు పుణ్యప్రబంధములు దేవసన్నిధిం బ్రశం సింతుచుండుటయు” (విరా-1: 31) అనినదానినిబట్టి తిక్కన హరి హరాలయమున కూర్చుండి భారతమును వ్రాసియుండునని కొండరు, ముఖ్యముగా యితరప్రాంతములవారు తలంచుచున్నారు.

కాని, వీరనుకొనేచోట నెల్లూరులో హరిహరనాథ దేవాలయము ఎప్పుడూ ఉండలేదు. 5, 6 మూర్ల వండ్లవరకు, పెన్నానది, ఇప్పటి దేవళమునకు ఎగువ, రెండుగాచీలి, ఒక అంతర్వేదిని (DOAB-దొ ఆప్ = రెండుపాయల నీళ్లు) ఏర్పరచినట్లు గట్టిగా తెలియుచున్నది. కావేరికోలయానుగా చీలి, శ్రీరంగమును గడ్డగా ఏర్పరచినట్లే, ఉత్తర పినాకిని, వృద్ధపినాకిని, ఇప్పటి రంగనాథస్వామి ఆలయప్రదేశమును ఏర్పరచియుండినవి. ఈ రెండుక్షేత్రములును శయన రంగనాథుల వారివే? (పళ్ళికొండు పెరుమాళ్లు), ఇక ఆ కూడలిలో హరిహర నాథాలయ ముండుటెట్లు? శాసనములు, దేవాలయమును తిరుప్పాల కడలి (శ్రీ దుగ్ధవారాళి) అనుటకు గూడ ఇదే కారణము కావచ్చును. మైసూరుదగ్గర శ్రీరంగపట్టణము, అచటి శయన నారాయణుడుగూడ కావేరినదీ అంతర్వేదియందే వెలసిఉన్నాడు.

జక్కనకవి వర్ణనము యీ నెల్లూరు జనశ్రుతిని గట్టిచేయుచున్నది. విక్రమార్కచరిత్ర రచించిన జక్కన 1410 ప్రాంతము వాడు. ఈయన తాత-పెద్దయామాత్యుని కాలమునుండి (1279) యీ కవివంశమునకు నెల్లూరుసీమతో సంబంధమున్నది.

తిక్కన మనుమసిద్ధి కొడుకు, రెండవ తిక్కరాజు జక్కన తాతను ఆదరించి యుండినాడు. జక్కన కవిసార్వభౌముడు-శ్రీనాథుని కాలమునాటివాడు. మల్లి నాథసూరి యీ అదనుననే వ్యాఖ్యానములు వ్రాయుచుండినాడు.

విక్రమార్కచరిత్రలో ఒక నెల్లూరు నెఱజాణకథను వ్రాయుచు (ఆ-7 : 132, 133, 134) స్త్రీలు పాపములకు మూలమనుటకు ఒక కీరము చెప్పిన కథాఘట్టము.

“...సముద్ర సౌధాగ్రతల సమగ్ర
శాతమంధ మహామంధ జాతగుంధ
బోయరత్న వినుత్న శృంగారమగు
సిరులనొప్పురు విక్రమ సింహపురము.”

దానిని పాలించే ప్రతాపమకుటుడనే—

“...రాజేంద్రుని సందన యా రూఢస్థరవికార యశావన లక్ష్మీ గౌరవనిధి, సకలకళాపారీణ, విలాసవతి” అవును! నెఱజాణే.

ఈ తండ్రి, పాటలీపుత్ర రాజు-సుధర్మునిపిలిపించి కూతురునిచ్చి పెండ్లిచేసినాడు. ఆమె ఒకనాడు చెలులతోగూడి అంగజారాధ చేయుచు, ఆమె కేలుమొగిచి “జలపక్షి పక్షపటలీ సంఘన్నకుం బెన్న కున్” జయకారమొనరించెను. ఆవల ఆమె ఒక విప్రునితో కలయును లెండి; అదెందుకు మనకు? ఇచట—

“అమృతసాగర విభుని యథాంగలక్ష్మీ
యిందుధరునిల్లు పుట్టిన యిల్లుగాగ
నెగదెడు వినాకినీతటిని వధూటి
పట్టణాంతరసీమ జూపట్టుటయును.”

అని వర్ణించినాడు. నదులు గతులుమార్పుట, అంతర్వాహినులగుట ఎరిగినదే గదా. ఈదక్షిణపువెన్న పాయ ఆవల క్రమేణా పూడి పోయినది. ఈ పాతచీలిక, ఇప్పటి రంగనాయకులపేట చిత్రకూటము మీదుగా, జేమ్సుగార్డను, ఉదయగిరివారితోట (ఇప్పటి లక్ష్మీ పురము) నవాబుపేట నవలాకుతోటలు (9 లక్షల చెల్లుండినవట) మీదుగా, ఇందుకూరుపేట మడుగులు అడుగుగాపారి, ఉత్తరముఖమై ఊటుకూరుదగ్గర సముద్రంలో గలసినదని, ఈ ప్రాంతమును వృద్ధ వినాకిని అని ప్రజలు సహేతుకముగనే ఇప్పటికిని అంటున్నారు.

ఇంతెందుకు? తిక్కనయే “ఏను నిన్నపంబుసేయు తెఱంగుగా సంతః సన్నిధిని గలిగించుకొని, యిమ్మహాకావ్యంబు సర్థంబు సంగతంబు చేసెద (విరా-1: 37) అని చెప్పుచుండ, గుడిసంగతి మన కేల? రాజభవనసదృశమైన సొంతయింటనే యీ మహోజ్వలకృతి నిర్మింపబడినది. ఇట్లే బమ్మెర పోతనగూడ “రాముని సన్నిధానమును సంకల్పించుకొని” భాగవతమును వ్రాసినట్లు చెప్పుకొని యున్నాడు.

తిక్కన సోమయాజి, ఓరుగంటి కొలువుకు పోవుటకుముందే 1246-1249 నడుమ, భారతాంధ్రీకరణమును పూర్తిజేసియున్నాడు. ఈయన నిర్యాణము 1258 లో (కాళయుక్తి).

★ ఆంధ్రభారత ప్రశస్తి

తెనుగువారికి శ్రీరాముడు కులదైవము. రామమందిరములేని ఊరుగాని, రామునిపటములేని ఇల్లుగాని తెనుగునాట లేవు. భద్రాద్రి సీతమ్మే వీరి అమ్మ. ఇట్లయ్య, ఆంధ్రదేశములో ఆంధ్రభారతమునకున్న కీర్తివ్యాప్తి, దానిపైగల గౌరవము ప్రీతి రామాయణమునకు లేవు. భారతదేశమందంతటా రామాయణమే పారాయణగ్రంథము. ఆంధ్రలో ఈ కీర్తికి కవిత్రయమువారి ప్రజ్ఞయే కారణము. వారి కవితాశక్తియే దీనిని నడిపించుచున్నది.

★ ద్వీపద భారతము

ఈ గౌరవమునుపాటించే, ఇంకొక కవిత్రయము, ఆదిత్రయ భారతమును అనుసరించి, భారతమును ద్వీపదలో వెలయించినది. ఈ ముగ్గురిని కనిపెంచిన గౌరవము నెల్లూరుమండలమునకే దక్కినది. వీరు, ఆత్మకూరు తాలూకా బట్టెపాటిగ్రామ పరిసరములవారు. క్రీ. శ. 1500 ప్రాంతమువారు.

తిమ్మయ మొదటి 6 పర్వములు.

బాలసరస్వతి సభాపర్వము ఒక్కదానిని,

సోమన చివరి 11 పర్వములు వ్రాసినాడు,

తిమ్మయ, విరాటపర్వమును, పంటకులావతంసుడు -జంగాల ముమ్మయ రెడ్డికి అంకితమిచ్చినాడు. ఇట్టి దీ నెల్లూరువారికి భారతముపై గల మక్కువ. (ఇది ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తువారి ప్రచురణము.)

★ కావలి వెంకటరామస్వామి ఇంగ్లీషుచరిత్రలో తిక్కన

ఇంగ్లీషులో మొట్టమొదటిసారిగా ఆంధ్రకవులనుగూర్చి వ్రాసినది ఆంధ్రుడు-కావలి వెంకటరామస్వామి (1765-1840). తాను

ప్రజాసిన దక్కనుకవుల చరిత్రలో 47 మంది ఆంధ్రకవుల జీవితాంశముల పేర్కొనియున్నాడు. (1829) ఈ కావలిసోదరులు నలుగురు. వీరిలో బొజ్జయ్య, లక్ష్మయ్య, రామస్వామి-కాలిక్ మొకంజీగారికింద పనిచేసి, వారి మెప్పులంది కైఫీయత్తులను సేకరించిరి. రామస్వామి విశ్వగుణాదర్శమను సంస్కృతకావ్యమును దీనికిముందే ఆంగ్లములోనికి అనువదించినాడు. చాలి పలుకుబడికలిగిన ఇతడు కలకత్తాలో లిటరరీ ఆఫ్ టెక్నోమెంటు డిపార్టుమెంటులో అనువాదపండితుడుగా పనిచేసినాడు. గవర్నర్ జనరల్-విలియం బెన్ టిక్ ప్రభువుకే ఈ కవుల చరిత్రను అంకితముచేసినాడు. రామస్వామి రామరాజభూషణుని వసుచరిత్రనుగూడ ఇంగ్లీషులోనికి అనువదించినాడు. మూడు భాషలలోనికి ఎక్కిన (ఇంగ్లీషు-సంస్కృతము-తమిళము) తెనుగు గ్రంథము ఇదొక్కటే!

కావలి రామస్వామి తిక్కననుగూర్చినదానిని ఉన్నది ఉన్నట్లుగానే పొందుపరచుచున్నాడు. భారతీయుడుప్రజాసిన ఆనాటి ఇంగ్లీషు-స్పెలింగులు గమనించదగియున్నవి :—

TEKKANA SOMAYAGI

This was a famous historian and poet, and a native of a village called Pature, in the Nellore district, he flourished in the twelfth century of Salivahana. When he was very young, he studied Sanscrit and Telugu under Kavi Rakshasa, and in a short time made very rapid progress in those languages. At the desire of Mania Sidharajee, he undertook to translate the Mahabharat into Telugu, and completed fifteen volumes in a comparatively short space of time, he was possessed of a quick genius and a ready talent at versification, in addition to a critical knowledge of the Sanscrit language. For this performance he obtained the grant of an extensive tract of land from the king, the greater part of the produce of which he expended in sacrifices; these religious acts

procured for him the appellation of Tekkana Somayagi.
This poet died universally lamented.

Cavelly Venkata Ramaswamie.

★ కవిత్వయ భారతము - తమిళానువాదము

కవిత్వయభారతమును ద్విపదచేసినట్లే. సుబ్బరామదీక్షితులు దీనినే తమిళములోనికి వచనముగా అనువదించి ముద్రించినాడు. సుబ్బరామదీక్షితులు ఎట్టియాపురం సంస్థానపండితుడు. ఆంధ్రాంగ్ల ద్రావిడభాషలలో పండితుడైన ఆ సంస్థానాధీశుడు-ఎట్టియప్ప జగ దీశ్వర రామకుమార్ ఆదరముచే యీ కార్యము నెరవేరినది. ఈ ఆస్థానమునందే తమిళ జాతీయకవి-సుబ్రహ్మణ్యభారతి, ఆయన గురు తుల్యుడు అన్నామలై రెడ్డి వెలసియుండినారు. ఈ రెడ్డిగారే తమిళ ములో లోకప్రియతగాంచిన “ఆండి పండారం” అను కావడిచెందును వ్రాసినవాడు.

3. తిక్కన కవితాసౌరభము

★ ఆంధ్రావళి మోదమును పొరయుట

సర్వశాస్త్రముల, సాహిత్యశాఖల పరపు లోతు కనుగొనిన తిక్కన మఖి “ఆంధ్రావళి మోదము” భారతము తెనుగు చేసినట్లు ప్రతిన! అంటే-ఆనాటి తెనుగువారికి, సర్వసామాన్యంగా అర్థమయ్యేటట్లు, వాడుకలోనుండిన జాను తెనుగనే వాడినాడు అనుట! తెనుగులో ఇది రెండవకృతయో మూడవగ్రంథమో; అంత వరకు మతము సంఘము రాజకీయము అన్న సంస్కృతమునందే సాగు చుండినవి. పురాణాదులు సంస్కృతమున చదువబడి తెనుగున చెప్ప బడుచుండినవి. “మంత్రముతోబాటు భాషయు బ్రాహ్మణాధీనమై యుండినది”. ఇక తెనుగుసేత అనగా, డు-ము-వు లుగా మార్పుచే కాకూడదు గదా, అందుకనే తేటతేనె తెనుగున, పైదికమత పున రుద్ధరణముకొరకు, అందరికీ తెలిసేటట్లు - సంస్కృతపండితునితో అగత్యములేకుండ, అందరూ చదువుకొనేటట్లు పంచమవేదమైన

భారతమును, తిక్కన తెనుగుజేసి ఆంధ్రావళికి మోదము కలిగించినాడు మన ప్రాచీనకవులు ముఖ్యముగా పోతన, కన్నడ పంపడు తమనాటి వాడుకభాషనే ఉపయోగించినారు. కాని ఇప్పటివారు కొందరు పెంపును ప్రాదనమును వలదనుటచే భాషాభివృద్ధి గిటకబారి పోగలదు. ఈ తెనుగుసేత బుద్ధుడు పాళీలో ధర్మప్రచారము చేయుట వంటిదే!

ఇక, ఆనాటి తిక్కన తెనుగు ఈనాడు అందరికి తెలియక పోయినదానికి కారణం - ఆ వాడుకభాష మారిపోవుటే. దేశీయ నానుడులు మాటలు నుడికారములు మొదట సంస్కృతమునకు, ఆవల ఉరుదూ పారశీకములకు, ఈవల ఇంగ్లీషుకు చోటిచ్చి, అవి పాతపుస్తకములలో నక్కొనిపోయినవి. ఇప్పటికిని యీ భాష నెల్లూరుపల్లెలలో చాలవరకు వాడుకలో గలదు. ఇప్పటి పెద్ద కారు వారు పోయినచో, దాని అంతే బట్టదు. అప్పుడు నిఘంటువులే శరణ్యము కాగలవు. పూర్తిగా భాష మారినదంతా-పట్టణములలోను, పాశ్చాత్య విద్యాధికులలోనుమాత్రమే. పల్లెలలోనికి వ్రేళ్లుపారని కేవల పుస్తక భాషాపండితులకు ఇది అర్థము కానిదిగనే ఉండిపోగలదు. అప్పుడు దిద్ది వ్రాతుమనుదొరలు బయలుదేరుదురేమో!

కొందరు, “తిక్కన నెల్లూరు తెనుగుబెట్టి భారతమును పాడు చేసినాడు” అని అనిరట, దానికి ప్రత్యుత్తరముగా కళాప్రపూర్ణ వేదం వేంకటరాయశాస్త్రిలవారు “కాదుకాదు; గుడికట్టి పాడి చేసినాడు” అని చమత్కరించిరి.

తిక్కన కవిత్వములో ఉన్న విశేషమంతా, ఆయన వాగ్వైఖరియందే! ఆయన దొక కవితావేశము! ఇంగితమెరిగిన ఆయన విశాలహృదయ సరోవరములో రేగిన భావతరంగములకు, అనువైన కమనీయ జీవపదము దొర్లివచ్చి, విషయమునకు కొత్త చెన్నునన్నెలతో ప్రాణముబోసి మన కండ్ల ఎదుట ప్రకటితముగ జేయును. సంఘటనకు దగినభాష ఉక్తి వైచిత్ర్యముతో పొరలివచ్చును. పదప్రయోగాచిత్యము పదగౌరవము పాత్రపోషణము ఆయన కవితా

లక్ష్మికి ఎనలేని సొమ్ములు. కాబట్టే శ్రీనాథకవి సార్వభౌముడు “రసాభ్యుచిత బంధము” ఆయన తీరు అని మర్మమెరిగి చెప్పినాడు. భావము సామాన్యమైనది కావచ్చును; కాని ఆయన దానిని అలంకరించిన భావలోనే జీవము సౌభాగ్యము సౌందర్యము నవ్యత వెల్లువ బెట్టును. ఈ కళలో, ఆంగ్లమహాకవి పేర్కొనియున్న ఆరి తేరినవాడని, ఆ పెడకట్ట - బెర్ నార్డుసాగూడ చెప్పుచున్నారు. ఇదేగదా కవికుల గురువు కాళిదాసుని విభూతి.

సోమయాజి నవరసములను నవకముతో ఒప్పించగలడు. ప్రణయమెంతో ప్రళయముగూడ అంతే ఆయనకు; కాని వెంటిసి వెగటు బుట్టింపడు. కాబట్టే ఏళ్లుట ఇరవైవండ్లు గడచినా, ఆంధ్ర వాఙ్మయప్రపంచమున ప్రాగల్భ్యముతో జాతీయకవియై మన్ననలు బొందుచున్నాడు. కవిత్వమును శిల్పమనినది ఈ కళావేది, ఈ లోక కవియే! ఈయన ప్రపంచమహాకవులతో, భుజములొరచుకొని, ఒకే బంతిన కూర్చుండగలిగిన సార్వభౌమిక మహాకవి. ముఖ్యంగా తిక్కన కవితాక్షేత్రము శాంతిపర్వలో, తెనుగుదనపు తేనెతో జోడిక్కి పోయినది. కవిత్వము మదరమోగినది.

ఆయన కవిత్వపు అమృతవాహినిని, కొన్ని పాదాలుగాచీల్చి, అందు త్రావి ఆనందింతుము:—

★ భావము సర్వజనీనమైనది

జాతి మత స్థానిక త్కుద్రభిత్తికలు భావమును అడ్డుపెట్టలేవు. అవి దేనిపాటికి అవిగా ఉద్భవించుచుండును. మహావీరుడు నెపోలియన్, సెంట్ హెలీనా దీవిలో బందీగా ఉన్నప్పుడు “I exist but I dont live” అని ఆవేదనపడినట్లు ధృతరాష్ట్రుడు - “చోచ్యుండనై దుర్దశ నునికి మనికి యగునె (కర్ణ-1 : 30) అనుచున్నాడు. ఇట్లే బద్దె భాషాలుడు After me the deluge అనేదానికి ‘తన చావు జలప్రళయము’ అని సుమతికతకములో అన్నాడు. ఇవి కాపీ కొట్టినవిగావు. ఇట్లే—

—సిగ్గు జలముడిగ్గ ద్రావి-కర్ణ-1 : 133 (Swallow the Humiliation)

—చలము దిగద్రావి-కర్ణ-2 : 248.

—నాలుక యడంచియుండు-కర్ణ-2 : 109 (Hold your tongue)

★ విరోధాభాస వాక్యము (Oxymoron)

Tremendous Trifles - బ్రహ్మాండస్వల్పములు, **Splendid defeat-**
వైభవోపేత పరాజయము అనునట్టి వింతవాక్యములను తిక్కన రమణీయముగా ఉపయోగించును.

—యద్ధ శాంతపీఠలు (ఉద్యో 3: 284)

—వినియొక దా వినని చెవులుజేసి (కర్ణ-2: 12)

ఆయనకు విన చెవుడు అని స్థానిక ప్రయోగము.

—మోహరంబు తానహ తీవ్రంబయి (కర్ణ-3 : 155)

—అలఘు అఘుత మెఱయ (కర్ణ-3 : 160)

★ బీభత్సములో చారుత

ఐదుపర్వముల పద్దెనిమిదిదినముల యుద్ధము, వీటి అన్నిటిలో సరితూగినట్లున్న ఒక్క ఉత్తరగోగ్రహణమును వర్ణించి, స్త్రీ పర్వములో - ఎముకలగుట్టలు, ఈరువుకొండలు, ప్రేగులతిప్పలు, నెత్తు పేరులను కల్పించి కన్నీటిమడుగులు నింపినను, అంగరవైకల్యము నొందిన ప్రాణికోటిని వర్ణించి ఒళ్లు పులకరింప జేసినను-విసుగు పదురు ఏవగింపు గలుగదు. బీభత్సమునకు ఒక దర్శనీయత, వీరమునకొక రామణీయకత అంటగట్టి కవిత్వమును ప్రన్నదనముతో ఆహ్లాదికారిగా జేసినాడు. ఇందలి వీరమునకు కనుగవ ఎరు పెక్కునేగాని, కండలు కదలునేగాని, ఎదలో నలి నంజలి పుట్టవు. యుద్ధఘట్టములు ఉత్సాహ ప్రతిపాదకములుగనే సాగిపోవును. ఇట్టి పనితనమునే నాచనసోముడు గూడ కొంత చూపినాడు.

—చారు భీషణంబుగా నొకకొక్క జాట్టుకొని (కర్ణ-1 : 77)

—రథ చిత్రచారు అఘభీషణ సంచరణంబు లొప్పగజ్జ (క-1 : 106)

- తనరథంబు రయంబున దర్శనీయంబుగా (క-1 : 189)
 — విద్విషదభయద గదారుచి స్ఫురితబాహు విలాసభాసమానమై
 (క-2 : 221)
 — దునిసిపడి భీమాభిరామంబుగా (క-2 : 227)
 — శిరః ధరడొల్లె గుండలస్ఫురణ మెఱయ (క-2 : 246)
 — మత్తగజకేళి సుందరోల్లాస మాభీలత్వం బలిరింప ద్రిష్టచు (క-3 : 210)
 — ఉరము వ్రచ్చి నెత్తురుదేనియ యిడ ద్రావెదన్ (క-3 : 212)
 — తను వుగ్రసుందరముగా నన్నరు డేతెంచే (క-3 : 219)
 — నెత్తుట దోగి, మేను కమనీయ రుచిం గొమరార (క-3 : 389)
 — ఆభిరామ భీషణంబగు రణాంగణంబు (క-3 : 380)

ఆ పీనుగుపెంటలలో—

తే. రెండు పిళ్ళజనంబులు లేలు వివిధ
 హృద్య సంగీతములను సాహిత్యమధుర
 లలిత గోష్ఠీ నినాదంబులను ప్రమోద
 భరితులై ప్రాద్దువుతురు భరతముఖ్య (భీష్మ-2 : 348)

అని, నెత్తురును మరపించి ఆనందింపజేయుచున్నాడు - సుకుమార
 భావబంధుడుడైన కవి.

★ కూర్పునేర్పులో సొంపు

పీనులవిందుగా, పదగౌరవమెరిగి, క్రొంగొత్త తెన్నున వాక్య
 ములనుకూర్చి భావములను వెల్లడించి ఆనందమును కలిగించుపనిలో
 తిక్కన మొనగాడు. ఇట్టి మధుర వాక్యసముదాయము యీయన
 కవిత్వములో కుప్పతిప్పలు.

- పవలింటి దివియ చందమయ్యె చినకరుండు (క-1 : 62)
 — కయ్యంపు నేడుక మొగంబులం జిగురొత్త (క-1 : 69)
 — పాండునందనులు... నేడు నూడబోడురు జము (క-1 : 70)
 — నిప్పల్ రాలు కన్దోయితోన్ (క-1 : 91)
 — పాలివోని కలికితనము (క-1 : 101)
 — నెత్తుటి పొందేమియులేక యాచ్చి చనినన్ (బాణము) (క-1 : 121)
 — అలింతి నవ్వు చెలువంబు మొగంబునకు వింత చెన్నొసంగ (క-1 : 176)

— తనూజ భుజగర్వ విహీనత నొంచె చిత్తమున్ (క-1 : 187)

— చేతుల తీటవోవ (క-1 : 197)

— చేతుల కసివోవంక (క-2 : 300)

మనసుకుగాక చేతులకే కసి గల్పించినాడు.

— చే నెత్తురుగాకుండ, నక్కిరీటి గీటడగించువిధం బూహింపుము

(క-1: 230)

— మధురాక్షర విన్యాసంబుగా పలికి (క-2 : 252)

— గర్వాగ్రహ విధేయుడు (క-2 : 7)

— చూచియుం దిరమయి నీవు నాలుకకు దెచ్చిన మాటగదా వినందగున్

(క-2 : 11)

— పొడుతు నొడుతు... శిశువునుట నోరి చేటుగాదె (క-2 : 24)

— అర్జును నమ్ములు దుష్టవృత్తినే (క-2 : 25)

— బెండు మానుసులకు భీషణంబులు, నాకు బరితోషణంబులు (క-2 : 46)

— లక్ష్మీకి జేవయు, గీర్తివన్నత విజృంభణము కలుగన్ (క-2 : 105)

— నేడు మేలు చేయెతి నేనియు మృత్యువునకు నెన్నడు నగుపడ

(క-2 : 107)

— అంతరంగమేర్పు నలుక కామిషంబిడగ కాచిన చందము (క-2:204)

— గన్వితవక్త్ర సహస్రపత్త్రలక్ష్మీ యతిశయిల్ల (క-2 : 221)

— గద పండువు (క-2 : 222)

— మనములు మెచ్చున గరగె (క-2 : 284)

— బ్రతుకరానంత పుట్టిన (క-3 : 32)

— అప్పులుకు లలంచుచుండె, మది బాయవు గీతినయమ్మలట్ల (క-3 : 36)

— ధను వనలవలయము తెఱగున (క-3 : 49)

— ఏపారిమండునె యాటంగతిదీపము (క-3 : 49)

— తెలుగంబు బిగు వుడిపెకొని (క-3 : 92)

— భవస్మహాస్త్రదివ్య మహిమలో నడంగిరి (క-3 : 114)

— లో పగ రాజబెట్టను (క-3 : 124)

— భవద్బాహు దండంబునకు మూలధనంబైన గడ్డ (క-3: 141)

— జముని నాలుకయు బోని యతులశక్తి (క-3: 162)

— మేడలు దెగంగనేని రణమేదినికె బలిసేసె నత్తెన్ (క-3: 180)

— నిటలమున బటుడర్పెల్లసితుడగుచు (క-3: 198)

—అంత్యకాల యమశ్శబేర్చి (క-3 : 219)

—ఎవరు కడంగుదురోయని కన్నిడియుండి (క-3 : 228)

—వెలిమెచ్చును నొల్లడేమియుకా (క-3 : 271)

—అత్తొలుతాకు వెలుగుపడజేసె (క-3 : 278)

—కన అధికమైన లావెక్కిన యయ్యంగపతి (క-3 : 345)

—రోషనలంబు, రోషకూపంబుల బటుజ్వాలాహంపంబున పెడలుట

(క-3 : 357)

★ సహజోక్తి

లోకపరిజ్ఞానము మెండుగాగల యీ మహాకవి ప్రకృతిని చూచి గ్రహించి, దానిని కవిత్వసంపదతో కైసేసి ప్రదర్శించును. ఆ భాష అనుదినము వాడుకలోనుండు నానుడిగనో సామెతగనో చాలవగనో నుండి, జీవశక్తితో కలకలలాడుచుండును. ప్రజాభాషను తీర్చి దిద్ది ఉపయోగించేనేర్పున యీయన దిట్ట, చూడండి :—

—రథము రథముతో జేరగజెచ్చి, యమ్మేదిసీక్వరునితో గడ్డ డిట్టులయె

(క-1 : 229)

—సీపు నా చెప్పినట్లు చేసిలేనియుమేలు, సేయకండినం గడుమేలు

(క-2 : 53)

—కాకులలో గలుప దగవుకాదే సీకుకా (క-2 : 77)

(హంగుకీయోపాఖ్యానము)

—మృతభటులు రయమునకు విఘాతమొనరింప (క-2 : 154)

—సారథి సమయించిన దేరు తురంగంబులు దొలగంగనీడ్చికొని పాతిన*

(క-2 : 222)

* ఈ స్థితిని పలుమారు వర్ణించినాడు. ఇదిగాక తేరు దిగు నప్పుడు పగ్గములను (Reins) నొగలకు గట్టియే ప్రతిసారథి క్రిందికి దిగునట్లు వర్ణించుట తిక్కన, లోకపరిజ్ఞానమునకు పెద్ద గురుతు, ఇట్లు చేయకుండిన పగ్గములు గుట్టముల కాళ్లక్రిందబడి, కాళ్లకు జాట్టుకొని అపాయస్థితిని కలిగించును. ఈ అత్యంత అవసర కార్యమును మరచినవాడు, తిక్కన సారథులలో ఒక్కడూ లేడు.

—సీవిక దప్పి యార్చికొమ్మని వలికి (క-3 : 179)

* ఒకరికి ఇంకొక యోధుడు సహాయముగావచ్చి మొదటి చానిని విశ్రాంతి దీసికొనమనుట.

—రథ్యంబుల జలపాన ఖాద్యఖాదనంబుల ప్రబలంబులం గావించి,
 పూనించి (క-3 : 112)

* ముఖ్యమైన యీవిషయమును, సంకుల సమరమధ్యమమున గూడ కవి మరువడు. అవి సేదదీర్చుకొని, మేసి, యథార్థి బలము చేకూర్చుకొనుట సహజము.

* మూకలు అర్జునురథమును చుట్టిముట్టి (ఇప్పటి రాజకీయ భాషలో ఘోరావుచేసి) ఒక్కొక్కడు ఒక్కొక్క రథభాగమును పట్టుకొని నిలుపుట కండ్ల ఎదుట పొడకట్టుచున్నది. ఇదే వాక్య చతురత - వర్ణనానైపుణి (క-2 : 229)

—సహదీర్ఘంఁడై సిడముమెఱయ దిరిగి (క-2 : 229)

* గుంపులో దూరమునకు కనుబడునది రథకేతనమే! అది ఎవరిదో గుర్తించి, వెంటనే అచటికి తన రథమును తోలుమని యోధుడు చెప్పట సహజము. సంకులసమరములో ఇదే కార్య సాధనకు అనువు. ఇందు ఒక సౌగంధ్యగూడ గలదు. ఇట్లు పెక్కు-తావులలా చెప్పబడియున్నది.

—విజయంబు వీక్షించి గుణంబు సారించి “గాండీవంబు నీ కెదురే?”
 యని యగ్గించి (క-3 : 13)

† విజయము కర్ణుని విల్లు; ఇది దైవదత్తము. ఇట్లు తన ధనుస్సుతో - ప్రాణమున్నచానితోవలె పలికి, పొగడి ఉపయోగించుట - కలుజలుదీసి పారించిన ఆనందరస స్రవణము! ఇట్లే గుఱ్ఱమును మెడపైతట్టి మాట్లాడని సాది ఉన్నాడా?

—పాదపుగానెత్తి శేలవైవ నోర్చితి నను బగవారినడుము (క-3 : 58)

* బాగా పైకెత్తి పగులవేసినాడు అన్న చాటువకు సరిపోవు చున్నది యీ పలుకుబడి.

† కర్ణ పర్వము 3, ఆ. ౧౩ వచనముక్రింది పుట్నోటును చూడుడు.

—నిన్ను దృఢముచేసి, నన్నాదురాత్ముండు బంధుహీనుడోలే బలుప
(క-3 : 64).

—గదాఘాతంబుల కాంతంగేలను (క-3 : 86)

—మున్నేమిసేసిన జేసితింక నైన దుర్బుద్ధితనములు మాని (క-3 : 89)

—పొగవాసి మెఱయు నగ్నివోలే (క-1 : 180)

—ధూమమడగిన వెలుగొందు ననలుచందము (క-2 : 238)

—పొగలేని మంటపగిది (క-3 : 15)

* అగ్ని తీవ్రతను చెప్పటకు యింతకంటె శాస్త్రీయపద్ధతి లేదు. పొగ (కార్బన్) అంతాపోగా మంటకు వేడి ఎక్కును. ఇది తిక్కన పైన్సుపరిజ్ఞానము. ఇంకొకచోట చంద్రనిప్పులు ఛరిగినట్లు అని చెప్పినాడు. చిక్కటి చంద్రకాయ్యకు వేడి ఎక్కువ. అందులో చేటలోబోసి ఛరిగిన, కణికలు రాజి, వేడి ఎలపాన వ్యాపించును. చింతనిప్పులకుగూడ వేండ్రము ఎక్కువ.

—వానిని గానిగ గ్రద్దగమి దొలువ కనుగొనవలదే (క-3 : 126)

* ఇది ముఖ్యంగా ఆడువారి తిట్టువంటిది. “నీవు పురుగుబట్టి చావ” అన్నట్లు.

—ఆ సభలోన గొన్న ఋణమంతయు సీగగంటి వడ్డితో
(భీమసేనుడు దుస్ససేనునితో; (క-3 : 195).

—వివిధ విశిఖజాలంబు లడరించిన, నంబురంబు

కలభపటల సంవృతంబునువోలే నుండె (క-1 : 129)

* మిడుతలదండు చూచినవారికి ఇది మనసున అల్లె అచ్చు పడిపోవును. (Good Earth) అనే చలనచిత్రమందలి మిడుతలదండు దృశ్యము కట్టెడుట నిలిచిపోవుచున్నది.

—కాల్ నిలువక తెరలంగ (క-3 : 230)

—కర్ణ మద్రపతుల కాంతల విధవలజేయువాడ (క-3 : 264)

* “నీ ఆలు ముండమోయిస్తాను చూడు” అనేది పలుమారు చెవిన బడే తిట్టు.

—(తేరుగాలు) కుండ మునుగంగ దిగబడిన (క-3 : 350)

—తెగనిండ దిగిచియేసిన (క-3 : 360)

* తెగ తిను, తెగ మాసిన వాటివంటి ప్రయోగము.

—నునుజాలు పాండు తనూజాలు, జననాయక, నాకు ఒక్కసరకే తలంపక
(క-1 : 241)

* ఒక లెక్కా పక్కా—అనుట.

★ ఉపమానములు

ఈ ఉభయకవిమిత్రుని సారవంతమైన మానసికక్షేత్రమున మొలకెత్తి, మొగ్గ పూవు దొడిగి, రామణీయాకృతులతో ఉపమానములు రూపొంది, సాతకుని పులకితుని జేయుచున్నవి. ఈ కవి ఊహలు మన్నవదలి మిన్నకు ప్రాకేవిగావు. పోలికలు పాటక జనముగూడ చూచినవే! ఇక మాటలు తెనుగువారి సొంతవి.

—మేఘ పిహితుడైన మహిరునిచాడ్పున వాడిలేక యున్నవాడు
(క-2 : 121)

—పెనుదుంగ మడుపులో గజపతి యున్నతప్ప త్తి గేలి సలుపువగిది
(క-2 : 340)

* తుంగపోచలను, అడ్డము ఆపులేకుండ త్రొక్కివేసినట్లు. అందులో అది గజపతి, సామాన్యమైన వీనుగుగాదు.

(చూడు : భీష్మ-2 : 222)

—నాళమానకు వికసితాంబోరుహము బావు

వెరవుదోప దునిమె వెస...శిరంబు (క-2 : 168)

ఉపమానములతో నిండిన ఈ నీసను చూడుడు (క-2 : 187)

నవ్వుచుఁ జాపంబు నడిమిక్రించుచి, మై

మలుపు దొంబది శిలమార్గణముల

భేదింప, రత్నప్రభాదీప్త మగునది

సాదామనీ చారు జలద మంబు

జాపుని తనువున కడ్డమైయుండి వా

తాహతంబై పాయునట్లు వోలె

పడుటయు, మణిమయాభరణ సుందరమైన

యతనిగాత్రము సతారాంబరము

బోలి యప్పుడ యా సూత పుత్రుచేత
రక్తమయమైన పల్లవోద్రిక్త కల్ప
తరువు చందంబునొందె; నతండు రాజ
ధర్మమూది చలింప కదల్చె నధిప.

—విచ్చె నబ్బలము సింగంబుగనిన లేడి గమియ్యబోలే (క-2 : 278)

* లేడి అంటే ఆడుజింక, అబలలు పరుగెత్తినట్లు అను
సూచన.

ఉపమానమును పెంచి వర్ణించి, ఉపమేయము ఇట్టిదనుట
తిక్కన ఉపమాలంకారములలో ఒక చారుతర ఘోష. దీనిని గ్రీకు
మహాకవి - హోమర్ చేబట్టి, పరమటికవిలకు వన్నె దెచ్చినాడని
దీనిని Homeric Simile అంటారు. ఇక ఇంధు తిక్కన బాణి చూడండి:-

—(భీమాడు) వాని నెల్లడ్రంచి, వలత్రచ్చి కొని లీల

నిగుడు చోజవోలే వెగడువడక తఱిమి (క-3 : 158)

* చోజ-చొరచేప (Shark) అతి భయంకరమైనది. దాని
ముక్కు పొడవుగా, రెండుతట్టులా రంపపు పండ్లవంటి ముండ్లుకలిగి
యుండును. ఇది వలను తుక్కుతుక్కుగా నరికివేయుట తెలిసినసంగతి.
ఈ ఉపమానముతో భీముని భీకరమూర్తి ఆకళింపునకు రాగలదు.

భీముని తిక్కన ఆబోలెద్దుకే పోల్చి సుందరదృశ్యము నిట్లు
సృష్టించినాడు. —(ద్రోణ-4 : 154.)

చ. అరదముడిగి యప్పుటు శరావళికోర్చి మొగంబు వాంచిన
త్యరడయి, వాన పైగురియ వంచినఘస్తక మొప్పు బోవు సుం
దర వృషభంబులీల జని, దర్ప మెల్లర్పగ నొక్కచే నొగల్
వెరవునబట్టి తేరు, ప్రజ విస్మయమందగ విచివైనకా.

* కారెలు దిరిగి చెండుబెట్టిన కోడాసింహమునకంటె గంభీర
మని తెలిసి, తిక్కన యా పోల్కెవై మమత జూపును. వానలో
ఇది తలవంచి రాజరీవితో నడచుటను పల్లెలలోచూచి ఆనందించని
వారు లేరు,

—కా. సింగంబాకటితో గుహంతరమందు చేడ్చుట మైనంది, మా
రంగ స్ఫురితయూధ దర్శన సమాద్యతోభ్రమై వచ్చునోః
(విరాటపర్వము)

—చ. కని యభిమన్యు ముఖ్యుల వికంపితవృత్తి కడంగి యేసినం
దనువున నెల్ల రక్త జలధారలు గ్రమ్మగ, వారణేంద్రుడే
పున నెలయేరు లొక్క మొగి బోరన బెక్కడరంగ లీల నై
కొని ఘనకేళిసల్పు నడగొండగలిక సముదగ్రమూర్తియై (భీష్మ-2 : 240)

—ఉ. అంగదనాథుమింగిన వృకావతి దక్షవేస ముట్టికొన్న స
ర్వాంగములుం జలింప వెగడందుచు దిక్కులు సూచుచున్న సా
రంగియపోలెనుండె, గురురాజ, భవత్సుతుసేన భీష్మ నా
జిం గబళించి పాండవులు జృంభిత విక్రమలీల బొల్చుటకా. ద్రోణ-1 : (17)
మొదలగు రసగుళికలు ఎన్నోకలవు.

—అవిసిన కలంబు జనంబులు దీవి నేరినయట్ల కర్ణుండేరి, కాలుదన్ని
భూమిపై నిలచి (క-3 : 165)

* కాలుదన్ని (ఊని) నీట నిలుచుట సహజము.

—బెబ్బలి లేడి కొదమం బొదువుపోలికం బొదివి (క-8 : 205)

—పెక్కు పాములు బొదివిన బెనగు గరుడు ననువుదోపగ (క-2 : 273)

* ఎందరు చుట్టిముట్టినను లెక్కలేక పోయినదనుట.

—అంతక కొపవహ్ని విపులాకృతి గైకొనివచ్చినట్లు (క-3 : 288)

—(మహాప్రభు) ఆకలిమైవచ్చు కృతాంతవక్త్రమన (క-3 : 358)

★ చిత్రీకరణము - ఉత్ప్రేక్ష

ఒక సన్నివేశమునుగాని, వ్యక్తి అవస్థనుగాని వర్ణించుటలో
కవిబ్రహ్మ గంటమువఱకు నెఱజూతన ముచ్చినది. ఇవి చదివిన వినిన
మన కన్నులలో, సినిమాదృశ్యములవలె మసలుచుండును. చాత్రలు
సజీవములై మన కట్టెడుట తిరుగాడుచుండును. ఇదంతా ఒక గారడి,
ఒక కనుకట్టుగా నుండును.

—ధరాధూళికి దోడు సంధ్యారాగంబు మిళితంబైన తిమిరంబు గవిసిన
(క-1 : 209)

—కం. అనిన విని కంపు సాంపున

గనుగవ యుగ్రముగ బొమలు గదియగ, ఘాట

మ్మన జెమట వొడుమ, నీ నుతు

గనుగొని యిట్లనియె నతడు కటము అదరక. (క-1 : 248)

ఇది శల్యుని దృశ్యము.

—ఆ. వెలుగుతోడి అలిత మేఘంబుమీదికి

బోయి వెలుగు భాను పాలుపుదోప

మద్రరాజ సహిత మహితమైయొప్పు న

త్తేరు కడ్లుడెక్కి తేజరిల్లె. (క-1 : 318)

—తే. ఈడబోక రాధాసుతుడేనె నిరువ

డేను నారాచములు పవమాన తనయు

కత్తళముదూరి యంగంబు గాడిపాఠి

నిలువకట చని మేదిసీ తలము సారగ. (క-2 : 212)

* అంత బలముతో వదలబడి, అంత వేగముతో వచ్చుటచే, దేహంగుండా దూరి నేల జొచ్చునంతవరకు నిలువలేదని వర్ణించుచున్నాడు.

—పెఱమూకలు వెలుగునం జెయ్యేది కరళ్లడంగిన మున్నీటి యట్టుండె

(క-2 : 274)

* సైన్యమంతా చలనములేకుండా స్తంభించిపోయినది. మున్నీటివలెనే ఇదిగూడ హేరాళముగ పరచుకొనియున్నది. ఇదీ మనసుకు తట్టే దృశ్యము. రెండుసార్లు దున్నినపాలముగూడ అలలణగిన వారాసీవలెనే ఉండును. (బుద్ధచరిత్రలో అశ్వఘోషుడు యీ దుక్కిపోలికను చెప్పినాడు.)

—కం. తురగ ద్విపద రథ తూర్యా

భరణధ్వజ చామరాతపత్ర శకలముల్

పారిబారి ధరగప్పుగ, నె

త్తురు తేరులు వాని ద్రోమగ ద్రోచుచువచ్చెన్. (క-2 : 301)

* తుమురు చెత్తతో అనగా (అడ్డుకట్టగా) ఏర్పడియుండగా, వచ్చిన నీరు ఉబ్బి, ఆ కట్టను నెట్టి త్రైంపి కొట్టుకొనిపోవుట సర్వ

సామాన్యదృశ్యము. ఈ వర్ణనము ఆదృశ్యమును చిత్రించి, మన చూపుమేరలో నిలిపివేయుచున్నది. ఇది చిత్రకారుని కళావైదుష్యము.

—నుహిబడు విమానములట్ట యటనలైనట్టి యరదములు (క-8 : 176)

* పైనుండిబడి తునకలైన విమానములు ఇట్లేగదా కనుపించును.

—క. నిగుడు దివాగ్ని జ్వాలల

వెగడందిన మృగకులంబువిధమున నతి భీ

తి గదిరి నలుగడ విచ్చిన

జగతీశ్వర, యతడు మెఱసె జక్కని బయలక, (క-9 : 208)

* ఇది ఒకసాటి హోమర్స్ సిమిలి. కాలిఫోర్నియన్ తర్వాత బయలే (తెజిపే) గదా అగును. ఇందొక నారస్యము-చిత్రీకరణపు సాంపుగూడ గలదు.

★ పదసారస్యము

ఈ కళను ప్రదర్శించుటలో ఈ కవికి ఒక సహజప్రతిభా దీపనము గలదు. తల్లిని పట్టుకొని 'బింబాధరోష్ఠి' అని అనడు. పాత్రలను తానుగా తిట్టడు. సందర్భోచితముగ పదప్రయోగము చేసి ఆ పదగౌరవమును నిలువబెట్టును.

—వచ్చినవాడు ఫల్గుణు డదశ్యము గెల్తుమనంగరాడు (విరా-గోగ్రహణము)

* ఫల్గుణీ నక్షత్రము జయతార; అందు పుట్టినవానికి - అర్జునునికి అపజయములేదు. కాబట్టే గెలువ లేరని సూచించినాడు.

—దూర్వారోద్యము బాహు... కీచకా-అనే విరాటపర్వపద్యములో ద్రౌపది కీచకా=అంటే వెదురా, అని సంబోధించి, నిన్ను విరుగబాడుచుట అంత సులభమని తోసింపజేయుచున్నది.

—భీముడు విస్ఫురద్గదను రభసమొల్పి త్రిప్పెను.

—సవ్యసాచి (రెండుచేతులా వసి) అంపవాన గురిపించును.

ఇదీ తిక్కన సమ్మోహనాస్త్రము. ఇట్టి ప్రయోగముయి యీ పర్వమునగూడ గలవు.

పాత్ర చిత్రీకరణము

తిక్కన భారతపాత్రలు ప్రాణములేని తోలుబొమ్మలు గావు; అవి చైతన్యపూర్ణములు; మానస్వభావమూర్తులు! ముఖ్యముగా కౌరవులలో కర్ణుడు, గాంధారి; పాండవులలో భీముడు, ద్రౌపదియే ఈయన తీర్చిదిద్దిన ప్రధానపాత్రలు-అని అనవచ్చును.

I ద్రౌపది

నెఱజూణ బిగువు, గార్లి వాదనాబలము, సత్యభామ ఆత్మోత్కర్షము, తెనుగు గడుసుదనము సమపాళ్లుగాకలిసి రూపురేకలు దిద్ది ప్రాణముబోసి ఈమెను నిలువబెట్టినాడు పల్నాటివీరుల కథలోని నాయకురాలైన నాగమ్మ, ద్రౌపదికి అస్ఫుట ఛాయాచిత్రము కావచ్చును. ద్రౌపది తెనుగుదనమునకు రూపాంతరము.

పంథము సాగించుకొనుటలో, కసి దీర్చుకొనుటలో అంతటి వ్యక్తి భారతమున ఇంకొకరు లేరు. దుస్ససేనుడు లాగి త్రేంచిన వాలు వెంట్రుకలను, అతని పచ్చినెత్తుటనే కడిగి ఆరబెట్టిన తరువాతనే ముడిచి కొప్పబెట్టినది. ఈమెకు భీమునిపై ఉన్నంత విశ్వాసము ఇంకొకరిమీద లేదు. స్వర్గారోహణపర్వములో, ధర్మరాజు-ఆమెకు అర్జునుపై వలపు మొగ్గు అన్నదానికి భారతములో ఎక్కడా పోబడియే లేదు. తన ఎదసాదను భీమునితోనే చెప్పకొని, కీచకుని దుశ్శాసనుని మట్టుబెట్టించి పగ సాధించుకొనినది. అర్జునాదులు మీన మేషము లెక్కించుచు, వెనుక ముందులు ఆలోచించేలోపలనే, ఉన్న పుణ్యకాలము రవ్వంత షల్లిపోయేడిది. వారు యుద్ధములోదప్ప అన్యక్షిప్త కార్యసరణిలో తేంపు చూపలేకపోయినారు.

తన గాంధీవమును తిట్టిన అన్నను, అర్జునుడు చంపుదునని నైకిదూకి, చివరకు ఆ ధర్మజుని చిట్టిన కొనవెంట్రుకలను నరికి ప్రతము షల్లించుకొనినాడు. కాని ద్రౌపది పెట్టిన చివాట్లకు, కుక్కిన పేనువలె నోరెత్తలేదు - ఈ ఇంద్రసూతి! ఆమె అన్నంతనే పాండవులందరికి భయమే - అగ్నిలో పుట్టినదని కాబోలు, కుంతి.

అత్తగా యీమె జోలికే పోయినట్లు లేదు. ద్రాపదిని శక్తిస్వరూపిణి అని అనినది - నిర్యాతనశక్తి స్వరూపిణియగుటచేతనే కాబోలు! తిక్కన, అడుగడున ద్రాపది వైశిష్ట్యమును చిత్రించినాడు. అశాకార్యాచరణ దక్ష; స్వాభిమానిని.

II భీముడు

ఒళ్లు దాచుకొనని తెంపు, మగటమి, చేవ, సత్తువగలిగి, కల్లకపటమెరుగని మొండివాడు - యీ పాండవేయుడు. అవమానమును దిగ్గ్రుంగి పడియుండలేడు.

“కుంభనిక్షిప్త భుజంగమువలె” బుసకొట్టుచు సమయమునకు వేచియుండి, శత్రువు చేజిక్కుగానే వికృతముగా తునకలుచేసి తృప్తి పడేవాడు - భీముడు. ఈయన లేకున్న - పాండవపక్షమే లేదు. స్వగౌరవ ప్రతిష్ఠాపనముగాని, రణవిజయముగాని, ప్రాణోపద్రవకాలమందు ఆత్మరక్షణముగాని వారికి దక్కియుండవు. భారతములో (కల్పిత) గోగ్రణమునందుదప్ప, భీముడు చేయిజేసికొని తనవారిని ఉద్ధరించని క్లిష్టసమయమే లేదు. లాక్షాగ్రహదహనముతో ఆయన బాధ్యత ప్రారంభమైనది. పేరుబడిన యోధులు - ఎక్కువమందిని యాయనే సమయించినాడు. ధార్మరాష్ట్రులందరూ ఈయన గదాఘాతములకే ఆహుతియై పోయినారు.

ఇది బాగా గుర్తించియే, భాసమహాకవి - తాను వ్రాసిన భారతనాటకములు ఐదింటిలో రెంటికి - మధ్యమవ్యాయోగము, ఊరుభంగము - భీమునే నాయకునిగాజేసి, రాణింపు గూర్చినాడు.

కన్నడ కవిత్రయములోని రన్నడు - “సాహస భీమసేన విజయము” (గదాయుద్ధము) అను నాటకమున దుర్యోధన భీమసేనులనే వీరులుగా వర్ణించినాడు (రన్నడు తెనుగువాడు; నన్నయకుముందు యాభై యేండ్ల నాటివాడు; అర్జునుని పెద్దచేసి కన్నడభారతము వ్రాసిన పంపని తరువాతివాడు. ఇతడూ తెనుగువాడే!)

యుద్ధపంచకములో భీముని వీరవిహారమే ఎక్కువగా వర్ణితమై యున్నది. ఇక కర్ణ పర్వమున కర్ణునికి ఎదురుగా భీమునే ప్రతినాయకుడనవలసియున్నది. దుస్ససేన సంహారఘట్టము తిక్కనచేతిలో మహాకావ్యసంపదతో, తీరి దీపించినది. కీచకుని చంపుటవలెనే ఇదీ అమానుషము! అట్టిదీ భీమునికి వారిపైగల కసి! కాని ఆవికృత చిత్రశరణము జాగుప్సను కలిగించదు. ఈ గుణము తిక్కన ప్రత్యేక కళ.

“మను సభ బలికిన దానం

దనివోవక యిచ్చటికి వెదకివచ్చితి, యే

మనియే దనుము! నీమాటలు

వినుటకు నాకినుక సాల వేడ్కపడియెడున్. (క-3 : 206)

అని ఎంత సహజంగా, ములుకులు గుచ్చుకొనేటట్లుగా ఎత్తి పాడుచు చున్నాడో చూడండి! కినుక వేడ్కపడుట బీభత్సమునకు ఒక నాణ్యము!

ఆపట్టున దుస్ససేనుని శరీరమునకు పట్టించిన పాట్లు పరికించండి : (క-3 : 210)

కా. లీలం గేలనమర్చి, మత్తగజకేళీ సుందరోల్లాసమా

భీలత్వం బలరింపఁదిష్ఠ, జదలం బృధ్వీస్థలిన్ వైచు, మం

గాలంద్రోచు, మొగంబువ్రేయు, దెసలుగ్రన్నూర్తి వీక్షించు, మో

కాలూఁదుం బయి, గ్రహృణంగ మెడ చిక్కంద్రోక్కి నిల్చున్, నగున్.

సుందరోల్లాస మాభీలత్వం బలరింపచేయుచున్నాడు! తిక్కనకు సౌందర్యము తోపింపజేయును అనువుగాని సంఘటనమే ఉండదు. అదిగాక యిందు - ఒకేపద్యమున అనేక క్రియలను చొప్పించి ఆఖ్యాత శవిత్వమునకు ఉదాహరణముగూడ సమకూర్చినాడు - ఈ కవితా శిల్పి. ఈ చేతలు కనులకుగట్టినట్లుగదా నున్నవి!

అంత బోసేక -

“ఏనురము వ్రచ్చి నెత్తురు

జేనియ యిదె ద్రావెదం; గదిసినను గడిమిన్

మానుప దిక్కుగలిగిన

న్రాని మ్రొలుగింపు, మీ మొనగలవారిన్.” (క-3 : 212)

‘మీ అబ్బతో చెప్పకో వో’ అన్నట్లు సహజంగా అనుచున్నాడు భీముడు. ఆయనకు ఆ క్లిష్టపరిస్థితి లఘువై, నెత్తురు తేనెవలె రుచుల నూరించుచున్నది. భీముని అక్కసంతా యీ ‘తేనె’ అన్న పదమునందే నింపివేసినాడు. ఇంకను పగ తీరలేదు; నిర్యాతనోత్సాహము మందగించలేదు. ఇంకను అంటున్నాడు:-“తల్లిచనుపాలు, పలుతెఱంగుల తేనియలు, ఖండశర్కరతోడి దుగంబులు యింత యింపుగావు” అని వికృతహట్టహాసమును పొంగుతో చేయుచున్నాడు.

ఇంత చేసినను జగుప్త బీభత్సముకలిగి, భావము వికటించకుండునట్లుగానే “ఉగ్రసుందరముగా నవ్వీరు డేతెంచిరాడు!”

(క-3 : 219)

దుస్ససేనుని “పసరమా” అని మెత్తటిమాటలో తిట్టుట, దారుణాఘాతముకంటె బెట్టిదముగ నున్నది. వెంటనే అతని తొమ్ము చీల్చి,

“క్రమ్ము రుధిరమ్ములాసియై వోయట స్వరంవారం గొని త్రావు,
మెచ్చు చవికి” (క-3 : 214)

ఈ వికటస్ఫూర్తిలోగూడ చిత్రణశిల్పము కవి లేఖనిని బాయలేదు. వెరవారగొని త్రావుచున్నాడు. చవికి మెచ్చుట - ఆత్రావుట గూర్చిన అత్యంతృప్తికి ఒక సజీవరూపము కల్పింపబడుచున్నది.

ఈ ఘట్టము చదువునప్పుడు, స్పెయిను, మరికొన్ని ల్యాటిన్ అమెరికా దేశములందలి వృషభయుద్ధమును (Bull Fight) చూచునప్పుడు కలుగు ఘోరరామణీయకతనే కవి మనచే అనుభవింపజేయుచున్నాడు. ఇట్టి దృశ్యదర్శనము ఉత్సాహమునేగాని వితాకును కలిగించదు.

ఇంతలుచేసి, “ఒకటి కడతేతె! బాపాత్ము సుయోధను బారిగొని తలదన్నుడు” నను రెండవపనియు దీర్చనరిగెద (క-3:225) నని, భారతకథా నిర్యాతన చరమాధ్యాయమునకు బీజావాపము చేయుచున్నాడు.

మెఱసి, బహు గమనాయాసమునొంది పఱచుచుండినది. పోవుచు పోవుచు, కులము తక్కువ కాకి మిడిసిపడిన పాల్లు ఇవి :—

ఆ. ఎలమి గడచిపోవు, బిలుచు, గ్రమ్మఱివచ్చి
ముక్కు ముక్కుమీద మోపు, జాట్లు
నేచి తిరుగు, నీక లీకలతో రాయు,
నొరయు, జిత్రగతుల మురియు, నవ్వు!

చెడి బ్రతికిన ఆ కాకిచేష్టలు ఎంతటి స్వభావముగ నున్నవి! ఎంతటి ఎచ్చింపులు! అల్పుల మురిపెము ఇట్టిదేగదా. కవి పొడిమాటలే దీనికి ప్రాణము.

ఇంతేగాదు, హంసంబుల గేలిగొని నవ్వుచు, “మరాళంబు పరాభవంబు పొందెను”మని, పెద్ద యెలుగునం బలుకుచుండినది. ఈ పట్టున హంసయు భరితోత్సాహయైనది; నిగిడి పెలుచబడిచి, ఉదంచిత త్వరితగమన కళావైదగ్యమును చూపినది. కాకము ఆకు లాంతరంగంబును, వికలాంగబునై, “బుద్ధిమాలి పోటీ బెట్టుకొంటిని, ఇచట గిరులుపొద లేమియు గనుపించవు”—అనుచు, దీనమానసంబై భయంబున కలంగి, డస్సి, సొగసి, అవశత కాకి అంతకంతకు దిగి పోవుచుండినది. సందుచూచుకొని హంసము కోడెగమునకు దిగినది. “నీవనేకగతులు నేర్చిది యేగతి చెప్పుమ?” అని బాధకు అవ మానము కలిపినది. ఇక కాకి దీనావస్థ చూడండి :—

కం. తలకొని జలములు పక్షం

బులు దుండము దోక సోక, బారిబారి వెగయె

బలమఱి, మెయి దిగబడగా

సాలసి యెగయలేక వాయసుడు వెగడొంచె (క- 3: 74)

‘వాయసుడు’ అనుటలో ఒళ్ళుదెలియక, తారతమ్యముల గమనించని మానవజాతినే ఉద్దేశించుచున్నాడు కవి.

కాకి కొవ్వన పొంగినదానికి చెంపలువేసికొని—

క. నాకొలిది యిప్పు డెఱిగితి,

నీ కరుణాలోకనంబు నిగిడించి, శర

త్యా, కావు! నన్ను మగడం

గావలలో గలుప దగవుగాదే నీవకా?

అని ప్రాధేయపడినది. చచ్చుబడిన నీచులు పడనిపాటే లేరుగదా! ఇక శరణాగతి ద్వైతము ఒక లెక్కాపక్కా వారికి! అందిన సిగ, అందకుండిన కాళ్ళుబట్టుట, ఇట్టివారి కార్యాచరణవిధానము!

మున్నీట మునిగిపోవనున్న ఆ కాకిని, కలహంస కాబట్టి, అన్నీ మరచి, కారుణ్యమున, దానిని తన రెక్కలలో ఇరికించుకొని, మోసి కొని ఎగిరివచ్చి, మిట్టన ఎప్పటి నెలవున దానిని దించి, బుద్ధిసెప్పి తన దారిని తాను మిన్నంటిచక్రవాళంలో గలసిపోయినది.

కథ కవిత్యము బాగున్నవి. పాత్రల స్వభావమునకు ఇది దర్పణప్రాయము. కాని, కర్ణుని దూరను శల్యుని నోరెల్లు రేగినదో గమనించండి. అల్పు డెపుడుపలుకు ఆడంబరముగాను - అనిగదా పెద్దల వచనము!

పరిపక్వ ఫలభారావతన భూరిభూతుహమువలె, ఎఱుక కలిమిచే వంగి, “బుధారాధన విరాజి” అని సమ్రతతో చెప్పుకొనిన మహాశిల్పి - తిక్కన మహానుభావునికి ఇవే సమోవాకములు.

‘హరిహరనాథ, సర్వభవనార్జితి, సకలదయజూడు మెపుడుకా’

అని తిక్కనవలెనే ప్రార్థించి ముగించుచున్నాను.

అపర
జూలై - 11-9-1970. }

—మరుపూరు కోదండరామరెడ్డి.

మ లి మూ ట

‘తిక్కన భారతము’—అన్న తలపేరునుగూర్చి కొంత చెప్పుకోవలసి ఉన్నది. ‘శ్రీ మదాంధ్ర మహాభారతము’—అన్నది, మొదట అచ్చువేసిన పండిత ముద్రాపకులు పెట్టినపేరు. ‘శ్రీమత్’ అన్న గౌరవవాచకం తీసివేస్తే, ‘ఆంధ్రమహాభారతము’ అన్నప్పుడు అది

వచనమో ద్విపదో ఎవరు వ్రాసినదో తేలుటలేదు. ఇట్టివి ఎన్నో భారతములు ఇప్పుడు ఉన్నవిగా! ఇంతేగాక, ఈ ఆంధ్రగ్రంథములో మహాభారతమనుటకు ఆధారములేవి లేవు.

నన్నయ ఆదిపర్వం మొదట 1-31 పద్యాలలోపల 8 మార్లు భారతమనే వాడినాడు. 2 చోట్ల ఛందోనుకూలముగ మహాభారతమన్నాడు. [భారత శ్రవణాసక్తియ 1-12; భారతకథా శ్రవణాభిరతిన్; భారతకథా శ్రవణప్రపణంబు-15; మహాభారత-16; భారత బద్ధస్పృహులగువారికి-17; భారతభారతీసముద్రము-19; భారత భారతీ శుభగభస్తి-22; మహాభారత సంహిత-24; భారత ఘోర రణంబు-25; చేసెభారతంబు-31.]

తిక్కన విరాటపర్వారంభంలో, 1-38 పద్యాలవరకు 5 చోట్ల భారతమనే చెప్పినాడు. [భారతాఖ్యమగు లేఖ్యంబైన ఆమ్నాయము 3; భారతమను పేరబరగు పంచమవేదము-17; భారతసంహిత చెప్పగంటి-27; జనాభ్యర్చితమైన భారతమపారకృపా-28; భారతామృతము గర్లపుటంబుల-38; దీనితర్వాత-ఇమ్మహాభారతము అని-43 లో వచనారంభమున నున్నది. ఈ 'మహా'పదాన్ని గద్యంలో ఎవరైనా ఇరికించి ఉండవచ్చును.]

కాబట్టి ఈ గ్రంథమునకు 'తిక్కన భారతము'-(కర్ణ పర్వము) అని పేరు బెట్టినా. ఈ పుస్తకమును చూడగానే ఇది తిక్కన వ్రాసిన పద్యగ్రంథమని, కర్ణ పర్వమని సులభంగా తెలుకోగలుగుచున్నారు. ఇది చెవికి ఇంపుగాగూడ నున్నది. (EUPHONIC), ఈ శీర్షిక రసజ్ఞులకు మెచ్చుకోలు కాగలదని ఆశపడుచున్నాను.

12-1-72.

మ. కో. రెడ్డి.

తిక్కన భారతము :

కర్ణపర్వము

ఓం

హరిహరనాథాయనమః.

తి క్క న భా ర త ము:

క ర్ణ ప ర్వ ము

ప్రథమాశ్వాసము

శ్రీపరిణామస్థితి వి

ద్యాపారీణత్వకారితా విరతా పాం

గా, పరమనైష్ఠికత్వ

వ్యాపారపరానుషక్త హరిహరనాథా.

౧

—♦ సంజయుండు భృతరాష్ట్రునకుఁ గర్ణుని వీరమరణమును జెప్పట —

శ. దేవా, నైశంపాయనుండు జనమేజయున కి ట్లనియె :- నట్లు మహాప్రాజ్ఞుండగు సంజయుండు దండుననుండి హస్తీపురంబున కరుగుదెంచి భృతరాష్ట్ర ముండి రంబు ప్రవేశించి, యంతఃపురంబున నున్న యన్నరనాథుం గమంగొవి, తృత ప్రణాముం డగుటయు, నతం దాదరించిన వాసీనుండై :

౨

క. బలవిక్రమములు వినుతం

బులుగా మనమొనలుఁ బొందుపుత్రాపికం

బులు రెండునాళ్లు వోరుట

దెలియంగాఁ జూచి వచ్చితిం గురునాథా.

౩

శ. అని పలికి కర్ణునిం బ్రకంపించి—

౪

చ. 'నరకుగొనండు పొందునుతనైన్యవికాయము విండుకేనియుం,

గరులు రథంబులుఁ హరులుఁ గొల్పలముల్ దనవీక విచ్చియుఁ

మరలియుఁ దూలియుం బిలుకుమాటియు నల్గడఁ బాటియుఁ, వియ

చ్చరులకు నేర్కనేయ భుజిసారము శౌర్యముఁ జూపె నేపునన్.

౫

వ. 'చూచి యక్కొంటేయులం గలంచి యాడి వదంపడి;

తే. 'తనకు బిమ్మిటి యైన యర్జునుని బాహు
లీల నెమ్మెయిఁ ద్రోవంగ లేక తెగియె
నధిప, యాఁబోతు బెబ్బలికగ్గ మైన
వగిది యై, పాండవులకును బగ యడంగె.'

వ. అనుచు శోకోపహతుం డై, సూతసూనుండు విట్టార్పు విగిడించి, దగ్గుత్తిక పెట్టి
యిట్లవియె:—

వ. 'అది యొకఁ డేల, కౌరవచయంబు జయూళ యడంగిపోవ, బె
ట్టిదుఁ డగు భీమసేనుఁడు గడిందిమగంటిమి దుస్ససేను దు
ర్మద మడఁగించి పేరురము వ్రచ్చి, మహోగ్రతఁ ద్రావె నెత్తు, ర
య్యది తుది వింత వుట్టు నవి యాప్తజనంబులు మున్న చెప్పరే.

తే. 'కొడుకు లంతరాజ్యంబును గొనఁగ శక్తు
లను దురాశను వారల యవివయములు
నీ వుపేక్షింతు, మానునే యాపిరుద్ద
కర్మమున ఫల మొందక కౌరవేంద్ర?'

వ. అనిన విని, యాంబికేయుండు దుర్యోధనుండును దెగియెనకాఁ దలంచి, విహ్వ
లించి మూర్ఛిల్లినం దల్లడిల్లి, యార్తనాదంబులతో వివశంబు లయి వనితా
జనంబులు గప్పిరు గ్రమ్మ వసుంధర నొఱగిన, సంతకు మున్న వచ్చియున్న
విదురుండును నా సూతనందనుండును జేరి, చేసేత శీతలజలపేదన మృదువ్యజన
వీజనంబుల నన్నరనాథుని నారీసముదయంబును పేదదేర్చిన, నాసీనుండై
యతండు, దీర్ఘవిశ్వాసంబు లడరం జింతిల్లి, యంతర్గతంబున దైవంబు గర్పించి,
పాండవుల నగ్గించి, తన బుద్ధియు శకుని వెరవును విందించి తన్నుం దాన
యుపశమించుకొని దైర్యంబు సిక్కింబట్టి:

క. 'తెలియ విన నీవు పెప్పిన
వలుకులు, దుర్యోధనుండు వడఁడు గదా వై
రుల విక్రమమునః సంజయ,
కలరూ పెఱుగంగఁ జెప్పు క్రమ్ముట నాకున్.'

చ. అనుటయు నాకఁ డిట్లనియె నమ్మనుజేంద్రునః- 'కాశఁ గర్ణఁడుం
దనయులుఁ దమ్ములుం బడిరి దారుణవిక్రమకేలి నల్పి. నె
ట్టన బలుపారఁ బట్టి. వికటంబుగ వక్షము వ్రచ్చి దున్నసే
నుని రుధిరంబు మారుత తనూజఁడు ద్రావె మదం బెలర్పఁగన్.' ౧౩

క. అనిన విని. యంత కేమియు

నన కూరక యుండు. 'పంజయా. వీమాటల్

విన నేరదు విభ్రాంతిని

మునిఁగినయది చిత్త'మని విమూఢాత్మకుఁ దై. ౧౪

వ. ధృతరాష్ట్రుండు మ్రానుపడి యుండి. కొందొకసేపునకు సేద దేటి. యా సూత
నందనున కిట్లనియెః— ౧౫

క. 'నా దుర్జయమునఁజేసియు

నా దుర్యోధనునిబుద్ధి హానివలననుం

గాదె యాటు లగుటః మర్మవి

భేదన మగుకోక మింత పెల్లయి యున్నే. ౧౬

వ. 'దుఃఖంబు విస్తరింపనోపుదునొకో యని తలంచుచున్న నాడు పంశయంబు వాయు
వంతకుమున్ను కయ్యంబునం గడచనిన మనవారిని, వారివారిని నేర్పడం జెప్పు'
మనిన. నతనికి పంజయం దిట్లనుః- 'మనయందు భీష్మ ద్రోణ కర్ణ వికర్ణ వృష
సేన దుశ్శాసన లక్ష్మణాదులను, వారలలోన విరాట శతావేక ద్రుపద ఘదోత్క
చాభిమన్యు పాండ్య ప్రముఖులును భేరువేర విట్టిట్టివారిచేత విట్టిట్టివారు దెగి'రని
యేర్పడ నెఱింగించిన. నమ్మహిసతి 'గురుసేన నింక నెవ్వరు గల'రని యడుగు
టయు, నతం దశ్వత్థామ కృతవర్మ శల్య శకుని కృపాచార్యులం జేర్కొని.
బ్రదికియున్న కురుకుమారులను, గర్జు కొడుకులలో నున్నవారలను, మఱియుం
గల యోధులను జెప్పి. 'వీరలం గొని యినికి మత్సహించి. పౌనుఁగుపద్ద యగ్ని
నేడిమి వోని వాడిమితో దుర్యోధనుండు దైర్యం బవలంబించి. జయార్థి యై
యున్నవాఁ' దనిన విని. కొడుకు కడిమికి వెడవెడ యూజిడిల్లిన యుల్లంబునం.
దనవారు పెక్కండ్రు వొలిపిన యలఘట మునింగి. యొక్కింక ప్రొద్దురకుండి
రాదెయుదెగుట దలబోసి. యమ్మనుజనాథుండు— ౧౭

తే. 'అలలోని యాఁబోతునుబోలె నొప్పు

గురుబలంబులో నున్నద ద్విరదమూర్తి.

నింహనంహనమందు, విప్పీమవిక్ర
మాభిరాముండు, వోయేనే యక్కటకట !'

౧౮

వ. అని తొడంగి, హాహాకారంబు లెసంగ రోదనంబు నేయుచు—

౧౯

క. 'నంజయ, మురభంజనుని ధ
నంజయునిం జీరికిం గొనఁడు కర్ణం, దిం
ద్రుం తెనకి యైన గెలుతు న
నుం, జచ్చెనే యట్టివాఁడునుం గయ్యమునన్.'

౨౦

—♦ ధృతరాష్ట్రుఁడు కర్ణుని శౌర్యమాను ప్రశంసించి శోకార్తుఁడగుట ♦—

పీ. 'పొందుసూనులతోడి పగ కోర్చె నెవ్వని
యత్సాహ మూఁది సుయోధనుండు,
నైదేహ పొంద్రాది వసుదేకు లెవ్వని
కడిమిపొంపున నరిగాఁపు లైరి,
మనమూఁక లెవ్వని పెనుఁజ్రాపు గాంచి గ
ర్వికము లై సంగర క్రీడ నజపు,
వద్దుతం బొనరించు నమరుల తెవ్వని
యనమాన వివిధ దివ్యాశ్రమహిమ.

ఆ. యట్టి కర్ణుఁ డీల్గె వచ్చె, యిం తెక్కడి
బ్రదుకు మనకు ? నేటి భండనంబు ?
దీని వివియు నాదుమానవం బేమియుఁ
గాదు, వజ్రమయము గాఁగ నోపు.'

౨౧

వ. అని విలాపించి మఱియును.

౨౨

క. 'పొరి బంధుపుత్త్రమిత్రుల
పరిభవములు వించు, నిట్లు ప్రాణముతో నె
వ్వరు నుండుదురే యే నొ
క్కరుఁడును దక్కంగ : నింతకష్టం. బగునే.'

౨౩

వ. అని పరికి, మరణోద్యుక్తుం డై, జలాగ్ని విషప్రాప్తాపవేశాదు లగ్గడించిన
విని నంజయుం డతని కిట్లనియె:—

౨౪

శ. 'కులమును శ్రీయుఁ దేజము నకుంతితకీర్తియుఁ జూడఁ దొంటిరా
జుల కెనవత్తు. నీవిటులు శోకనమాకుల చిత్తవృత్తిమైఁ
గలఁగుట యొప్పునే? శ్రుతము గౌరవముం బొగ దొందునట్లుగా
నిలుపుము. ధీరతాతిశయ విష్ణు జలింపకయుండ భూవరా.'

౨౫

వ. అనుటయు నాంబికేయుండు సంజయున కిట్లనియె:—

౨౬

శీ. 'శోకవారిధి పారంబు నాకుఁ బొంద
నేల వచ్చుఁ, జిత్తంబునఁ గీలుకొని య
నహ్యమై కర్ణమరణోపజవిత మైన
పరిభవం బిసుకల్య మాతురతఁ జేయ ?

౨౭

క. 'హిరుష మేటికిఁ దైవం
బేరూపునఁ జూడ ఫలదమే మందము. దో
స్సార వితాంతోజ్జ్వలుఁ డగు
నా రాధేయుండు నచ్చె నద్దనుచేతన్.

౨౮

క. 'అలఘుతరాయువు నాకుం
గల దది యెట్లనినఁ బోరఁ గర్ణవి పాఠేఁ
దెలియ వినఁగ నాడెందము
వలువతీయలు గక యున్నభంగి నెఱిగితిన్.

౨౯

క. 'మును లోకముచే సత్కృతి
గవి నెగడెడువాఁడ, నాకుఁ గలవా రెల్లం
జన, శోచ్యుఁడ నై దుర్దశ
మనికి మనికి యగునె? దీవి కోర్వఁగ వశమే.'

౩౦

నీ. 'దుఃఖవరంపర బ్రొక్కునఁ బెట్టె నా
చిత్తంబు ననిమిషసింధు తనయు
పడుటయు, ద్రోణుండు పరలోకమున కేఁగు
టయు, సూతజుని తెగుటయును వినియొ,
నందుఁ గర్ణుడు లేమి యత్యంతదుఃఖంబు
సేసె, దుర్బోధనునాన మానె,

నతఁ డేడుగడయునునై యుండు, నకవికి
నెవ్వరు గలరు ది క్కింకఁ జెప్పుమ :

అ. మనబలంబు చేవయును, వైరినైన్యంబు
భయముఁ జెడఁగ రాధపట్టి గొంతి
పట్టిచేత నమవిపది యున్నవాడె, వా
నవుని కడిమిఁ బడిన జంతునట్లు :

30

క. 'విను పిచ్చుకకుం టతిరయ
మునఁ బోకకుఁ బడుట, పేదముడుకఁడు వేళ్ళా
జనముం గోరుట, దుర్బోధ
ధనుఁ డింక జయంబు గొనఁగఁ దలఁచుట యరయన్.

31

క. 'మనలోఁ గయ్యం బేటికి
నవి ధర్మసుతుండు నెప్పె, నది మీసతి గై
కొనఁ దయ్యె; రోగి పథ్యా
శనమునకుం జొరవిధంగి సంజయ, యెట్లున్.

32

పీ. 'శరతల్పమున నుండి శాంతనవుండు బీ
భత్తు దివ్యాత్మవైభవము దెలువఁ,
దివిరి జలం బట్లు దెప్పించుకొని యెప్పు-
పాండుసూనులతోడి బాంధవంబు
నడవుము, పిరి పంచి కడుచుట మే లింత
తోఁ గయ్య ముడిగి శాంతుఁడవుగమ్ము,
బ్రదుకుము పీవన్నవనుపు పేయఁడు
సుయోధనుఁ డిప్పు శోకాబ్ధి మునుఁగకున్నె :

అ. పడుచు రీత లాడి పట్టి యాడెడునట్టి
పులుఁగుపంద మయ్యెఁ దలఁప నాయ
వస్థ, యెందుఁ జొచ్చువాడ, వీయలమట
దీర్ప నెవ్వ రింక దిక్కు గలరు.'

33

వ. అవి పెక్కుభంగుల వివృటిలు నెవ్వగలు బయలుపడం బయలుపడు లాది, రాధేయ
తెగినతెలుంగు తెలియ వినం దలంచి యిట్లు వియె:—

34

—♦ రణస్థాయమును పొండవులు తప్పినదానికి ధృకరాష్ట్రాని వగళు ♦—

మ. 'విజయుం దాకి పెనంగుచో నతని దోర్విర్యంబు నైరించెనో,
భుజదర్పద్దతిఁ జూప నోపెనొ, చలంబుం జేవయుకా నైనయ్యు
గృజనంబుల్ వినుతింపఁ బేర్చెనొ, తొలంగం బాటెనో, తెంపు న
క్కజపుంబెంపును దీఱి డింపఁడు గదా కర్ణుండు దీనాకృతిన్ :

36

క. 'తక్కటిపైవికు లవి న
య్యొక్కవి దిగ విడిచి పాటిరో, లావుం బే
రుక్కును మెఱయఁగఁ దోడ్పడి
పెక్కండ్రు వడిరో బెరసుఁ బీనుంగులుగాన్.'

38

మ. అని మఱియును;

39

క. 'ముందర కిబిండి విడి నం
క్రందన నందనుండు పేరి గంగాతవయుకా
ప్రమందించె గపటమున, నా
చంద మొకటి కర్ణునందు జర్పించిరోకో.'

39

క. 'సామజము వడిననశ్వ
త్థామ వడియెననఁడె ధర్మతనయుఁడు గురునిం
దా మడియించుటకై, య
జ్ఞేమేవి యొనర్చి రొక్కొ యితఁడు వడుటకున్.

40

క. 'మాయోపాయంబుల గాం
గేయుండును గురుఁడు నవిఁ బెగిర కాక, రణ
న్యాయంబు దప్పకుండఁగ
నా యరువుర నోర్వ నెవరి కైనను వశమే.

41

సీ. 'పరశురామునిచేతఁ బడవినవాడు బ్ర
హ్మత్రంబు పర్వముఖాత్ర, మలఁకిఁ
బోవునె దివ్యాత్రములు : పెక్కు మఱియును
గలవు రాధేయున కలవు మెఱిసి,
యభిమన్యునిల్ దునుమాడఁడె నాగాయు
తత్రాణు నవిలనందనుని బాడు

దలఁ బట్టె, నహదేవుఁ జాలుకన మర్దించి
మందల విడువఁడే, మాయలాని

తే. మేటిమగని మబోత్కచు గీటడఁవఁడె :
యట్టిజెట్టికిఁ బోరఁ జూ వెట్టిభంగి
నయ్యె : దేరికి సూతున కంచితాప్రముల
కు దై వోపహతిఁ జేటు మూఁదెనొక్కొ.

౪౨

క. 'రథ మవితథ మైనను, సా
రథి పని నెఱసిన, మహాప్రరాజి విధిక్పతిఁ
వృథగా కున్నను, గర్జునిఁ
బ్రథనంబున గెల్వ దేవపతికిఁ వశమే :

౪౩

ఉ. 'సారథి యెవ్వఁ దాకవికి : కల్యుఁడు ద్రోణతనూభవుండు గాం
దారవిభుండునుం గృపుఁడుఁ దత్పమయంబున నేమిభంగిఁ దో
డైరి : సుయోధనుండు హృదయంబునఁ దాఁ గృతవర్మ దర్పము
వీరము వచ్చి యుండుఁ, దగ నెయ్యము సూపెనె యాతఁ డత్తఱిన్.'

౪౪

క. 'వారలు గెలఁకుల నడవఁగ
రారాజు పిఱుందఁ గదిసి రా, నెబ్బంగిం
గారణము లేదు చావఁగ
నా రాదేయునకుఁ, జోద్యమయ్యెడుఁ దలఁవన్.

౪౫

ఉ. 'పాండవకోటి సూతసుతుపై నడతెంచిన చంద మెట్లు : రా
ఖండల సూతి నర్పముఖకాండము తాఁకున రూపుమాసి పో
కుండుట యెట్లు కల్గె : నమర్యోద్ధతి దక్కటి నయ్యరండు నె
ట్లుండె : బలద్యయంబు నెటు లోపి పెనంగె దినద్యయంబునన్ ?'

౪౬

—♦ ఆశ్వత్థామ కర్ణుని సేనాముఖము చేయమనుట ♦—

శ. అనిన విని, సంజయుండు ధృతరాష్ట్రున కిట్లవియె:—గయ్యంబుతెఱంగు మొదలు
కొని చెప్పెద నాకర్ణింపుము: ద్రోణుండు దెగిన, నశ్వత్థామ తన యోషినంత
నమరణింపేసి చాలించి, సేనలఁ దివియించి మరలి వచ్చిన, దుర్యోధనుం డప్పుడు
గొలువిచ్చియుండి, నశ్వత్థామ లోనగు దొరలం గలయం గనుంగొవి-మనకు
విటమీదఁ జేయంగలవని యెయ్యది-యని యడుగుటయు, నగురుసుతుండు—

క. 'విను, మాదర ముత్సాహం

బహుసాధార్వంబు నీతి యను నద్గుణముల్

వని సఫలం బగునట్లుగ

జననాథ, యొనర్చు దైవసాహాయ్యమునన్.

౪౮

చ. 'తలఁపఁగ నద్గుణంబులకుఁ దావల మై పెను పొందు నుజ్జ్వలా

త్మలు నవి. రైవ నేతేభరము దోఁపఁగ నీ దగు దొండశౌర్యముం

దలకొని విర్వహింపు ముచితంబుగ, దైవము తోడుపాటునుం

గలిగెడుఁ గాక : యున్న రథికప్రవరుల్ దలపోయ నల్పులే :

౪౯

క. 'మనము బలశౌర్యఘనుఁ గ

ర్జుని సేనాముఖముసేసి, నూల్కొని యరిమ

ర్జన మొనరింత, మితనియం

దమానకం బొల్పు నద్గుణావలియు నృపా.

౫౦

క. 'నైవన్యతుచందంబున

నీ పీఠఁడు రిషబలంబు నెల్ల నడంపం

గా వలఁతి, దివ్యశరకి

జెనైభవ పరమవిష్వక్తలిమి నరేంద్రా.'

౫౧

వ. అని సూతపుత్రుం జూపిన, భవత్పుత్రుండు ప్రితుండయి, యతండు పాండవుల జయించు ననునాన యగ్గలంబై న యంతరంగంబుతో నయ్యంగవతి కిట్లవియె:-

శా. 'నీవిక్రాంతియు, నావయిం గల యతిస్నేహంబుఁ బ్రఖ్యాతముల్

గావే! భీష్మఁడు ద్రోణుఁడుం దెగుట నీ శౌరవ్యపైన్యంబులం

గావంగాఁ దగు నీకు, వారల యుపేక్షం గాక యిన్నాళ్ళు లే

లా వైరం బడఁగింప : నీ వయన లీలా గెల్తు శౌంతేయులన్.

౫౨

వ. 'నీవు ప్రాజ్ఞుండవు ప్రబలుండవు, విశేషించి నా కేడుగడయు నీవ. కావున వీకును మదీయ హితం బవశ్యకర్తవ్యం, బట్లుం గాక మన మా భీష్మద్రోణుల వనమానింతుము; వారలు భండనంబునం బడిన నొదిగియుండ నేర్తుమే? కడంగుమా, పగలుకు నీకడంక చీకటికి సూర్యునుదయం బెట్టి దట్టి దయ్యెడుం గాక, బృందా

1. దక్షితయు నీతి.

2. నేభరము దోఁపఁగనీక దొడంగి శౌర్యముం.

రకసేన సేనాని నడపినకై వడిం గొరవనైన్యంబు నడిపి నన్ను గెలిపింపుము.
విన్ను నీవ సర్వసేనాదిపత్యంబునకుఁ బట్టంబు గట్టికొమ్మ'వినం బ్రీతుండయి.
రాదేయుండు గాంధారేయునకుం బ్రహర్షంబుగా భూవల్లభులెల్ల నాకర్ణింప
నిట్లనియె : ౫౪

మ. 'విను, నీ కిచ్చినబాస యే మఱుతునే ? వీరంబు బాహుబలం
బును దైర్యంబును నప్రవీర్యమును నీ భూలోకసంచారు లె
ల్లను గీర్తింపఁగఁ బాండుపుత్రుల మదోల్లాసంబు మర్దింతు. నీ
ననుమానింపక నిల్చి చూడుము మదీయందైన సంగ్రామమున్. ౫౫

— † * కర్ణుండు సర్వసేనాధిపత్యంబు వహించుట —

వ. 'నన్ను సర్వసేనాదిపత్యంబునకుఁ బట్టంబు గట్టు' మనవుడు, బొంగి రాజాజా
దగు రాజులం దాసును శాతకుంభకుంభంబులం బవిత్రజలంబులు దెప్పించి,
మహనీయ మణి కుసుమోషధి గంధాక్షత మంత్రకలనం బాచరించి, నమున్న
తొడుంబరపీఠంబునం బరమాస్తరణం బొనర్చి, యంగవతి నందు నిలిపి,
పుణ్యాహఘోషంబులుఁ దూర్వనినదంబులు పండిజనస్తుతులును జెలంగ నభీషే
కించి, యలంకరించి పట్టంబుగట్టిన; నతండు భూసురోత్తములకు నర్థిజనంబుల
కును వివిధార్థంబులు దానత్యాగరూపంబున నొసంగుచు వెలింగె. నప్పు డుద్భవ
శూరయోధుల జయజయశబ్దంబులును, భూపతుల యభినందనవాక్యంబులును,
గృష్టనమేతు లగు పాండవుల గెలుపుమని దీవనలిచ్చు మాగధుల యెలుంగులును
నింగి ముట్ట, నవోదితుండైన భానుండునుంబోలె శోభిల్లు నాకర్ణుండు నముదీర్టుండై
యక్కురువతి యాననం బాలోకించి— ౫౬

తే. 'బంధు మిత్రయుతంబుగఁ బార్థురూపు
మాపి, యే విత్తు నీకు సామ్రాజ్యలక్ష్మి,
ధాత్రిఁ బాలింపు సుస్థితిఁ బుత్రౌపౌత్రౌ
గాఢ భోగార్హ మగునట్లు గాఁగ నధిప । ౫౭

క. 'విను, సత్యధర్మరతుఁ డగు
మనుజునకుం గార్యసిద్ధి మపలక యగు దా

* వీష్ణుండు పౌలికలన పడునంతవరకు కర్ణుండు విల్లు ముట్టకపోయినను, ద్రోణుని నాయకత్వమున (ద్రోణవర్షము) ఎనిమిదితరదలు యుద్ధము చేసియున్నాఁడు. సర్వసేనాదిపతిగా ఇది ప్రథమయుద్ధము.

క్షున, శౌర్యబాహువిక్రమ

ఘనుఁ డగు నా కాజి జయము గలుగుం జాల...

౨౮

వ. అని పలికె. విత్తైఱంగున రాధేయు నర్వవైన్యముఖ్యుం జేసి, యతని మందిరంబునకు మహావిభవ నమేతంబుగాఁ బుచ్చి, సమస్తపరిజనంబులను విజి వివానంబులకుఁ బోవంబించి, సంతోషం బంతరంగంబు నిండి వదనంబున వెల్లిగొన, వీ కొడు కభ్యంతరావానంబున కరిగె. రాత్రి యే విధ వచ్చి, ద్రోణ వృత్తాంతం బంతయు వీకుం జెప్పి, వీ వసున మగిడి చని సూర్యోదయసమయంబున మన శిరంబు ప్రవేశించితి, నయ్యవనరంబున;

౨౯

—♦ కర్ణుడు వింత చెన్నుతో యుద్ధమునకు వెడలుట ♦—

సీ. తళతళ మవియెడు ¹దంత ప్రభలతోడ
మనకేతువున హస్తీకక్ష్య మెఱయ,
హంసవర్ణములై న హయముల పటుగతి
నర్కప్రభంబగు నరద మొప్పు,
దీప్తకాంచన రసలిప్త మై చెలువొందు
వజ్రకాయకము హస్తమున వెఱుగ,
²వీటికి సమరసమాబోధ మొదన నా
వీలకంఠము దనమ్రాల మ్రోయ.

తే. రణనముత్సాహలక్ష్మీ వక్త్రమున వింత
చెన్ను వెలయింప, నాపులు సేరి రెండు
వక్త్రయలయందు బవరంపుఁబిలుకు లెనఁగ
వడవ పొంపాటి, కర్ణుండు వెడలె నధిప.

౩౦

వ. అతండు వడవాల్గం బించి వెడల వియమించిన, నెల్లదొరలును దురంబునకువెడలి రట్లు సకలబలంబులు కలనికి నడవందొడంగిన;

౩౧

సీ. తురగ రింఖాముఖోద్ధూత ధూళిపట
లములు వల్లిక్కు లరింకరించె,
మాతంగకటి గళన్మదజల బహుల ప్ర
వాహవిలాసంబు వాని నడఁచె,

1. దవళ.

2. వీరసాబోధ విభవంబులెనఁగి నావీల.

బహువిధ వాదిత్ర భైరవావాచంబు
 పెల్లంబరము పిక్కటిల్లఁ జేసి,
 కింజి నీ టంకార పింహనాదంబుల
 పెక్కువ యామ్రోతఁ 1 బిలుచుకొనియె,

ఆ. లోభిక భూషణముల రక్తులఁ గేతన
 చృత్త్ర చామరోపనక్త మణుల
 రుచుల సుభట హేతిరోచులఁ, బవలింటి
 దివియచంద మయ్యె దినకరుండు.

క. అట్టియెడ.

క. జనములు భీష్మద్రోణులు
 వనిన వగలు డిగ్గఁ ద్రావి. సంతోషము నె
 క్కొనియెడు మనములతోఁ గ
 ర్చునిఁ గనుఁగొని రతివికాస రుచిర నయను లై.

—♦ కర్ణన నాయకత్వమున మొకటిసాటి పోరు - మొసలి మొగ్గరము —

వ. ఇవిధంబున బలంబులకుం బ్రమోదం బెసంగ నడచి, రాధేయుండు దున్నహం
 బుగా మకరవ్యాహంబు నమకట్టనెడ, నందుఁ దుండంబునఁ దాను విలిచి, నయ
 వంబుల శకునియు నులూకుండును, కింబున నశ్వత్థామముఁ, గంతంబున
 దుర్యోధనానుజులును, 2 నుదరంబున దుర్యోధనుండును, ముందట వామపాదం
 బున నారాయణ గోపాలయుతుండై కృతవర్మయు, దక్షిణపాదంబునఁ ద్రిగర్త
 దాక్షిణాత్యసంవృతుండై కృపాచార్యుండును, వెనుక దాకాల నానాదేశసేనతో
 శయ్యుండును, వలకాల ననేక రథ కరి తురగ సమేతుండై సుషేణజననాథుం
 డును, బుచ్చంబున మహావైద్య సమగ్రుండయి చిత్రుండను ధాత్రీవతియు వకవి
 తమ్ముండగు చిత్రసేనుండును విలుచున ట్లొనర్చి, తక్కినవారల నెడ నెడం
 బిన్నించె. నటమున్న యుద్ధిష్ఠిరుం డుద్దామ సామజాది చతురంగోల్లాస భాసితుం
 డయి నడతెంచె. నట్లు నడతెంచి, యమ్మునుజవిభుండు మనమొనం జూచి నవ్య
 సాచి కి ట్ల వియె:—

1. బీల్చికొనియె; బీల్చుకొనియె.

2. మధ్యంబున.

జ. 'కనుఁగొనఁ జల్కె నై నయని కౌరవనైన్యము గంటె : సూతనం
దనుఁ దొకయొడ్డుగా విలిపి, తాను ముఖంబున విల్చి, కయ్య మె
ల్లను దనమీదఁ బెట్టికొని, లావున మీరముఁ జూసఁ బూని యే
వున నటిమెఱ. భవద్వీణ పుంజములం దెగటార్చు మీకవిన్.

క. 'వనమునఁ బండ్లెందేరులు

మన ముక్కట దూఱవార్తి మగ్గులమై యి

ట్లునికికీ దగ, వికవి భవ

త్తునికితబాబ్బి ముంపు దుర్దమలీన్.'

జ. 'వీఁ దొకరుండె యింక విలవిక్రమచంపవ గల్గి పోరిలో
వాడిమిసొంపు సూపఁ గలవాఁడు సుయోధనుపాలఁ, బేర్పు వీ
వేడిమి సూపి, రూ వడఁపు వీనిఁ, బురందరపుత్ర, యంతతోఁ
బోడిమి మాలు నాతఁడు, ప్రభూతజయోన్నతి నిచ్చు వీకడన్.

—* అర్జునుని ప్రతిపూహము *

జ. 'వీకుం బోలిన మొగ్గరంబు గావింపు' మనవుడు, నర్జునుం దర్శవంద్రవ్యాహ
విహనంబున మోహించి, తాను మధ్యనదేశస్థుం డై, నామ దక్షిణకృంగంబుల
భీమ దృష్టద్యుమ్నుల విలిపి, యుద్ధిర నకుల సహదేవులం బింగలి గా నొవర్చె.
నతని చక్రరక్షకులగు యుధామన్యుండును సుత్తమౌజుండును గయ్యంపు వేడుక
మొగంబులం జిగురొత్తఁ బోలిచిరి. తక్కినయోధులుం దగినచోట్ల విలిచి,
రి ట్లిరువాఁగును బన్ని యున్ననమయంబున—

జ. హరియును బాండునందనులు నాజి నవశ్యము నేఁడు సూరఁ బో
దురు జము నంచు, నాత్యఁ బరికోషముఁ బొందె భవత్తమాజుఁడుః
దురమునఁ గర్ణయు క్తముగఁ ద్రుంగు సుయోధనుఁ దక్షతలంపుతోఁ
బరమ సముద్యమపురణఁ బాండవముఖ్యుఁ డెలరె భూపరా.

ఆ. ఒకటి కొకటికంటె నుబ్బుచు వర్తించు

బాడ్చు దోఁస రెండుపైన్యములును

బొలిచె నవుడు, పెలఁగె భూరిభేరి ముఖ

శూర్యములు నభంబు దూఱుకట్ట.

జ. చిందబుల మ్రోతకు విందు నందునుం దమకించి భటులు గెలంకులం దాఁకఁ,
దోడ్తో నెఱపిన యగ్గరిక నొందొంటిం బెరయ మొగ్గరంబు లురవడించి;

పి. వివిధ మంటావళి నిక్యణంబులతోడ
 భీషణబృంహత హేషములును,
 మననేమి నిష్ఠురధ్వనుల ¹పొందులఁ గేతు
 విర్భుర కింకిణీ వినదములును,
 జటుల ఖరవ్రాత పటురవంబులతోడ
 నాటల హేషా మహాస్వనములు,
 భూరి భుజాస్ఫూలనా రావములతోడ
 మేడుంతర సింహనాదములును,

ఆ. బరఁగి, దిక్తదములఁ బగిలినవ, నవిమిష
 అచర సిద్ధ యక్ష గరుడగణము
 లంతరంగములు వితాంత తౌతుక భరి
 తములు గఁగఁ జూడ్కి గములు వఱవె.

౦౩

వ. ఇట్లు దలవడి, యరువాగును బేరువాడిఁ బోరునెడ, గరుడ ప్రహారంబుల నొచ్చిన
 పంచాన్య పన్నగంబులం బోవి బాహువులను, గాంతత్వ రుచిసౌరభంబుల పెంపున
 సంపూర్ణచంద్రార్క కమలంబులం గ్రేణీసేయు నాననంబులను సంగ్రామరంగం
 బలంకృతం బయ్యె, వాహనంబుల మీఁద నుండి భూషణకీరణంబులు మెఱయి,
 పైవిక్షలు నేలం గూఱనప్పుడు పుణ్యాపసానకాలంబున నాకలోకపదభ్రష్టం బగు
 మహాత్ములొకంబు చందంబు దోఁచెఁ. జతురంగంబులునుం దమతమ జాతిచేకం
 బడుటయు, నేనుంగు లడరిన నరదంబులు నదియుటయు, నాక్లికులు వొడివినం
 గరులు దరం దొరంగుటయు, భటు లురవడించినం దురంగంబులు గడికండంబు
 లగుటయు, రథంబులు గవిసినం గాల్వారు దుము రగుటయుఁ, గ్రంధున నెల్ల
 తెఱంగులు వచ్చి దెఱంగులం గలయ బడలు వఱుచుటయు, రౌద్రరసంబుఁ బెనివె.
 నానమయంబున సాత్యకి ధృష్టద్యుమ్ను చేకితాన *ద్రౌపదీయులు ప్రభద్రక చేడి
 పాండ్య చోళ మగధ పంగదిదేశంబుల బలంబులతోడ బరవసంబు సేసి తఱిమిః
 రట్టియెడ—

౭౪

1. పొందున.

ద్రౌపదీయులు :—

పాండవులు ఇంద్రప్రస్థపురమునందు 13 ఏండు ఇందురు. మొట్టమొదటి అతి
 మన్యుడు జన్మించును. అవల అదమము 10 ఏండ్లకు, ద్రౌపదియందు, పాండురాజునంద
 నులకు, వరుసగా ప్రతివింద్య, క్రుతసోమ, క్రుతకీర్తి, శతావీక, క్రుతసేనుడు - అను 5వ
 పాండవులు జన్మించురు. (ఆది. 8-228)

—॥ భీమని విజృంభణము ॥—

ఉ. దంతిమటల్ మహోగ్రసముదగ్రతతో నడతేర, దర్పడు
—ర్థాంత గజాదిరోహణ వితాంత సముజ్జ్వలభంగిఁ బ్రౌఢవి
—క్రాంతివిలాస మొప్పుగ, నఖండితపౌరుషఁ దైన భీమఁడ
త్యంత సముద్ధతిం గవిసె నన్మదనీకము సంచరింపఁగన్.

౭౫

క. ఉదయాచలమున రుచినం

వదఁ బొయచు పతంగుపగిడిఁ బ్రసర త్రివ్ర

ప్రదరములు నెఱయఁమెఱయఁగ

మదావళముషీఁడ వెఱిఁగె మారుతి యధిపా.

౭౬

వ. అమృహాపీరు నాలోకించి, కులూతదేశాధీశుం డయిన క్షేమదూర్తి విజిబలంబులం
బురికొల్పికొని, యేచి త్రోచి యాహ్వానంబు పేసి, తనకరటిం గొలిపిన, నది గిరి
గిరిం దాఁకుటెఱంగున నతని మాతంగంబునకు మార్కొనియె; నయ్యరువురు
నొండొరులపై దోమరస్తోత్రంబు లడపించి యార్చును. సుద్ధండవరాక్రమంబులగు
వేదండంబుల పటప్రచారంబులు చారుభీషణంబులుగా నొకకొకళ్ళం జాట్లకొని
వచ్చుచుం బెనంగి;

౭౭

మదోత్కచుడు అభిమన్యునికి అరమం 7 ఏండ్లముందు పుట్టి ఉన్నాఁడు.

జూరమునాటికి పాండవులకు - 59, 58, 57, 56 ఏండ్లు.

మదోత్కచునికి - 31.

అభిమన్యునికి - 24 (సుదర్శ).

ఉపపాండవులకు - 14, 13, 12, 11, 10 ఏండ్ల ప్రాయము యందులు.

పాండవుల ఇతర పక్షులు - తనయులు (స్వయంవర లబ్ధి)

ధర్మజు - దేవిక - యౌదేయ

భీమ - జలంధర - వర్యగ

అర్జున - ఉరూపి - ఇలావంత

చిత్రాంగద - బ్రతువాహన

నకుల - రేణుమతి - విరమిత్ర

నహదేవ - విజయ - సుహృత్

(వీరు యుద్ధమున పాల్గొనినట్లు రేకు).

కర్ణుఁడు ధర్మరాజుకంటె వదేండ్లయినా పెద్దగా నుండును. (అది. 4-118).

2. బ్రహ్మరథ శివప్రదర.

క. కోదండంబులు గొని బా

హదర్పము వెనగఁ బోరి, యన్యోన్య ధను

శ్చేదంబులఁ బోరిఁ బోరి నా

పాదించిరి జనులు రయము ప్రసూతి పేయన్.

౭౦

మదానం గోపం బగ్గలించి.

౭౧

తే. శక్తులను దోమరంబుల సరభవముగఁ

బోచి చో భీమసేనుని పేయరమున

క్షేమదూర్తి నముజ్జ్వలతోమరంబు

లేడు నాటించె దర్పంబు రూఢి కెక్క.

౭౨

క. అనితనూభవుండు దపనాంకునిభంబగు తోమరంబు వై

చిన, నదుమం గరూళపతి చిత్రముగఁ దునుమాడి, వీరక నా

తనిఁ బటవస్థి కాండ పరితాపితదేహునిఁ జేయ, మేటివిర్

గొని యతఁ దక్కులూతపతి కుంజరముఁ వెనఁ గప్పె నమ్ములన్.

౭౩

వ. అట్లు భీమసేనుండు గరూళపతి చిత్రమంబు సరకుపేయక, యతనిదిక్కునుం

జాడక, క్షేమదూర్తి సామజంబును సాయకమయంబుఁ జేసిన, నది మొగతిరిగి

పటచినం బోవనీక యప్పానని వెనుకొనుటయు, నక్కులూతపతి వ్రయత్నంబున

నమ్మాతంగంబు మరల్చి, యతని యంగంబునను దగ్గజంబు శరీరంబునను

వికాత శరవరంవరలు పఱవిన;

౭౪

క. ఉటక పమీరసూనుఁడు దదుగ్ర ధమర్దశనం బొనర్చి, యే

దైఱఁ గలి నొంప; నాతఁడు గడించుగంటిమి నొందువించి ను

న్మొఱుగులు గ్రమ్ముకోల నతనిం గడునొంచి, తదీయహస్తి పొ

ల్చిత మహి మ్రొగ్గ పేసిన, ధూరిప, నీబల మాధ్వె నుబ్బునన్.

౭౫

మ. గద పేతం గొని దంతి డిగ్గి చని, యాకౌంతేయుఁ దవ్వీరును

వృదమాతంగముఁ గూల నేపినఁ, గృపాజ సౌరదోర్ధండుఁడై

కదియఁ వచ్చె నతండు; విష్ణుర గదామాతంబునం గూర్చె నే

పు దలిర్పఁ వెన నామరుత్తనయుఁ దాభూమీకు భూమీశ్వరా.

౭౬

వ. ఇవ్విధంబున నేనుంగు పీనుంగుకడన పడిన క్షేమదూర్తి వజ్రప్రహారంబునం

గూలిన కులశైలంబు నమీపంబున నిర్వాతపాతపతితం బయిన కంఠీరవంబుకరణి

నొప్పె: నతనిం గనుంగొని మనమొన వెఱవఱచి వఱచినఁ, బాండవబలంబులు
వెనుకొనుటయు;

రా

—♦ కర్ణడు మార్కండి పేర్చుట ♦—

మ. పటుబాణప్రకరంబు లంబరముఁ గప్పం గడ్డుఁ దాసేనఁ దాఁ
కుటయుఁ. నైన్యము దైన్యముం దొఱఁగి మార్కొన్నఁ భుజానంప దు
త్కట గర్వోద్ధరభంగిఁ బాండునుతులుఁ దర్పంబు సొం పేర్పరిం
చుటకుం జొచ్చినఁ, బేర్చెఁ బో రవిమిషస్తో మాద్యుతాపాది యై.

రా

ప. అందు,

రా

క. సూతతనయ నారాచ

స్యూతము లై వారణంబు లొఱచును సౌగయుఁ

భూతలమునఁ బొరలు దెరలు

వే తూలును జిఱ్ఱి ద్విరుగు విచ్చుం జచ్చున్.

రా

ప. అప్పుడు నకులుం దతని మార్కొవియె. భీమసేనుం డశ్వత్థామను. సాత్యకి
గై కేయు లగు విందానువిందులను. జిత్రసేనుం డనురాజు శ్రుతకర్మను. బ్రతి
వింధ్యుండు చిత్రుం డను మనుజునాథుని. ధర్మపుత్రుండు దుర్యోధనుని. ధనం
జయుండు సంక ప్రకులను. ధృష్టశ్యముండు గృపాచార్యుని. శిఖండి గృత
వర్మను. శ్రుతకీర్తిశత్యుని. నహదేవుండు దుశ్శాసనునిం దలవడి; రట్టియెడఁరా

—♦ సాత్యకి విందాను విందులఁ గూల్చుట ♦—

సీ. *శై నేయుతోడ విందానువిందులు మహా

హవము నేయంగ నయ్యారవోత్త

ముఁడు పేర్చి. వారి కార్ముకములు రెంటిని

దునిమి యంగంబుల నినిచెఁ దూపు,

లవ్వీరు లన్యశరాన నోద్ధారు లై

యతనిపైఁ బఱపిరి శితశరంబు,

లకఁడును వారు నన్యోన్యచాపచ్చిదా

వైచిత్రి నొప్పారి రేచి. దొడ్డ

* శై నేయుఁడు - శిని యాదపులలో నొక ప్రసిద్ధుఁడు. అతని సంతతివారైన
సాత్యకి-శినివరుఁడు.

తే. విల్లు గొవి యతిరయమున భల్లవిహతి
నాతఁ డనువిందుతల ద్రుంప, నది ప్రదీప్త
రత్నకుండల శోభాభిరామ పతన
భంగిఁ దదనీక శోకనంపాది యయ్యె.

౯౦

మ. కవి, విందుండు ప్రదీప్తవాపధరుఁ డై కాండప్రసారఁబులగా
శివీరుం గునుమాధ్య కింశుక నముం జేయంగ, నయ్యోరుఁ డా
తవి యంగంబుఁ బంచవింశతి శితాత్మంబుల్ వడిం గ్రుక్కె నే
పున, వా రొందోరు సూతులం దువిమి విప్పుల్ రాలుకన్దోయితోన్.

౯౧

తే. ఒకకు లొకకుల హయముల నుర్విఁ గూల్చి,
యొందోరుల కార్మకమ్ములు ఖండితములు
సేసి, తేరులు దిగ్గి రుద్దాసితాపి
చర్మశోభితహస్త లై సరభనముగ.

౯౨

వ. ఇట్లు పాదచారు లై మందలప్రచారంబుల మెఱయుచు,

౯౩

క. చేరి బహుచిత్రగతులం
బోరంగా నొడ్డనములఁ బొలిపెం బలకల్
నేరిమియై 'గళనన శివి
వీరుం దిరువఱియ గాఁగ విందుని ప్రేసెన్.

౯౪

— ధృతరాష్ట్రుని మనముండు శ్రుతకర్మ వీరవిహారము —

వ. ఇట్లెఱంగున నయ్యరువురం జంపి, సాత్యకి యుధామన్యు తే రెక్కి యుక్కున
సేతొక్కరథంబు నన్నద్దంబు గావించుకొని కై కేయబలంబులం బఱసె. జిత్ర
సేనుండును నీమనుమం డగు 'శ్రుతకర్మయుం బెనంగునెడ. నా శ్రుతకర్మండు.

క. ఆరాజు నై దువాలిక
నారనముల నొంప, నతఁడు నవళరముల వ
క్కొరవుని నేపి నొంచెను;
పారథి నై దింట నదిక నరంభమునన్.

౯౫

1. గడపున.

2 ఇతఁడు ఎవరికొడుకొ వీర్పడలేడు.

చూడు ఇదే ఆత్మము-143 వ పద్యం. ఇచట శ్రుతకర్మ-ధృతరాష్ట్రుని కొడుక
గా చెప్పబడుచున్నది. శ్రుతకర్మ అని పాతాంతరము.

పీ. శ్రుతకర్మ కోపించి క్రూరనారాచ మ
జ్జననాథు జత్రుదేశమున నాటఁ,
బడి ¹మూర్ఛవోయినఁ బై పయి వెండియు
నేయఁ దెప్పితి యతఁ దెవక మెనఁగ,
సుక్కునఁ దునుమాడె నక్కుమారుని శరా
నన, మకఁ దొందొకచాప మెత్తి
తఱచుటమ్ముల నేను వెఱిగిన చందంబు
పేపె రయంబునఁ జిత్రపేను;

తే. నాతఁ దాతని యరమున శాతశరము
దూఱ నేయ, నబ్బాచందు తోన వివిర
బాణముల నా నృపునిముంచి కోజితమున,
భల్ల మొక్కటఁ దల నేం దొల్ల నేనె.

కా

—ద్రౌపదీయులలో అగ్రజాఁడు ప్రతిమిఘ్యఁడు చిత్రుఁడను రాజును జంపుట—

ఉ. ఏలినవాని పాటు గవి యే దైతః దర్పల మొక్కపెట్ట యా
భీతఁ జాట్లు ముట్టుటయుఁ, బేర్చినయుద్ధతిఁ దీవ్రసాయక
జ్వాలల నేర్చి, యుద్ధుట భుజావిభవం బలరంగ నల్గడం
దోడ, నుదాత్త విక్రమ కుతూహలి నీ మనుమందు భూపా.

కా

1. దీరువోయిన.

2. ఈ మనుమఁడు పొందవేయుఁడు. ద్రౌపదియందు రక్కజనికి గల్గిన పెద్దవాఁడు.

కా॥ ఉద్రేకంబునూరు, శస్త్రవరులై యుద్ధావనిన్ లేడు, కిం
చిద్దోళింబును నీకుఁజేయరు బలోత్పేకంబుతోఁ జీఁకటిన్
భద్రాకారులఁ చిన్నపాపల, రణప్రాధ క్రియాహీనులన్,
నిద్రానక్తుల, సంహరింప నకటా : నీ చెతులెల్లాదెనో ;

(వాగవతం 1-సర్గం-161)

అని బీతన కమ్మటి కవిత్వమునుజెప్పి తెలుఁగువారికి మచ్చుమందు చల్లినాడు. ఉప
శౌంధవులు ఏన్నపాపంబుగారు, అంతకుముందే రణప్రాధ క్రియాహీనులునుగారు. ఈ పెద్ద పోరు
నంగతి అటుందనిచ్చి,

మ॥ రథసజ్జీవిక మేదివీకలముపై రథ్యప్రవారంబు లొ

ప్పు భుజాగర్వము నెమ్మొగంబులఁ దలిర్పుం, గన్నె కయ్యంబు న

పి. అప్పుడు ప్రతివింధ్యఁ దైదవాణములఁ జీ
 త్రువిమేను నొంచి, తత్పూతువక్ష
 మునఁ గ్రూరశరములు మూఁడు నాటించి, యొ
 క్కమ్మునఁ గేతు వల్లార్చి పేర్చి,
 యతఁడు ద మ్నగ్ర నవాప్రపీడితుఁ జేయ
 విలుద్రుంచి, పెనఁ బంచవిళి విహతుఁ
 గావించి, శక్తి యుగమ్ముగ వైచినఁ
 బెంప నాగు దువియలుగఁ జేసె;

తే. నరిగి యాతండు గదవైచి యత్కుమారు
 పొటకంబుల సూతునిఁ గూల్చె, నదియ
 వట్టకొని వైచె మగద నప్పొడిపాత్రు
 చేయి వడి నుచ్చి పోవ వచ్చితఁ దదిన.

౯౯

ఉ. బాహువు నొచ్చినం గినిసి, భాసురతోమర మెత్తి కారవ
 ప్పూహము నంచలింప, వతఁ డుగ్రత వైచినఁ గంకటంబుఁ ద
 ద్దేహము నుచ్చి పోవుటయుఁ ద్రెల్లె, నరేశ్వర, యవ్విధుండు వ
 త్రాహతిఁ గూల వర్వతమునాకృతి నుత్కట వైకృతంబుగన్.

౧౦౦

వ. ఇట్లు చిత్రుండు దెగటాజీనం గనుంగొని, మనమోధులు ప్రతివింధ్యునై వదరి,
 యనేకాస్త్రశస్త్రంబులం బొదివినం, బొలివోని కలితనంబున నేరి కుజీకి యత్కు
 మారుండు గోదండ టంకారంబున నంబరంబు పూరించుచు, బాణాసారంబు వరఁ

శ్రీ తిక్కనకుల మీది కోవమున నుద్దీపింప నేతెంచి ర
 య్యలిమిన్యండును ద్రొవదేయులును మాద్యద్ధంతి యాథాకృతీన్॥

(భీష్మ. 1-107)

అని, కన్నె కయ్యమును, అంటే ప్రతమయధమునకు (Maiden Battle) పోయినట్లు
 చెప్పబడి, ఉపపాండవుల యద్దకాపాధి పెక్కుకావుల వర్ణింపఁబడి యున్నది. ఇప్పటికి వీర
 కోదేప్రాయములో ఉన్నారు (20-24). ఇంతేగాకుండా భారత పాన్తివర్వం ప్రకారం
 వీరందరు విద్రావోవువచ్చుచు చంపఁబడి వచ్చినట్లుటి మధుగులో పార పియఁబడలేదు. అశ్వ
 తామతో ఒక్కొక్కరు బిరుదుగాపోరి వీరినర్థ మలంకరింతురు.

శర్ధవి అర్ధఃకునిజేసి క్రిందికి యార్చిన భీష్మః. (ఉ. 4-234)

“ద్రోవదేయులు మహారథు లేవురు” అని పైకి ఎత్తిపెట్టాడు. (ఉ. 4-280)

పౌరాణికులు తిక్కనకడేనిన కథాంశాలలో ఇది ఒకటి.

గింవఁ బాండవపై నికలు బెట్టిదంపుటరవకిం గదిసి యతనికిం దోడ్పడుటయ్యుఁ
కునవారలు విచ్చి వెచ్చిచ్చి వఱచి. రప్పు డశ్వత్థామ భీమసేనుల సంగ్రామంబు
భీమం బయి చెల్లె. నందు—

౧౦౦

—॥ భీమసేన ఆశ్వత్థామల భీమ సంగ్రామము ॥—

క. గురుపుత్రుఁడు దొంబిది త

శరములఁ బావవిరథంబు సంవృతముగఁ జే

పె. రయం బారంగ సాయక

వరంవరలు వఱపె నతనిపై. నతఁ డలుకన్.

౧౦౧

క్ష. వాని మగిడించి,

౧౦౨

క. అనిలజా పాలము గురునం

దనుఁడు పటువ్రదరకీలితము పేయుడు, నా

తని విటలంబున నతఁ డే

పున బాణత్రయము నాచె భూవరముఖ్య.

౧౦౩

ఖ. మఱియును—

౧౦౪

ద. గురుసుత భీమసేను లతిఘోరవిధంబులఁ బోరి, యొందొరుం

దెరలున లేనిసామ్యమున దీపితు లై. లయకాల విస్ఫుర

త్తరణియుగంబుఁ బోలె శరరామ నమగ్రతఁ బ్రజ్వరిల్లి యొ

ప్పిరి రథ చిత్ర చారు లముభీషణ సంపరణంబు లొప్పఁగన్.

౧౦౫

తే. వారి వీక్షించి—చరులు పోరు లెందుఁ,

జూడమే! దీని కెన యని యాడఁగలదె!

కలుగ వింకను, వీరలబలముఁ జలము,

నలపు వెరపు నెట్లుండు నే—యనుచునుండ,

౧౦౬

ఉ. ఒందొరు కేతువుల్ దుసిమి, యొందొరు సూతుల నొంచి, యేపుమై

నొందొరు తేరివాహముల యుబ్బడఁగించి, నిశిత విస్ఫుర

త్కాండవయంబు లొందొరుల కాయములకా వడిఁ గ్రుచ్చి. వ్రాలం

ప్పొందునుతుండుఁ గుంభిజవిసట్టిము మూర్ఖులు డమ్ము గ్రమ్మిసెన్.

౧౦౭

క్ష. ఇట్లు రథంబులపై నొఱిగి మూర్ఖిల్లిన,

౧౦౮

క. ఆనిలజా సారథియును, గురు

తనయుని రథచోదకుఁడు నతని నాతనినిం

గొని యుల్లంబుల బలితవుఁ

దునుకు సారఁగ ననికిఁ దొలఁగఁ దోలిరి రథమున్.

౧౧౦

—♦ ఉపపాండవుఁడు-శ్రుతకీర్తి శత్రునితో పోరుట ♦—

ఉ. క్రీడితనూజఁ దైన శ్రుతకీర్తియు శత్రుఁడు నేచి, దిక్కు ల
ల్లాడఁగఁ బోదచో, శరము బాటుయిదున్ శ్రుతకీర్తి శత్రుమై
గాడఁగ నేయ, మూఁడు పటుకాండము లాతవిమేనఁ గ్రుచ్చి, సం
తాడితుఁ జేసె సూతు విశిత్తప్రవరంబున నాతఁ డుద్ధతిన్.

౧౧౧

జ. నరతనయుండు రత్తనువు నాఁడఁగఁ దొమ్మిదియమ్ము లేచి, న
త్వరముగ సూతునంగమున వాలికతూపులు మూఁడు నాటి, వి
ఘ్న శరపంచక స్ఫురణ సూచినఁ గోవ మెలర్చ, నమ్మహీ
శ్వరుఁడు గడంగి విల్ దునిమి నస్తశరంబుల నొంచె నాతనిన్.

౧౧౨

న. అట్టియెడ;

౧౧౩

పీ. వేటొక్క విల్లెత్తి విశ్వచ్చుకొడు కఱు
వదినాఁగమ్ములు వఱపె మద్ర
పతిమేన, నతఁడు దొంబడితూపు లదరించి
యేసె నప్పీరు శరాసనంబు
ఖండంబులగ, వాఁడు గం డడంగక గద
వైచినఁ బొడిసేసి యేచి, శక్తి
విగిడింపఁ దునుమాడె, విశిత్తభల్లంబునఁ
ద్రుంచెఁ దదీయ సూతుని శిరంబు,

ఆ. వాయుజనము లై నవాహంబు లప్పుడు
గఱఁగి యరద మనికిఁ దొలఁగ నీడ్యెఁ
దెలిపి గాంచి శత్రుఁ డతిముఱి జొచ్చి క
లంచెఁ బాండుసుతుబలంబు నదిన.

౧౧౪

పీ. కమలాకరములీలఁ గఱఁచి యాడెడుగంధ
దంతావళము నముద్గండతయును,

దరమిడి మృగనముత్కరము హైరంబుగా

పదియించు కంఠీరవంబునేవు.

వీరసారణ్యంబు నిర్వరాదోపకః

గాల్చుదావాగ్ని యుగ్రక్రమంబుఁ.

బ్రకటవిక్రాంతిఁ బుత్రయంబును నమ

యించు పాలాక్షుని యే దైతయును.

ఆ. ¹బోల్చుఁ బట్టు నయ్యె. భుజగర్వ శౌర్య

ప్రతాప దుర్దమ ప్రకోపములకు

మద్రవిభుఁడు గోలుచునఁగి శాత్రవనైన్య

హననకేలి నల్పునవసరమున.

౧౧౫

—♦ దుశ్శాసనుఁడు సహదేవునితో యుద్ధంబు సేసి మూర్ఛిల్లుట —♦

ఉ. దీరజనోత్తముండు సహదేవుఁడు మైగలి దుస్ససేనుఁడ౯

వీరులు పిచ్చలింపఁ బ్రజ విన్నద్రువం బొరి నార్వఁ బోరుచో.

వారక సాయకత్రయము వాడియి నయ్యువరాజు నొంచె వి

స్తారమనోజ్ఞ హరలపితంబగు నామనబాహు వక్షమున్.

౧౧౬

ఈ. రృతి వాగదొంద నేచి సహదేవుఁడు వీరుతు శాతకీర్తన

ప్రతిశర విద్ధుఁ జేసి. వడిఁ దద్రథచోదకు మార్గజిత్రయా

హతుఁడుగఁ జేయ. నల్గి వెన నాతని చాపము ద్రుంచి. యాతఁడు

ర్థతి యలరంగ దెబ్బది శికప్రవరంబుల మేను నొంచినన్.

౧౧౭

పీ. నకులానుజుఁడు గృహిణంబున వైచిన

దుస్ససేనుని విల్లు దునియ లయ్యె.

నెడ గని యవ్వీరుఁ దేచి బల్వించి మం

టలు గ్రమ్ము నమ్మేయుటయు. నతండు

గడువెన నెత్తిన కరవాఁమునఁ ద్రుంచి.

యతనిమై లక్షించి యదియ వైవ

నడుమన యాతండు నటికెనఁ. బ్రసృత

చాపంబు గొని చతుష్పాద విశి

అ. కంకవత్తములను గడఁక నయ్యవరాజు

పరఁగఁ జేయుటయును, బాండుతనయుఁ

దడఁచె నొక్కచోకటి నైదైదు తీవఁ

లీముఖముల బాహులీల మెఱయ.

౧౧౮

వ. ఇట్లు విక్రమవిజృంభితుం దై నహదేవుండు శతకాశలీముఖులు లడరించిన,

త. రయమున వావి నన్నిటి శరత్రితయంబునఁ ద్రుంచి, సాయక

ద్యయమున నాతనిం, బటు నవప్రదరంబుల సోఁఁగి భవ

త్ప్రియతనయుండు నొంచి, దివి దీటుకొనంగఁ జెలంగి యార్వ, వ

త్త్యయ సమవర్తిచాడ్పున నతం దుదిత ద్రుక్షటివిలాసుఁడై.

౧౧౯

మ. పటునాచారావము దీప్తిజాలము నభోభాగంబునం బర్వ, ను

త్కటవేగంబున నేయ గంకటము వక్షఃపీఠముం దూఱి, నె

త్తుటి పొందేమియు లేక యుచ్చి చనినం దూగాడి, యాతండు న్రా

బుటయుం, దేరు దొలంగ సూతుఁడు భయాలోలాకృతిం దోలినన్.

౧౨౦

క. అమ్మాద్రీపుత్రుఁడు వా

లమ్ముల దుక్కాననువి మహానైన్యము రొ

ద్రమ్ముగఁ గలంచె దివిజ గ

జమ్ము వినుతిపేయఁ, దమమొనలు నలి నార్వన్.

౧౨౧

— నకులుఁడు కర్ణనితోఁ దలఁచి పరాధూతుఁడగుట —

వ. నకులుఁడు సూతపుత్రుఁడుఁ జెనంగునెకఁ, నకులుండు సూతపు

త్రతునకు నిట్టనుం : 'దలఁచి దైవము నేడు విజప్రసన్నదృ

ష్టికి ననుఁ బాత్రభూతుఁడుగఁ జేయుట గానఁగ వచ్చె నాదు చూ

ర్చికి విను గోచరంబుగ మఱించిన యాచతురత్వ నంపదన్.

౧౨౨

క. 'కౌరవసాండవులకు నీ

వైరము నీవలనఁ గాదె వచ్చెను : విను మ

ద్భోర శరవిహతిఁ బడఁ గ

న్నారఁ గనుంగొనక కోప మాఱునె యొంటన్.'

౧౨౩

వ. ఆనవుడు, 'రాజసూతివి మహాత్మవిదుండవు నైన నీకు వి

ట్టమట దలంప నర్హ మగు, నైనను జెన్నఁటివల్కు లేల : నె

బ్రహ్మ భుజశక్తి మార్తర కడంక యదంచినఁ బల్కు బొప్పఁగా
క. నిలిచి చూపు వీడలము కల్మయుఁ జేతుల బల్మయుం దగన్.

౧౨౫

వ. అని పలికి కర్ణుఁడు ;

౧౨౬

సీ. ఉబ్బి మాద్రీసుతు దెబ్బదిమూఁడుదూపులఁ
గప్పుటయు. నతఁ డడిగి యతని
పై దెబ్బది విశతబాణంబు లేపిన
నాసూతనందనుఁ డక్కుమారు
దనువు సుగ్గుగఁ జేసి. తనువున ముప్పది
కాండముల్ సొనిపిన. నొండువిల్లు
గొని దెబ్బదింట నాతని నొంచి. మూఁడు మా
ర్గణములు సూతునంగమునఁ జఱపి

తే. భల్లమున విల్లు దునుమాడి. యెల్లజనులు
నచ్చుకం బందఁ ద్రిశతసాయక పరీతుఁ
జేసి నకులండు. నిపుర హాసభాసి
తాననాంబోజఁ దై పొలుపారె నదివ.

౧౨౭

క. సూతసుతుఁడు బలవిలు గొని
యాతవిపక్షమున నాతె నై దమ్ములు. వి
ర్భుత సమన ప్రకరముల
నాతఁ డతని నొంచి. విల్లు నఱిముఱిఁ ద్రుంచెన్.

౧౨౮

వ. మఱియు నొక్క మహనీయ కార్యుకంబు గొని కర్ణుఁడు గడంగె. నప్పు డయ్యురు
వురు నొందోరుల తూపులు ద్రుంచుచు. విజమార్గణంబుల నొక క్షౌకశ్లనేత్తుట
ముంచుచుం బేర్చి వివిధ విశిష్టాణంబు లడరించిన నంబరంబు శంభవటల
నఁవృతంబునుంబోలె నుండె. నానమయంబున నకులు సగ్రభాగంబునకు వచ్చి
పోమకబలంబులు గర్జ క్రూరనరాచాది బహుళ బాణపాతంబులఁ బలాయితంబు
లయ్యె. గర్జనకు బాసటయై తఱిమిన కౌరవపై నికులు మాద్రేయు రౌద్ర విజృంభ
ణంబున దూరవిఘటితు లైన ట్టిరువాఁగును నెడ గలిగి చూచుచుండ. వారధికో
త్తము బుదాత్తమోరాకారంబుల నుల్లసిల్లి. భల్లప్రముఖ ప్రదరంబులఁ బరస్ప
రాంగంబులంబొదివి. యంబుడ పహితమూర్తులగు మార్తాండ శశాంకులపందంబు
నొంది. యన్యోన్య దివ్యాస్త్రతేజోవిలాసంబుల నయ్యైయస్త్రంబుల నారించుచుం
బోరి. రట్టియెడ.

౧౨౯

క. అలుక వొడమి కర్ణుండు న
కులువావము ద్రుంచి, సూతుఁ గూల్చి, తురంగం
బులఁ జంపి, చక్రరక్షల
తలలు నటికి, పిడము ద్రుంచి, దరహాసముతోన్.

౧౩౦

న. మెఱపినం, గుపితచిత్తుండై —

౧౩౧

ద. వలకయు వాఱునుం గొనియె, బాండుకుమారుడు ¹ పెక్కు చెక్కు లై
యలఁ దొరఁగంగ నేసె, గద యెత్తిరఁ ద్రుంచె, రథంబు దిగ్గి యు
జ్జ్వల పరిఘాలిముఁ డయి వచ్చిన నప్పరిఘంబు రూపుమా
పి, లపిత లాఘవస్ఫురః పెంపునఁ గర్ణుండు నొంచె నాతనిన్.

౧౩౨

ఆ. మర్మ భేదు లైన మార్గజంబుల కోహ
టించి, పిగ్గుఁ జలము దిగ్గుఁ ద్రావి,
యెల్లజనులఁ జూడఁ దొల్లఁదనంబున
కోర్చి యక్కుమారుఁ దోడి పాఱె.

౧౩౩

— † కర్ణుండు నకులని అవమానించి పెల్లుబ్బుట † —

క. వెనుకొని రాధేయుండు విజ
ధను వాతవి కంధరమునఁ దగిలిచి నలిఁ బ
ట్టిన, వింద్రవావ పరిగత
ఘనాకృతివి బొలిచె నతఁడు కౌరవనాథా.

౧౩౪

న. ఇట్లు పాండుతనయు బాడుదలఁ బట్టి, మందస్మిత సుందరావనుండై —

౧౩౫

క. 'పలుకులు వృథగా నన్నుం
బలికితి, మున్నింక నెన్ని పలుక వలసినం
బలుకుము నీకే దగ; నా
యలపుఁ జలము నీ వెఱింగి తంతియ చాచున్.

౧౩౬

క. 'అల వెఱింగి పెనఁగు పెనఁగం
దలచిన, నది గాక పిగ్గు దలకొని యనికిం
దొలఁగుట యిం కిట దగు, వి
చ్చలవిడి నర్జునునికడకుఁ జనుము కుమారా.'

౧౩౭

క. అని విడిచె నకులు, గుంతిన

చనములు దృఢవృత్తి చిత్తనంకలితము లై

యునికిం గర్జుం; డతఁడును

జని ధర్మజనిరద మెక్కె సప్రీడముగన్.

శ. ఎక్కి, నిట్టూర్పు విగుడం గుంభనిక్షిప్త భుజంగంబుచందంబున నుండె. నవ్విధంబున మాద్రీపుత్ర మానమథన విజృంభితుండగు నవ్వీరుం డప్పుడు మధ్యందిన గతంబైన మార్తాండబింబంబునకుం బ్రతిబింబంబునుంబోలె బ్రదీప్తమూర్తియై, వెలిమావులును వెలివడగయు నుల్లసిల్ల, శోభిల్లు తనరథంబు రయంబున దర్శనీయంబుగాఁ బాంచాలబలంబు దఱిసి, పెక్కుతెఱంగుల మెఱుంగుటమ్ములగ ములు గదియించి;

౧౩౯

పీ. సూతుఁ డెగటార్చి, కేతనంబుల వీట

తాటంబు సేసి, రథ్యములఁ గూల్చి,

దామర చృత్త్ర భూషణములు పొడి సేసి,

రథిఃజనముల శిరములు ద్రుంచి,

కొమ్ములు నఱికి, యంకుశములు దువిసి; తొం

డములు ఖండించి, కుంభములు వ్రచ్చి,

జోదుల తనువులు భేదించి, మోరలు

గగ్గాలతోడఁ జెక్కలుగఁ జేసి,

౩. కంధరములు దుల్చి, కాళ్ళులు ద్రెంచి, యా

శ్వకుఁ జంపి, చర్మ విశేష కుంత

మునల ముద్గర ప్రముఖ సాధనములు భ

గ్నములు సేసి, భటుల నమయఁ జూచి,

౧౪౦

శ. బాహువిలాసంబు మెఱయ నెలయం బొలిచె. భవత్పుతుండగు యుయుత్పండు పర్వతప్రతిమండగు నులాకవయం గవిసి, కులిశ విభంబగు విశిఖంబున నొంచిన్ఁ గొపించి యాల్లిడుండు విల్లవిఱుగ నేయుటయు, నక్కుమారుండు— ౧౪౧

—♦ కారవుఁడు_యుయుత్పండు,

సౌబలనందనుఁడగు నులాకని మార్కొనుట ♦—

తే. మేలువిలు గొని యలువడినాగుమ్ము

తవిమెయిఁ గ్రుచ్చి, సాయకత్రితయ విహతి

సూతు నొప్పించి, మఱియు విశాక శరవ
యమ్ము వరఁగించె నధికరయమ్ము మెఱయ.

౧౪౨

వ. దానం గనలి,

౧౪౩

క. బలువిడి నులూకుఁ దిరువది

శ్రీముఖము లొడఁగ జొనిపి, విడము రయముమై

నిలఁ గూల్చిన, వీసుతుఁ డు

జ్వలవిశేషము లయిదు నాదె నానియురమునన్.

౧౪౪

వ. ఇట్లు నాటించిన నొచ్చి, యా పౌబలనందనుండు రౌద్రంబు రూపంబు దాల్చిన
రుద్రవిధంబున విజృంభించి:

౧౪౫

క. భల్లం బొక్కటఁ జంపె సూతునిఁ, జక్రబాహుతికా వాజులన్
దొల్లంజేసె, విశాక పంచవిశాఖాబోపంబునం జించె వీ
రోల్లానంబు వికాసముం బొరయ, మే ను క్కేది నీనందనుం
దెల్లం జూడఁగఁ జాటి, యొందొకరథం బెత్తెం గురుగ్రామజీ.

౧౪౬

క. గెఱవున మెఱు వొడఁగ సౌ

బలసూనుఁడు రథము వఱపి, పాంచాలబలం

బిఁగులవడఁ బడఁబెఱగుల

యలవుల విహరించె నుచ్చటాబోపమునన్.

౧౪౭

— నవలనుతుఁడు శతానీశని విజృంభణము —

వీ. శ్రుతకర్మ నకులుని సుతుని శతానీకుఁ

దాకి యశ్వంబుల ధరణిఁ గూల్చి,

సూతునిఁ బరిమార్చె: నాకఁడు గద వైచి

రథవాహనముల సారథిని గేత

నముఁ బొలియించె, భూరమణ యిమ్మెయి వీడు

తనయుండు నకులనందనుఁడు విరథు

లై, యొందుదేరుల కరిగిరి శ్రుతసోముఁ

దలపడి కడిమి గాంధారనాథుఁ

1. శ్రుతకర్మ ఇవల దృశ్యదాష్ట్యైశ్చక్రంబుగా చెప్పబడుచున్నది. కాని ఇదే అగ్ర
తము 67 వద్యమున మనుమఁడుగా పేర్కొనఁబడినది. శ్రుతవర్మ అని పాఠాంతరము.

తే. డతని యడరించి, వివిధపాయకము లెల్లఁ
దునిమి, బాణత్రయంబునఁ దనువు నొంచి.
తురగముల నరదమ్ముఁ గేతువుఁ దిల స్ర
మాణకలంబులుగఁ జేసె మద మెలర్చు.

౧౪౮

—♦ భీమశేనపుత్రుఁడు శ్రుతకీర్తి సౌబలునితో యుద్ధము చేయుట —♦

మ. విరళుండై పొలివోవివీరమునఁ బృథ్వీభాగవంచారియై
శరజాలంబుల భీమసేనసుతుఁ డాశ్చర్యంబుగా, నీమఱం
ది రథం బేదైఱఁ గప్పినం, దునిమె మత్సేకోగ్రుఁ దైస్వయమ్ముపా
వరుఁ డబ్బాలుని చాపదండము భుజావష్టంభ మేపారఁగన్.

౧౪౯

డ. అతఁడు ప్రదీప్తబద్ధము రయంబుమెయిం గొని. యానృపాలుఁ డు
ద్ధతిఁ బరఁగించు సాయకశతంబులు ద్రుంచుచు మల్లపిల్ల, న
ప్పతి పటుఫల్లఖండిత కృపాణువిఁ జేసిన నీడఁబోక, చే
తి తునియ బెట్టు వైచె, జగతీవర, యాతవివిల్లు రెండుగన్.

౧౫౦

ప. ఇట్లు కోదండంబు దుండంబులు సేసి తొలంగి, యక్కుమారుండు శ్రుతకీర్తి
స్యందనం బెక్కె; సౌబలుండు వేజొక్క విల్లెత్తి యతైఱిపి నురవణించి పాండవ
రథీకులం గలంచెఁ గృపాచార్య దృష్టద్యుమ్నులు పెనంగునెడ గోతముండు
పాంచాలనరుం బొదువునాటోపం బాటోకించి యక్కొంతేయపై నికుల్కదమతోన.

—♦ ధృష్టద్యుమ్నుఁడు కృపాచార్యునితోపారి పారిపోవుట —♦

ఉ. ద్రోణుపరాభవం బధికరోషము పేయఁగ మన్న యీతఁ డ
క్షీణపరాక్రమంబు విలసిల్లఁగ, నీద్రువదాకృజా గత
ప్రాణువిఁ జేయ తే బుడుగుఁ; బైకొను, నంతటఁ బోక విస్ఫుర
ద్బాణవిలాసముల్ నెఱువుఁ దా మనపైన్యము దల్లడిల్లఁగన్.

౧౫౧

ప. అని వెండియు;

౧౫౨

మ. 'నరదివ్యాప్తవిదుండు బాహుబల గర్వస్థేమ నిర్వాహకుం
డరులం జీరికిఁ జేకొనం దితఁడు, క్రోధాత్మాత్ముఁ డై నేఁడు ని
ర్భరశౌర్యంబు నుదాత్త దైర్యము నుదగ్రస్ఫూర్తి కోబిల్లి దు
స్తర దర్శోద్ధతిఁ దేక యున్నె మనలం దా నేలకుం గోలకున్.

౧౫౩

వ. 'దృష్టద్యుమ్నంబును బెందువడి యున్నవా' డనుచు మండి. రట్టియెడ బెట్టిదంబు లగు గృహవాద్యుల తూపులయేపు రథ్యంబుల నొంచి, సారథి క్రొవ్వడంచి, యా ద్రుపదనందను తనువు వెత్తుటం దోచి, యల్లంబు గలంచె; నప్పు డాతవి సూతుం డతనితో నిట్లనియె :—

౧౫౫

చ. 'వినుము కుమార, విప్రభుజవీర్య మవార్యతఁ దేజరిల్లెడుం.

జనపు భవత్పమగ్ర శరణాలము లీతనిమీఁద, దై వసం

జనితము సువ్వె; యియ్యెడరు సంగర మిట్టిది తొల్లి యెందు నా

కనినది లేదు, తేరు దొలఁగం గొనిపోవుట కార్య మి త్తతన్.

౧౫౬

వ. 'నియట్టివాని విక్రమంబునుం దిట్టివయట్లు నమయుటంజేసి యిమ్ముహాత్ముం డవ ధ్యుండవి విశ్చయించితి; నామాట కియ్యకొను' మనవుడు, నా వృషకపాత్రుం డిది యట్టిద యని విశ్చయించి పలికి, మఱియు హీనస్వరంబున 'నిట్లనియె :—

౧౫౭

చ. 'దరణములుం గరంబులును నంచలభావము నొందఁ జొచ్చె. మేఱ

విరవిరఁ బోవు చున్నయది, విహ్వల మయ్యె మనంబు, వీతల

పరయఁగ మేలు; మారుత సురాధిప సూనులలోన నల్ల నొ

క్కరుడెనకై రథంబు దొలఁగం గొని పొ మ్మడివీర మేటికిన్.'

౧౫౮

చ. అనవుడు సూతుఁ డెంతయు రయంబునఁ దేరు వృకోదరాంతికం

బున కెగవంగ శంఖరవముఁ గుణనిస్సనముఁ నిగిడ్చి, యే

పునఁ గృష్ణఁ డుజ్జ్వలప్రదర పుంజములం బరఁగంగఁ జేయుచుఁ

వెనుకొని బొల్చి విల్చె, గిరి వెన్నొని విల్చిన వక్రికై వడిన్.

౧౫౯

—♦ కృతవర్మ శిఖండుల యుద్ధము ♦—

తే. కడఁగి కృతవర్మతోడ శిఖండి పెనఁగు

చుండి, శరపంచకంబున సురము నొంప,

నతని నయ్యాదవో త్తముఁ డలఘుషష్ఠి

విశిఖవిద్ధునిఁ జేసి నిల్ విఱుగనేసె.

౧౬౦

క. ఒండుశరాసన మెత్తి శి

ఖండి గురియు నవతిసాయకమ్ములు పెలువఁ

ఖండించె నతఁడు, తతోక్కి

దండం బా ద్రుపదవృషతి తనయుఁడు నఱకెన్.

౧౬౧

క. ధనువు దునిమి. కొమ్ములు ¹మురి

నిన వృషభముచంద మగుడు, శ్రీమస్తురణం

దనువున శిశిరములు వడి

జొవిపి, యతం దతని గళితకోటితుఁ జేసెన్.

౧౬౨

చ. ఆలుక మనంబునం గదిరి యాదవస త్తముఁ దొండువింట దో

ర్పల మెనఁగంగ, దెబ్బదిశరంబుల నాతని మేన రక్తదా

రలు దొరఁగించి. పెక్కుప్రదరంబులు వైవయ నేయు చుండ, న

గ్గలికిఁ బెనంగె వెండియు, శిఖండి విచిత్రరథప్రచారుడై.

౧౬౩

చ. ఆ ద్రుపదనందనుండు జత్రదేశంబున నంబకత్రయంబు నాటించిన,

౧౬౪

శ. క్రూరోల్లాసము వల్లవింపఁ, గృతవర్ముం డుగ్రదీప్తిస్ఫుర

న్నారాచంబులు పెక్కు లొక్కమొగి మేనం గ్రువ్వ, మూర్ఖిలై న

వీరరాగ్రేసరుఁ, దప్త సారథి భయావిర్భావ దీనాత్ముడై

తే రచ్చోటు దొలంగఁ దోలుటయు, బీతిం బాటెఁ దల్పేనయన్.

౧౬౫

చ. వివ్వచ్చు విక్రమవిహారంబున కోర్చి, శిబి త్రిగర్త పాల్వ నంశ ప్రక వైవ్య నారా

యణ గోపాలోపేతుండై నత్యసేన చంద్రదేవ మిత్త్రదేవ మిత్త్రవర్మ పౌత్రుతి

సువర్మ సుశర్మాదు లగుసోదరసుతులు బానటగాఁ ద్రిగర్తవతి పెనంగునప్పుడు;

సీ. నత్యసేనుఁడు మూఁడుసాయకంబుల మిత్త్ర)

దేవుండు వష్టినందీ ప్రమార్గ

ణంబులఁ, గ్రూరబాణంబులు మూఁటను

జంద్రదేవుఁడు, శరప ప్రకమున

మిత్త్రవర్ముఁడు, గంకవ త్త్ర) త్రిన వ్రతి

పౌత్రుతి, యేడు నిశిత విశిఖ

ములను శత్రుంజయుఁ, డలమువింశతికాండ

ములను సుశర్ముఁ డుజ్జ్వల నవాత్ర

తే. ములను గప్పి రప్పార్దు, నాబలియుఁ డంబు

దములధారలు వొడువ నుదాత్తరేఖ

గరము పొలుపారు మేదిసీధరము భంగిఁ

దలఁపఁ, బట్టగుధీరతఁ బొలిచె నధిప.

౧౬౬

వ. ఇట్లు సుస్థిరుండై మిత్రదేవునంగంబునఁ గంకవత్తకతంబును, సత్యసేను తను
వున మార్గజాత్రయంబును, సుశర్మ మిత్రవర్మల శరీరంబుల శరీముఖాష్టక నవకం
బులను బఱపి, శత్రుంజయు శిలాశితశరంబులం బడవైచి, సౌశ్రుతిం బంప
వింశతికాండంబుల గీ బడంగించియుఁ, జండ్రదేవుని నెదిమిది యమ్ములం దువిమి
యుల్లపిల్చినః

౧౬౮

—♦ సత్యసేనుఁడు శ్రీ కృష్ణుని క్షుతగాత్రునిగాఁ జేయుట ♦—

చ. కవకపుఁ గామతోమరము గరళ మెల్లర్పఁగ నెత్తి పద్మనా
భువి భుజకాళి యుచ్చి చన, భూరిబలుండగు సత్యసేనుఁ డు
క్కున నిగిడింపఁ, జేతి మువికోలయుఁ బగ్గములుకా మహీతలం
బున నొగలందునుం బడిన, భూవర. పార్థుఁడు గ్రోధదీప్తుఁ డై

౧౬౯

క. హరిదెనఁ గన్గొని 'యాతవి

యరదముఁ గదియంగ నడపు మరద' మనుడుఁ, తె

చ్చెర నొందొక మువికోలం

గర ముద్దతి నడపె మోటకంబుల నతఁడున్.

౧౭౦

క. తే రతవి యరదమునకుం

జేరువ యగుటయును, గ్రీడి శితబహుభల్ల

స్పారగకుల గాత్రశరో

దారణ మొనరించి యొప్పె దరహాసముతోన్.

౧౭౧

వ. ఇట్లు సత్యసేనునిఁ జిత్రవధంబు చేసి:

౧౭౨

చ. మనతర ¹వత్సదంత శరహాతమునం బడవైచి, మిత్రవ
ర్ముని రథసూతు నట్టి దొకకూరపుడూపున నుర్విఁ గూల్చె, నా
తని నముదీర్చుమై పెలుచఁ దాకి త్రిగ ర్తబలంబు నుట్టు ము
ట్టిన వివిధోగ్రసాయక పటిష్ఠత నొప్పి కలంచె నేవునన్.

౧౭౩

—♦ వివ్వచ్చుని బీభత్సవిహారము ♦—

వ. వెండియు సుశర్ముని జ్ఞాతులు వోక పెనంగిన.

౧౭౪

అ. వెండిపింజఁ బొలుచు వెడఁద యమ్మున మిత్ర
సేవ ధరణినాథుశిరముఁ ద్రుంచి.

వాడినారసము సువర్ణవక్షంబున

నాటె నయ్యమర్త్యనాథసుతుడు.

౧౭౫

ప. అట్టియెడ సంకప్తకణంబు లన్నియు నార్పులు వింగి ముట్ట నబదిక్కులం గిట్టి,
బెట్టిదంబులగు నప్తకత్తపరంపరలు గురిసిన, నమ్మేటివిలుకాఁ దలుక నూనిన
యలంతి నవ్వచెలువంబు మొగంబునకు వింక చెన్నొసంగ విజృంభించి, యైంద్రా
త్తంబు ప్రయోగించిన, నది ప్రదీప్తభల్లాంజలిక ప్రశుభ విశిఖరూపంబుల బరఁగు
టయు.

౧౭౬

సీ. తేరుల చెక్కలు, వారణంబుల ఖండ

ములు, భూషణంబుల పొడియు, మోట

కంబుల తునియలుఁ, గరవాల తోమర

శర పరిపూదుల శకలములును,

రథికజనంబుల వ్రయ్యలుఁ, జామర చృత్ర

కేతువుల యంశములు, భటుల

తుమురును, రౌతుల తుండంబులును. గంక

టముల భాగములుఁ, జిందముల నుజుము

తే. గలసి నెత్తుట మునిగి ప్రేవులఁబెనంగి

మెదటఁబ్రంగి. వియచ్చర హృదయములకు

నద్భుతంబు బీభత్సంబు నావహింప

నంగరాంగణ మతి హెరభంగి యయ్యె.

౧౭౭

ప. అప్పుడు.

౧౭౮

క. కరి హయ శవముల, విఱిగిన

యరదంబుల, విషమమైన యాజిక్షితి, నె

త్తురు రొంపిలోన రథ్య

స్ఫురణకతనఁ దవులఁబడక శోభితగతి యై.

౧౭౯

—♦ దుశ్శోభన ధర్మశాల ద్వంద్వయుద్ధము ♦—

తే. నరుడు దీప్రశరార్పులు వరఁగఁజేయఁ

గలఁగి, హతశేష సంకప్తక వ్రణంబు

పలుగడల విచ్చుటయుఁ, బొగ వాసి మెఱయు

నగ్నియునుబోలె వెలుఁగొందె నాతఁ డధిప.

౧౮౦

ఉ. కౌరవరాజు ధర్మజుఁడు గయ్యము పేయనెడం, గదంకమైఁ
గౌరవరాజు ధర్మజుని కాయమునఁ వవసాయకంబులఁ,
సారథిమేన నొక్కపటుసాయకముఁ విగిడింప, నాతఁడు
స్థోరతరాజుఁడై యతని నొంచెఁ ద్రయోదకసాయకాహతిన్.

౧౮౧

వ. నొంచి తోడన;

౧౮౨

తే. తునియలుగఁ జేసె హరులఁ జతుశ్చరముల,
సూతుఁ బంచమమున, స్థునకేతుయష్టి
షష్ఠమునఁ, జాపదండంబు సప్తమమున,
నలిగి యెత్తిన కరవాల మష్టమమున.

౧౮౩

క. ఆలోనన యజ్ఞనవతి

వాలిక నారసము లైదు వక్షమున వడిం

గీలించి, దైర్యసారము

దూలించినఁ, దొలఁగి నీసుతుం డిల కుశితెన్.

౧౮౪

చ. వికల రథప్రయత్నుఁ బృథివీపతిఁ గన్గొని, ద్రోణపుత్ర క
ర్ణ కృపులుఁ దక్కునుం గలుగు నాయకులుఁ రయ మార వచ్చి, తూ
డికొనుట సూచి, యెంతయు వడిం జనుదెంచిరి ధర్మసూను పొం
తకు సముద్రగులై యతనితమ్ములు సంగరకౌతుకంబునన్.

౧౮౫

వ. ఇతైఃసంగున నవరాష్ట్రాంబున దొరలమొత్తంబు లొక్కదెనకుం దార్కొనిన,
సుభయ బలంబులు నురవడించి కలయఁ బెరసినం, గ్రంధుకయ్యం బయ్యె,
నందుఁ జిందంబుల మ్రోతయు, నార్పుల యులివును, బాణకృపాజాది హేతి
సంఘట్టనంబునం బుట్టరణనంబును, రథావయ వాస్తి కపాల భంజనంబున నెసంగు
నినదంబునుం గూడి పరఁగిన దిక్కులు పిక్కటిల్లెఁ; గరుల కొమ్ములం జిక్కి
ప్రేలు తురంగంబులును, నందుకొని చొచ్చిన సుభటులు పెరివివ నొఱగి కూలు
కుండాలంబులును, నాశ్వికుల మొగంబునం బడి బులాయంబులు సొచ్చిన నరో
వరంబులచందంబగు కార్పూరింబులును, రథికులు వోక పెనంగిన నజవతి లయన
యరదంబులును, వెత్తురు కాలువలును, గండల తిట్టలును, బ్రేవుల బ్రోవులును,
నెమ్ముల రాసులును, నత్యంతరౌద్రంబు నావహించె ననుటయు, నాంబితేయుండు:-

చ. 'నమరము పెంపు పెప్పెదవు సంజయ, చెప్పవు నీవు మీమహీ
రమణునిభంగి. ధర్మజా శరంబులచే విరథత్వ మొంది మా
నముఁ జరిముం దెగం దొలఁగెనా? మగుడం బురికొంట లేదె? వి
క్రము పెప్పమా, తనూజా భుజగర్వవిహీనత నొంచెఁ జిత్తమున్.'

౧౮౭

వ. అదిన నాసూతనందనుం డహ్మనవవతి కి ట్లవియె :—

౧౮౮

తే. విరథుఁ డయ్యెన కాని, యప్పీరుఁ డాహ
వంబు దక్కక, యొండురథంబు వన్ని
కొవి నమద్దతి వచ్చి. సక్రోధ మైన
మనముతో సూతునకు విట్టు లవియె నధిప :—

౧౮౯

ఆ. 'తెల్ల¹ సీవిరులును వెల్లవిగొడుగు నై
యల్లవాఁడె పాండవాగ్రజుండు.
మెఱసియున్నవాఁడు వజ్రపు మచ్చోటికి
రథము ఘోటకముల రయముమెఱయ.'

౧౯౦

వ. అనుటయు నతండు నట్లచేయ, నయ్యుద్ధిష్ఠిరుండు విజసారథి నాలోకించి 'యహి
కేతు మహితం బై వచ్చుచున్న ధృతరాష్ట్రనందన న్యందనంబునకు నమ్ముఖం
బుగా మనరథంబు నడపు' మనుటయు. నాతం డవ్వధం బాచరింప, నయ్యురువు
నతిరథికులకుఁ బ్రకటప్రథనం బయ్యె. నట్టియెడ.

౧౯౧

సీ. పాండవుచాపంబు ఖండించె పీకొడు.
కొందొక ధను నెత్తి యుజక యాతఁ
డక్కురునాథు విల్ గ్రక్కునఁ దునుమాడె.
నతఁడు వేటొకవింట నతని నేయ.
నయ్యుద్ధిష్ఠిరుఁడు నానాస్త్రంబు లేపిన
నాచ్చాధికం బయ్యె నంబరంబు.
వా రొందొరుల రక్తధారాష్టకులఁ
జేసి పుల్లకింతుక భంగిఁ బొలిచి, రేచి

ఆ. హారశక్తి నైచెఁ గౌరవవతి, యది
నడుమఁ దువిమి, ధర్మనందనుండు

నొంచె విశిత విశిఖ వంచకమ్మున నమ్ము
హికుసురము, దర్ప మెనక మెనఁగ.

౧౯౨

వ. ఇట్లు శౌంతేయముఖ్యుచేత నొచ్చియు గాంధారీనందనుండు;

౧౯౩

చ. బరవన మొప్పుఁ గ్రూర నవభల్ల విదారితుఁ జేసె నమ్మహి
శ్వరు. వతఁ డల్లి బల్లిగువాడు శరీముఖ ముచ్చి పోవ న
క్కురువతి నేయఁ, గయ్యమునకుం దుది యప్పుడ చేయువాఁడుగా
సరదము దిగె. నాతఁడు గదా కలనోద్భట బాహుదండుడై.

౧౯౪

క. దిగి, రయమునఁ గదిసిన నా
జగతీపతి యేచి యుగ్రశక్తి సురము బె
ట్టుగ వైచిన, నీతనయుఁడు
మగుడఁగ రథ మెక్కి వింట మార్కొనువాడై.

౧౯౫

క. అత్తఁగి గడుఁ బెల్లగఁ గ్రొ
న్నెత్తురు వడియుటయు, నతఁడు నిర్భరమూర్ఖా
యత్తుఁ డగుడఁ, గృతవర్మఁ డు
దాత్తత నెడసొచ్చె బాహుదర్పము నెఱయన్.

౧౯౬

— విజయుఁడు పోరులో దూరుట —

ఉ. అతనిఁ దాఁకె వీఁక ననిలాత్మజఁ డష్ట బలంబు మారుతో
ద్భూత వయోధివోలె వడిఁ దోడ్పడియెం గృతవర్మ, కంత ను
ద్వోతితభంగి వచ్చి విజయుండు వెనం దునుమాడె లీలమైఁ
జేతులఁబట వోవ రథ సింధుర వాణి భవోత్కరంబులన్.

౧౯౭

వ. అంత;

౧౯౮

క. కురువతి దెప్పిటి, బాహు
స్ఫురణంబు దలిర్ప నిండ్రజావి మార్కొని, వి
ష్ణుర వివిధ విశిఖ వినిహత
శరీరుఁ జేయుటయు, నతఁడు సక్రోధుం డై.

౧౯౯

తే. కాద్యుకముఁ గేతువును హేటకముల సూతు
వెడఁద బలుతూపు లేడింటఁ బడమిఁ గూల్చి.

భల్ల మొక్కట నతని పెన్విల్లు దునిమి,
ప్రాణముల్ గొనఁ జాలెడుబాణ మేనె.

౨౦౦

క. కవి. యాఱముల నెడ వది
దునియలు గావించె గురుసుతుం. డాతని వి
ల్లును హరులఁ దునిమి పార్థుఁడు
దనుమార్కొను కృపుని చావదండము ద్రుంచెన్.

౨౦౧

—♦ కర్ణారణ్యము ఒకరిపై నొకరు విజృంభించుట ♦—

ప. వడిఁ గృతవర్మ దాకివ, నవారణఁ దద్దనువుఁ హయంబులఁ
పిడమును రూపుమాపి విలసిల్లి యెదిర్చిన దున్నసేను విల్
నడిమికఁ ద్రుంచి, గాండివగుణధ్వని దిక్కులు పిక్కటిల్లి నె
క్కుడు మద మొప్పుఁ గడ్డదెనకుం జన, నారథికుం డుదగ్రుఁడై;

౨౦౨

క. అన్నరుని మూఁడుశరముల,
పెన్నుని విరువది విశాతవిశిఖముల వెనక
భిన్నాంగులఁ జేసి, విజయు
మున్నేసినయన్ని బాణముల బిడ్డేపెన్.

౨౦౩

ప. అంతకు మున్ను సాత్యకితోడం బోరి పోరి, యా రాధేయుండు దనదెస కదరిన,
కవ్వడిం గని యక్కడ మొగం బయి యిటు పరాక్రమించినం జూచి, యేచి
యానవ్యసాచి కడ్డవడి, యక్కేళవానుజుండు—

౨౦౪

తే. నవ తిశరముల, నవమార్గణముల, శత శి
రీముఖంబుల నేసి దోర్గ్గిల మెఱయ,
సారథి ధ్వజ హయ రథ సహితముగ ను
దీర్ఘదర్పుఁడై కప్పె నక్కర్ణుఁ డదివ :

౨౦౫

ప. అప్పుడు యుధామన్యుండును శిఖండియు ద్రౌపదేయులు సుత్తమౌజుండును
యుయుత్సుండును గవలును ధృష్టద్యుమ్నుండును జేకితానుండును బ్రభద్రక
చేది కరుాశ మాత్యు కేకయ వత్సబలనమేతంబుగా ధర్మనందనోత్సాహ దీపి
తాదోపకోభికు లయి కవిసి, వివిధాత్మ శత్రువ్రాతము రాసూతసూమవయ నడ
రించిన, నప్పీరుండు—

౨౦౬

సు. అని వేగంబు మరల్చి భూరి పవనవ్యాపార విర్యర్థితా
 ఉవులం బోలఁగఁ జేసి, దంతి భట మోట న్యందనశ్రేణులఁ
 దివిజవ్రాతము పిచ్చులింప రథసోద్రేకంబు రౌద్రంబుఁ బెం
 న విజృంభించె, ధనుర్గుణధ్వని నభోభాగంబు భేదింపఁగన్.

౨౦౬

సు. కని, గాండీవధరుండు దర్ప మెనఁగం గర్జాత్మజాలంబు నీ
 సున వారించి, శిశుముఖార్పులు పరిస్ఫూర్ణతృప్తిం బర్వఁ, బే
 ర్చినఁ గార్చి చృదరఁ మృగంబులు భయోద్రేకంబునం బాటు చా
 డున పీఘాఁకలు నల్గడం బొడచె నుద్భూతభ్రమాత్తంబు లై.

౨౦౭

— కర్ణుని సర్వసేనాధిపత్యమున ప్రథమదివస సమరము ముగియఁట —

స. అంత నంకుమంతుం డపరగిరి యవులకుం జనుటయు, ధరాధూళికఁ దోడు సంర్యా
 రాగమిళితంబైన తిమిరంబు గవిసిన, నెద్దియుం గాన రామిం జిత్తంబులు
 గలంగ, రాత్రియుద్ధంబునకు నోహటించుటంజేసి మనదొరలఁ బాండవసైనికులు
 దఱిమినం దాల్చి వాటింపక తిరిగిపోయిరి. జయంబు సేకొని వీరి నవ్వచ్చు వారు
 గవ్వడిం గమలనాథునిం బ్రశంసించుచుం జని, రవ్వీధంబున నుభయపైన్యంబులు
 విజిఁబిరంబుల కరిగి విశ్రామంబు నొందె, నని చెప్పుటయు; సంజయునకు ధృత
 రాష్ట్రం ది ట్లనియె : —

౨౦౮

‘తెల్లము మిమ్ము నందఱు వదింపఁగ నయ్యమరేంద్రనందనుం
 దొల్లక పోక, వాఁడు దనయుగ్రత సూపెద నన్న మీమహీ
 వల్లభు వారికేల యమవహ్నుల కైనను రూపుతోడఁ బోఁ
 జెల్లడు గాన తద్భుజవిశేషము రూఢము గాదె సంజయా ?

౨౦౯

సీ. ‘యాదవ వీరచయంబు నాబోప

నముద్రేక ముడిపి, సుభద్రఁ దెచ్చె;

పాండవం బాహుతిగా లీల నొనరించి

సప్తార్చి వత్కంతకృష్ణఁ జేసె;

శబరవేషముఁ దాల్చి చనుదెంచి తొడరిన

శివునితోఁ బెనఁగి మెచ్చించె నతని;

గంధర్వు చేపడ్డ కౌరవనత్రము

విడిపించె లావును వెరవు మెఱయఁ;

ఆ. గాలకేయకులముఁ గాలువిప్రోలికి

నవిచె; నఖిలవృపుల నరికి వియ్య

కొలిపెఁ గ్రీడి; జగము గొవియాడ నేకకో

దండ చండవిలసికమునఁ గాదె !

౨౧౧

ప. 'కాపున మనవారికి నోటమి యక్కిరీటివలనం గలిగె నను కలుట వారి గర్హింపం దగ; దట్టిజెట్టితోడం బెనంగుటఁ బ్రళంసకుం దగుదురు. పదంపడి వా రేమి సేసి' రనిన ధృతరాష్ట్రునకు సంజయుం డి ట్లవియె :—

౧౧౨

ఆ. అట్లు దివిసి పోయి, యాటుఁ బోటు నొడక్కఁ

గలయఁ గలిగి, డప్పి గదిరి సొలయు

దొరలుఁ దాను నవుడు దుర్యోధనుఁడు విచా

రాభియుక్తి మన్నయవసరమున.

౨౧౩

—♦ కర్ణుఁడు రాజాజితో ఉత్సాహవచనంబులు పలుకుట ♦—

ప. పార్థుడెనఁ బలుకు పుట్టినం గ్రోధంబున నూర్పులు నందడింపఁ గర్ణుఁడు భగ్ను దంష్ట్రం బయి విషంబులేని భుజంగంబునుం బోల్పిం దగి, పరాజయంబునొంది దీనదళకు వచ్చియున్న యా రథికవరులం గలయం గనుంగొని కొరవేళ్వరున కి ట్లవియె :—

౨౧౪

ఆ. 'అలపు వెరవుఁ దలఁపఁ గలఁ దీతం దన 'వాసి

తెక్కినట్టి రథికుఁ డక్కిరీటి;

వలయు నెడల నతని వాసుదేవుండు పో

ధించు నెల్ల తెఱఁగుఁ దేటపడఁగ.

౨౧౫

క. 'అవిమిషనాథుం డిచ్చిన

మనశక్తికి నసుర నొడ్డి గాండివిఁ దొలఁగిం

చిన హరివంచన పదపడి

మన మెల్లను దెలియ వినమె మనుజాదీశా :

౨౧౬

క. 'అగుఁ గాక, యతని నాతని

మగఁటిమియును నేర్పు నెల్ల మాన్పెద, నీకుం

బగ యవియెడుమాటయు ని

జ్జగమునఁ గలుగంగ నీను జగతీనాథా.'

౨౧౭

చ. అవినం బ్రియం బంది. నీ నందనుం డతపిం దగువారలను విజవివాసంబులకుం
బోవం బనిచి, తానును నభ్యంతరమందిరంబున కరిగె. నారాత్రి సుఖనిద్ర నేసి
రేపకడ నమ వ్రజనంబులు సంగ్రామంబునకు నడచి. రంత వక్కడ మక్కుమిగిలి
పొండవబలంబులుం దోతెంచె. ధర్మనందనుండు బృహస్పతిమతంబున దుర్వయ
వ్యూహంబు వన్నించినం జూచి, మనవారును దానికిం బ్రతిగా మోహరించుటకై,
రాధేయరాకకు నెదురుచూచుచు నొకభంగిం బన్ని రవిన విని, యాంబికేయుండు.

—♦ ఆంబికేయుని అలజడి, సంజయుని ఓదార్పు ♦—

క. శీతార్ద్రజనంబులు ప్ర
ద్యోతిను నుదయంబు గోరుచున్నకరణి, తా
నేతేరఁగోరు జనులకు
నాతఁడు విజతేజమునఁ బ్రియం బొసఁగెనొకో.

౨౦౯

ఉ. 'అమ్మెయి ధర్మనందనుని యగ్గలికం దొలునాఁడు రాజా బ
న్నమ్ములపాటు సూచుచు, రణంబు కడంక దొఱంగి చన్న బం
తెమ్మెయి నద్దినంబున నహీనపరాక్రమలీల సూపెనో.
తమ్ము నెఱుంగ రేమియు నతండును నాతఁడు; నేమి సేయుదున్?

౨౧౦

తే. 'కర్ణుఁ డట్టై కలనఁ గొంతేయవర్గంబుఁ
గృష్ణయుతముగాఁగ గెలువఁ జాలు.
నేమి పెప్పఁగలదు మీ మానవేంద్రుని
చిత్తమాంద్య మతనిఁ జెఱుపకున్నె.

౨౧౧

క. 'సౌబలు నీతియుఁ గర్ణ భు
జాబలమును గూడి తనకు సామ్రాజ్యం మీఁ
గా, బలసి వెలయువాఁ డై
యాజే లూఱుడు మనంబునం దేబ్రొద్దున్.

౨౧౨

క. 'జూదంబునాఁడు మొలచిన
యాదుర్దశ పెరిగి, సంజయా. నిర్భరదుః
ఖోదయ పరంపరా నం
పాదిని యై మనసు విట్లు పఱిగొవియెడినే.

౨౧౩

క. 'దుర్యోధను చేసిన యవ
కార్యంబున వచ్చినట్టి కష్టంబులు దా
కృర్యంబున వివియెడఁ బ్రతి
కార్యంబులు గామి మనసు గందుచు నుండన్.

౨౨౪

క. 'పాండువృషకులతో నొ
క్కొం దైనను నొవ్వఁ డింకకును, మును వనితా
మండలిచేరువ మెలఁగెడు
గండున మెఱవెదరు కురువికాయము నడుమన్.

౨౨౫

ష. 'దై వంబు బలవంకం' బనిన విని సంజయుం. డజ్జననాథునితో:—'దేవా,
వినుము, వగచినం గృతవడినకార్యంబు గ్రమ్మఱం బొడమునే; దెందము గుండు
సంతియకాక; యట్లుంగాక నీవు పేసినయదియ చూవె ఫలించె; భండనంబు వల
దవి యెన్నిభంగులం జెప్పినం జాండవులకుం గీడు దలంచి, యప్పులుకులు
1 గొనవై తివి; వారలవలన ము న్ననేకపాపంబు లాచరించితి, నీవలన నర్హ జన
క్షయంబు వాటిల్లెం గావునఁ గడవంబడినదానికి వగవం బవి లేదు; దారుణంబైన
రణప్రకారంబు విను' మనుటయు, నతండు - కర్ణుం డట్లు దడపినకారణంబుఁ
దొడంగి యెఱింగింపు మనుటయు, నమ్మానవేశ్వరునకు నా సూతమామం
డిట్లనియె:—

౨౨౬

క. రేవకడ నకలబలములు
భూపాలురు వెడలి నడువఁ బోరికి, విదవకా
నీవుత్తుఁడు వెడలెను సా
బోవకఁ దమ్ములును గర్ణుఁడును దో నడవన్.

౨౨౭

ష. అయ్యవనరంబున;

౨౨౮

—♦ కర్ణుఁడు నిజ అస్త్రశస్త్రాది దివ్యమహిమను పేర్కొని
తనకు ముద్రపతిని సారథిగా చేయఁగోరుట ♦—

సీ. రథము రథమ్ము జేరఁగఁ దెచ్చి యమ్మేది
వీశ్వరుతోఁ గర్ణుఁ డిట్లు లనియె:—
'నాకుఁ గృత్యంబు లనేకముల్ గలిగె ము
న్నా ధనంజయునకు నట్ల కాన,

1. గైకొవ.

కొనవై తివి అనుచు నెల్లారు వాడుక. 'నామాట తీసికొకపోతివే' అనుచు గలదు.

యారనంబున మాకు విద్రుఱ కొండొరు
విడువక పెనఁగఁ జొప్పదర, యింకఁ
గలహ మొక్క మొగంబు గావున నేఁ దేము
దలపడి పోరుదు మలవుఁ జలము

అ. నుల్లవీల్లి, నొక్క రొకరుని నొంపను
జంపఁ జాతు, మానిలింపనాకు
వలనఁ గన్నక క్తి వొలియుట నామీద
నలుకు లేక తఱుము నాతఁ డదిస.

౨౨౯

ప. 'అప్పుడు చే నెత్తురు గాకుండ, నక్కిరీటి గీటదంగించు విధం బూహింపుము.

చ. 'సరి యగు నాకు దివ్యశరజాలములం దలపోసి చూడ న
న్నరుఁడు, దృఢత్వలాఘవ గుణంబులఁ దక్కు, దూరపాతవి
న్పురణఁ గరంబు వట్రవడు, భూవర, సౌష్ఠవరేఖ నేమియుఁ
దొరయఁడు, దైర్య శౌర్య పటుదోర్విభవంబుల హీనుఁ డెంతయున్.

౨౩౦

క. 'మును విశ్వకర్మ దేవేం
ద్రువకై విర్మించె మహితయావము విజయం
బనుచావము, దానన బహు
దనుజుల మర్దించె నతఁ డుదగ్రస్ఫూర్తిన్.

౨౩౧

చ. * 'పరివయ న క్తచిత్తుఁ డయి భర్గవరామున కాతఁ డిచ్చినం,
బరుషవరాక్రమమ్మున నృపాలుర నెల్లను నమ్మహాభుజం
డిరువదియొక్కమాఱు నమయించెఁ దదీయనితాంతక క్తి న
పురమదయాపరుం డొనఁగెఁ బార్థివ, నా కది గూర్మి పెంపునన్.

౨౩౨

* భర్గవరామద క్తమైన చావమహిమ, ఇట్లు తరుగకుండగా, వానవద క్త శక్తియుండగా, కర్ణుఁడు కావగ్రస్తుఁడనుట పరిపాటిమాటగా వాడుకలో నున్నది. విశ్వకర్మనిర్మితమైన ఇతని శరావనమే విజయమనునది. (చూడు. కర్ణ-౩-13.) విరుగునుగాని త్రిట్టిదే అయిన అర్జునుని గాండివము నన్నపేడైన ఎత్తడు. రాధేయుని న్యందవము రథ్యములుగూడ తెల్లవై దైవ ప్రసాదములై యున్నవి. గోగ్రహణమందే అందరు అట్లు ఒక్క అర్జునికే ఓడియుంపిన, ఇప్పుడు ఇంతటి పెద్దయద్ధమునకు దిగియుండురా? ఈమాక్రము భీష్మాదులకు తెలియదా?

ఇవట కర్ణుఁడు తన శక్తియుక్తులను చేవమాటలతో రక్తిగట్టింది చెప్పుకొను చున్నాఁడు. కాబట్టిగదా అందరు పెద్దలు యీ దానవీరుని అట్లు కొనియాడి ఉండుట. ఇత

ఉ. 'అమహావీర్యాపమున నర్జును దర్శ మడంచి. నేడు నం

గ్రామము మజ్జగించెద నకంటకసుస్థితి గల్గి మేటి నై.

భూమి యమరైదం గొనుము. భూవర. వీ దగ్గుపుత్ర పౌత్రులగా

శ్రీమహిమా¹ నమస్తజనసేవ్యమహోన్నతిః బొందునట్లుగన్.' ౨౩౪

వ. అని పలికి, వెండియు విట్లను :- 'నా విజయంబును విజయుగాండీపంబును నొక్క

రూపః యకవికి నక్షయతూజీరంబులు. నగ్ని దేవుం డిచ్చిన యభేద్యరథంబును.

నవధ్యరథ్యంబులుం గల, వని యెక్కుడయినను, దాని కంతఁ జింతింప; ౨౩౫

క. 'నారాచము లాదిగఁ గల

మోరప్రదరములు బండ్లఁ గొని వచ్చెద, బల్

తేరులు దృఢవాజులు నా

తేరివెనుకఁ బె క్కమర్చి తెచ్చెద నధిపా.

౨౩౬

వ. 'మఱియు నొక్కం డాకర్ణింపుము :- భువనప్రవర్తకుం డయిన కృష్ణుండు సార

థ్యంబువేయుట నప్పార్థవరాక్రమం బసాద్యంబై యుండు, నట్లగుటంజేసి; ౨౩౭

తే. 'భండనమునేర్పుమెయిఁ గృష్ణపాటి యనఁగ

మహిఁ బొగడకు నెక్కిన మద్రనాథు

నాకు సారథి గాఁగ నొనర్చవలయు

గెలుకు నట్టైన నన్నరు నలపు మెఱయ.

౨౩౮

క. 'హరి కెక్కు డరయ ముద్రే

శ్వరుఁ డశ్వజ్ఞానమున, ననంశయ మే న

న్నరునకు మిక్కిలి బలవి

స్ఫురణంబునఁ గర్మకుశలబుద్ధిఁ దలంపన్.

౨౩౯

క. 'కాపున నవ్వర మీ మ్ముటు

గావించుట, యెల్లహితముఁ, గావించిన య

తనకు గావలసినది నేర్పరి అయిన సారథి అవఁగా, పంచమదశ నాయకాగ్రణి నైందవుఁడు నొగ లేక్కుచున్నాఁడు.

ఇట్లే సుయోధనునిమూటలు, యీ అశ్వాసమున 307-వ పదనమును, ద్విశీయాశ్వాసము 21-వ పద్యమును పరికింపుడు. బ్రహ్మాత్రము రోచుచున్నట్లు ఇందే 2-౪-34 లో చెప్పుకొను చున్నాఁడు. (3.౪. 287-300 వరకు) కర్ణుఁడు దివ్యాత్తముల ప్రయోగించుచున్నాఁడు.

1. మోన్నతిగా వెలయజేయుము రాజ్య మఖండధీరకా.

స్తైవేలయు వింత నేసి మ

హీవర, ననుఁ జూడు పోర వె ప్లేచెదనో.

అళం

క. 'విను మిత్తెఱఁగున నే న

య్యవిమిషవర్గంబు నైన నాజి జయింతుఁ

మనుజులు పొందుతనూజులు

జననాయక. నాకు నొక్క నరకే తలఁచన్ ?'

అళం

శ. అనివ వివి, నీవుక్రండు ప్రీతుం డయి రాదేయు నగ్గించి, నీ కెల్లభంగిని శయ్య
సారథిం గావించెద నని పలికి యుత్సాహదీప్తుం డై —

అళం

క. 'అమ్ములబండ్లును రథర

భ్యమ్ములునుం బెక్కు దెత్తు, నవనీకులు నా

తమ్ములు నేనును వీపా

ర్వమ్మున నడచెదము. బరవసం బుగ్రముగన్ !'

అళం

క. అని చెప్పి, ప్రీతుఁ డగునా

తనిఁ దోడ్కొని నడచి, నముచితంబుగ శయ్యం

గవి భక్తిఁ బ్రణతుఁ డై యి

ట్లను దుర్యోధనుఁడు సవినయముగ నతనితోన్ : —

అళం

— † కారవపతి శయ్యని కర్ణనకు సారథ్యము చేయుమని అర్థించుట —

నీ. 'నత్యవ్రతంబును, శాత్రవదుర్దశా

పాదనంబును, మహాభాగతయును

నీకు నై జంబులు; నాకుఁ బెద్దయుఁ గూర్తు

గావున వి న్నేను గారవించి

వివతుండ నై వేడికొవియెద, రాజుల

నడుమ నీ దగుసౌమనస్య మెఱిగి,

యర్జును ననిఁ దెగటార్చుగ పలయుట

యూహించి, సంభృతోత్సాహరీఁ

ఆ. గావు మితవి'ననుమఁ, గర్జనిఁ జూపి 'యా

తవిరథంబు గడపు, మనమ, యిట్లు

లైన వితఁడు పగఱఁ బో నీక పొదివి య

స్థలితగతుల నొంపఁ జంపఁ జాలు.

అళం

‘గురుఁడును బీష్ముఁడుం జనివఁ, గొంచెపుమాఁకలతోడ నేను సం
గరవిజయంబు గోరి, భుజగర్వమునకా నకి నన్న పాండుభూ
వరసుతవర్గముం దొడరువాఁడన కావడి విశ్వముంచు చె
వ్వరిఁ గొని : యింత నీ వెఱుఁగవా : వినుఁ గర్జునిఁ గాదె నమ్మితిన్. ౨౪౬

క. ‘ఇ మ్మివ్వరమ్మ, సార

థ్య మ్మితవికిఁ, జేయు మినున కరుణఁడు సాహ
య్య మ్మొనరించినట్లుగఁ, దిమి
రమ్ముక్రియకా రూపు పెడి యరాకు లడంగన్.’ ౨౪౭

క. అనిన విని కెంపుసొంపునఁ

గనుఁగవ యుగముగ బొమలు గవియఁగ పాల
మ్మునఁ జెమటవాడమ వీసుతుఁ
గనుఁగొని యిట్లనియె నతఁడు కటము లదరఁగన్ :— ౨౪౮

—♦ శత్రుఁడు కర్ణుఁడు చులకనచేసి మాట్లాడుట ♦—

పీ. ‘నను వింతనీచవుఁబనికిఁ బంపఁగ నీకుఁ

ఁగునె : బూవర, వర్ణధర్మవిధము
లెఱుఁగవే : శూద్రుల కేనఁటఁ బరివర్య
సేసిరి మూర్ఖాక్షి క్తులైన

రాజులు : సూతజు రాదేయు దొరఁజేసికొ
ని యేను సారథ్యమునకుఁ జొరఁగఁ
జాల, నీతని బంశాలిఁగాఁ దలఁచెదు
నాకంటె, విట్టిబన్నంబుఁ గలదె :

అ. పగఱలోన నొకనిఁ బాల్పెట్టు మెట్టివాఁ

డైన నమయఁ జూచి యరుగువాఁడ,
నట్టిభంగి పాల దంచేనిఁ దరవాయి
గొని వధించు శత్రుకోటి నెల్ల.

క. ‘విను మేను విక్రమింపఁగఁ

గనుఁగొనియెడునంతవాఁడుఁ గలఁదే : కులకై

ల వికాయంబుల వగలుతు.

వనవిధులు గలంతు. ధుజీ వ్రతుం గలయన్.

౨౫౦

చ. 'నరవర, చూడవే తెలియ : నాదగు బాహులు, మధ్యలంబు నీ
వరయక పల్కి. తే నొకవి కక్కట : సారథివై రథిత్వవి
ఘృరజము దక్క నోపుదునే? సూతతనూజుడు షోడశాంశముకా
దొరయఁడు నాకు. వానవసుతుకా మురమర్దనుఁ జీకీం గొనన్.

౨౫౧

చ. 'ఇట్లగు తెలుంగక చెప్పితి; వెఱిఁగియుం గర్జునక్షపాతంబున నన్నవమానించె
దేవి మాభూమికిం బోయి వచ్చెద'నని వలకి, రాజమధ్యంబున నుండి వెడలిపోవం
జూచినం, గురువతి నప్రణయబహుమానంబునం జని విలువరించి, సాంత్వన
స్వరంబున మధురాక్షరవిన్యాసంబుగా నతనితోఁగి గర్జుండ యేల తక్కు ?
నీ కెక్కుదయన రథికులుం గఁరే : కడిందివగఱకు హృదయశల్యం బగుటఁగాదె
నీకు శల్యుండను నభిధానం బయ్యె. నాయుభిప్రాయంబు వినుము-ధనంజయునకు
రథిగుఱంబులం గర్జుండు మిక్కిలి. కృష్ణునకు నశ్వహృదయజ్ఞానంబున నీ వధి
కుండవు. ధనంజయునకుఁ బ్రతిపీఠంగా మనము కర్జుం జాలించితి. మది
కృష్ణుండు పెల్ల నీ కునికిం జేసి కృష్ణవర్తనంబునకుఁ బ్రతివిధానం బాచరించ
విన్నుం గోరితి; వింతవని నీకుం దక్కి నొరులకు శక్యంబగునే? యనిన విని
ముదితహృదయుం డయి మద్రేశ్వరుఁడు.

౨౫౨

క. 'ననుఁ గృష్ణకంఠె నదికుం

డని, యిమ్మున్నజేంద్రకోటి యాకర్షింపం

గొనియాడితి. *మలయశో

ఘనుఁ డగు కర్జునకు రథము గడపెడ నధిపా.'

౨౫౩

చ. అని యానూదనందను నుద్దేశించి వెండియు విట్లనియె :—

౨౫౪

క. 'జనవల్లభ యొకనమయము

విను, మీతనితోడ నేను విచ్ఛలవిధిఁ దోఁ

చినమాట లెల్ల నాడదు.

నను నెగ్గులు పట్ట కుండినం బొం దొనరున్.'

౨౫౫

* కొద్దిపాగడకే ఉబ్బిపోయి, మద్రవతి కర్జుని విమల యశోఘనుడుగా వర్ణించుచున్నాఁడు, ఇందు కర్జుని మహతగూడ కొంత ఉండవలయునుగదా.

క. అనుటయు, గారవమున నీ

తనయుడు రాధేయుఁ జూచి 'తగు నిట్లగుఁ గా'

కవి పలికి, శబ్దానిం గనుఁ

గొని 'యిది గమనెన్న' యనియెఁ గురువంశవిధి.

౨౫౬

వ. ఇట్లక్షింపించి యున్న యన్నరేఁద్రుం డమ్మడ్రపతి మనం బురియాడునో యని శంకించి, యతనితో మఱియు నిట్లను:- 'నివ్వధం బావరించుటకు విచారంబు వలె వదు. తొల్లింటి పెద్దలవృత్తాంతంబు వినుము—మార్కండేయమహాముని మా తండ్రి కేను వినుచుండఁ జెప్పినయది, నీకుం జెప్పెద. సురలకోడి దురంబున నసురవరుండగు తారకుండు దెగినపిదపఁ, దదీయతనయులు-విద్యున్మాలియుఁ, చారకాక్షిండును, గమలాక్షిండును ననువారలు వారిజానను నుద్దేశించి—

—† త్రిపురాసురల వృత్తాంతంబు †—

క. దమమున వియమంబున ను

త్తమమును హెరంబునైన తవ మతివిష్టం

బ్రముడితు లై చేయఁగ, న

క్కమలభవుఁడు దోచి పరమకారుణ్యమునన్;

౨౫౭

వ. వరంబులు గోరికొం డనవుడు, వారందఱు నొక్కమాటయకా 'సకలభూతం బులవలనను సర్వకాలంబులయందును నవద్యత్వంబు మాకు వీ వలయు'నని యడుగుటయు, నయ్యజాండు :

౨౫౮

క. 'అవంద మెందుఁ గలఁ దది

గోచరమే : యచ్చుటకును గొనుటకుఁ దగుమై

సూచి యడుగుండు, కథదం

బై చెల్లెడునట్లగాఁ డ్రియంబున విత్తన్.'

౨౫౯

వ. అనవుడు, నయ్యసుర లక్ష్మిని 'మాకు మువ్వరకు మూడుపురంబు లెల్లనుఖం బులుం గలిగి, కామగమనంబులై దేవ దానవ యక్షరగాది జాతులకుం జెలువ రాక విలసిల్లనట్లుగా నొసంగు. మేము భవత్ప్రసాదంబుసొంపున నిర్భయులమై 'పెంపొంది నంపరించెద' మనుటయుఁ; బద్మభవుం 'డిది లెన్న. దీవికిఁ దుది యట్టిద' యని మదివి. యట్టిది గా కుండ నప్రమత్తులరై వర్తించుండనిన; వద్దను జేంద్రు 'లస్సరంబు లెప్పు డొక్కెడం గూడె, నప్పుడు బలియుం దగువాడు

వెలుపం దలంచినం జెనునఁగి నొడంబడితిమి. త్రిపురంబులు సంగతంబులు
గాకున్న నసాద్యంబులై వెలయు వలయు' నని పల్కిన. నద్దేవుండు 'మీరు
పురత్రయంబులు సంపాదించుకొనుం దే నమ్మహానుభావంబులం బొందునట్లు గా
విచ్ఛితి నని విజ్ఞప్తానబుంనకుం జనియె. విత్తెఱుగున—

తే. వరము వడసిన యాదైత్యవరులు దమకుఁ
బురము లొనరింప దానపపూజ్య-మయుని
వేడికొనుటయు, నాతఁడు విపు తపము
కలిమి నొప్పారు పురవరమ్ములు ఘటించె.

— ౨౬౨ —

వ. అవియుం బ్రాకార గోపుర ప్రాసాద ప్రముఖ వినిధానయవంబులు పసిండియు
పెండియు వినుమును నై నాల్గదిక్కులు నూతేఁయోజనంబులు గలిగి యుండు.
నందుఁ బసిండిం జేసినయది దివంబునను, పెండి నొనరించిన యది యంతరిక్షంబు
నను, వినుమునం గావించినయది భూమిని సంవరింపను; వరుసన వానికిం దార
కాక్షండును గమలాక్షండును విద్యున్మాలియు రాజు లయి, దివ్యంబు లగు
వంబరంబులను నాభరణంబులను మాల్యానులేపనంబులను మఱియు ననేకవిభ
వంబుల నుజ్జ్వలంబై నెగడుదు. రిట్లు పురత్రయవిహారయంబున జగత్రయంబును
నాక్రమించి, యసురత్రయం బప్రతిహతవిభూతిమై వర్తించు. నమ్మువ్యయం
దన్ను నాశ్రయించుటఁజేసి వారలయోగక్షేమంబు లరసికొని యెవ్వరికి నెయ్యది
యిష్టం బయ్యది యెల్లం దన మాయాబలంబున మయుం దొడవించుచుండు.
నవ్విధంబునఁ బరమపౌఖ్యంబు లనుభవించు చుండ బహుకోటిసంవత్సరంబులు
పనియె. నట్టియెడ:

— ౨౬౩ —

— చచ్చినవానిని బ్రతికించి పదిమందిగా జేయు భావిసేయ —

పీ. భారకాక్షన కొకతనయుండు హరి యన
జనియించి, వారిజానను గుఱించి
తపము పేయంగఁ బ్రత్యక్షమై, యద్దేవుఁ
'దడుగుము వర'మన్న, నతఁడు త్రిపుర
ములవార లాయుధంబులు దాకి చచ్చినఁ
బీనుఁగుల్ నీరిలోఁ బెట్టి తడువ
వొక్కఁడు పదుగురై యెక్కుడులావును
బీరంబు మెఱయ సంప్రీతి నుల్ల

అ. పిల్లనట్టిబావి చిరతరతోయమై
మాషరములఁ జీతమహిమ వెలయ
నావహిల్ల వలయు'ననిన 'విచ్చిత'నని.
యమ్మహాత్ముఁ డరిగె; నదియుఁ గలిగె.

౨౬౪

వ. ఇట్లు మహాప్రభావంచైన యబ్బావి వడఁచి, యప్పురంబులవారు పోరికి శంకింపక,
నిర్జరభయంకరు లగుచు భువనంబు లన్నియు బాధించుచుం బెరిగి, లోభ మోహ
వశతం బొంది, విచ్చలవిడిం దిరుగం దొడంగిన; దేవ పితృ మునిజన స్థానం
బులకు హావి పుట్టినం, బురందరుం డభిఃబృందారకులుఁ బరివేష్టించ వప్పురంబు
లపై నెత్తి చని, పెనంగి భేదించం జాలక విషణ్ణుం డయ్యె. నంత నతండు దివి
జాలం దాను సంయమింపహితుండై చతురాననువానికిం బోయి ప్రజామహుర్వ
కంబుగా నద్దానపుల తెలుం గెఱింగించి, తద్వదోపాయం బడిగిన నతండు వారల
కిట్లనియె:—

౨౬౫

ఉ. 'ఏచిన యాపురక్రయము నేకశరంబున రూపు మాపఁగాఁ
జూచినఁ బోవుఁ గాని పెరిదొప్పునఁ బోవదు: సుగ్రోన్ముఖుం
డై చనుదెంచెనేని మదనాంతకుడే నది పెల్ల. నొండ్లకు
నోచర మెట్లగుం? జనుడు గొబ్బున నమ్మహాత్మువానికిన్.'

౨౬౬

అ. అనిన నట్ల కాక యని, దివ్యవర్ష న
హస్తకంబు వార లదికెన్పె
నతులతపము పేసి, యత్యంతశుద్ధాత్ము
లై మహేశుకదికు నరుగునపుడు.

౨౬౭

వ. అవ్వరించిం బ్రార్థించి, పురస్సరుం జేసికొని యరిగి.

౨౬౮

— † త్రిపురంహారము గావించ బ్రహ్మగులు రుద్రుని ప్రార్థించుట † —

క. వరదు శరణ్య శశాంక
స్ఫురితశిరోబాగు, సర్వభూతేశ్వరు శం
కరు, సాంఖ్యయోగవిష్ఠా
వర సులభు, ననంగదమనుఁ బరమాత్ము శివున్.

౨౬౯

వ. కని, పాలంబులు భూమి సోఁకం బ్రలుమిల్లిన, నద్దేవుండు 'లెండు, మీ రాకకుం
గరణంబేమి?' యనపుడు, లేచి నిలిచి వారు కరకమలంబులు భక్తి మొగిల్చి—

క. 'స్తుత్యానుభావ విర్మల
 విత్యానందస్వరూప విగమవిరోధి
 ప్రిత్యపనయనోన్ముఖ. చి
 త్పత్యాత్మక భక్తలోక దొర్లత్యహరా.'

౨౩౧

వ. అని. మఱియు ననేకప్రకారంబుల బ్రస్తుతించినం బ్రసన్నుం డై. భవుం డాదరించి. 'మీకు భయంబు వలవదు; మీ చెప్పినయట్లు చేసెద. వలయుకార్యంబెయ్యది.' యనిన, దేవమువిసంఘంబులు ప్రహర్షంబు నొందె. నరవిందభవుం డప్పరమేశ్వరున కిట్లనియె :—

౨౩౨

సీ. 'ప్రజలకుఁ బరిగారఁగఁ బనిచితి. నీవు న
 న్నట్లు పదస్థుండ వగుటఁ జేసి
 విచ్చలవిడి వరం బిచ్చితి నసుర శ్ర
 యమునకు; దుర్గత్రయంబు గలిగి
 యమ్మువ్వరును దారుణాక్రమమున భువ
 నత్రయ సంబాధనం బొనర్చు
 చున్నారు; వారల నొరులకు నుడువ శ
 క్యము గాదు; నీవు శీఘ్రంబ చెఱువ
 ఆ. వలయు. మునులు దేవతలు నేను శరణు చొ
 చ్చితిమి విన్నుఁ. గరుణ జేకొవంగ
 వలదె; మమ్ము నొరులు గలరె జగంబులు
 గావ భూతనాథ. నీవు దక్కఁ'

౨౩౩

— దేవప్రాతము తమతమ శక్తుల సగపాలు శివుని కర్పించుట —

వ. అనవుడు, నద్దేవుం 'దయ్యసురులు పెఱువ వలయువా రగుదురు. వారలు బలవంతు. లే నొంటిమై నాపవిక నుత్పహింప నేర. మదీయంబులయిన తేజోబలంబులం దర్దంబు వుచ్చికొని మీరందఱుం గూడి, యాదుష్టదైత్యుల మర్దించుట కార్యం'బనిన, నద్దివిజాలు 'మాకందఱుం గల తేజోబలంబులకు వద్దనుజాల తేజోబలంబులు రెట్టియయి యుండు, నట్లగుటంజేసి మాచేతం జెడ; రదియునుం గాక, భవదీయ తేజోబలంబులు భరియింప మేము శక్తులము గాము; మాయందఱ తేజోబలంబులలో నగంబు వుచ్చికొని, నీవ యాశక్తుల పరుయింపు; మెట్టి భంగివి నీకు రక్షణీయులమగు మమ్ము రక్షింపు'మనుటయు, నజ్ఞగన్నాథుండు—

క. 'అమరులకు నమరులకు నే

సముదఁ, శివం బఖిలభూతజాలంబులకుఁ

సమత నొవరింప శివనా

మము నాకుం జెల్లి, లోకమాన్యం బిగుచున్.

౨౭౫

వ. అయినను;

౨౭౬

ద. 'అనయముఁ గ్రూరకర్ములగు నట్టివిమూఢులఁ బిల్కుమార్చు బా

నన తగు; ధర్మవర్తను లనంజను మియెడ ద్రోహు లైన య

ద్దనుజులఁ ద్రుంచి, మీకుఁ బ్రమదం బొనరించెడఁ; దేజముఁ బరిం

బును పగపాలు వెట్టి ననుఁ బొందఁగఁ జేయుఁడు మీర లందఱున్.'

౨౭౭

వ. అని, 'మఱియు నొక్కటి వెప్పెద-లోకంబుల కెల్లను బళుత్వంబును, నాకుం బళుపతిత్వంబునుం గావలయు; నట్లయినఁ జళుహననంబునం బాపంబు లేకుండు.

క. 'ఓనరింపుఁడు దివ్యరథం

బును, దచ్చోదకుని నశ్వముల విల్లును న

మ్మును నాకు, నట్లు లైనను

దనుజుల దుర్గములు పివిహతము లగు నాచేన్.'

౨౭౮

ఆ. అనిన విని, పళుత్వమనకు శంకించి విష

ణ్ణులైన సురల చంద మఱిగి,

'భయము గొనఁగవలదు, పళుభావమోక్షణ

విధియుఁ గలదు, దాని వినుఁడు మీరు.'

౨౭౯

—♦ సంతతి శివుని పళుపతిత్వము అంగీకరించుట —♦—

వ. అని పలికి, హరుండు వారలతోఁ 'బళుపత ప్రశానుష్ఠానంబునం బళుత్వ మోక్షణం బగు, నదియును ద్వాదశాబ్దంబులు నడవవలయు; విష్ణానురూపంబుగా నంవత్సరంబున, దదర్శంబున ముకువున మానంబునఁ బిండ్రెండుదినంబుల మాత్రను ఫలించు' ననుటయు, 'నట్ల కాక' యని వార లందఱును లోకంబు లకు లోకేశ్వరునకుఁ బళుత్వంబుఁ బళుపతిత్వంబు గలుగుటకు నొడంబడి, యమృహాత్మునిఁ బళుపతి పని పేర్కొని, విజలేజోబిల్వార్థంబులు సమర్పించినం గైకొని, యత్యధికబలుండై తొల్లింటికంటె వెలిగె; నప్పు డద్దేవునకు దేవతలు విభవం బెనఁగఁ బురహననంబునకయి యభిషేకంబు పేసి, త్వష్ట నాలోకించి

మహాదేవునకు దివ్యరథంబును దగియెడుసాధనంబులను గల్పింపు' మనవుడు.
దవప్రభావ మహానీయుండగు విశ్వకర్మ యవహితుం దై : ౨౦౧

— చరాచరాత్మకమైన రథమును విశ్వకర్మ నిర్మించుట —

సీ. సామర్థ్య మొప్పు. విశ్వంభరాచక్రంబు
రథముగఁ జేసి, చంద్రముని నుష్ణ
కరుణిఁ జక్రంబులుగాఁ బెట్టి, వారిది
నక్ష¹ మొనర్చి, హిమావనీధ
రంబున వింద్యనగంబున నస్తాచ
లంబున నుదయతైలమున బిడవు
టవయవంబులు దీర్చి, యగ్నుల మూఁటఁ ది
వేణుక రచనఁ గావించి, మేరు

ఆ. వర్వతమున నాతపక్రంబుఁ గల్పించి,
హరులు వేదములు, శరాసనంబు
వత్సరంబు, శరము వాసుదేవుండును,
గాఁగ సంఘటించె గౌరవమున.

౨౦౨

వ. ఇట్లు చరాచరాత్మకంబై తేజఃగ్ని నత్తేయ వీక్షించి, పాక్షిండు గ్రహమండిత
వ్యోమమండలం బుపాదానకారణంబుగా విశ్వకర్మ గావించిన కవచంబు దొడిగి,
శరాసనంబు ధరియించి, విమనోమాగ్ని సంభవంబై వెలుంగు శరంబు వుచ్చికొవి.
దానవసంతాననోత్పాహం దిగుచు రథావోహణంబు పేసి, వృషభధ్వజంబునం
బొలుపొంది;

౨౦౩

ఆ. అప్పురోగణంబు లాడుచుఁ బాడుచు
సంతనమునఁ జెలఁగ, సకలమును
బహువిధముఁ దన్నుఁ బ్రస్తుతి పేయంగ,
నమరవరులఁ జూచి యల్ల నెగుచు.

౨౦౪

క. 'సారథి యెవ్వం?' డనుటయు,
వారలు 'నీచిత్తమునకు వచ్చినవానిం
గారుణ్యంబునఁ గైకొని,
తేరు నడపఁ బనుపు' మనిరి ధీరవిచారా.

౨౦౫

1. మందరవర్వతము అక్షమగా చేయబడినదని మూలము.

వ. అవవుడు నదేవుండు:—

౨౨౬

—॥ కమలాననుడు సారథ్యము బూనుట ॥—

తే. 'ఆరయ నెవ్వఁడు నాకంటె నధికుఁ, దతని

మీర యెఱిగి యొనర్చుఁడు సారథిత్వ

మునకు' నని చెప్పుటయు, మహామునులఁ గూర్చి

కొని యమర్త్యులు సంభృతవినయు లగుచు;

౨౨౭

వ. కమలానను కర్తైదికిం జని భక్తిం బ్రజమిల్లి 'దేవా, నీవలన నీలగ్రీవుండు ప్రసన్నుండయ్యె; భవదాజ్ఞ నే మితనికి రథంబుం దగుసాధనంబులు సమకట్టి తిమి. సారథి దొరక కున్నవాఁ; డదియెట్ల'నిన. 'సారథ్యం బాచరించు పురుషుండు బలనత్వంబుల రథికున కధికుండు గావలసియుండు, రథంబు పృథ్వి, రథ్యంబులు వెదంబులు, రథికుండు దురుండు, రథచోదకుండు నులరుం దగునే; గుణాధికుండగు నీ విప్సనికిం బూనవలయు; దానవ భయభ్రాంతులమైన మమ్ము రక్షింపుము, మా కేడుగడయు నీవ, భవదీయ ప్రసాదంబున బ్రదికెద'మని, చాఁగిలి మ్రొక్కినం బరమాదరంబున నెత్తి, యప్పరమేష్ఠి వారలఁ గారుణ్యంబునం గనుంగొని;

౨౨౮

ఉ. 'మీరు నిజంబ చెప్పితిరి; మిక్కిలి నేర్పును లావు గల్గినవా
సారథి పోరులకా రథికినత్తముఁ దా గెలిపించు; బుద్ధి దో
స్పార విలాసభంగులకు శర్వుఁడు మెచ్చుగ, నాగమాత్యకో
దారహయంబులకా నడపెదకా దనుజుల్ వెఱుగందు నట్లుగన్.'

౨౨౯

వ. అని పలికి, సురగణంబు ముదంబునం బొదలఁ, డనచేతి కమండలు వొక్కెడ నిడి, జడముడి బిగియించి, యశినవరిధానంబు దృఢంబుగా బంధించి, ప్రణవంబునం ద్వష్టయొనర్చిన మునికోల వుచ్చికొని, నొక లెక్కె, నిట్లు లోకపితామహుని సురలు శంకరునకు సారథ్యంబు నేయించిరని చెప్పి; దుర్యోధనుండు వెండియు నిట్లనియె:

౨౩౦

క. 'హరు లమృహాత్ము లిరువుర

భరియించుట కోర్వలేక ఎడుటయు, నెత్తెకా

వెరవున వాజుల వాగెలు

ధరియించుచుఁ బర్యభవుఁడు ధరణీనథా.

౨౩౧

వ. 'ఏత్తి. యత్తురగంబులకు వెండియు వీర్యశౌర్యంబులు గలుగ ననుగ్రహించి.
రథంబు గడవం దక్కెళలంబు గొవియూడి. కామదమనుం 'దాదనుజుల దుర్గం
బుల దెనకు నరదంబు వటపుము. నేడు జగంబుల యలజ్జి మాన్పెద. నాచేతి
బలుపు సూడు మఱి వలికిన, నప్పరమసారథి మనోమారుత జవనత్త్వంబులు
గలుగు నవ్వేదాశ్వంబులం బటవ, నదర్వాంగిరసులు చక్రరక్షకు లయి చనుదేర.
నత్తే రావురంబుల కడరిన; న య్యాదిమ రథికుండు—

—౨౯౨

—♦ దుద్రుండు త్రిపురముల సంహరించి సురల సంతోషపఱచుట ♦—

సీ. కోవనందీపుడై చావంబు నజ్యంబు
గావించి మౌర్ఖి మార్గజముఁ గూర్చి,
పాశుపతాస్త్రసంబద్ధంబుగాఁ జేసి,
పురములు మూఁటివి బుద్ధి విలువ,
నవి యొక్కచోటికి నప్పుడ కూడిన,
మునులును సురలును ముదముఁ బొంది
గెలు గెలు మంచు నగ్గింప, నయ్యుగ్రుండు
దెగ వాసి యెసిన దితిజయుతము

ఆ. గాఁ బురత్రయంబు కాలి నీతై, వళ్ళి
మాల్దొ దొరఁగ, నమ్మహాగ్ని లోక
ములు దహింపఁ జొచ్చె; బురహరుఁ డది మాన్పె.
వంతపిల్లె నకలజంతువులును ।

—౨౯౩

వ. అప్పు డనిమిష మునిజనంబులు గృతకృత్యు లయి, భూతనాథుం బ్రణవించి,
యతం డనుమతి సేయ, నంబుజాసనుండు లోనుగా నందఱు విజస్థానంబులకుం
జవి. రివ్విదంబున లోకహితార్థంబుగా నప్పరమేష్ఠి శివునకు సారథ్యం బనుష్ఠించె;
వీవు నట్లపోలెఁ గౌరవరక్షణార్థంబుగా రాధేయురథంబు గడపు; మిక్కర్జునకు
నక్కిరీటికిఁ గృష్ణునకుఁ జలశౌర్యంబుల నెక్కు డయినవాఁడవు. మదీయ జీవి
తంబును రాజ్యంబును భవదధీనంబులు; వానిం గలిగింపను జయంబును సుఖం
బును గావించను నీవ యొడయుండ. విక్రార్యం బాచరించి నన్ను రక్షింపు'మవి
ప్రార్థించి, వీవుత్రుండు మద్రవతికి మఱియు నిట్లనియె :—

—౨౯౪

—॥ కారవపతి మద్రపతికి, రాధేయుని శస్త్రాస్త్రసంపదను వివరించుట ॥—

సీ. 'ఇదియొక్కయతిహాస, మే నొద్ద మంద ధర్మ

ప్రవీణుం డగుబ్రాహ్మణుండు

ధృతరాష్ట్ర వసుచతీవతికిఁ జెప్పినయది

వినుము-భార్గవవంశమునఁ బ్రసిద్ధు

డగు జమదగ్నికి నత్యంతవిర్రుల

మఱి రాముఁ డుదయించె; నతవిచేయు

తపమున హరుఁడు ప్రత్యక్షమై నిలిచిన

నతఁడు దివ్యాత్మంబు లడఁగుటయును

ఆ. నమ్మహాత్ముఁ-డశురు లై నవారల నవి

నిర్దహించుఁ గాన వీవు పరమ

శుచివి గమ్ము, నీకుఁ జొప్పడు వధిలమ

హాత్త్రవీర్య-మవియె నారదమున.

౨౯౫

వివి, జామదగ్న్యుండు వినశుండై-చా కెప్పుడు పాత్రత్వంబు గలిగె. నప్పుడ వీవ తలంచి దయపేకువు గాక, నీకు శుకూష పేయ చుండునట్లుగాఁ బ్రసాదించవలయు-నని విన్నవించిన వివి, కరుణాయ త్తచిత్తుండగు భవుం డవ్వరం బిచ్చిన, నమ్మహాత్ముండు వియమనిష్ఠాపరుండై పూజోపహార ప్రముఖవిధానం బుల నద్దేవు నారాధించుచుండ, వనేకసంవత్సరంబులు నన. నొక్కనాడు పరమే శ్వరుండు ప్రసాదలసితాననుండై గొప్పదేవికి నతనిం జూపుచు—

౨౯౬

క. 'రాముఁడు విమలవ్రత చ

ర్యామహితుఁడు మాకు భక్తుఁడని పలుమాఱుం

దా ముద్దు పేసి, హృదయవ

నామృతసంపిక్తుఁ జేయు నానమయమునన్.

౨౯౭

న. 'బలనంతులగు దనుజాలవేత బాధితు లయి, బృందావకు లయ్యిండుధరు పాలికి భయసంభ్రమంబులతో నరుగుదెంచి, తమ యలజడి యెఱింగించిన—

౨౯౮

ఆ. 'జామదగ్న్యుఁ జూచి-చయ్యనఁ జని దాన

పుల వదించి దేవతలకుఁ బ్రీతి

చరింపు-మరియె హరుఁడు; దానికి మది

ముదముబొంది. కేలుమొగిచి యతఁడు—

౨౯౯

క. 'అకృతాస్త్రిడ నగు నాకుం

బ్రకటభుజాబలు నప్రపాఠీణులనై

నకల సుర వికర నంబా

ధకు లగుదానవుల గెలువఁ దరమే :- యనుడున్;

300

తే. 'అంబికానాథుఁ డిట్లను నతవితోడఁ-

దలఁపు నీదెస నిలిపెద, దానఁజేసి

వగఱ నిర్జింప నగుఁ, బదంపడి మనోర

థంబు పిద్ధిఁచు, నరుగుము దడయ కనఱు.

301

చ. 'అనవుడు నట్ల కాక యవి, యాజమదగ్గినుతుండు ధీరతం

జవి, నముదగ్రులైన సురశత్రులఁ దీవ్రతరాయుధోత్కరం

బున వధియించి, వారి బలుపోటుల నొచ్చిన మేలితోడ వ

చ్చినఁ బురవైరి విరస్సీణునిఁ జేసెఁ, గరంబున నంటి యాతనిన్.

302

చ. 'ఇవిధంబునం బ్రదీప్తశరీరుం గావించి భయం దాభార్గవువయం బ్రీతికలంబగు

నాలోకం బొలయ, నాతని కి ట్లవియె—

303

క. 'అవివర్తనమఱి గవయఁగ

నని నీదగు తనువు సునిశితాయుధములు దాఁ

కిన నొప్పదు, శత్రులు వ

న్నిన నుడుపుము గిర్వ మడఁచి విర్రులచరితా.

304

చ. 'కావున వరప్రతిగ్రహంబునకు విదియ నమయంబు,

305

క. కొను-మవి, దివ్యు బగున

ప్రనికాయము శత్రువయము దద్దయు దయ వి

చ్చిన; నవి యాతఁడు సాష్టాంగ

నమస్కారంబు సేసి కైకొనియె నృపా.

306

చ. 'తదవంతరంబ లోకగురుండగు నా హరునిచేత ననుజ్ఞాతుం దై. యతండు విజ
స్థానంబునకుం జనియె; నయ్యతిహానప్రకారం బిట్టిది. యివిధంబున వివిధ
దుష్కర సత్కర్మానుష్ఠానఫల బులై వచ్చిన సర్వ¹దివ్యాత్మంబులు నా రాముండు
రాధేయునకుఁ బ్రీతచేతస్కుండై యొసంగె. నట్టి మహాత్ములు హీనకులజాతుల

నాదరింతురే? యప్పుణ్యపురుషుండు గయికొనుటఁ గర్హం దుక్కొప్పయోవిజాతుం
డని తలంచెద. వదన వజ్రో బాహు ప్రముఖాంగంబులు సూడ. దేవకుమారుండుం
టోలె మన్నవాఁడు. ప్రకృతికాంత కాంచన కుండల వజ్రకవచంబులతోడ నాదిత్య
వన్నిభుం డగు కొడుకుం గాంచునే? సింగంబు లేడి కెల్లు పుట్టు? వికవికి సూత
నంపర్థితుండైన కీడు దొడరె. నింతియ కానోవు. రుద్రశిష్యత్వంబున విశ్రుతుం
డగు భార్గవరామునకుఁ బ్రియశిష్యుం డగు నంగరాజు, ననంగదమనుం బిగ్రహిం
చిన విరించితంగిఁ బిగ్రహించి నీవు సారథ్యం బావరింపు. మఖిలగుణంబులను
సారథి రథికున కధికుండు గావలయునను వీతి కలదు; నీవు ప్రసన్నుండ వగుటం
జేసి నాకోర్కె సిద్ధించె. ననుజయు;

308

తే. క్రుచ్చి మద్రవిభుండు వీకొడుకుఁ గాఁగి

లించి ప్రియ మాననమునఁ దలిర్ప 'నృప కు

మార' నీవు నాకొలఁది యిట్లరయ నెఱుఁగు

దేవి యది లెస్స. వీకోర్కి యేను దీర్తు.

309

ప. అని మఱియును.

310

— శత్యుండు కర్ణనకు సారథ్యము చేయ నొడంబడుట —

క. వీనులకుం బలుకులు నేఁ

రైనను జెప్పుదు హితంబు లగు వాక్యంబుల్.

దానికి నోర్వఁగ వలయుం

గాని, యింక వలదు వీకుఁ గర్హన కధిపా.

311

అ. అనినఁ, గర్హఁ డిట్లు లను మద్రపతితోడఁ

'హరున కజుఁడు. నరున కచ్యుతుండుఁ

టోలె హితుడ వగుము బుద్ధివరాక్రమ

శాలి. నాకు నీవు సంగరమున.'

312

ప. అనవుడు, నట్ల కాక యని, శత్యుండు వెండియు—

313

క. 'తగువార లొరుల దెగడుట

పొగడుట యగు పలుకుపొంకఁ టోవరు; హితకా

ర్యగతుం పెప్పుఁగఁ దెగ డగుఁ

టొగ డగు. నెదు రోర్వవలయు బుద్ధిగలిగినన్.

314

తే. శక్రుశేరై న నదవఁగఁ జాలువాఁడ.

నుఱపు పెప్పుదు రథికు నేమఱఁగనీను.

గృష్టసారథ్యునుఁ దగు క్రీడి గెలువఁ

దలఁచు నీ కేను గడపుట దగు రథుఁబు.

303

చ. అన వివి. భూవిభుండు ప్రియ మారఁగఁ గర్జునిఁ జూచి : 'దేవకీ

తనయుఁడు మద్రనాథునకుఁ దక్కువ, మాతలియుం దలంప నీ

తనీ కెన రాఁడు; భాగ్యముకతంబున సారథి యయ్యె నీకు. నీ

యనఁ గొవి నీవు పార్థవి యహంకృతి మాన్పుము ధీరమానసా.'

304

క. అవి యతఁడు శయ్యఁ గనుఁగొవి

వినతుం డై :- 'నీవు లావు వెఱపును మెఱయం

దనుఁ గావ, సంగపతి య

ర్జునుఁ గలన జయించువాఁడు రూఢిగ' ననుడున్;

305

చ. అట్లయ్యెడుం గాక యవి పలికి, మద్రేశ్వరుండు సారథ్యంబున కనురూపం బగు
సన్నాహంబు ననుక్తాహంబు వాటించినం, బ్రీతుం దగుచు, సూతనందనుండు
దనసూతు నాలోకించి, తగురథంబునకుం గల్పన యొనర్చుమవి సత్వరంబుగాఁ
బిదిచిన, వాఁడును రయంబున దృఢనుందరం బగు స్యందనంబు సుకల్పితంబు
సేసి తెచ్చి, దీపించియిచ్చిన, నయ్యరదంబుఁ బూజింపఁ బురోహితు నియమించి,
తదీయ మంగళవివాహానంతరంబ తాను నక్కించి, కృతప్రదక్షిణుండై ప్రణమిల్లి,
భాస్కరోపస్థానం బాచరించి, సవినయంబున శయ్య నారోహణంబు సేయు మను
టయు. నతం దచల తటంబునకు లంఘించు సింగంబువందంబున నొగ లెక్కివ;

అ. మెఱుగు తోడి లలితమేఘంబుమీదికిఁ

బోయి వెఱుగుభాసుబొలుపు దోఁప.

మద్ర రాజనహిత మహితమై యొప్పు న

త్తేరు కర్ణుఁ డెక్కి తేజరిల్లె :

306

చ. అవి యట్లు కిర్ణసారథితృంబునకు శయ్యండు మెయికొనుట, సంజయుండు దృఢ
రాష్ట్రానకుం జెప్పె ననిన వివి, యటమీది వృత్తాంతం బెఱిగింపు మనుటయు.

భ. అవిరళ దర్శన స్థిత మహాముని మానస వాసభేరినో
 త్వవ రసికా. రసాత్మక. విశాంత కృపాకర దివ్యచిత్త స
 త్వ విభవ సంభృతైక్య సుఖతామయదేహ. విరామయా. పున
 ర్భవ పరిహార హారి పదఃపద్మయుగ. ప్రవహృద్య సంప్రవా :

౨౦

క. కమలవన సదృశ దృగ్గుచి
 నమదయ శమితా ర్థిత నంభూ. లక్ష్మీ
 రమణత్వ శివాప్రియతా
 సమనాయా¹ లంబమాన సౌందర్యనిధి :

౨౧

మాలివి. అనుభవ శమరమ్యా. హంసభావైక గమ్యా.
 విన మదమవిదారీ. విశ్వలోకోపకారీ.
 దినకరశశివేత్రా ధీపరిస్పందచిత్రా.
 దనుజ మథఃశీలా. ధర్మ తత్త్వానుకూలా :

౨౨

గ ద్య ము

ఇది శ్రీమదుభయకవిమిత్ర కొమ్మనామాత్యపుత్ర
 బుధారాధనవిరాజి తిక్కన సోమయాజి ప్రణీతం
 బయిన శ్రీ భారతంబున కర్ణవర్ణంబు
 నందుఁ బ్రథమాశ్వాసము.

తి క్క న భా ర త ము :

క ర్ణ ప ర్వ ము

ద్వితీయాశ్వాసము

శ్రీ విష్ణుదన వివరణ కృ

పాఠశాల యార్ద్రావ, భావతీతా,

భాను సహస్రప్రభ ర

మ్యానంత వపుఃప్రకాశ, హరిహరనాథా ।

౧

శ. దేవా, వైశంపాయనుండు జనశేషయున కి ట్లనియె :- నట్లు దనసుతుండు సూత
సుతు కోర్కీ దీర్ఘంబుని యతివ్రతయత్నంబు నేయుట యాకర్షించి యాంత
శేయుండు.

౨

ఆ. 'ఎట్లు వ్రయ మొనర్చె నట్లు సంప్రార్థితుం

దైన మద్రవాక్షుః దంతః గోరి

తేరు గదవ నతవి తెచ్చికొన్నట్టి య

వీరుఁ దేమిథంగి విక్రమించె'

౩

శ. అని యడిగిన, సంజయుం డి ట్లనియె :- నట్లు రతికపారతులు విరిసిల్లి వంది
మాగధ ప్రస్తూయమాను లగురుఁ, దనవలనమ గౌరవంబునం గమంగొమెటయుఁ
గురురా జయ్యంగరాజు నుద్దేశించి,

౪

శ. 'గురుఁడును భీష్ముఁడు నరునకుఁ బకవైరికి నగ్గలంబు, వీ

రియవురు వారి విద్ధతి నహీనవరాక్రమలీల గీటదం

తురు ద్రువ మండు, నాత్మఁ బరితోషముఁ బొందుదు; నట్లు గాక వి

ర్భరబలౌర్యముల్ మెఱయ గ్రక్కున నావని, విర్యసాంపుషి.

౫

తే. 'బాడుదల నొందె, బట్టము పొందుతనయ
ముఖ్యు, వీరు వారన నేలః మునుము వట్టి
వైరివర్గంబు నెల్లను బారి నమరి
వైస్యయుతముగ నదృత జయము గొనుము ;

వ. నడవు' మనుటయు, నమ్మాటఁ గైకొని, కర్డుండు శయ్యవిం దేరు నడవు మనిన,
నంత దట్ల చేసె. నప్పుడు శంఖభీష్మమున తూర్వనాదంబులు రోదసిగహ్వరంబు
విహ్వలంబు గావించె. నవ్విధంబునం జవి చవి, గర్వాగ్రహవిధేయుం దగు
రాధేయుం దమ్మద్రపతి కిట్లనియె :-

—॥ ఎత్తుకొనఁగ నే శయ్యని అచుపలుకులు ॥—

క. 'నారాచాది మహోగ్ర బాణపటలీ నానావిరోల్లాసముల్
నైరింపకా దృతి లేక పొందుతనయుల్ సంభ్రాంతి నొందంగ, వి
ష్ణేరం బై చరవ్రజంబు వొగడక, మెచ్చంగ నీహుక్కి, దు
ర్వారోద్గత నేడు సూచెద భుజావష్టంభనంబునై.'

సీ. అన వివి, మద్రరా జాతవి కిట్లను :-

'నత్యపరాక్రమల్ శౌర్యమనులు
భుజవీర్యమహితులు భూరికేజోధను
శిలాప్రవిత్తము లార్యు, లమర
వతి తైన రణమున భయము పుట్టింపంగ
నోపుదు రస్పాంధ్రభూపతనయు,
లేల వారల వింత దూలపోఁ బలికెదః
విప్పుడు వల్క రా దెట్లు నీకు,

తే. గాండివజ్ఞానిరాదమ్మ గ్రమ్మి కర్ణ
విదళనము సేసినను, భీముగద మెఱుంగు
లోలసి చూడ్కులు మిఱుమిట్లు గొలిపినను, భ
యంబుపెల్లన నపుడు వా యడఁగుఁ గాక !'

వ. అని వెండియు :

చ. 'నరుని శరంబులకా రథగణంబులు గూలఁగ, భీము నుల్లన
తృప్తిమనునకా గజవ్రజము భగ్నము గాఁ, బెఱుతమ్ములుకా యుధి

స్థిరఃకుమారాః కలము దించి దొరల్ గలఁగంగఁ జూచియుం
దీర మయి పీపు నాలుకకుఁ దెచ్చినమాట గదా వినం దగున్,' ౧౧

క. అడవలుకులు వినియుం దా

వినవిచెవులు నేసి, మద్రవిభుతో రాధా

తనయుఁడు : 'నాచేడిబరువు

గనుఁగొనియెద విపుడ' యనియె గం డమరంగన్. ౧౨

వ. ఇట్లు సంగరోత్సాహదీప్తుం దై నడతెంచునకని సుపరిక్షించి; ౧౩

వ. శకురుబల ముప్పి యార్పెఁ, బటుఘోటక హేషిత విన్వనంబులుం,

గరివర బృంహితధ్వనులు గాఢము లై విరిసిల్లె; నెత్తురుల్

గురిపె, నభంబు మ్రోయఁ బిడుగుల్ మొరపెం, బొరి నల్క లెల్లెదం

దొరఁగెఁ, బ్రదీప్తమాదుతము ధూళి గడుక వడిఁ జల్లె భూవరా. ౧౪

వ. మఱియు బహువిధోత్సాహంబులు గొరపులకు నాశంబగుటం దెలుపుచుం దోఁచె;
దోఁచిన, నవి యెల్ల సరకుగొనక, వారు దైవమోహితులుగావున, శల్యసహితుం
డైన కర్ణుం గనుంగొని కుంతీనందను లతనిచే విర్జింపఁ బడుదుర కా దలంచి
సంతోషించి; రతండు భీష్మద్రోణుల దోర్వీర్యంబులు పాండుతనయులచేతఁ గోలు
పోయె నని మనంబున వారల మెచ్చక, ముంగలియై మెఱసి నడచు చుండి, పార్థ
పరాక్రమస్మరణంబునం గ్రోధంబు జనియించి యూర్పులు పండడింప, మాన
దర్శనాదంబున మద్రపతి కి ట్లనియె :— ౧౫

—♦ రాధేయుని మానవర్పపు మాటలు ♦—

మ. 'అరదం బెక్కి శరాసన్నంబు గొని తెం పారంగ నే నేచి, నం
గరసంక్రీడకుఁ జొచ్చినం దృఢసముం గఁ గొందు నద్దేవతా
పరు నైనఁ; గురు నాపగతనయుఁ జావం జూచుటఁ వైరు లే
కురు, చెందాదెద మగ్రతం దలలు, నాదోద్ధర్పముం జూడుమీ'

* ఒకే క్లోతిమున క్రియలను ఎక్కువగా ఉపయోగించు కవిని అభ్యాకకవి అందురు.
(రాజశేఖరకవి - కావ్య మీమాంస) ఈ శిల్పమున తిక్కనచేయి అరితేరినది. ఈ చంపక
మాలలో ఆరు క్రియలనువాడి, పుటవించిన కార్యవరంపరకు విగువు కలిగించినాడు. ఈయన
కవనమున ఇట్టి పనికవములు పెక్కులు. భీష్ముడు దుప్పిసేనునిపై గవయు పద్యములు
(కర్ణ-3; 211, 214) ఇట్టి పక్కలో ఉదాహరణములు.

వ. అవి పలికి యనంతరంబ, గాంగేయ కుంభనంభవు లంతటిమామనులు విట్లు రిత్త
పావు సత్తురే యవి యుగ్గడించి, మఱియు విట్లవియె :—

ఉ. 'వారల రోకవీరుల నవధ్యుల గీటడఁగించి, పద్వార
వారలయట్ల యెందు నవివార్యులనం జను వేదికీకులం
బోర వడించి, రౌద్రమునఁ బొంగి క్రమాగతమృత్యువొక్కొ నా
గా రణకేళికిం గడఁగు గాండివి వేవ యెదిర్చి యొర్రెదన్.

ఉ. 'పాండున్యపాగ్రనందనుఁడు బావనియుం గవలుం జలంబుమై
నొందొరు మూదలించుకొవి యొక్కటఁ దాకినఁ, దీప్రవిస్ఫుర
త్కాండ విదారితాంగకులఁగా నొనరించి, యెంచి లీలమై
గం దడఁగింతుఁ, బోక పెనఁగం గలవంద మెఱింగి చెందుదున్.'

క. అవి పలికి వెండియును వి
ట్లను- 'బీష్ముఁడు దెగిన ద్రోణు నతులిత దివ్యా
ప్రచయము దోర్విలాసం
బును జాలం గలిగియుండె భూనుతమగుచున్.

పీ. 'ద్రోణుండు బహుదివ్యబాణదీప్తుఁడు భూ
బలకాలి శౌర్యసంపన్నహృదయుఁ
దక్షిణవిక్రముఁ దతిరథశ్రేష్ఠఁ ద
వీరుండు పాథుచేఁ బోరఁ బడిన,
దార్త్రాస్థులయేపు దఱిఁగెఁ, దదాస్త్ర పై
ఁకులు గం దడఁగిరి, వీ వెఱుంగ
వై నను రాముక్యపాతికయంబునఁ గవివ
యా రథమును గర్ముకాడి

ఆ. దారుణాస్త్రకృతతులును గలిమి, వే
నతనిఁ దొడరి దివిజు లద్దపడినఁ
గూర్తు వెల్లిభంగిఁ గరురాజు మన్నవ
యప్పు దీర్తుఁ బ్రాణ మాసపడక ।

—॥ శబ్దంబు అర్జును పరాక్రమము ఉగ్రుడైచి కర్ణుని తూలనాడుట ॥—

ప. అనిన విని, శబ్దంబు గర్జన కిట్లనియె :-

౨౨

చ. 'వినిన జనంబు లీతఁ డవివేకి యనన్ వల దింతరజ్ఞుఁ డ
జ్ఞును బల శౌర్యసంపదలు సూచి యెఱుంగఁమె మున్ను ; నిన్ను, నా
తనిఁ గంనన్ జగం బెఱుంగదా ; యతఁ డద్భుత విక్రమోజ్జ్వలం,
దెనయుడె నీవు పౌరుషవిహీనుఁడ ; వద్దివిజేంద్ర నందనున్.

౨౩

పీ. 'రాత్రిమైఁ వాకి క్రూరతఁ బోరి మగఁటిమి

వానిన యంగరవద్ధుకంటె,

మోషయాత్రావిఁది గురురాజఁ జెఱవట్టి

మాన మేదిన చిత్రవేసుకంటె,

ఖండవోద్యానంబుఁ గావ నేఱక పిగ్గు

వడి చన్న నిర్జరప్రభువికంటె,

గ్రీడాకిరాతుఁ దై క్రోడంబునకుఁ గాఁగఁ

బెనఁగి చిక్కిన త్రిలోచనువికంటె,

అ. నెక్కు దై నవీరుఁడే : నర్జునునితోడఁ

బొడుకు నొడుకు నవినఁ బోఁగఁక,

వినుము సూతతనయ, మనబోలు లాతనిఁ

జెఱుకు మనుట నోరిచేటు గాదె.

౨౪

చ. *నృపుఁడను భీష్ముఁడుం గృపుఁడు నీవు గురుండును దత్పుకుండు ను

గ్రుపులల మేచి తోనడవఁగా, బెనుదాడిగఁ బోయి, మత్స్యనా

థు వసులఁ బట్టి, యద్భౌరలతోఁ జెడి పాటితి, కర్ణ, యష్టఃక

య్యపు బలు పాదె దిష్ట, మన యర్జును నమ్ములు ద్రుప్పు వట్టెనే ;

౨౫

1. ఈ గోగ్రహణయుద్ధమున శౌరవయోధులనందరిని ఒక్క మూటకట్టుగా, ఒక్క నవ్వ పాచియే ఒంటిచేతిగెఱపును సాదించియేయఁచినచో, అవల 18 అష్టాహులు, అందరే నాయకులు అట్లు 18 నాల్గు పోరవలసిన అగత్యమేల ; అని, చాలించి సంశయించిరి. ఒద్దికలు చూచుకొనుటకో (Dress Rehearsal) అన్నట్లు జరిపిన యీ విరాటుని ప్రోల జరిగిన పోరు, భవంజయుని అధికతనను చూపును అవల దూర్చిపడినది-అని, ఆ విమర్శకుల మతము.

- ఉ. 'మందరియట్లు గాదు, జనముల్ దెగడన్ వెఱఁ బాట; నేఁడు నం
క్రందనసూతి మార్కొవి తిరం బయి పోరెద, దాఁవఁ బ్రాణముల్,
బిందకుఁ జాల వింక, నను విక్కపుఁజిల్కులు వల్కు బొప్పు దా
నం దుదిఁ జచ్చినం జను, మొనన్ నరుఁ దాఁకుట రిత్త వోవునే?' ౨౬
- వ. అనవుడు, నలుక వొడమిన నడంచికొని, రాదేయుండు మద్రపతి కి బ్లవియె:- ౨౭
- చ. 'వరునకుఁ బూని పల్కితి వినం జవిమాలిన దొడ్డపల్కు, లే
వరగలి లేక బె ట్టదరినప్పుడు సూడము నన్ను నాతనిం,
దిర మయి బాహుళ క్తియును ధీరతయున్ వెరవుం జరింబు నె
వ్వరిదెనఁ గాంచి తెక్కుడుగ వారి మతింపుము, మాను మంతకన్.' ౨౮
- వ. అనుటయు 'నట్ట చేపెద' నని పలికి శత్రుం డూర కుండె, 'దేయ వోవి' మ్మని
రాదేయుండు దఱిమి పలికిన, నమ్మద్రేక్వరుండును దురంగంబుల సత్వరంబుగా
నడపె. వివ్విధంబునం జని, మన మొన పొచ్చి పైవికులు నంతపిల్ల వారలం
గలయం గనుంగొని కడ్డుం డి బ్లవియె:— ౨౯

— అడ్డునుఁ జూపిన వానికి పస దనం బిత్తునని కర్ణుండు సైనికుల ప్రబోధించుట—

ఏ. 'వలను కోల్లిల్ల నెవ్వఁ డైన-వీడె య
ర్జునుఁడని, నాకిప్పు నూపెనేవిఁ
బినదనం బే విచ్చుటంగి యండఱును
వివరించి చెప్పెద వినుడు:- మీరు
వొగడంగఁ దగురథ్యములతోడి సౌవర్ణ
రథములు వలసిన రయము లావు
బొలుపును గలుగు కాంభోజహయంబుల,
వలసిన బేర్పు సత్త్వంబునందుఁ

తే. బరిణతములగు నుందర కరివరముల,
వలసినను జారులావణ్యరతుల, వలసి
నను మహాగ్రామములు, వలసినను గోర్కి
తెక్కుడమ్మేటిమగని తే విచ్చువాడ.

౩౦

క. 'మఱియొక్కటి పెప్పెద, వి
ద్దఱు కృష్ణులఁ జంపి, వారిధనములు నా, కి

త్రణి-దద్రథ మిదియే-యవి

యెఱిగించినయకవి కిత్తు నేనుఁ ముదమునన్.' ౩౦

న. అవి పలికి శంఖం బొత్తిన. దుర్యోధనుం దనుజసహితంబుగాఁ బ్రహేదంబు నొందె. నప్పుడు విప్పాచాది తూర్వవిన్యసంబులు దిక్కులం విక్కుటిల్లె. మన యోధవరులును వరుఁడివియు నుబ్బున బేర్చి యార్చిన. వినదంబులు వింగిముట్టె. నయ్యెడఁ బ్రహానబాసురములుండై మద్రవిభుండు రాదేయున కిట్లనియె :- ౩౧

— కర్ణుని బీరపుమాటలు విని, శల్యుఁడు ఏర్తిపాడుచుట —

ఉ. 'ఎవ్వరు సూప నేల నరు : విప్పుడ కాంచెను, రిత్తవారికిం
గ్రొవ్వున నుజ్జ్వలార్థములు గొం దవి యీవల. దిట్లు లిచ్చిన
నవ్వు జనంబు. మిక్కిలి ధనంబులు గల్గినఁ జేయ రాదె నీ
కెప్పిది నైన నద్వ్యయము లెందు. నసాత్రపుటివి యొప్పునే?' ౩౨

న. అవి యంత విలువక. ౩౩

క. 'కొలది యెఱుంగక కృష్ణులఁ

గలవ గెఱుకు ననియె దీవు. గంటిమె సింగం

బుల నెత్తటి నైనను, నే

బొంమున నేవియును నక్క బోరి గెయవఁగన్ : ౩౪

ఉ. 'అగ్ని సౌరం దలంచునలు లద్దును 'నెక్కటి దాఁకఁ గోర్కి :
కె గ్గిది మాను. మీవలుకు లెవ్వరుఁ జెప్పఁగ లేరు; రూపఱ
న్మృగ్గఁగఁ గాల మయ్యెనొకొ : నావచనంబు లొకింత కర్ణము
ల్లగ్గఱ విచ్చి. యోధులు బలంబులుఁ దోరుగఁ బోయ బొప్పగున్. ౩౫

1. ఒక కృష్ణుడు దేవకీ కృష్ణుడు; రెండవవాడు అర్జునుడు. ద్రౌపదికిగూడ కృష్ణ యనియే పేరు. ఇట్లు భారతమున ముగ్గురు కృష్ణులు గలరు. అనఁగా వర్ణితి మైదాయివారు పేరు. విరాటపర్వములో పాఠ్యుఁడు ఉత్తరునికి, తన పేర్లు - వాటి అర్థములు చెప్పినప్పుడు, అర్జుననామమునకు తెల్లనివాఁడని అర్థము చెప్పకొనుట కొంత వ్యత్యాసముగానున్నను, భారతమున మిగిలిపోల్లనివా - అనితోపుల వర్ణదేహుడు, వీరోచితవర్ణుఁడు - అనియే అర్థముగూర్చి చెప్పఁబడియున్నది.

2. ఎక్కటి = తెల్లి; వీరుఁడు అని సామాన్యార్థము. పూర్వము రావగాదెలకు కావలయుండు నాదే ఎక్కటి. అనఁడు రాజు కులమును దాన్యరూపకముగా దండి. ప్రతి జూర గాదెలలో నిలువజేసి, ఎక్కటిలను రక్షితులుగాతెల్లి. వారిని బాగా మేపుచుండేవారు. రెండు గ్రామాఱ

ఆ. ఏను రా ర్రరాష్ట్రహిత మాచరించుట
తై పెనంగి, చెవుల కప్రియంబు
లై న విప్లిమాట లాడితి, నాబుద్ధి
వివి దురాగ్రహంబు విడువ వలయు.'

౩౭

చ. అవపుడు నల్లి, సూతసుతుఁ డాతవి కి ట్ల ను :- మద్బలంబు న
మృన, నను వి తైటంగునకు మేకొన కుండఁగ మాన్పు వజ్రహ
స్తునకు వశంబు గా దవిసెఁ, తొప్పరునే వినుటోటి : 'కా ప్తిఁ జె
ప్పినక్రియఁ జెప్పి నీవు వెఱిపించిన నే వెఱ పెక్కునాఁడనే.'

౩౮

— కర్ణునికి పిరికిమంచుబోసి, ఉల్లము శతంచుటకు శత్యుడు ప్రయత్నించుట —

చ. అనుటయు; నతని నగ్గలంబు కోపింపంజేయుటకై శత్యుండు మఱియు విట్లవియె:-

తే. 'ఇప్పుడే నీకు బుద్ధులు పెప్ప నేల :
వరుఁడు గాండీన గుణవిక్వణంబు పెలఁగఁ
గదిపి, నీమెయి బలుతూపుగములు విగుడఁ
జేసి, విను బుద్ధిమంతునిఁ జేయుఁగాక.'

౩౯

చ. అవి, యంతం దనినోక యతండు—

౪౦

పీ. 'రోష మహతోప వీషణహరితోడ
నమరంబునకు హరిణము గడంగి,
దానదా లాటం దంశవశముతోడ
నంగ్రామమునకు శశంబు గడఁగి,
చండన్వలావోగ్ర పుండరీకముతోడ
నాటికి సారమేయంబు గడఁగి,
చారుణ కుండాతమోర గృధ్రముతోడఁ
గలహంబునకు సురగంబు గడఁగి,

మధ్య ఏదైన వివాద మేర్పడినచో, ఇరువారు వా రెండు దొమ్మిగా కొట్టుకొనక, ఆ పూత
ఎక్కటికి యీ ఊరి జెట్టికి పోదుజెట్టి, ఎఊరి ఎక్కటి గెయినో ఆఊరి వశంగా వివాదం
పరిష్కరించేవారు. భారతయద్ధంలో చివరన, మడుగు ఒప్పున జరిగిన దుర్యోధన వీముత
తోరే ఎక్కటి కయ్యము. ఈ కయ్యము, యూఃపులో ఇద్దరి స్పర్ధాపరిష్కారమునకుగా
కొలుదువ్వి సాగించే Duel వంటిది. ఇది వట్టి ద్వంద్వయద్ధము కాదు. ఇక్కడ 'ఎక్కటిదాతో'
అనగా ఎక్కటి కయ్యమున తలవద, అనుట.

1. కా ప్తి చెప్పిన.

ఆ. యదరునట్లు గాదె యప్రకళా సము
జ్వలఁడు పార్థతోడ సంగరమున
కీవు గడఁగి యదరు తెల్లఁ గాదేయ, వీ
కెట్టిదిలము నమ్మ నెందుఁ గఁడు ?

౪౨

—♦ కర్ణఁడు నిజ దివ్యాస్త్ర బలమును, శస్త్రవిద్యాపరిణతిని వెల్లడించుట —

ప. ఆవియె. విన్విదంబున నధిక్షేపింపఁబడి కర్ణుండు గోపించి. కేంపారుకన్నుల నా
శయ్య నాలోకించి—

౪౩

క. 'గుణవంతుల గుణములు వి
ర్గణఁ దెఱుఁగమి డెల్ల. మీవు గుణహీనుఁడ, వీ
గుణ విశవియందుఁ గల దవి
గణుతింపఁగ నైపుణంబు గలదే వీకున్ ;

౪౪

వీ. 'ఆర్జును నప్రవిద్యానమాణంబు నా
యెఱిగినయంత వీవెఱుఁగ, వశవి
కొలఁదియు వనమాలి కొలఁదియుఁ గాంచి నా
కొలఁదియు నెఱిగి, వారల మదీయ
దివ్యాస్త్రబలమునఁ దెగిటార్చ నగు నవి
యే విశ్వయంచిత. నెట్లు లఘనఁ-
గఁడఁడెద్దకాలంబు గంధపుష్పాదుల
వర్పించు చున్నాఁడ ననుదినంబు.

ఆ. దొనఁ గరంబు తక్కి నుచివిన నున్నది
యహిమయంబు, దారుణాస్త్ర మింత
యంత యనక యెదిరి నాహుతి గొను, దాన
జిప్తు నోర్తు. నొందె గృప్తు నోర్తు ;

౪౫

ప. 'భార్గవాత్మంబున నొక్కఁని బొరిపుత్తు; నట్లుఁ గాక యాదవసాంధవ వివహంబు
లోనం గృష్ణార్జునులయందు లక్ష్మీవిజయంబులు సుప్రతిష్ఠితంబు లై యుండు,
నయ్యారుపురం బొదివి పెనంగం గనుటకంటె మేలునుం గలదే; వారల గరుడ
కవిధ్వజంబులుఁ జక్రగాంధీనంబులు బెండ మానుసులకు భీషణంబులుగాని. నాకుఁ
బరితోషణంబులు. నేవురుగోవిందులుఁ బదివేవురు పార్థులుఁ బన్నినం బోరెడ.

నీవు మహాయుద్ధకోవిదుండవు గామింజేసి వెలవణచి, కాలు లఱచెద; వక్కడి పక్షపాతంబునఁ బ్రేరేదవో యెఱుంగ; వింక విట్టిమాట లాడితేని ప్రాణంబులు కోర యొల్ల'పవి పలికి వెండియు—

౪౬

—♦ కర్ణుడు శత్రుని మద్రజాతి దురాచారములను పారబట్టుట ♦—

పీ. 'విను, పాప'దేశసంజవితుండవగు నీకు

దుర్బుద్ధి గక నద్బుద్ధి గలదె:

క్షత్రియాధమ, నీవ, కలదు లోకంబున

వాదాగోపాల మైన వాక్య-

* మద్రదేశీయులను గురించి, సంస్కృతభారతము వనునరించి ఆర్ ఇండియా ఓరియంటల్ కాన్ఫరెన్సులో (1988. గోవాలో) ఆద ఖైదు ఆచార్య-డాక్టర్ వాచిదేవ, ఎస్. అగ్రవాల (P.A.; Ph. D.; D. Litt; నారణాసి హిందూ విశ్వవిద్యాలయము) ఇట్లు వివరించిరి:- ఇది కర్ణ పర్వమున చురక కుత్సవము అను కీర్తి క్రింద నున్నది.

మద్రకులు యవనులు; అనగా గ్రీసుదేశము నుండి (Indo Greeks) మన దేశమునకు వచ్చినవారు. వీరు మొదట (నేటి పాకిస్తాన్) సియాల్కోట అనబడే సాకలదేశమున ప్రవేశించి, అచటి చురకులతో కలసి ఆ ప్రాంతమును పాలించిరి. వీరికి కురుజనపదము, రాజస్థానములతో సంబంధ మేర్పడినది.

మొదట, మద్రదేశీయులు సమీకృత వంశవర్గప్రాంతమున సాచార సంపన్నులుగా నుండిరి. కాని యవనుల సంస్కృముచే ఆర్య సంప్రదాయమునకు గర్భ్యములైన విన్నియో సాంఘికాచారముల అలవరచుకొనిరి.

ఈ దురాచారములను కర్ణపర్వము ఇట్లు వర్ణించుచున్నది. (27. ఆ. 71.) మద్రదేశము పాపకూయవృక్షమైనది. అచటి శ్రీ పురుషులు-ఆ బాలయోనెనులు, విషయలోఁజరై నీచగతులనే పరమోత్కృష్ట గ్రంథములుగా గానము చేయుదురు.

మద్రకులను గూర్చి కొన్ని బ్రాహ్మణములు ఇట్లు చెప్పుచున్నవి:- మద్రకులు స్నేహితునిగూడ మోసగించును. మద్రకునితో స్నేహబంధ ముండజాలదు; ఎందుకనిన - అతని మాట నమ్మరగినదికాదు. అతని మనస-తా ప్రోహదంతో నెండియుండును. దుష్టగుణోన్నతి వ్యర్థమనే ఆతఁడు. చుట్టములందరు - ఆత మగ, చిన్న పెద్ద, పనికాటలవాండు ఒకటిగా గుంపుగట్టి, ముక్కు మొగము ఎరుగనివారితో గలసి వినోదింతురు. వీరందరు, శ్రీమంతుల ఇండ్లలోచేరి, గోమాంసమును తివి త్రాగి, అరచి అల్లరిచేసి, నీతిని విడనాడి, ధర్మాతిక్రమణమును గావింతురు. ఇట్టి మద్రకులు స్నేహానికిగాని, పరోధానికిగాని అర్హుఁడుగాదు. మద్రకునికి సోదమునందు నమ్మకములేదు. అతఁడు హితునివలె నలించి తేలువలె కుట్టును. మద్రకప్రీతి మద్యపానమత్తులై నిగ్గునిదిచి, గుడ్డలు పిప్పివేసి న్యాయముచేయుచు, చివకు కామపరాయణ మైన చేష్టలలోనికి దిగిపోదురు. (ర్ణ-ఆ. 30; 30-33.)

1. తాత్.

మతికుటిలందు, సంకతుడుగాఁ దేమిటఁ,
 జెరికిఁ గి దొనరించుఁ, జెట్ట వలకు,
 దష్టాత్మకుఁడు, గడుఁ గష్టుఁడు మద్రకుం
 డనునంతవట్టుఁ బ్రత్యక్ష మయ్యెః

ఆ. నావి లేక యెల్లవనితలుఁ బురుషులుఁ
 గలయ మీకు నెగ్గు గాక యుండు;
 మున్ను గల్లు పిదపఁ జిన్నుఁబా రై పెరు
 గుదురు, పెప్ప నేల గుణము లింక :

౪౭

క. 'పరువురకుఁ బట్టి, విచ్చలుఁ
 గలు ద్రావుడుఁ బెరిగి, యెట్లు గఱతురు కీలం
 బులు నుచితము లగుభాషణ
 ములు : నీ విమ్మాట బుడిగి పొదపొద మనికన్.

౪౮

జ. 'మఱియొకఁ దేను జెప్పెద-నమానుష విక్రమలీల నల్లగం
 బుఁయుఁ జంపియున్ రిషన్యపాలకపైన్యము రూపదంచి, మై
 దొఱఁగుట యొప్పుదే తనువు దూఁటులు గాఁ బెఱవారి గెచ్చుకో
 లఱదొకొ, నాదుపెం పుడవ నోపుదుదే వినుటోలు లెమ్మెయిన్ :

౪౯

మద్రప్రీతి, దళరకదేశంలో ఆరుటంటెలు విలవంటి యుండునట్లు విలబడియుండురు. విగ్గు పరువు మేరలన్నిటిని పీరు దాటిపోయినాడు. కన్నురిద్దఱు, కట్టుకొనిన మగవి అయిన వదలఁ లనుగాని మనీరకమును (తిక్తపానీయము) వదలజాలమని, పింకపింక హస్తవిన్యాస ములతో చెప్పకొందురు.

మద్రకులు ఆపాదమ ప్రకము పాపములో ఊరిపోయి ఉన్నారు. ప్లేర్వదేశంలో పుట్టిన పీరికి దర్శనవంగతి ఎట్లు తెలియును : (కర్ణ. 27-౪1)
 బాహ్యకలు :

దారతమున పేర్కొనబడిన దాహికలుగూడ గ్రీకునుండి వచ్చినవారే : వారు 'వాహికా' వదీతీరము (వంచవదీతీరము)నకు వచ్చి చేరిగనే మద్రక యవనులైపోయినారు. దీనివల్ల యీ వచిత్రకూటాధిగము కుదేశమైపోయినది.

పీరికి మద్రకుల గుణములన్నీ అంపదినవి. దాహిక ప్రీతికు భర్తలులేరు. వీరు హింసా ప్రీయులు. వీరు వివర్ణులు. అన్ని జంతువుల మాంసమును శిండురు. వీరు వృద్ధికి ములము తొందనారు. (కర్ణ-౩౦. ఆ-58.) తెనుఁగు కర్ణవర్ణము 2-109.

వ. 'కినియించి, గదం దల వగుల ప్రేమవడక, యూరక తేరు వోని'మ్మనవుడు మద్ర
పతి యతని వవలోకించి— ౫౦

అ. 'హితము పెప్పఁ దగనె యే నీకు : పదియును

గాక నీరథంబు గదపు చుండి

కౌరవాదినాథ కార్యార్థి నగునాకు

నున్నయాపు పెప్పకుండ నగునె : ౫౧

ఉ. 'పారథి దక్షఁడై, రథికపారము రథ్యబలంబు నాయుధో

భారత మానముఁ రణవిధంబు నిమి త్రకుభాకుభక్త్య ని

శ్చారణముఁ మడిం గవి, హితం బెఱిగించుట నీతి గాన, నీ

పీరన మెత్తనోఁ బలికి తేనియుఁ, జెప్పదు సూతనందనా. ౫౨

వ. 'ఏ నేమితప్పు పేవిన గదం దల'వగులప్రేమెవవు : నీ వి బ్లంటివి గదా యని,
హితోపదేశంబునేయ మాననేర్తునే : యిది యొకదృష్టాంతంబు వివరించెద
వినుము; విని నీవు నాచెప్పినట్ల చేసితేనియు మేలు, పేయకుండివం గడు మేలని;
యిట్లవియె :— ౫౩

—♦ ఎంగిళులు దిని క్రొవ్వి, హంసను ఎదిరించి పరువుపోగొట్టుకొనిన కాకత ♦—

నీ. 'అంబుదిలో నొక్క యలముకరద్వీప

మున దర్శవర్తి నాఁ జను నరేంద్రు

పురమున, నొకనై క్యవరుఁ దద్యరాది న

త్యర్కతుఁడును శాంకిదాంతియుతుఁడుఁ

గదానాపరుఁడు దానవిరతుండు ధనదాన్య

కోభిము. బహుపుత్రలాభ విలసి

తుండునై వర్తిండుచుండఁగ నిలు పేరె

నొకకాకి; యతని పుత్రప్రకలు దావి

తే. కెంగిళలు పెట్టికొని యాద, నెలమిఁ బెరిగి

క్రొవ్వి కడు మీఱి, యెట్టిపక్షులును దన్నుఁ

బోల వనియెడు దుర్మానమునఁ దృణీక

రించి, యది పెక్కుటంగులఁ గ్రీడ నయివు, ౫౪

వ. 'ఇట్లు విహరించుచుండ, నొక్కనాఁడు గొన్నిహంసంబులు పక్షబలంబున నువ
ర్ణతో సరిసేయం దగునట్టివి. నముద్రించుచేరువఁ జనం గవి, యా కోమటి
కొడుకు లక్కాకంబునకుం వానిం జూపి యిట్లనిరి :—

౫౫

క. “పులుఁగులలో పీ వెక్కుదు,

విలనద్గతి నంచ రిట్లు వినుపీఠిఁ గరం

బెలమిం జనియెడు, పీవిం

గలసి పఱచి గెలువవలదె గతుల బహులతన్ ?”

౫౬

వ. అని తారతమ్యజ్ఞానహీనులగు నయ్యల్పబుద్ధులు పెప్పిన, నుచ్చిష్టదర్శితం బగు
నదియును మౌర్యంబునం దా నంతటివాన నవి తలంచి, వానిదెనకుం జవి,
మనంబున ‘పీవిలో పేటి యెయ్యదియో’-యనుచుం జేరి, తనచూడ్కికి వచ్చిన
యంచం బురుడించి-“పఱతము ర”మృని పిలిచిన, నయ్యంచలన్నియు విరిచి
బెలుద నవ్వి యవ్వాయనంబున కిట్లనియె :—

౫౭

క. “మాననసరసి నసింతు, మ

హీనబలముఁ జనముఁ బక్షి లెన్ను బొగడం

గా నెందుఁ దిరుగుదుము, ద

వైసనను భేదంబు లేదు హంసల మగుటన్,

౫౮

వ. “ఇట్టి మా యందును;

౫౯

క. “దలఁకలి యైనహంసముఁ

విరిచితి పురుడించి పాఱ బేలకనమునఁ;

గలవే యంతకు మును హం

సలతో బురుడించు వాయనంబులు జగతిన్ ?”

౬౦

పీ. అనుటయుఁ, గాక మిట్లను హంసములతోడ

“గతులు మాటొక్కటిగలవు, *వావ

నొక్కొక్కట శతయోజనవ్యాప్తి నే

మెఱయుదుఁ, బొడవుగా మీఁది కెగసి

* వావ=వానిలో, లేక వానియందు అనుటకు తిక్కన ప్రయోగము. కాంతిపర్వము,
! అ-71 వద్యమునందు “నలుకలివాన గోవును” అనుచోట చాలమంది యీ ‘గలివాన’లో
లిక్కొని వెతలవడిరి. నాలుగు కాళ్ళవాటియందు అవు-అనుట,

భనుట యచ్చటనుండి చక్క నేలకుఁ జోడు
వట్టి దీగుట, దూరపాతభంగి
నంగతి వరువడి చారులీలాగతి
వక్రియానము వలయక్రమంబు

అ. లోను గాఁగ నెట్లు లై నను మీకోరి
నట్ల పఱచి మేటియంద యైన
దాని విపుడ గెలుతుఁ, దక్కటియంచలు
భయము వొందఁ, గాకివదువు వొంగ.”

౬౦

— ♦ కాకము హంసముతో జలధి చదల బఱచుట ♦ —

వ. అనుటయు విని మున్నాహూతం బైన హంసం బిక్కాకంబు నాలోకించి: ౬౧

౧. “మాటుగతుల నీవు వాఱు, దే నన్నియు
నెఱుంగఁ, బుడగు లెల్ల నెల్లు వాఱు
వదరి యాకినమున నిటు * బాట నట్ల పా
ఱుదము రమ్ము జలధిచదల” నవిన

౬౨

వ. అయ్యెడం గూడిన కాకంబు లవహసింది. “శతవ్రకారగతి యగుదీనితో నేకయావ
సర్యవసాన హీననముత్సాహ దోహలి వగు నీ వెల్లు మచ్చరించెదవు; పఱచి భంగ
పడియెదవు గాక” యనెటయు. నమ్మరాళం బొగమిం బాసి పఱవఁ దొడంగినం,
దోన యవ్యాయనంబునుం జఱచె. నిట్లు రెండును మున్నీటిపై మిన్ను దఱచి
పాఱునట్టియెడ;

౬౩

౩. రాయంచ మందగతిఁ జను,
వాయన మతితీవ్రభంగి వలను మెఱసి రీ
లాయితము లొప్పు బహుగమ
నాయనము నొంది పఱచు నగ్గలికమెయన్.

౬౪

* బాట = దారి, లేక దొంగ- (దండి బాట) బాటవదము హిందీలోగూడ గలదని, ఇది
హిందీవిషయవి కొందఱు. ఇట్లే చెప్పి (పాదరక్ష) గూడ ఉరుమా వదమనేవా యన్నారు. కాని
తీర్థన శాంతివర్ణంలో ‘చెప్పిలిచ్చిన కంటకవచ్చుటలైన రిపులద్రోక్కి వడఁచునతడు’ అని
చెప్పియున్నారు. తీర్థన కాలానికి అంతగా తెలుగుకు పాఠికపు తెలుగు వట్టలేదు కాబట్టి,
ఇవి తెలుగుమాటలే అయి, ఉరుదులో కలసివవవచ్చును. అది (భార్య) అనేమాఁగూడ ఇదే
అర్థంలో ఉరుమాలో ఉన్నది. (ఆర్ బెలాద్ = అయిబద్ధం) ఇది దక్కన సాంగత్యవ్రభావం
కానోవు.

అ. ఎలమిఁ గదచి పోవుఁ, విలుచుఁ గ్రమ్మటి వచ్చి,

ముక్కు ముక్కు మీద మోపు, జాట్లు

నేచి తిరుగు, నీక రీతలతో రాయు,

నొరయుఁ జిత్రగతుఁ, ముడియు, నవ్వు;

౬౬

వ. ఇవ్విధంబునం గాకం బనేకప్రకార ప్రనరణవతురంబై నంచరించుటం జూచి,
ముదితంబు లైనవాయనంబు లధికస్వరంబుల మెఱయుచు, హంసంబుల గేలి
గొని నవ్వుచు, దరువులవయం ద్రుళ్ళి క్రుళ్ళియాడుచు “మరాళంబు పరాభ
వంబుఁ బొందెడఁ జూడుం:”దని, పెద్ద యెయంగునం బలుకుచుండఁ, దదీయ
కలకలం బాలించి హంసంబు భరితోత్సాహం బై —

౬౭

క. పొడవునకు నెగసి యెవ్వుటి

పదమటదెన విగిడి పెలుచుఁ బఱచినఁ, గూడం

గడు రయమునఁ జని యంచం

గడవం గా కీలకటచి కాకము పాటున్.

౬౮

వ. పాటి పాటి డమ్ముటయు, నయ్యంచ యుదంచిత త్వరితగమన కళానైదగ్ధ్యంబు
మెఱయం బఱచిన ఓటువడి, కాకం బాకులాంతరంగంబును వికలాంగంబును
నై యిట్లని వితర్కించు:—

౬౯

క. “నేరక తొడరితిఁ, గల్గొన

భూరుహములు లతలు గిడలుఁ బొడలేమియు లే;

వారయ, బహున త్వమయము

వారిది, దిగి సోకినపుడ వలయుం బొలియన్,”

౭౦

వ. అనుచు దీనమానసం బయి భయంబునం గలంగి, డప్పి పొగసి, యువకత నంత
కంతకు దిగు చున్న యక్కాకిం గనుంగొని కలహంసం బిట్లనియె:—

౭౧

అ. “నీ వనేకగతులు నేర్తి ది యేగతిఁ

జనుట చెపుమ వాయనంబి యేను

గడవ నరిగి విలుచు గా నేల తడవెన;

పెఱక లేటి కిట్టు లెడల విడవ ?”

౭౨

వ. అనియె. నట్టియెడ;

౭౩

క. తలకొని జలములు వక్షం

బలు దుండము దోక సోక, బొరిఁబొరి నెగయన్

బలమటి మెయి దిగఁబడఁగా

పొంపి యెగయలేక వాయసుఁడు వెగదొందెన్.

౭౪

వ. ఇట్లు ముప్పిటిపీటిపయం బడి యగ్గలంబగు దురవస్థకు బెగ్గలంబు నొందు
కాకంబు నాలోకించి “పరుక నగుం గాక; పరిశీనల్ల యెవ్వరికిఁ జేయఁ దీరుఁ బని
తీరెం గదా!” యవివ రాయంపకు నక్కాకం వి ల్లనియె:-

౭౫

క. “ఎంగి’లులు గుకిచి క్రొవ్వునఁ

బొంగిన మెయితోడ గర్వమునఁ దిరుగుచు, నా

కుం గలదె యెందు నెదురు : వి

హంగమపతి నైన గెఱుకు నని, మును దలఁతున్.

౭౬

క. “నాకొంఁది యిప్పు డెఱిగితి.

నీ కారుణ్యలోకనంబు విగిడించి, శర

ణ్య. కావు; నన్ను మగుడం

గాకులలోఁ గలువఁ దగవు గాదే నీకున్ :”

౭౭

వ. అవి యైతింబగున,

౭౮

క. ఆకులకఁ బొంది పలుకుచుఁ

గా కా! యవి చంచుఁడెఱిచి కడు నజుచుచు, నీ

రాకరమున మునిఁగెను న

క్కాకింఁగని హంస పరమకారుణ్యమునన్.

౭౯

క. వెరవునఁ దత్తనువుం దన

నరణంబుల విఱికి యెత్తి, చా వుడిసి, బం

మ్మరణంబు మెఱయ వీఁపున

దరియించుచు వచ్చెఁ బక్షికతులు సుతింపన్.

౮౦

వ. ‘ఇవ్విధంబునం దెచ్చి, యెప్పటిసెంపున దించి, రాయంచ యక్కాకి దెప్పితన
దానితో నచ్చటికాకులు విన “వింక నిట్టి యవివయంబు లెన్నందును జేయకు”మని

పలికి, విజనహవరంబులగు మరాళంబులుం బానును పలయుచోటికిం జవియె.
 పీపు నా కోమటికొడుకుల యెంగిలికూటం బెరిగిన యక్కాకంబుచందంబునఁ
 గురుకుమారుల యెంగిళలు గుడిచి క్రొవ్వి, యెక్కుడువారల చిక్కరించెదవు;
 పీకొలఁది యెఱుంగవు; దీపం జేటు వాటిల్లుఁ గాన తేటపడ నెఱింగించెద
 నాకర్ణింపుము :—

రాగ

చ. 'విరటుని గోవులకా మరల వెల్చి, మదంబున పీడు తమ్మునిం
 బొరిగొవఁ బాద్మఁ బాఁక తెట పోయితి నాఁ డలహెషయాత్రలోఁ;
 గురువతి దించి, క్రీడి కృపకుం దగుసాత్రము నేపి యెక్కడకా
 నురిఁగితి చెప్పుమా విజముః సూతతమాభవ, నాకు నేర్పడన్.'

రా

చ. అని వెండియు;

రా

చ. 'పవివడి జామదగ్నుఁడు వభకా వివిసింపఁడె మీకు నెల్ల న
 ద్దును భుజవైభవంబు, మధుసూదను పెంపునుః నాఁడ ద్రోణ కాం
 తనవులుఁ జెప్పరే బహువిధంబుల వారల గెల్వ రామిః ముకా
 నివమెఁ యెఱింగియుకా మఱియు వీఱిడిమాటలు నేయ నేటికిన్.'

రా

క. 'ఓంటిమెయిఁ బాఁక నా ము

క్కంటికి వళ మగునె కృష్ణగాండీవులఁ ని

ట్లంట యుడిగి, తగురథికుల

జంటగొవి రణమ్ము నలుపు శత్రులు తలఁకన్.

రా

తే. 'గొంతికొడుకును దేవకికొడుకు మనము

గవియెదము దినకరవికాకరులుఁ బోరె

వెలుఁగఁ నయ్యెడ ఖద్యోత విలసితంబు

తోడి దగుఁగాక పీపెంపు దోఁపఁ గలదెఁ'

రా

చ. అనిన విని కర్ణుండుః- 'కమలనాభునిపెంపును బాద్ధబలిమియు నెఱుంగక యేవేల
 వారిఁ దొడరెదఁ పీవెల్లు చెప్పినను దొడరునుఁ; దొడరి వా కొండె, నే నొండె
 నగుదుఁ; వింతియఁ పీపు వెదమాట లాడక యుడుగు'మని పలికి, యవ్వటి మహీ
 పతులు విన నమ్మద్రవతి కి ట్లనియె :—

రా

—♦ కర్ణుడు జానుదగ్గి దత్త ఆస్తుబలమును చెప్పి,
తనకు గలిగిన కాపంబులకు తగచుట —

సీ. 'తలఁచిన నెదకు సంతాపంబుసేయంగఁ

జాలెడునట్టివి జామదగ్గుర్య

కోపంబు. బ్రాహ్మణకాపంబు గాక. యే

సరకు గొందునె మురహరు గిరీటీఁ?

జెప్పెద విను-మత్తఃజెర్దినై మహేం

ద్రనగంబునకు జమదగ్గిసుతునిఁ

గోరి పోయినఁ, గృపాంబోరాశి యగునమ్మ

హేముని కులము నన్నడుగుటయును,

తే. బొంతునకు నోర్చి బ్రహ్మప్రమునకుఁ గాగ

బ్రాహ్మణుడ నని చెప్పి; తత్పాదభక్తి

గలిగి మెలఁగంగ, శిషింఁచె నలముబహు వి

ధాత్తశత్రుసంవేదిగా నతఁడు వస్తు.

లా

వ. 'భర్గవాభిదానం బగు మహాత్తంబు లోనుగా ననేకదివ్యాత్తంబు లిచ్చెఁ. బదం పది బ్రాహ్మంబగు నత్తంబు నొనంగె; నొనంగి పమరంబున నావత్పమయంబున దీనిం బ్రయోగింపు మని యానతిచ్చె. మఱునాఁ దత్తపోధననత్తముండు నుదీ యాంకతలంబున నొఱిగి నిద్రించుచుండ, 'నొక్కఁజువు నా క్రిందితొడఁ దొలిచిన, నమ్మహాత్మునకు నిద్రాభంగం బయ్యెడు నని, కదలకుండితిఁ. దదనంత రంబ మేలుకవి, యతండు నెత్తుటివెల్లునఁ గని, తత్ప్రకారం బడిగి, యేను జెప్ప విని, మద్దైర్యంబున కచ్చెరువడ "నీవు బ్రాహ్మణుడవు గా. వెన్నఁడ!"వని యొత్తి యడుగుటయు, వెఱచి సూతసుతుండ నని చెప్పితిఁ; జెప్పునప్పు డిక్కిటకంబు

1. ఈ బంతువు 'అశక'మను కీటకమని శాంతివర్ణము 1-అ-22 లో చెప్పబడియున్నది. భాసమహాకవి తన 'కర్ణభారము' అను నాటకమున 'వజ్రముఖి' అని చెప్పినాఁడు. ఈయన రెండుతొడలనుగాడ పురుగు కొలచినట్లు వర్ణించినాఁడు.

అడు భారత రచనాకాలమునకు దగ్గరివాఁడు. ఈయన అశ్వమేధుడు కాశిదాసుల మధ్య క్రీ. శ. 150-200 నందున వెలసినట్లు చెప్పుచున్నారు. ఈయన చూచిన భారతపాఠము ఇట్లే చెప్పిందవలయునుగాదా :

నాలోకించిను, నది 'యదృష్టపూర్వవికృతాకారంబై యుండెఁ: నద్దనహితంబు గోరి యింద్రుం డమ్ముసింద్రునకు నన్నుఁ దేటవఱచి, యతనిం గోపింపం జేయ నాడై కీటకనుపుదాల్చి యట్లు సేసెం గానోపు; నాసంయమి గోపించి "కపటం బున బ్రహ్మాత్మంబుఁ బరిగ్రహించి; తది నీకు వలయుకాలంబున దోషమియు మృత్యువాసన్నం బైనం దోచుటయు, నాపద ముట్టినయెడ భర్గవాత్మంబు దోషకుండుటయుం గలిగెడు"మని శపించె; నిది జామదగ్న్యో¹ కోపంబుతెలుంగు. బ్రాహ్మణ శాపంబు తెలుం గెఱింగించెద నాకర్ణింపుము—

౯౯

సీ. 'శ్రమమునకై యేను సకలాంబకములు నె
క్కుడువెన నేయ, నయ్యెడకు నొక్క
యాఁబెయ్య యుటికి నాయజ్ఞానమున నంప
తాకునఁ గూలినదాని కలిగి
బ్రాహ్మణుం డధికకోపంబున "విది హోమ
దేనువత్సం, బిట్లు దీవి శల్య
నిహతంబుఁ జేపితి; నీవు నావదన శ
ల్యంబున విహతుండ వగుము; నీకు

తే. పమర మేకాగ్రవిర్భరోత్సాహవృత్తి
వదన నరదంబుచక్రంబు పుడమిఁ గ్రుంగ
వలయు; నెప్పీరు మార్కొవి గెలువఁగోరి
శ్రమము సేసెద నతవిచే జాపు నిజము!"

౯౦

ప. 'అనుటయు, భీతి పేడికొని, యాపులు వేయును, నెడ్ల నాటునూ
ఱును, రథముల్ శతంబును, మెఱుంగుల మొత్తముఁ బోవి యంగనా
జనశతకంబు, దంతిశతన వ్రతముం గొవి శాంతిఁ బొందవే
యనినను, మానదయ్యె వసుధామరుకోపము తీవ్రరూపమై.

౯౧

ప. 'మానకయున్న, మఱియును;

౯౨

1. శాంతివర్ణము. 1 అ. 20-24 లో:-ఈ కీటకము, తాను గ్రస్తుండను పేరుగల శక్కును దనియు, భృగువత్నివి అవహరించి శప్తఁడై యీ రూపుజేందినట్లును, కర్ణుని విరోధవామ్యుక సేకనంబున నుభి అయినట్లునుచెప్పి, పూర్వాశృతితో నిజేచ్ఛం జనుచున్నాఁడు. ఇవటవలె, శాంతివర్ణమున ఇంద్రుని వన్నాగమనునది లేదు.

2. శావప్రకారంబు.

క. 'నాకుఁ గలసొమ్ము లెల్లను
 నీ కిచ్చెద ననుఁ బ్రసాదు విరత కటాక్ష
 లోకితుఁ జేయు మనుడు. సతః
 "దీక్షలును మాను"మనుడు నేఁగెం బెదచన్.

౯౩

మ. 'ఇ ధ్లరుగుచు, నలుకపెంపునం గన్తుల విప్పులు రాలి, మరలి కమంగొవి
 "నానలుకులకు బొంతునుం గలదే: నీ కీ దుష్కర్మంబు వరలోకంబునకు బాధ
 కంబుగాకుండ విదియ ప్రాయశ్చిత్తం బయ్యెడుంగాక బొమ్ము: సూతనందనా,
 యే నెట్లంటి నట్లగుటదప్ప. దరుగు"మనియెం. గావున నా జామదగ్గ్య బ్రాహ్మ
 ణుల కాసంబులకు వెలకు. సత్యంబు పలికితి. నీ యున్నరాజులును నాతోడి సుఖ
 దుఃఖంబులకుం గలవా రగుటంజేసి కృష్ణానులకు నే వెలవ. వింద్ర యను
 పరుణ కుబేరులు వజ్ర దండ పాశ గవాహస్తులై విట్లు ముట్టినను బెదర. నవి
 యుండుదుఁ; దక్కినవారిం జెప్పనేల: యిప్పుడు బ్రహ్మత్వంబునుం దోచు
 రున్నది: యన్నరువి యున్నెడకు మనరథంబు నడపుము. పుడమిజనంబులు
 మదీయ కోదండపాండిత్యం బొందొరులకుం జెప్పికొవి యచ్చెరు వందుచుండు
 కట్లు పేసెద: నమ్మేటిమగవి మృత్యువివాసంబు నొందించెద.

౯౪

— కర్ణుడు విజయతాపాన్నతని ఎత్తిచెప్పి కల్యున్ని దూరట —

శీ. 'కాండ మహాతరంగముల వైరుల ముందు
 విజయాంబురాకి వేల నగుదు;
 బాణరక్తులఁ బరిపంతులఁ బొదివెడు
 సర్వనాడిత్యువ కళ మగుదు;
 విభోగ్రాశుల విద్విషుల వేర్పు కిరీటి
 మోరదావాగ్ని కాపార మగుడుఁ;
 బ్రదరవేగమున వరాతులఁ గూల్చు పా
 ర్థివాయుధువకు నవల మగుదు;

శే. విట్లు వట్టెడువారికి నెల్ల నెక్కు
 డవఁగ నెగడివ గాండీవి నాహవమునఁ
 దొడరఁ బ్రాణంబులకు నానపడు లఘుద్ర
 కారులకు నచ్చునే నాకుఁ గాక కల్యః'

౯౫

శ. అవి వలికిన వివి, యన్ముద్రవతి : 'పీవియంతరంగంబు గలంగెఁ; చా వద్దనుచేత నొచ్చుటయు జచ్చుట విర్తయించె, నె ద్లవిన :- విట్టియప్పుడు జమలు దనమీదం జాలమి వెట్టకుండుటకుం గాదె జానుదగ్గఱు బ్రాహ్మణులకావంబులు భూపాలురు విన నుగ్గడించె : నిక్కలంకయే వీరజ్ఞానానికి వద్దనుగుణవిశేషంబు లెఱింగించి, మదం బడంచిన కతంబునం గలిగె. గొంతేయాగ్రజానకు వా యచ్చినవరంబు నఫలంబయ్యె' నని మనంబునం దలంచి నంతోషించె; మనుజేశ్వర విను, మా శత్రుండు పెప్పిన యాశ్వానంబునం జిత్తం బెరియుచునికింజేసి, యా మాత వందనుం దతనితో గవలుచు మఱియు నిట్లవియె :-

క. 'దృష్టాంతము పెప్పెద నని,
కష్టాత్మా, నీవు వన్నుఁ గాకము, నరు మ
త్కృష్టమరాశము గాఁగ వి
కృష్టంపుఁగదఁ జెప్పి; తిది నభిత్వము తెఱఁగే :

ఆ. 'వీరులకు బలంబు నెట్లన వరునని
కాటు లఱచు చుప్పి గాన, యట్లు
వలికి తింతఁజేసి, భయ మయ్యెనే నాకు :
వట్టిమాట లింక నాడ కుడుగు.

క. 'అడిగితినే విను నాక
వ్వడి భుజబల మెట్టి దని : యవారణ వీ వి
ప్పుడు వృపు రెల్లను విన నా
విడిచి పొగడె దిట్లు నందివిధమున వతనిన్.

చ. 'అనిమొన శక్రంబు బొగడు టారయ, మూర్ఖతగాదె : యట్టి దు
ర్జనుల నహింకురే : పెలువఁ జంపక నైరణ పేయుకాలమై
వినుఁ దెగఁజూడ నై తి ధరణీపతి కయ్యముపై భరంబునఁ
గొనకొని, మాతకృత్యమునకుం దగఁ బంచినవాడు గావునన్.'

వ. అని వెండియు :

తే. 'అకుటియం దగునాకు, వత్సంత కుటిల
వృత్తి నహితంబు పేసెద విత్తెఱంగు :

మిత్రవంశన మారయ, మైత్రి సప్త
పద కృతోద్భూతి యనియెడు పలుకు వివమె ?

౧౦౨

౩. 'జను లెట్టిది మిత్రవిధం
బని చెప్పుదు, రట్టివంద మఖిలము దుర్యో
ధనునందుఁ గలదు నాయెడ ;
మన మూఱియుండు నా కమందప్రీతిన్.

౧౦౩

౪. 'జను లెట్టిది శత్రువిధం
బని చెప్పుదు రట్టివంద మారయఁగా దు
ర్జనుఁడవగు నీకు నాయెడ
వినుము కలిగె; దీన మనసు విచ్చెం గుటిలా !

౧౦౪

౫. 'కావున నీకు నప్రియముఁ, గౌరవరాజానకుం బ్రియంబునుం
గా, విధి మెద్ద జాహుబలగర్వ మఖర్వము గాఁగ, లక్ష్మికిం
జేవయుఁ, గీర్తి కున్నక విజృంభణముం గలుగఁ, ముకుంద గాం
దీపులఁ దాఁకి గెల్పెడఁ గడిందిమగంటిమి యుల్లినిల్లఁగన్.'

౧౦౫

౬. అని వలికి, మఱియును—

౧౦౬

తే. 'భండనంబునఁ బార్థుచేఁ బడక నెఁడు
మేలుచే యైతినేనియు, మృత్యువునకు
నెన్నఁడును నగపడ; నాకు వివిధంబు
నందియము లేక చిత్తంబునందుఁ దోఁచె !

౧౦౭

౭. 'విమత మహాప్రముల్ వఱిపి, విక్రమవంపద నాకుఁ జూపు న
ర్థును భుజిల కోర్చెద ననుంధరఁ జక్రము గ్రుంగి నారథం
బునకు నవార్థమై యెడరు వుట్టక తక్కిన; శల్య, చూడుమీ
వను ; విభావరీ విలసనంబున నాతనియేపు మాపెదన్.

౧౦౮

—♦ నుద్రక, బాహికదేశ నిందోపన్యాసము ♦—

౮. 'నీకు వెఱిపింపవయ్యెడు కొఱందివారిని వెఱిపింపుము. కర్ణుండు విక్రమంబునకుం
గీర్తికి నాన్నదం బగుటకు జనియించినవాఁడు గాని, భయంబు గొనుటకుం గాదు.
కురువతి నన్నిది నీవు సారథ్యంబునకుం బూనుచుండి, వలికికొన్న జానకతం

జున బ్రదికిపోయిత' వివ వివి, శబ్దం:- 'దీయవర్ధప్రలాసంబులం బ్రయోజనం
జేమి: వినుము: కర్ణకర్ణులు వేవురై నం గిరీటివి గెలువం జాలుదు రే' యనుటయు.
నతండు గినుక నెఱ్ఱనై వ కన్నుంగవతోడి నవ్వునవ్వుచు, విట్లను: 'ధృతరాష్ట్ర
మహీపతి నన్నిది నుత్తమద్విజాలగోష్ఠి నఖిలదేశాచారవిదుం దైన వృద్ధబ్రాహ్మ
ణుండు నెప్పు వింటి: బాహ్లికదేశంబు వారు గోమాంసంబు నంజాకొని మద్య
పానంబునేసి, నగ్నులై యనంగత దురాచాసంబులాడుచు: దిరుగును రవి.
తోడంగి యనేకప్రకారంబుల బాహ్లికదేశ విందోషన్యాసంబు వేసె. వట్టి బాహ్లికుల
కొడయుండవు: తత్కృతంబులగు పుణ్యపావంబుల నాశపాలు విన్నుం జేరు
నట్లుం గాక. వారి యనాచారంబులు వారినవమింజేసి యాకల్మషంబు లెల్లను
విన్నుం బొందు. బాహ్లికులకంటెను మద్రదేశజాతు లవినీకు లని యార్యులు
నెప్పుదురు. విన్నేమి నెప్పుం గల: దింతవట్లు నెఱింగి, నాచక యడంచి
యొండు' మనవుడు నమ్మద్రేళ్వరుండు—

౧౦౯

క. లావులు రథ్యాతిర్భవం

భ్యావేశం దెలియఁజెప్పెం గాదే వీష్ణుం.

దావచనమ్ములు మనమున బా

వింపుము క్రోధ మేల బలియొడ వీకున్:

౧౧౦

—♦ ప్రతివచనముగా శబ్దండు అంగ దేశజనితుల తూలనాడుట—♦—

తే. 'విడుతు రావుల బంధుల, వెలలు గన్న

నమ్ముదురు కులకాంతల, నంగదేశ

జనితు లగువారు; విభుడ వజ్రనుల: కిట్లు

లేలొకో నొడ్లచరితంబు లెన్న వీకు:

౧౧౧

క. 'పరదోషము నెప్పుగ నే

ర్తురు గా కాశ్మీయమైన దోషంబు మదిం

బరికింపఁగ నధములు నే

ర్తురె: తలఁపక యంటి వలుకతో నుండకుమి.'

౧౧౨

వ. అని యుల్లనం బాడి మఱియును;

౧౧౩

అ. 'వకలదేశములను నవ్వార్గవర్తలుఁ
గలరు. దుష్టతతియుఁ గలిగియుండు;
మది నెఱుంగనేర్చు మధ్యస్థు లదియును
వదియు మగ్గడింతు రెదురు మెచ్చ.

౧౧౪

స. 'ఒకదేశంబు దాఁ గిడ యగుట కలుగునే; యట్లుంగాక, నదాచార దురాచారంబులు
దైవం బెఱింగెడు; నీ నవాత్మజ్ఞుండ. పూరకుండు' మనియె. నట్లయ్యెనుపుడు
వివాదంబుపేయుట యాలించి చేరి, తొరవవతి సఖిభావం బునన్యసించి, రాధేయు
రాజత్వగౌరవంబు గొవియ్యాడి, మద్రవిధుని వారించిన, నా సూతనందనుండు
వగుచు శబ్ద మధ్వేకించి: 'వద వద! రథమ్ము పోవిమ్ము పో'ని'మ్ముని పలికె.
నట్లరిగి, శబ్దండు నస్మితుం డగుచు వెండియు పరుగు నుగ్గడించి: 'కృష్ణుండు
పారథియును గాండీనంబు సాధనంబునునై యప్రతిహతమనోరథుండగు వారథికు
తోడం బెనంగ వోవితేని నీవ మా కెల్లను రాజు; నమ్మేటిమగని యరదంబు మన
మొగ్గరంబు పొచ్చి చిక్కువఱుచుట గలుగునని, యెఱుంగ నయ్యెడు. మన
మేమజక యుండవలయు; నీతోఁచు దుర్నిమిత్తంబు లనునందింపుము.

౧౧౫

— రజము ఉగ్రమగుమాచనము —

క. 'వజ్రులు మనచేరువఁ బె
ల్లఱుచుట, బెట్టెదురు గలి యడరుట, గ్రద్దర
తఱవయి యాడుట, వికృతపు
టఱపుంతో రేఁగి కాకు లఱుచుట గంఁపే.'

౧౧౬

౪. అని వెండియు.

౧౧౭

అ. 'సిదముకామ మూడు వడఁకెడు; మనతేరి
చుట్టు మెఱయఁ గట్టినట్టి చిఱుక
వడగలండుఁ గంఁపే; వెడలెడు మంటలు
గ్రంబు గాఁగ నోపు రజము నేఁడు.'

౧౧౮

అనియె. నప్పుడు రాధేయుండు దృష్టవ్యూహాభిరక్షితంబయిన ధర్మకనయ
వ్యూహంబు గనుంగొని, రథికవరులం దగినయెడల నమర్చి, తనమోహరం
బాయితంబు పేసికొని యురవడింప, నమ్మద్రవతి యత్తైత్తి యాలోకించి—

౧౧౯

ఉ. శోలదై : యద్దన ద్వజవిహారము గానగ నయ్యెడుం గపిం
ద్రోల్లననంబునకా మెఱపి; యుద్యుటులైన త్రిగర్తు లేవు శో
భిల్లగి వారె యన్నరువి బెట్టుగఁ దాకి; రతండు నంపవె
వ్వెల్లి విగిడ్చి ముంచె వదె వింగి గుణధ్వని వొంగ వారలన్ :'

౧౨౦

అ. అవివఁ గర్దుఁ డిట్టు లనియె: 'సంశక్తక
బలముచేతఁ బొదువఁబడి, కిరీటి
మేఘవిహితుఁడైన మిహరువిబాధ్యున
వాడి లేక యున్నవాఁడు గంటె :'

౧౨౧

వ. అనుటయు శత్రుండు—

౧౨౨

వ. 'వరుణుఁడు సిక్లచేఁ జెరునె; వాయునఁబుండు మహేంద్రవోత్కర
స్ఫురణ నడంగునే; వరుఁడు పోరుల నేపఱు చేరి కల్లు; వె
వ్వరికివి వానిఁ గీర్పఱువ వచ్చునె; గాలిఁ బరాభవింపఁగా
దొరకొనినం, జలంబుమెయిఁ దోయఁది యంతయుఁ ద్రావ వచ్చినన్.

౧౨౩

అ. 'దేవతలకు నైన దేవేంద్రపుత్రుని
వాహనమున గెలువ వలసి గాదు;
మనము గెలుతు మిట్టిమాట లాతనిఁ జేరఁ
జనక యాడి, దీన నంతసింపు.

౧౨౪

ఉ. 'మేరువువోలె నొప్పిన పమీరణపుత్రుని పేర్మియుకా, మహా
దారుఁడు ధర్మనందను మదాత్తతయుకా, విజయానుజిమ్ము లే
పారఁగ మన్నపొంపును, సహంకృతి యేర్పక ద్రావదీనుతు
రీ్వరల మీఱి పొల్పెనఁగులీలయుఁ జూడుము సూతపందనా :

౧౨౫

వ. 'పాండవులు ధర్మవరు, లెవ్వలవ ధర్మంబు గలుగు వన్వలవికి జయంబు గలుగుట
దప్ప'దను నమయంబున : సంశక్తకులంబు గనుంగొని మననైవ్యంబును నన్య

* చిన్నచిన్నమాటలతో జరిగేయద్దమును కన్నులకుగట్టినట్లు వర్ణించు యీ నేర్పు
తిక్కన పదతావుల ప్రదర్శించును. 'జననమర్థములో', తుములనంగ్రాచుమున దూరమునకు
కనుపించేది కేకనమే గదా. దానిని అనమాలుబట్టి ఆ ద్వజవిహారమున్నచోటుకుదోయి, ఆ
వీరునితో యద్దముచేయ మద్యోగించుటను పహజముగా పొంపుగా యీ రణరంగమున
వర్ణించుచుండును. ఇదేవద్యము మరల ఇదే అశ్వాసమున 152-వ పద్యముగా నున్నది. ఇది
యూనివర్సిటీ పంకోదకులు గమనించినట్లు లేదు. నేనూ అట్లే ఓందినా.

సాచిం జూచి వారిపేనయును గడంగి యొందొంటితోఁ దాకిన, గంగాయమునల
సంపాతంబుచందంబు దోఁచె; నట్టియెడం గురురాజు రాధేయుని మద్రరాజుం
దగురాజులను సాదరావలోకనంబున సంభావించి యిట్లనియె :- ౧౨౬

—♦ తురురాజు నిజపైన్యమును కోలుతత్పరుచుట ♦—

ఆ. 'ఎద్ది ప్రియము నేయు నేపారుకూరుల
చిత్తములకు, నది యుదాత్త భంగి
నొదవె మీకు; బాహుమదమునఁ గొవియాడుఁ
దుగ్రశౌర్యమహిమ యుల్లసిల్లె. ౧౨౭

క. 'బలుపెనఁగ బొందుపుత్రులఁ
బొలియించిన నతులరాజ్యభోగంబును; వా
రంచేతం బొలిసిన ను
జ్జ్వల నాకసుఖంబు గలుగు; వ్రాలుఁడు పోరన్.' ౧౨౮

వ. అనిన వార లందఱు నుత్పి సింహనాదంబులు నేయఁ, దూర్వనినదంబులు
పెలంగ, పైన్యంబులు సంతనంబునం బొదలె, నప్పు డశ్వత్థామ రథికజనంబుల
మనంబులం బ్రమదం బెనంగ విట్లనియె :- ౧౨౯

క. 'ఆయుధము నిడిచి యుండఁగ
సాయకగురు మీరు సూడఁ జంపిన కష్టో
పాయుని ధృష్టద్యుమ్నుని
మాయించియ కాని, తొడినమఱు వే నూర్చన్. ౧౩౦

క. 'కడువడి వడముడియును గ
వ్వడియు నతనిఁ గావఁ బూని వచ్చిరయేనిం
జెడుదురు మచ్చాపంబున
వెడలు వివిధవిభిఱిల వేడిమిచేతన్.' ౧౩౧

వ. అన విని, యవ్వరిషరథికావలి పెల్లుగఁ బొందుపుత్రయో
ధనులవయిన్ వెనం గవియు దర్పము, వార బుదగ్రవృత్తి మా
ర్కావివ మహోగ్రభంగియును, హెరపులీలల విన్మయం బొన
ర్చె ననిమిషాంతరంగములఁ, జెల్లె రణంబు నుద్గీర్ణద్రవై. ౧౩౨

క. జననంక్షయంబు పెల్లే

మన వచ్చుంః బ్రళయకాల మయ్యెనో ! కా కెం

దును నిట్టివి గలవె : యవి,

మనమునఁ దలపోయ వలసె మముబోఁటులకున్.

౧౩౩

వ. ఆట్టియెడ :

౧౩౪

ఉ. ప్రీతి యెలర్ప వీరుల వరించుటకుం జమదెంచి, యప్పరో

వ్రాతము గంధపుష్ప పరివర్షణకేళి యొనర్ప, సౌరభం

వాతఱి నంపరించు లలితానిలుఁ దెక్కుదు నేసి వీడె, నం

జాత శవీనఘర్మజలజాలక పైనిక లాలసీయుఁ డై.

౧౩౫

ఉ. అనమయంబునం గురుకులాగ్రణి భీమునిఁ దాఁకె : వైరినం

త్రానన మత్తవారణ కదంబనముద్బటుఁడై యతండునుం

జేసె రణంబు, దత్ప్రబలసేన దలంకెడునట్లుగా నము

ద్వాసిత దుర్నివార్య బహుబాణ విసారణ దారుణోద్ధతిన్.

౧౩౬

—♦ ఉభయబలంబుల సమరసన్నాహము ♦—

క. వదనడి రాదేయుం డు

వృదవృత్తిం గవిసె, గుణనినాదంబును బె

ట్టిదమగు రథనిస్వనముం

జదల విగుడఁ బొండవాగ్రజన్మువి దెనకున్.

౧౩౭

వ. ఇట్లు గవిన, మనపైనికు లిట్లని : 'రివ్విధంబున ధర్మనందనుం గదియ నడరిన,

నరుండు వచ్చి యద్దంబు సొచ్చునపుడు :

౧౩౮

చ. 'నరునకు సూతసూతికి రణం బగు నేఁ డతి ఘోరభంగి : నం

దరయ నితండు గీటడఁచు నాతని నన్నటు బున్నవాఁడు, దు

ర్పరరిపుబాధ దక్కి తురురాజు సుఖిత్యముఁ బొందు విష్ణు : రం

దరదము నేరి యాతనిమహాస్త్రవిలాసము సూత మేర్పడన్.

౧౩౯

క. 'గెలు పెల్లభంగి నితనికిఁ

గలుగు నమతలంపు పుట్టఁ గా, నిపుడు మనం

బుల జనియించు మనోరథ

మలనడుటయె, పోర నెఱుఁగనయ్యెడు నదియున్.'

౧౪౦

న. అనుచు గూడుకొని, రథ కరి తురగ నమ్మర్థ విర్భూతభూభాగంబుగా మరవడింప
రాదేయుం దలబీషణం బగురణంబున, ౧౪౭

తే. మిగిలి, యస్పాండవాగ్రజా మగఁటిమియును
జలముఁ గోల్చుచ్చి, తూలఁ జోఁ బలికి మెఱసి
వధివ, యకవికి వీకమై నద్దనడఁగఁ
గడఁగు నదైన యోధుల గర్వ మడఁచి. ౧౪౮

న. అనిన విని, సంజయునకు ధృతరాష్ట్రం డి ట్లనియె:- 'గడ్డుండు దనమొన యె
ట్లాయితంబు పేసెఁ గొంతేయ ముఖ్యనైన్యనన్నాహం బెట్టి, దకం దకనిం
బొదివినయప్పుడు గవ్వడి యెవ్వలన నుండెఁ నవ్వీరుండన్నకడనున్న, నా సూత
నందనున కట్లు పేయ వళంబగునేఁ వానవుండు వకలసురగణంబులతోఁ బన్ని,
యన్నరునిపై వచ్చి ఖాండవంబు గాల్చుకుండఁ గావం జాలెనేఁ బ్రదుకున కావ
పడు మగల కతని మార్కొనవచ్చునే రాదేయునకు వచ్చుంగాక' యమఁబయు;

తే. జట్టు లను సంజయుం డమ్మహీశ్వరునకు-
'నంగివతిమోహరంబుతెఱంగు ధర్మ
మతుని యొడ్డువిధంబు, నర్జునుఁడు వారి
పోరునెడ లేమియును; మీదిపోరు వినుము:- ౧౪౯

న. కృపాచార్యుండును గృతవర్మయు మాగధులు వలసటి, శకునియు మలూకుండును
గుట్టుపుడకంబులతో వారికెలనను, సంకప్తకగణం బిరువదినాలుగువేలు రథిక
ముఖ్యరథంబు లగ్గలిక నుల్లసిల్లి చావటను, వికొడుకులందుఁ గొందఱు కాంఠోజ
శక యవన నైన్యనమేతంబుగా వారి యవులను, బహుబలభాసితుండై దుశ్శాస
నుండు వెనుకనుం, గతివయ పోదరపరివృతుండై కురురాజుటి విలుందను, వశ్య
శ్వామవ్రముఖ యోధులు గరి వికర కృతనన్నాహాలై యన్నరపతి వియోగింప
వతవివజ్జ విలువ, *నిజపుత్రులఁ దవచుట్టునుం గడిపి యెనక మెనఁగు, బరవళం
బున మెఱయ, సూతమానుండు పేనాముఖంబునకుం దిలకందై విలిచి పొలిచె ।

* కర్ణవిపుత్రులు - మషేణ, నక్కసేన, చిత్రసేన, వృషసేనులనువారు. వీరు కంద్రి
చక్రరక్షకులుగా ఎప్పుడు దగ్గరనేడి యుద్ధము చేయుచుండిరి. వ్రసేనుఁడుగూడ కర్ణుని
బొడుకు అని చిత్రకాలా వ్రతీయందును గలదు. (కర్ణ-పః ౩-183) వికర్ణుడు కర్ణవిపుత్రుఁడు
గాఁడు, రాత్తరాష్ట్రుఁడు. ఈ వర్ణములో (1. అ. 189-172) పార్థునిచే కుదముట్టించఁబడిన
నక్కసేనుఁడు-త్రిగర్తాధిపతి పోవరుని మఱుఁడు.

వట్లు మోహరించి మదకలమాతంగంబుల తఱచుకతంబున మొయళ్ళ మొత్తంబుల
తై నడిం గాఱుకొను వమ్మొన సురవడి నడిపించు నా కర్ణువం గనుంగొవి కౌంతే
యాగ్రజాండు గాండీవి రావించి యిట్లనియె :—

౧౪౫

ఉ. 'సూతకనూజా మోహరము సూచితే : యెంతయు గట్టి యై వము
ద్వ్యోతితభంగిఁ దోఁడె : వది యుక్కునఁ బై పడి యబ్బులంబు వి
ర్భూతము నేయకుండఁగ నెదుర్కొవి, యెమ్మెయి నిర్వరింత మ
స్నీతి విధింపుమా బలుపు నేర్పును దక్షులు పిచ్చులింనఁగన్.'

౧౪౬

వ. ఆనుటయు పంక్రందన నందనుండు,

౧౪౭

1. 'పారవంతమై కర్ణునినైవ్య మురవ
జించుఁ గా కేమి దీనికి : వృషవరేఖ్య.
పూవి చేయంగవలయుఁ బ్రధానకార్య
మతని సమయించుటయ : నాకు వది భరంబె ?'

౧౪౮

వ. అనిన విని, యమ్మనుజవతి యతని కిట్లను : వట్లేని పీపు రాదేయుని గెలుపుము.
వీనుసేనుండు సుయోధనుని, నకులుండు వృషసేనుని, నహదేవుండు పౌబలుని,
కళావీకుండు దుశ్శాననుని, పాత్యకి గృతవర్మను, భృష్టద్యుమ్నుండు ద్రోణ
పుత్రుని, ద్రౌపదేయులు కిండియుం బారును దక్కటి రాత్తరాష్ట్రులం దలవడువా;
దేను గృపాచార్యునితోడం బెవంగెద ననుటయు, వట్లి కాక యని, యతండు
మున్ను దన నిలిచిన నెలవునకుం జనునెడ, నయ్యుద్ధిష్ఠిరు పనుపుతెలుంగు వార
లందఱకు నెఱింగించె. వతండు వలనటివలన నైన్యాగ్రవర్తి యయ్యును. వృకో
దరుండు వాసుపార్శ్వనర్తియయ్యును, తై నేయ ద్రౌపదేయనషేతంబుగా నప్పాం
దవాగ్రజాండు మధ్యధాగస్తుం డయ్యు నున్న, యమ్మోహరం బా సూతపందను
మొనయురవడి సరకుగొవక మార్కొవియె : వనవుడు నాంబికేయుండు—

౧౪౯

చు. 'నరుఁ డమ్మై విని వచ్చె, నన్నరునకు వృంశక్రకశ్రేణికి
న్దుర మత్కుద్భుతభంగిఁ జెల్లుటయు మున్నూచించి : తీ వయ్యుది
స్థిరునిం గిర్టుండు డాకి యొర్చె ననియుం బెప్పంగ వింటిఁ : రణం
బరయం జిత్రము : పెప్పు మత్తెఱుగు సువ్యక్తంబుగా పంజయా.'

౧౫౦

వ. అని యడిగిన, పంజయుం డమ్మానవవతి కిట్లను : నట్లు ధర్మజాండు నెప్పె కాని
యయ్యురువాఁగుం గపిపివప్పు డన్నియమంబు నడవక, కయ్యంపు టొచిత్వంబున

నొండుఁదెఱంగు పెల్లె; నది యెఱింగించెద నవధరింపు : మవ్విధంబున మొనలు
రెండును నొందొంటిం దార్కొనునమయంబున నవ్వసాచి గర్తు నడచు చక్కటికి
నడరం గడఁగిన గ్రాణు కపితేతనంబు గనుంగొని, తెంపుపెంపునఁ బొంపిరి
వోపుచుఁ ద్రిగర్తాది సంకప్తకులు సరభనంబుగా నడ్డవడి, పైకొని తఱిమి,
పొంగిన పయోనిధింబోలిన నబ్బలియుండు పెలియలికట్టంబోలి నిలువరించి,
మాతంగవ్రముఖ సేనాంగ నకలాంగ శకలంబుల నిలాతలంబు గప్పుచుండ,
నొందొండ పేర్చి యాబలం బాబలమర్దన నందను సరదంబు ముంచికొనిన,
నప్పీరుండు విజృంభితవిక్రముండై బడబాగ్ని కీలాకలాపంబు చందంబగు సాయక
నికాయంబు విగిడించుచు, నెక్కుడు మదంబున నమూఁకలం ద్రెక్కొనుచుండఁ;
దత్ప్రకారం బాలోకించి రాదేయనకు శయ్యం డిట్లనియె :-

౧౫౧

ఉ. శోలల్లదె : యర్జున ధ్వజవిహారము గానఁగ నయ్యెడుం గపిం
ద్రోల్లననంబునఁ మెఱిపి : యుద్భటు లై నత్రిగర్తు లేవు శో
భిల్లఁగ వారె : యన్నరుని బెట్టుగఁ దాకి, రతండు నంపె
నె్వల్లి విగిడ్చి ముంచె వదె : నింగి గుణధ్వని వొంగ వారలన్.*

౧౫౨

వ. అని చెప్పిచూపెఁ. బదంపడి భారద్వాజపుత్రుని బరవనంపుమాటల వాటోపంబు
మిగిలి, మనరథికులు గవిసిన దారుణరణం బయ్యె నని, యాకర్షించి తది యేర్పడ
వినుము వినరించెద.

౧౫౩

సీ. కృపుడు సౌబలుఁడును గృతవర్మయును నలిఁ
జెఱఁగు మూఁకలతోడ బెలువఁ గనిసి,
కాళ కై కయ మాత్యు కౌసల పాండ్వాది
బలములఁ దాకి రగ్గలిక మెఱయ,
నారెండువాఁగుల నాయుధంబుల యెఱ
మంటలుఁ బొల్లను మింటఁ బుడమిఁ
జూడ నక్కఱముగ, శోణిత ధారలు
ప్రచురధూఃకితిమిరముల నడఁవ,

తే. భగ్గురథములు వివతికేభములు విహత
హయములును మృతభటులును రయమునకు వి

* ఇదేపద్యము, యీ ఆశ్వాసమునే 120-వ పద్యంగా నున్నది.

పూత మొనరింప, నున్నద గమనభంగు
లందు వెరవులు మెఱయఁ బోరాడి రధివ.

౧౨౦

ప. అలౌన.

౧౨౧

—♦ కర్ణుడు పాంచాలజయూరుల పైబడి అనేకుల తుడముట్టించుట —♦

ఉ. మేలి మదానకంబులును మేటిహయంబులుఁ దమ్ముపిండు నా
భీలకఁ జాట్టి రాఁగ, రథబృందముతోఁ గురురాజా కర్ణుదో
ర్శీలకుఁ దోడ్పడం గడంగె; రేణు వుదీర్ణముగా నతండు పాం
చాలబలంబుపై నడరె శౌర్యసముద్భట బాహువీర్యుడై :

౧౨౨

ప. అబ్బలంబునకు బాసటయై చేదినైన్యంబును, బెనుఁజ్రాపై పాండవావీకంబునుం
దఱిమినఁ, బెఱిగినదర్పంబునం బ్రదీప్తం దయి యక్కర్ణుం డా గట్టిమూఁకలం
దఱిసి, మెఱుంగువాలమ్ములు వఱవ, నవి పీనుంగుపెంటి లగుచుండ ముఱక
యుక్కునం బోదివిన బయలుగలకుం గీర్తియు న్యర్గంబును నొపంగి, తమవారి
కంబెఁ బ్రమోదభరితులం జేయుచు, సాయకాసారంబులు వరఁగించుచు బహు
విధరథప్రచారంబు లుల్లిపిల్ల; నాసేనలును గృవ కృతవర్మాది యోధబృందంబు
లతోఁ బెనంగుమొనలును నొక్కటిగాఁ గలంచి, యందు శోణితజలంబును,
మాంస మజ్జామ స్తిష్క కర్ణమంబులను, బలితాతపత్ర హంసంబులనుం బోలుచు
నట్టి నదీప్రవాహంబులు వఱపె; ననుటయు, ధృతరాష్ట్రుండు 'ధర్మనందనుం
గర్ణుండు గదియునప్పు డతని కక్కడ నడ్డపడుట తెవ్వరు గడంగి? రిక్కడ
నితనికిఁ దోడ్పడ నెవ్వరు గలిగి?' రనుటయు సంజయుం డవ్విరువ కిట్లవియె:-

తే. ఇవ్విధంబున పేనల క్రొవ్వడంచి

సూతమానుండు ధర్మజాతేతనంబు

దెనకు నడర ధృష్టద్యుమ్నుఁ డెనక మెనఁగ

బంధులును దాను వడి నడ్డవడియె నధివ.

౧౨౩

క. వారలఁ గడచి ప్రభుద్రకు

లారాదేయుపయిఁ గవియ, నాతండు మహా

దారుల నేడ్వర భద్రా

కారుల వారాచన వ్రతంబునఁ గూల్చెన్.

౧౨౪

క. కవి పాంచాలురు గోపం

బును దర్పము నెఱయఁ మెఱయఁ బోదివిన, రాధా

తనయుం దిరువడియేవురఁ

దునిమె విరువడేను వెడదకూపులఁ బెరువన్;

౧౬౦

క. వెండియు నేవునఁ బైకొని

చందకరప్రకరములు వెనం గురియఁగ. ను

ద్దండతఁ బాంచాయరఁ గ

ర్దుం దేవురఁ జంపె నైదు కూరాప్రములన్.

౧౬౧

మ. ఇట్లు భానుదేవ చిత్రపేన పేనాబిందు తనన భూరసేనులం గీచడంచి, యాదోవ దీపికుండయి చక్రరక్షకులగు నుషేణ సత్యసేనులు వెనుక బలసి వచ్చు వృష సేనుండు నిమ్మవృక్షగుడుకుఁ గడిమి రూడి తెక్కిం. దనకు రణక్రీడకుం దోడుపడియెడు నుల్లానంబున నుల్లంబు వల్లవింపం. బాండవబలంబులం గలంచు నయ్యంగవనతీమీద ధృష్టద్యుమ్ను శిఖండి జనమేజయ ప్రముఖపాంచాల కుమారులును, పాత్యకి నకులసహదేవ ద్రౌపదీయులును, గేకయ మాత్యయోధవీర వ్రాతంబును భీమసేనపురస్కరంబుగాఁ దోతెంచిన, బహుశలధరంబులు ధరణి ధరంబువయిం గురియు పెనుసోనచందంబు దోస, వివిధాత్మకత్రంబు లతని నయిం బొరఁగింపం గనుంగొని, కౌరవేశ్వరుండు దుశ్శానన శకుని తదీయ తనయులు దన తెలంకులం దఱుమం, గరిఘటలతోడం గడంగి, యవ్వడముడిని మార్కొవి;

౧౬౨

క. కానును వారును దూపుల

వాన వయిం గురియ, నతఁడు వారించి గళ

ద్దానంబు లోలమధుకర

మైన గజవ్రజముఁ బలుకరాల్పులఁ బొదివెన్.

౧౬౩

క. పొదిపెడువప్పుడు శౌర్య

న్మదుఁడగు నయ్యవిలకవయు మార్గజములు తె

ట్టిదముగఁ గవియుడు, నోబడి

యొడరువ లేరైరి కురువరేంద్రుఁడు వారున్.

౧౬౪

మ. బలుగాలికా నలుదిక్కులం జెదరు నభ్రశేణి చాద్గున్నము

జ్వల సూర్యాంకులచేత విచ్చు విబిడధ్వంతంబు నందంబుఁ, జా

ర్దుంకుం దోఁచెఁ బ్రచండ సంగర పటిష్ఠుండైన యాభీము కూ

పులమొత్తం బదరం, గరిప్రకర ముద్భూతార్తియై తూలినన్.

౧౬౫

—♦ కర్ణనందనుల విజృంభణము, అందు సత్యనేనుని పీఠమరణము ♦—

ప. అట్టియెడం, గృహప్రముఖ రథికులు రాధానందన భవన్నందమలకుం దలకడచి,
వనవనందను పార్శ్వంబులం దణుము రృష్టద్యుమ్నాదియోధులం దలవడిరి.
దుశ్శానన ప్రభృతులును వారిం గూడికొనిరి. కర్ణనందను లక్ష్మీకీర్తిరమర్దమం
దాకి, రందు సుషేణుండు. ౧౬౬

క. ఖరభల్లంబున నాతవి

శరాననము ద్రుంచి, నారసములు రయముమై
నురమున నేడు సౌవిపి, ని
వృధవినదం జెనఁగ వారై నురలు సుతంసన్.

౧౬౭

సీ. కనలి, యొందొకవిల్లు గొని కీచకాంతకుఁ

డక్కుమారుని చావయెప్పి విజుగ

నేపి, మై బల్లొపు రీరేడు వాటించి

త న్నవ్వు దొడరు రాధాతనూజా

నుబ్బు వాలమ్ములు దెబ్బిదిమూఁట వా

రించి, తత్పుకుఁడు దోర్లొల మెఱయఁ

జేరిన, నా సత్యనేను రథ్యంబుల

సూతుఁ గార్యుకమును గేతనంబు

తే. నేడు తూపులఁ దునుమాడి, యేచి మూఁడు

నారసము లంగమునఁ గ్రుచ్చి, వాళమునకు

వికసితాంభోరుహముఁ బాపు వెరపు దోఁవఁ

దువిమె వెనఁ గత్తివాతియమ్మున కిరంబు.

౧౬౮

—♦ సుషేణ భీమనేనుల పోరిలో కర్ణుండు నకులండు జౌరబడుట ♦—

ప. తునిమి, దోస్పారంబు దుర్వారంబుగా మక్కునం దక్కుటి రథికజనంబులవయి
నడరి, కృప కృతవర్మాది రథికవరుల శోదండంబులు దుండంబులు నేపి, వారిం
గ్రూరమార్గణంబుల మర్దించి, దుశ్శాననుని పాయకత్రయంబునను, సౌబలువిఁ
దద్విగుణబాణంబులను స్రుక్కించి, యులూకుని నకవికమ్ముని నొక్కుమ్మడి
విరథులం గావించి, కర్ణుకొడుకుం గమంగొవి: 'యోరి సుషేణా, పొలిసితి
పొమ్మ'నుచు బలువారసంబు విగిడించిన, నదివడుమన కర్ణుండు నజీకి, మెఱుంగు

ఋషులు మూడు మేనంబుల నుఱక, మఱియు నట్టిమార్గణం బక్కుమారు
నువలక్షించి యేసిన నా సూతనందనుం డదియునుం ద్రుంచి, యవ్వడముడిమీదఁ
ద్రిన వ్రతీతివ్రవదరంబులు వరఁగించె. వప్పుడు నకులుండు గవిసిన; ౧౬౯

ఆ. చిత్రచాపముత్త శతశరపంపకా

హతశరీరుఁ జేసె నానుషేణుఁ,

డేచి నకులుఁ డతని విరువడియమ్ముల

నొంచి, కర్ణుమనము నొవ్వ నార్యె.

౧౭౦

చ. అలిగి నుషేణుఁ డెంతయు రయంబునఁ దొమ్మిది దొడ్డవాడితూ
పులు మెయిఁ జొచ్చి, విల్ దువిమి పొంగిన, నొందొకదీప్తచాప మ
గ్గలిక దలిర్ప నెత్తి, వెనఁ గార్ముకదండము ద్రుంచి నొంచె దో
ర్పలవిభవం బుదాత్తముగఁ బార్థునితమ్ముఁడు సూతు నాతనిన్.

౧౭౧

ఆ. అన్యచాప లపితహస్తఁడై కడఁగి ను

షేణుఁ డతని పష్టిబాణగాఢ

నిహతబేహుఁ జేసె నహదేవుఁ డడరిన

మేటితూపు లేడు మేనఁ గ్రుచ్చె.

౧౭౨

—♦ శృవ సేనుఁడు సాత్యకితోఁ దలపడుట ♦—

క. అయ్యిరువురు నబ్బాయిని

కయ్య మనురదై త్యరణము కరణి మహోగ్రం

బయ్యెః వృషసేనుఁ డత్రతి

వియ్యని సాత్యకి నెదిర్యె విమచయ మడరన్.

౧౭౩

పీ. సాత్యకి వృషసేను నప్తనవ్రతి మార్గ

ణంబులఁ జొదివి, బాణత్రయంబు

సూతుమైఁ బఱపిన, నాతఁ డాతని పెనుఁ

గడఁత వాలికయమ్ము గాఢ నేయఁ,

గోపించి మూడుబల్లూపుల సారథి,

నొకభల్లమున విల్లు, నుజ్జ్వలాశ్రు

నవ్రకనిహతి నశ్వంబుల, నేకకాం

దస్సూక్తిఁ గేతుదండంబుఁ దునిమి,

అ. శినివరుండు పక్షమున మూడుశరములు

నాట, సొగసి కర్ణనందనుండు

దెలిసి కనలి, వాలు బలుకయుఁ గొని తేడు

డిగ్గి కవియ నవియు నుగ్గుసేసె.

౧౭౪

వ. ఇష్టిధంబున విరళుండును విరాయుధుండునునగు నక్కుమారుం గనుంగొని, దుశ్శాసనుండు రయంబున నెయిది చెయివాఁచి విజరథంబుమీదికిం దిగిచికొని, తొలంగం గొనిపోయిన; నతండు నేతొక్కయరదం బెక్కి, యెప్పటియట్లు కర్ణు తేరివెనుక వర్తించె. నయ్యంగవతి తొమ్మిదియమ్ము లడరించి తై నేయు సూతాశ్వ బావంబులు రూపడంచి, యతని ఫాలమ్మున మూడు వాలికయమ్ములు నాటించె. నా నత్యకనందనుం డన్యన్యందనారూఢుం డయి కవిసి, కర్ణునకుఁ దోడువడు బలంబులం గలంచి, యతని తనువున నేడునారసంబులు నిగిడించెఁ; గూడికొని శతాసీకుం డన్నియశరంబు లేసె. నప్పు డురువడించి తక్కటి ద్రోవదేయులు దెబ్బదిమూఁడును, ధృష్టద్యుమ్నుండును శిఖండియుం బదిపదియు, భీమసేనుం డటువదినాల్గును, సహదేవుం డేడును, నకులుండు ముప్పదియును, యుయుధానుం డేడును, బాండవాగ్రజుండు నూఱును బాణంబు లా సూతపుత్రువయం గుప్పించి నొప్పించిన.

౧౭౫

—◆ పాండవయులు ఒక్కమ్మడి కర్ణునిపైఁబడి దైన్యంబునొందుట ◆—

క. ముదమున నతఁ డందఱఁ బది

పదితూపుల నే పడంచి, బహువిధగతులం

దదపీకంబునఁ దే రొ

ప్పిదముగ వడి సంచరింపఁ బెద్దయు మెఱపెన్.

౧౭౬

శా. తై నేయుండును భీమసేనుఁడును ధృష్టద్యుమ్నుఁడుఁ ద్రోవదీ సూనుల్ ము వ్నధరంగఁ గిట్టి, విశిఖిస్తోమంబు లొక్కమ్మడిఁ మేనం గ్రువ్వ, శిఖండియుఁ భుజబలోన్మేషంబు సూపఁ, వెసం దా నయ్యాదుల సూతసూతి విరథత్వ స్తబ్ధులం జేసినన్.

౧౭౭

వ. వియచ్చరులు వెఱఁ గంపిరి. వెండియు, నప్పీరుండు వారల నందఱ నప్రధారలం బొదువుచు నేర్తెఱం బెఱవారిని బాణాంధకారంబునఁ గప్పినం, ద్రిప్పికొనియును దొలంగియు దెరలియు మరలియు నారథికసంఘంబు దైన్యంబు నొందె. సంత ధర్మనందనుని బాధింపఁ దలం పెయిన;

౧౭౮

క. ఆరాధేయుం దాతవిపై

రయమునఁ గవియు మోరభంగిఁ గవి, మహా

దారంబుగఁ జేదిబలము

బోరన నెడపొచ్చెఁ దూర్యములు మొరయంగన్.

౧౬౯

ఉ. మాతనూజఁ డబ్బలము సొచ్చి, కతత్రయయోధవీరులం

జేతులతీఁట వో నులుము నేసి, విశృంఖలదర్ప దుర్దముం

దై తఱుమంగఁ, గల్పితరథాక్రమ మొప్పుఁగ వచ్చి ధర్మజం

వ్రీతునిఁ జేయుచుం, గడిమిఁ జేర్చిరి సాత్యకియున్ శిఖండియున్.

౧౭౦

క. వాకికి దోడ్పడి యక్కడి

వీరులు గొందఱు గడంగి, వివిధోగ్రకరా

పారము లంగాదీశ్వరు

పై రయమునఁ గురిపి రుగ్రభంగిఁ జెలఁగుచున్.

౧౭౧

క. కురుసక్షయోధులును న

త్వరులై యారథికవరులఁ దాకి, భుజావి

స్ఫురణము సూపిన నద్భుత

కర మయ్యెఁ దడవనరమున కయ్యుం బదిపా.

౧౭౨

వ. ఆనంకుల పమరంబునందు;

౧౭౩

౯. బాణశ్యాలలు బెట్టు పర్వ, గగన ప్రక్షోభణ శ్యాంలా

శ్యాణస్ఫూర్తి చటవృటారవముగాఁ గర్జోగ్రదావాగ్ని య

క్షీణోదగ్రత వైరివైవ్యవన భస్మీభావ విర్వాహపా

రీణం దై వెలుఁగొందె నిర్జరులు వర్జింపంగ : నే ముబ్బుంగన్.

౧౭౪

వ. అమృహోగ్ర విజృంభణంబున.

౧౭౫

—♦ కర్ణుండు ధర్మరాజాత్మోఁ దలపడి అవలీలగాఁ జోరుట —♦

క. ఆబోవ మడఁగి, యవృటి

మేటిమగులు తీవ్రవడిరి మెయిగలి గర్జుం

దేటలవికిఁ గవిపె, ధను

ర్జ్యాటంకృతి పెలఁగఁ బొండవగ్రజామీదన్.

౧౭౬

వ. ఇతైఃసంగువం గవిసిన, నతనిమీఁద నమ్మేదిసినాయకుండు సాయకజాలంబులు
వరఁగించిన, వతం దుఱక యతిరయంబున నవి వారించి, గరా

సీ. నవ్వుచుఁ జావంబు నడిమికిఁ ద్రుంచి, మై
మఱువుఁ దొంచిది శితమార్గముల
భేదించ, రత్నప్రభాదీప్త మగునది
పొదామసీ చారుజలద మంబు
జాప్తుని తనువున కడ్డ మై యుండి వా
తాహతం బై పాయునట్ల వోలెఁ
బడుటయు, మణిమయాభరణ సుందరమైన
యతవిగాత్రము నతారాంబరంబుఁ

తే. ఖోలి, యస్పద యాసూతపుత్రుచేత
రక్తమయ మయి వల్లవోద్ది క్తకల్ప
తరువుచందంబు నొందె; నతండు రాజ
ధర్మమూఁది చలింప కదల్చె నధివ.

గరా

వ. ఇట్లదల్చుచు,

గరా

క, చదల మెఱుంగులు వర్ణం
గొదమపిడుగునట్ల విగుడఁ గుంతిసుతుఁ డు
బ్బు దలిర్ప శక్తివైచిన,
నది కర్ణుడు సప్తభల్లహతి నేడఁ దువిమెన్.

గరా

—♦ కర్ణుడు సాత్యకిని శిఖండిని వెగడుపఱచి, ధర్మజుని అవమానించుట —

సీ. పాండవాగ్రజుఁడు దర్పంబును వేగంబు
నొప్ప, నవ్వీరుని యురమునందుఁ
గరముల ఫాలభాగంబున నాల్గు తో
మరములు పొవిపి నెత్తురులు నఱపి
యార్చినఁ, బేర్చిన యగ్గలికంబున
నాసూతనందనుఁ డతని సూతుఁ
జంపి, కేతువుఁ ద్రుంచి, శాతశరంబుల
నంగంబు నొప్పించె; నపుడు సాత్య

తే. కియు శిఖండియు నెడ పొచ్చి, రయము బలువు
మెఱయ రాధాతనూజువిమేన నమ్ము
లోక్కమొగి వింప, నయ్యోధుఁ డుఱక వారి
విరఘలుగఁ జేసి, విండులు విఱుగ నేసె.

౧౯౧

క. తనువులఁ బటుబాణంబులు
వినిచి, వెగడుపఱచి, కడచి నిరతిశయ రయం
బునఁ గదిసి, ధర్మనందను
ననేకసాయక పరిక్షతాంగుం జేసెన్.

౧౯౨

వ. ఇవ్విధంబున రాదేయుండు నొప్పించినం, దదీయసంభంబు పైరింపం జాల
యమ్మహీపతి హతసారథికంబగు నిజరథంబు దొలంగం దోలుకొనిపోయిన, దోడన
తవిలి పొదివి నిలువరించి హాసభాసితం డగుచు నయ్యంగపతి యతనితో
విల్లనియె:—

౧౯౩

సీ. 'క్షత్రియకులమున జన్మించి యిది ధర్మ
మిది యధర్మం బని యెల్ల నెఱిగి
నట్టి నీ కిట్టి మహాహవమునఁ బ్రాణ
ములు డాచికొన శాత్రవులకుఁ దొలఁగి
పోవుట దగునె? నీబుద్ధి గానఁగ నయ్యె;
నృపనీతి యెఱుంగవు, నీవు బ్రాహ్మ
జాచారవేదివి, యాగాధ్యయనముల
వర్తింపు. కయ్యంబు వలన దుడుగు

తే. మింక, ననుబోటిఁ దొడరిన వింతకంటె
నెడరు వాటిల్లు, వేగ పొ మ్మింటికడకు,
హరియుఁ బార్థుఁడు నున్నెడకై న వరుగు
మేనుదెగ నీదుప్రాణాన కింత నిజము.'

౧౯౪

వ. అనిపనికి, గొంతివననంబులు మనంబున నునికింజేసి వధియింప నొల్లనివాఁడై,
యప్పాండవాగ్రజా విడిచి, యాపురుషనత్తమండు తదీయ సేనాసముదయంబు

నానాప్రనిహతంబు నేనె. *లజ్జాకులమానసుండగు నమ్మానవపతియును దత్తు
దేశంబున నిలువక తొలంగి పోయెం. తోపుటయు, ౧౯౫

క. విను, మతవి యోధజనములు

మొనయుఁ దిరిగె, నట్లు సమరమున విముఖం బై

చను నబ్బలముం గని, వెను

కొనియెం గర్జుండు నీడుకొడుకులుఁ దానున్.

౧౯౬

క. పటుసింహనాద తూర్వో

త్కట రవ గుణవిన్వనములు గలసి యఖిల ది

క్రట దారణకేలి నము

దృటము లగుచుఁ గురుబలమునఁ బరఁగె నరేంద్రా.

౧౯౭

ఉ. ఇమ్మొయి సూతనందనుని యే దైత్య కోడిన యీధివరసం

మమ్ములఁ బొండవాగ్రజుఁడు గన్గొని పేర్కొని. పేరెలుగునం

గ్రమ్మటిపేర్చి కౌరవవికాయము గర్వ మడంపుఁ డన్న దై

ర్యమ్మిగురొత్త. వే తిరిగి రారథికుల్, మరలెఁ బలంబులుక.

౧౯౮

వ. ఇవ్విధంబున వృకోదరపురస్సరంబుగాఁ బొండవబలంబులు మార్కొనిన మన
మూఁకలుం గూడికొని తిరం బైత్రోచి తలపడుటయు, నయ్యిరువఁగొనందు, ౧౯౯

మ. కరిబ్బందంబులు ద్రెక్కెఁ బెల్లుగఁ, దురంగప్రోమముల్ పెక్కు గూ

లె, రథానీకము లగ్గలంబు గెడసెక, లెక్కింప బె క్కెన కా

ల్వర మొత్తంబులు రూపదంగె, సిదము ల్నుగ్గయ్యె, నన్నేల నె

త్తురువెల్లిక మునిఁగెక, మరుత్థచరసంక్తుల్ వెక్కనం బందఁగన్.

౨౦౦

వ. అట్టి సందడిగయ్యంబున భీమసేనుండును కై నేయుండును బెట్టిదంపు టురవడిం
గవిసిన, ధృష్టద్యుమ్నాది రథికప్రకరంబును బరవనంబు సేయం. గురుబలంబు
వెఱచఱచి పఱచినఁ, గర్జుం డదల్చి కరతలం బెత్తి 'నిలు నిలు'మని పలికిన.

* కర్ణుఁడు కుంతికి యిచ్చినమాటమీఁద, చేతిక్కిన నలుపురు పొండపులను అవమానించి, తాతనాతి వదలివేసి ఉన్నాఁడు. మొట్టమొదట భీముని (ద్రోణవర్షము-4-ఆ: 239, 243) రెండవతడవ సహదేవుని (ద్రో-వ: 5 ఆ: 160, 161) మూడవమారు నకులుని (కర్ణ-వ: 1 ఆ-123) చివరన ఇప్పుడు ధర్మరాజును ఎగతాళితో కించపరచి వదలివేసియున్నాఁడు. ధర్మరాజుని అవమానమే దుష్టపలితమును చేకూర్చినది.

నమ్మోహరంబు నిలువదయ్యె. నవన్దంభ విజృంభితుండైన యానాతనూనుండు వెండియుం గొరవుల వేలువేలు పురికొల్పి మరల్చిన. నమ్మోనయును మొగకట్టి నిలిచె. నంతం బవమాననూనుం దాను మార్కొన వగ్గరించె; నతం దతని నాలోకించి యంతకుమున్ను క్రుతకీర్తిస్యందనం బెక్కియున్న తమయన్నవలను సాత్వకి ధృష్టద్యుమ్నులకుం జూపి వారలతో విట్లనియె:—

— ౨౦౧

ఉ. 'ఈతఁడు దుర్దళం బొరపె నేను గమంగొనఁ, గర్జుఁ దేచి దు
ర్బీతిపరుకా నుయోధనువిఁ బ్రీతువిఁ జేయుటకై కదంగె, మీ
చేతికి విచ్చి యిట్లరుపు పేసెద విన్నరనాథు, నాకు నా
సూతతనూభవుకా నమయఁ జూడక పోదు విషాద మెమ్మొయిన్.

— ౨౦౨

క. 'ఏ నొందె నతనిచే, నా

చే నొందె నతండు దెగుట పిదముగ, మదిం

బూని కదంగెద, మీ రీ

భూనాథువిఁ గాచికొనియ పోరు నడపుఁదీ.'

— ౨౦౩

—♦ కర్జుఁడు భీముఁడు పోరున కలియఁబడుట

చ. అని పటుసింహనాదమున వంబరముం బగిలించి, తేరు క
ర్ణవిదెనఁ బోవ విచ్చినఁ గమంగొనిఁ కల్కంబు కర్ణతోడ వి
ట్లను: 'మనమీద వచ్చు నవిలాత్మజాఁ జూచితె! యంతరంగ మే
ర్చునలుక కామిషం విడఁగఁ జూచివదందము గాన నయ్యెడన్.

— ౨౦౪

చ. 'అలిగిన మూఁడులోకముల నైనను జీరికిఁ జేకొనం దితం,
దలఘు పరాక్రమస్ఫురణుఁ దర్జుననూనుఁడు, నాత్మపుత్రుఁడుం
బొలిపిర కాని, కోపమునఁ బొంగఁడు నాఁడును నాఁడు; వింత దో
ర్బలమును శౌర్యసారముఁ దిరంబియి చూపఱు మెవ్వఁ జూపుమీ.'

— ౨౦౫

చ. అనవుడు భీముఁ జూచి యతఁ దాతని కిట్లను: 'నట్టివాఁడ కా
కనిలజాఁ దల్పుఁ దెట్లు; నమరాగమునకా భవదు క్రియట్ల యిం
తమవగునే కిరీటిఁ దెగటార్చుఁగ, ఏతని నొంపఁ జంపఁ దా
గని వెన నచ్చువాతఁ; దధికం బగుమచ్చల మిట్ట నూడుమీ.

— ౨౦౬

చ. తరమిడి చంపెఁ గీచకళతంబు నితం, దది యేలఁ యెల్లెడఁ
విరు దనఁగా బలాధ్యుఁ డనఁ బెద్దయుఁ బేర్చినవాఁ డగుకా వృకో
దరుఁ : డటు లై న, నీతని మదం బడఁగించుట లీల నాకు; నీ
వరదము నమ్ముతుంబుగ రయంబునఁ బోవఁగ నిమ్ము భూవరా. ౨౦౩

ఉ. నావుడు, దేరు మద్రవరనాథుఁడు భీముని దిక్కుదగ్రతం
బోవఁగ విచ్చెఁ; దూర్యరవముల్ నెఱఁగెకా దివి పిక్కటిల్లి, న
ప్పావని నవ్వుచుకా బలము పాయ వడం గడుబెట్టు గిట్టివం,
జేవ దలిర్ప నారథికినింహునిఁ గర్ణుఁడు గప్పెఁ దూపులన్. ౨౦౪

వ. కప్పి యాలోనః ౨౦౫

క. వెన నతని యురము బలునా
రసమున నొంచుటయు, నతఁడు రాధేయతను
ప్రసరన్నవనారాచో
ల్లసితుం దై మెఱసెఁ గురుబలంబు దలంకన్. ౨౦౬

ఉ. సూతతనూభవుం డనిలసూనుని చావము ద్రుంచి యేచి, యు
ద్వోతిత మార్గణంబు మెయి మచ్చి చనకా విగిడింప, నొండువి
ల్లాతఁడు దైర్యపారము రయంబును జూపఱు మెచ్చ నెత్తి, నం
ప్పీత శరోత్కరం బతని పేరుర మాడఁగ నేని యార్చినన్. ౨౦౭

తే. ఈడఁబోక రాధాసుతుఁ డేపె నిరుప
దేను నారాచములు పవమానతవయు
కత్తకము దూఱి, యంగంబు గాడి పాఱి,
విలువ కట, చని మేదిసీతలము పొరఁగ. ౨౦౮

* వృకోదరుఁడు-వృకము = తోడేలువంటి పొట్ట (అకలి) గలవాడనియు, వృకమనగా అంగుష్ఠమాత్ర పరిమాణముగల జకరాగ్ని, దానిని గలవాడనియు అర్థము. మానవుని జక రాగ్ని వడ్లగింజమొన అంతమాత్రమేనట; తోడేలుకు ఎన్నటికీ-ఎంతటా తీరని అకలి ఉండుటే గాక క్రౌర్యమున ఏ అడవిజంతువుగూడ దీనికి వరిరావు; గుంపుగట్టి ఇవి హింసాకాండకు దిగును. అట్లే ఇక్కడ భీముఁడు కీచకులను రూపొందిన క్రౌర్యమో అన, తరమిడి (=వరుణ బెట్టి; వడలక; ఎచ్చుతక్కువలను గమనించి) చంపినాడనుటలో యీ వృకోదర వడ్లవ్రయో గము సారస్వమును దెలుపుచున్నది. ఇట్టి బొవిత్వవ్రయోగములు కవిబ్రహ్మ సౌమ్ము.

—◆ మూర్ఖితుడైన కర్ణుని నాలుకను భీముడు కోయఁబూనుట ◆—

మ. అలుకం గెంపు గనుంగవం గదురఁ గా నప్పొండవుం దేసినం,
గులికంటో యనఁ బ్రజ్వరిల్లి విగిడెఁగ్గఁ హెరంపుభల్లం బుర
స్థలి తేదీల్లఁగఁ, దేరిమీదఁ బడి మూర్ఛం బొంది కర్ణుండు, వి
శ్చలతం జచ్చినయట్లు లుండె; వెఱఁ దత్సైన్యంబుఁ దూలెం గడున్. ౨౧౩

న. అప్పు డయ్యనిలతనయుండు దనయరదంబు గదియం దెచ్చి, యా సూతనంద
నుం గనుంగొని: 'యిన్నిచు నాలుక గోసెద' ననుచుం గట్టినయలుఁగు వెఱికి,
యతని యరదంబుమీది కరుగ నుత్సహించిన జూచి, మద్రవిభుండు వారించి:—
'యది మూర్ఛగాని మరణంబు గా, దీయవస్థ నాలుక గోసినం జచ్చు. నితనిం
జంపుటకుఁ బార్థుండు ప్రతిన వట్టినవాఁడు; నీవు నంపిన నతండు నెవ్వగం
బొందు' ననిన విని, యప్పీరుండు:—'పీఁ డిప్పుడు పొందవాగ్రజాని బాధించినం
గ్రోదాంధుండనై యది మఱచితిం గాని, చావు గామియు నిట్టియెడ నాలుక
గోయం దడవఁ జచ్చుటయు నెఱుంగుదు. నిశ్చైత్యంగు నీవు దలంపించి లెన్న
చేసి, తిద్దురాత్ముండు నభలోన ననభ్యంబులగు మాటలు ద్రౌపది నుద్దేశించి
యాడిన నుద్దీపించినకోపం బజాతశత్రునకుఁ బ్రియంబుగా నడంచుకొని యుండితి,
నేఁడు తద్వేదన వెలార్పం జూచితి; నట్ల చేసితినేని మానధనుండైన ధనం
జయుండు దనచేసిన పూనిక నెఱపంగానక మనంబునం గుంది మడియుఁ; గృష్ణ
యుద్ధిష్ఠిరులు నాతనితోడివార, యంత ప్రమాదంబు నీవు గలిమిం దెలిసితి,
మే లయ్యె; మాతులా, నీ యాజ్ఞ యుల్లంఘింప'నని పలికి నిలిచె. శత్రుండును
సంతసిల్లి తేరు దొలంగించె; ననుటయు నాంబికేయుండు సంజయున కిట్లనియె:—

క. 'పొండవుల నాడి నోర్పు ని

తం డని మీరాజు సూతతనయునిఁ బొగడుఁగ,

గం డడఁచె భీముఁ డిట్టిమ

గండుఁ గలఁడె; పిదప నెట్లు గయ్యము నెల్లెన్.' ౨౧౪

—◆ భీముడు శ్రుతవర్మాదికురుకుమారుల పెక్కండ్రఁ జంపుట ◆—

న. అనవుడు సంజయుం డాంబికేయున కిట్లను:—నట్లు బాధితుం డయిన రాధేయుం
గనుంగొని కురుసతి తమ్ములతో నిట్లను:—'భీమపేనుచేత సూతసూనుండు గడు
నొచ్చెం గావలయు, వేగంబెయిదుఁ' డనుటయు, శ్రుతవర్మాది కుమారులు

గొందఱు పటుగతిం గవిసి, యక్కొంతేయుం జాట్టుముట్టిన; నతండుఁ దదను
చరుల నేనూట యేబండ్రు పీరరథికులం బిలుకుమార్చి, శ్రుతవర్మశిరంబు భల్లం
బునం ద్రుంచిన, నది ముఖకాంతి హెఱయం జంద్రమండలంబు మహి తెఱగు
తెఱగు దోపం బడియెఁ; బటువాణద్వయంబున వికటుని నముని బెట్టేసిన బెడి
దంపుగాలిం దూలు తరువులకరణి ధరణిం ద్రెల్పిరి. తదనంతరంబ తీవ్రవారాచం
బునఁ ¹గ్రాఘం గూల్చి, నందోపనందుల నొక్కపెట్టి పెక్కుమ్ముల బొరిపుచ్చె.
నిట్ల పీకొడుకు లార్వరుం దెగినఁ దక్కటివారు వచ్చి దైన్యంబు నొందిన
నైన్యంబు గలంగె. నంతకుఁ దెప్పిటి యెప్పటిబరవసంబు శోభిల్లం గర్జుండు
గడంగి దగ్గఱి; ౨౧౬

—♦ కర్ణభీముల భీషణ రణము ♦—

చ. అనిలజుమీఁద నేయ, నతఁ డాకరముల్ దునుమాడి, సప్తకాం
దనిహతుఁ జేసె నాతని, దృఢప్రదరంబులఁ గప్పె నాతఁడుఁ; ౨౧౭
వినుము నముజ్జ్వలప్రదరవిద్ధుని గా నొనరించి యమ్మరు
త్తనయుండు పేర్చి యార్వ, వసుధావర, యారథికుం దుదగ్గుఁ దై.

మ. పదివాణంబుల నొంచి విల్లు దునుమం, బ్రసీత దీప్త్యజ్జ్వల
ద్గద వైచెం బవనాత్మజం, దది యెడఁ బండించె నవ్వీరుఁ, డు
న్మడుఁడై పాండవుఁ డొండువిల్లు గొని నానాకంకవత్తంబులం
బొదువం, గర్జుండు నొంచెఁ దత్తను పతిస్ఫూర్ణదృశాత్తంబులన్. ౨౧౮

వ. దానం గోపించి; ౨౧౯

చ. పటుతరమైన నారసము పాండునృపాత్మజఁ డుగ్గుఁ దై యుర
స్తటమున బెట్టు గ్రువ్వ, బెడిదం బయి పీపున నుచ్చి పోవ, ను
త్కట ధరణీప్రకంపవలితంబగు శైలముఁ బోలి తాల్మి మి
క్కుటముగ రోషరంజితముఖుండయి కర్జుండు ఘూర్ణితాకృతిన్ — ౨౨౦

చ. రయమునఁ బంచవింశతిశరంబులు మేన నిగిడ్చి, భల్లసం
చయహతి విల్లు నక్కడఁచి, సస్మిత వత్తసహస్రపత్తల
ష్ఠి యతిశయిల్ల, రథ్యములఁ జెండిన; మారుతి యేచి విద్విష
దృయద గదా రుచిన్పరిత బాహువిలాస విభాసమానుఁ దై; ౨౨౧

వ. ఆరదంబు దిగ్గ మణికి కర్ణునిదెనం గవియం, గురువతి సేనంగల యేనుంగులం
బదియేడింటిం బురికొల్పిన, నవి దివాకరుఁ బొదువు నంబుదంబుల చందంబున
నా జెట్టిమగనిం గిట్టిన, నతండు జోదులతోడం గూడ నగ్గజంబులం జదువుటయు;
సౌబలుని హెటకంబు లాబోపంబున మూఁడువే లొక్కట మరవడించిన, నాని
ప్రాపున నరదంబులుం గాలుబలంబులుం గవిసి కూడికొని పొదివిన మదం
బొదవి ¹యమ్మహాబలనందనుండు దారుణ రణవిహారంబున నొందొండ పేర్చిన,
యబ్బలం బుజ్జ్వలానలంబున వైచిన చర్మంబువాడ్చున ముడింగి యొడిగె. నప్పు
దాశకుని యోధులు పంచశతరథికులు రథసంబున వడరిన, వారల సూతాశ్వ
కేతు న్యందన సమేతంబుగా వతిముఠి ముఠుమాడి, యగ్గలిక మెఱసినం గని,
²యగ్గంధారరాజు వసుపం గడంగిన యవనదేశీయులగు నాశ్వికులం ద్రివహస్ర
సంఖ్యల నవ్వడముడి పొదిపేయుచప్పట్ల గార్చిచ్చు వెదురుటదవి నేర్పు తెఱంగు
నందోఁచె. నిట్లు గదపండువుసేసి, యొండురథంబెక్కి యక్కొంతేయుండు
భండవంబుసేయ; రాదేయుండు పాండవేయాగ్రజం దాకి తీవ్రప్రకాడంబులం
గప్పి సారథి నమయించినఁ, దేరు తురంగంబులు దొలంగ నీడ్చికొని పాఠిన,
వెనుకొను నయ్యంగవసతిం గనుగొని,

౨౨౨

— ♦ ధర్మజాని వెంటఁబడిన కర్ణునికి భీమఁడు అడ్డుతగులుట — ♦

ఉ. భీమఁ డదల్పుచుకా రథము భీమగతిం గవియింప, నాతఁడు
ద్దామత మాటుకొన్న, వివిధస్ఫుర దప్రసరంసరా ద్వయ
శ్రీ మొన లప్పు డచ్చెరువుఁ జెంది ముతించె; మురాంతకానుజం
దా మరుదాత్మజం గడచి, యంగవతికా వెనఁ దాఁకె; దాకినన్,

౨౨౩

క. ఆ యరువుర నివిడ కన

త్సాయక వటలములు విగుడ నరి, మధ్యాహ్న
స్నాయ తృభాధ్యుఁ డయ్యుం
దోయజవాంధవుఁడు మింటఁ దోపకయుండెన్.

౨౨౪

వ. వా రొందొరుల శరసరంసర లడఁగించి; రానమయంబున,

౨౨౫

1. మహాబలనందనుఁడు కాబట్టె దారుణరణ విహారము చేయుట.

2. గాంధారము ఇప్పటి ఆఫ్ఘనిస్తానముననున్న కాంధహార్ ప్రాంతము. అందుచేత
అక్కడికి దగ్గరనున్న యవన (గ్రీకు) దేశీయులగు ఆశ్వికులను దెచ్చినాఁడు. యవనులవంగతి
భారతయుద్ధమునాటికి తెలియదుగాని, యీ భారతము వ్రాసిననాటికి తెలిసియుండవచ్చును. ఇది
కాలవ్యతిరిక్తాంకారము.

చ. తనకరముల్ విగిడ్చి యుచితంపుమెయిం గొనియాడి యంతటం
దనియక, లీలఁ జేరి నముదంబుగఁ బిట్టనిఁ బొందె భాస్కరుం
డనుటకుఁ దావలం బయి. జనాధిప, చూడ శశమంతవంచకం
బున విరిదమ్మితేపియలఁ బొల్పెనఁగెం బ్రతిబింబ మెంతయున్ :

౨౨౬

వ. అప్పుడు, కృప సౌందర కృతవ ర్మాశ్వత్థామల యుద్ధామసాహాయ్యంబున నమది
కోత్సాహుండగు నా మాతనందనుని సంరంభంబునం గొరవాపీకంబు దర్శి
ద్రేకంబునం గడఁగినం, బాండవబలంబునుంబొంగె. వివ్వధంబున నిరువాగును
గలయకా బెరసిన నార్పుల నదల్పులం బొగడుటలం దెగడుటల నెనఁగు నులిపు
తూర్వరవంబుల గెలువ, నమ్మేడివి నెత్తుటకా బొత్తిల్లి, కెంజాయ రంజిల్లు
పుట్టంబు మునుంగు వెట్టిన యంగన చందంబు నొందె. మస్తక ప్రముఖానయ
వంబులును గోదండాధ్యాయధంబులును మకుటప్రభృతి భూషణంబులును నాకపత్ర
ధ్వజ చామరంబులుం దువిసినది లీమాఖిరామంబులుగాఁ, గరి హయ నర నమూ
హంబులు రత్నపిక్తంబులై న నకాలి¹బాలాతపలీల యాపహిల్లం; దక్కిన పేనాం
గంబులు మిగిలిన మాతంగంబులు పెనంగిన కనకలిప్తకాండంబు లూడికొనం
దాకిన నెరగళ్ళువోవు కొండలకై వడిం బొలుచునవియును, నప్రకృష్టపాతంబులం
గ్రమ్ము దుధిరమ్ముల గై రికవిర్లు రంబులతోడి ధరాధరంబుల ననుకరించునవి
యును, మెయిమలుపు లులువులై నానావిశేషరంబులు నోనాటినం జేష్టలు దక్కి
తెక్కులు దెగియున్నలై లంబులం బొలుచునవియును నగుచుండఁ జెలంగి, చతు
రంగంబులును బెరయఁ బెనంగునుల్లాసంబున శోణితం బడంగ మట్టవిసి రేణువు
లెగసినం, జూడ్కులు పిగుడ కున్ననుం దఱియమఱికి నిజాభిధానంబులను జనసి

* విశాలమైన కురుక్షేత్రములో (నేటి ఢిల్లీకి ఉత్తరమున 80 మైళ్ళలో, నేటి కర్నాటకా) భారతయుద్ధము జరిగినప్రదేశము - యీ శశమంతవంచక గ్రామవసరము. ఈ కురుక్షేత్రము నందే ముస్లిము అధికారము ప్రవ్రతమున మన పుణ్యభూమిలో కాలానది. ఈ క్షేత్రమునకు ఉత్తరమున తరెయినుగ్రామమున (కర్నాటకు వదిమైళ్ళు ఉత్తరము, తానేశ్వరమునకు 14 మైళ్ళు దక్షిణము) 1182 లో ఢిల్లీ అజమీరురాజు - వృద్ధిరాజు చౌహానుడు, మహమ్మదు గోరికి (షిహాబ్ ఉద్దీన్) ఓడిపోయి భారతదేశపుగవనులను విదేశీయులకు దెరచినాడు. మహారాష్ట్రలవిజృంభణ పుణ్యదినములుగూడ యీ మాగాణములందే అంతరించిపోయినవి. మహారాష్ట్రినాయకుడు-షిష్యా బాలాజీ బాజీరావు ఆఫ్ మనులకు ఓడి, హిందూత్వము తిరిగి కల ఎత్తకుండజేసిన దుర్విధినిలయము - పానిపట్టుగూడ కురుక్షేత్రముననే దక్షిణభాగమున నున్నది.

1. పాలాళ పుష్పకాంతి నావహిల్ల.

జనకనామంబుల బిరుదాంకంబులం ద మ్మెటింగించికొనుచు వీరుల పోరు
చక్కటికిం జొచ్చి ప్రాపై పేరువాడు తదీయబంధుమిత్రులం బొగడు నమరుల
యెలుంగులు వింగి నిండం, బెల్లు దొరఁగు కీలాలం బాధా? నడంచినకొలఁది
నిలువక యేలులయి పాఱునుబ్బి భూతభేకాక్రవ్యాదంబు లోలరాడుమం ద్రావుచు
మదించి వృత్తంబులు సేయ నంబరంబున నట్లు లాడ వెక్కనపా బొనర్చుంజాలు
నానమయంబున మనంబు లెప్పటి తమకంబున ననిం దనివి సనమిం గవిసి,
కయ్యంబుసేయు పైనికోత్తముల సింహనాదంబులు దిక్కులం బిక్కటిల్ల,
నాకలవితెలన నట మున్న తన్నుఁ బొదివిన త్రిగర్త కోసల నారాయణ గోపాల
బలంబుల నబ్బలసూదనసూనుండు గాండివారావం బాకసంబు వగిలంపనొప్పించి.

ప. తటిమి సుశర్మఁ దాకిన, నతఁడు దదంగమునకా దశాస్త్రముల్
వఱపి మురాసురాంతకుని బాహువునం బటుమార్గణత్రయం
బటిముఠిఁ జొచ్చి, బల్వెడఁద యమ్మున నుజ్జ్వలకేతుదండ మే
దైఱ జలియింప నేసిన, నుదీర్ణతఁ దత్కవి యార్చె; నార్చినన్— ౨౨౮

—♦ సంశ్చ పున లందఱు ఒక్కపెట్టున ఆర్జునురథంబుపైఁ బడుట ♦—

సీ. వెగడునఁ జె య్వేది, వేగంబు తేటి నం
శస్త్రకు లర్జును సాయకముల
కోహటింపక సముత్పాహంబు వదల కం
దఱు నొక్కపెట్టు తద్రథము వొదిలి,
హరులతో గాడియు, హరికేలు, నొగలును.
బలుగాఁడియును, గండ్లు బట్టి మెలఁగ
మిడుక రాకుండ నమ్మేటివిల్కాని మే
నును విగ్రహింపుట గనుఁగొనంగ

తే. నద్భుతం బయ్యె; నపుడు సేయార్చిశౌరి
లీలఁ గొందఱు మత్తకుండాలభంగి
మెఱయఁ దూలించెఁ గాలను గుఱువతూపు
గములఁ బార్థుండు పలువుర నమయఁ జేసె.

౨౨౯

వ. అంతఁ గొంతయూరుపు వోయినం జిలువవ్వు నవ్వి, కవ్వడి కమలనాభున
కిట్లనియె :— ౨౩౦

అ. 'తేరు గదల సీక వైరులు బలువిడిఁ
బొదివి వట్ట, రావపొల్ల నైన
యేను దక్క నృపతిసూనుఁ డిట్లాడుఁడు న
హిందు నెట్లు విక్రమించుఁగాక ?'

౨౩౧

క. అని పలికిః 'చూడుమీ న'
న్ననుచు భుజంగాత్ర మేయ, నది యరులకు గ్ర
క్కునఁ బాదబంధ మొనరిం
చిన, ముంచె నతండు వారి కిత విశిఖములన్.

౨౩౨

వ. ఇవ్విధంబున;

౨౩౩

అ. నాగపాశబంధనంబుల గుదివడి
వారు వివిధజాతి దారితాంగు
లై రథంబు విడిచి; రప్పు డానంశ వ్ర
క వ్రజంబు గవి త్రిగ ర్తవిభుఁడు;

౨౩౪

క. గరుడాత్రుం జేసిన న
చ్చెరువుగ గరుడములు గవిసి చీరెం జంచు
స్ఫురణము మెఱయఁగ, వెన న
య్యురగాత్మకబంధ మూడ మర్వీనాథా :

౨౩౫

—♦ సుశర్మప్రేటుకు కిరీటి మూర్ఛితుఁడగుట ♦—

క. తనకడిమి బంధమోక్షము
గవిన రథికకోటి గడఁగి, గాండివిపయి నే
పునఁ దూపులు దొరఁగింపఁగ,
ఘనభుజుఁడు సుశర్మఁ డేసెఁ గనదప్రమునన్.

౨౩౬

వ. అదినయ డెంద మాడుటయు, నాతఁడు మూర్ఛ మునింగి తేరినైఁ
జదికిలఁ బడ్డ నుబ్బి 'యదె చచ్చె! సుశర్మవియేటు దాకి బ
ల్లిదుఁ డగుపార్థుఁ! డంచు మదలీలం నార్చిరి నీదుసైవికుల్,
నదలను దిక్కులం బరఁగె శంఖముఖోద్భుట తూర్యనాదముల్ :

౨౩౭

సీ. అంతఁ దెప్పితీ, విలయాంతకు కైవడిఁ
గవ్వడి యేది మార్గజావయంబు

పెల్లడరించిన బీజువోయె సుకర్మః
 యాసేనమీద నైందాత్మ మక్కి
 రీటి నవ్వుచు నేయ, నాబోవమున నది
 వివిధవాణాకృతిఁ గవిసి ముఱుము
 గావింపఁగాఁ, బదివేపురు నంక వ్ర
 కాగ్రేనరులు దెగటాటి, రప్పు

ఆ, దుక్కు దక్కి తలరి, తక్కటియోదులు
 చేష్టితంబు లెడలఁ జిత్రరూపు
 లట్లు లైరిః ధూమ మడఁగిన వెలుఁగొందు
 నవలుచంద మయ్యె నన్నరుండు ।

౨౩౮

వ. హతశేషులైన నంక వ్రతులు పశుర్దశనహస్ర యోధముఖ్యు లవిజయము విజయంబు
 నహింపక, యొందోరులం బురికొల్పికొని బలంబులతోడం గడంగిన, వతం డతి
 చారుణంబగు రణంబు సేయఁ, దక్కటిపాండవులదెసఁ జోరు కౌరవబలంబు
 దద్దలకొర్యంబు తోర్వక బీతిఁ గలంగి పఱచినం, గృతవర్మ కృప గురుపుత్ర
 కర్ణులు సులూక పౌబల సుయోధనులు దుశ్శాసనాది కుమారులును బరవనంబు
 సేసి, యాపైన్యంబు దైన్యంబు వాయ విక్రమించి, రట్టియెడఁ గృపుని యవరిమిక
 శరణాలంబు పాంచాలపుంజంబుం బొదివినం గనలి, శిఖండి యమ్మహీసుర వరుని
 మార్కొవియె; నయ్యరువుర నమరంబు రామరావణుల రణంబుకరణి నొప్పె.
 నట్లు పోరిపోరి; ¹ శారద్యతుండు—

౨౩౯

ద. హరులను సూతుఁ జంపిన, మదగ్రక నా ద్రువవాత్మజుండు వి
 స్ఫురిత కృపాజు ధర్మపరిశోభితుఁ డై యరదంబు దిగ్గి న
 త్వరముగ నేగుదేర, శరవాహిని పై విగిడింకె నాతఁ, డ
 య్యరి వెఱఁ గందుడుకా విలుచునట్టుగ జోదులు పిచ్చులింపఁగన్.

౨౪౦

వ. అట్లేచిన కృపాచార్యుపై మరవడించిన భృష్టద్యుమ్నుం గృతవర్మయు, ధర్మ
 తనయ ద్రౌపదీయుల నశ్వత్థామయుఁ, గవలం గురుపతియును, వృకోదరుం
 గర్జుండునుం దలపడి విలువరించి; రగ్గోతముండు శిఖండి పలక పఠియలు సేసిన,
 వతండు దెరలక కేవల కరవాలంబున విక్రమింపం గడంగిన, నయ్యతిరథుండు—

1. శారద్యతుండు = కృపాచార్యుడు.

—◆ శిఖండి కృపునికి ఓడి తొలగిపోవుట ◆—

క. వాలికతూపులు మేనం

గీలుకొలిపి నొంపఁ గని, సుకేతుఁడు బాణ

జ్వాలలు నిగుడ నడరి, యా

భీలత నాకృపునితోడఁ బెనఁగెనరేంద్రా :

౨౪౨

తే. తనకు నెడ సొచ్చి యిట్లు లతండు పెనఁగ,

ద్రువదనందనుఁ డల్ల న తొలఁగి పోయె;

నాసుకేతుండు గృపుని మై నాటి నిరువ

దాటుశరములు వఱపి, రయంబు మెఱయ;

౨౪౩

—◆ కృపాచార్యుఁడు సుకేతుఁడను పాంచాలకుమారుని చంపుట ◆—

వ. దనువు దునిమి, యొందుకోదండం బెత్తిన నదియును ఖండించి;

౨౪౪

క. తోడన హయసూతుల మెయి

గాడఁగ నేయుటయు, నతఁడు గనలుచు బలువిల్

క్రీడయిపోలెం గొని మే

న్గాడఁగ నిగిడించె ద్రిదళశరాచంబుల్.

౨౪౫

తే. అట్లు నొప్పింపఁ దూఁగాడు నాసుకేతు

కంధరము మెఱుంగరెడు కత్తివాతి

దొడ్డతూపున నేపునఁ ద్రుంచుటయును,

శరము ధర దొల్లెఁ గుండలస్ఫురణ మెఱయ;

౨౪౬

వ. ఇట్లు సుకేతుండు నచ్చిన, నతనిమూఁకలు విచ్చె, ధృష్టద్యుమ్నుండు గృత వర్మయుం బోరునెడ, ధృష్టద్యుమ్నుండు గృతవర్మ వక్షస్థలంబు విశిఖనవకంబున నొప్పించుటయు, నప్పించాలవరు నతండు సూత కేతు హయ న్యందన నమేతంబుగా నిబిడశరజాలంబునం బొదివిన, నవ్వీరుండు బలాహక విహిత మూర్తియగు మార్తాండు ననుకరించి, తాను సైంధవ వధదినంబునం బారావత వర్ణంబులగు రథ్యంబు లగ్గురు నరుజాశ్వంబులకా బెరయం బఱపిన తెఱంగున,

తే. అలిగి నొగ నొగతోఁ దాఁక నతిరయమునఁ

దేరు వఱపి, కృపాణ ప్రదీప్తహిణి

యగుడు, గద పుచ్చికొనియును నలుమ లేక
చలము డిగఁ ద్రావి కృతవర్మ యిలకు దాఁచె.

౨౪౮

—♦ భృష్టద్యుమ్నానిచే కృత్రుడు పరాభూతుఁడగుట ♦—

చ. అక్కుంభసంభవు చందంబుగాక వంచకుండై యప్పురుసున నబ్బలుమగండు
దొలంగిన, నయ్యరదంబుమీదికి లంఘించి యాభృష్టద్యుమ్నుండు—

౨౪౯

క. ఆరథికు నవటఁ గానక

సారథితల దునుముటయును, సంతసమునఁ బొం

గారి తనశబ్ద మిచ్చి మ

హారవమున 'నిక్క డిక్క' డనియె నతండున్.

౨౫౦

చ. విని, కృతవర్మఁ గాంచి, పటువిక్రమ కేలి యొనర్ప నాత్మ వా
హనమున కేఁగి యేచి, ద్రువదాత్మజఁ డాతఁడు లోను గాఁగ న
మ్రొవఁ గల మేటిజోదుల సముద్ధతి యే దైట నిల్వరింప వి
ల్గొనెఁ, బటుశౌర్యశోభితబలుం డగు నయ్యదుముఖ్యఁ దొక్కఁడున్.

౨౫౧

చ. అట్టియెడ నొక్కరథికుండు రయంబున నిజరథంబుమీదికిఁ గృతవర్మం దిగిచి
కొని యనికిం దొలంగం గొనిపోయెఁ, బాంచాలోత్తముండును దన మునుము
బలంబు గలంగం బరాక్రమించుచుండె.

౨౫౨

సీ. ధర్మపుత్రుడు గురుతనయుతోఁ బెనఁగుచో

బాసట యై కనిపొత్తుఁ డడరె,

నాయద్యును ద్రౌపదీయులు వెఱఁగండు

నట్లు వారలను వైన్యంబుఁ బొదివి

బహుశాంధకార మాపాదించి, యమ్మేటి

విలుకాని సాయకవితతి నింగి

ఘనమయంబుగఁ బర్వ, జననాథ, వా రల్లి

యొక్కొక్కరుం డనేకోగ్రబాణ

అ. నిహతుఁ జేయ, నతఁడు ప్రహసితపదనుడై,

యొకని నొకని బహుసముష్ట్యలాత్ర

విద్ధుఁ జేసి కడఁగి, వివ్వచ్చుకొడుకు చా

పంబు దునిమొఁ గ్రూరబల్ల నిహతి.

౨౫౩

క. ధృతి నొండువిల్లు గొని యా
శ్రుతకీర్తి దదీయతనువు పొవిపెం బ్రదర
త్రితయంబుఁ గనలి యాతం
దతనిం దత్పార్శ్వపరుల నమ్ముల ముంచెన్.

౨౫౪

క. ముంచు మహోద్ధతి యాలో
కించి తనదుమాడ్కి దట్ట కెంపెనఁగం గో
పించి, శరవికరములు గు
ప్పించుచు ధర్మజుఁడు గవిసె భీషణభంగిన్.

౨౫౫

ప. కదిసిన, నమ్మహాభుజుఁడు గార్ముకముం దునుమాడి, మూఁడు బె
ట్టిదపు మెఱుంగుతూపులఁ బటిష్ఠిత సూపిన, నా నృపాలుఁ డు
న్మదఁడయి మేటిపింట బలుమార్గణముల్ వెన నేసె మూఁడు న
ర్వదియును సద్ధరామరునిపై శినివంశవరుండు దోడ్పడన్.

౨౫౬

— ♦ అశ్వత్థామ యుధిష్ఠిరుని అలయించి కలనునుండి తొలఁగజేయుట —

ప. ఇట్లు ప్రాపై కడంగి,

౨౫౭

ఆ. అర్ధచంద్ర బాణహతి గురుపుత్రుని
ధనువు శివివరుండు దునుముటయును,
శక్తి నైచి యతఁడు సారథిఁ గూల్చి, బల్
పింటఁ గురిసె బహుళవిశిఖవృష్టి.

౨౫౮

క. సారథి లేమిని సాత్యకి
తే రీడ్వెఁ దురంగమములు, దే రటు వాఱఁ,
భూరమణ, ధర్మనందను
వారు వొదిలి రంపగముల వడి గురుతనయున్.

౨౫౯

క. భీమాశ్రుతిఖల సశ్వ
శ్లామాగ్ని దహించె ధర్మతనయానువర
స్తోమాటవి నొకవేల్కిడి,
నామెయి జనవిస్మయావహం బయ్యె నృపా :

౨౬౦

ప. అప్పుడు, కురురాజు పాండవుల నాచార్యనందనుచేతం దెగినవారలంగాఁ దలంచె.
నంతఁ దఱిమి యుధిష్ఠిరుండు ప్రచండకాండంబుల నవిష్వప్రవరుం ఖీడితుంజేసి.

సీ. 'అలపును పెరపును గలవు, కృతాస్తుండ
 వని నిన్ను నెఱుఁగుదు; నైన నెల్ల
 సౌంపు పార్వతునకుఁ జూప నోపినఁ దెల్ల
 మగు, నది యట్లుండె; నరయ నీకు
 నెయ్యంబు వాటింపనేర్పు కృతజ్ఞత
 శునునివి లేవు. బ్రాహ్మణుఁడు దపము
 దమమును గల్గవర్తనమున నుండుఁ గా,
 కవి సేయునే యెంత యడిచిపడినఁ ?

ఆ. బడితి గాని, యడ్డపడలేవు కౌరవ
 కులము నెల్లభంగి గెలుతు మేము
 నీవ చూడ' ననుడు, నావీరుఁ డేమియు
 ననక, నగుచుఁ బఱసె నంపవెల్లి.

౨౬౨

వ. ఆవెల్లికి నోర్వలేక యాభూవిభుండు దొలంగె. నిట్లంతటిమానిసిం గెలిచినవాఁడై
 విలిచి, విజపార్శ్వంబుల మూఁకలం గనుంగొని గురువుత్రుండు గ్రూరవిహారంబు
 నకు నమరి మెఱసె. మారుతితోడం బోరు కర్ణుండు దదనువరంబులగు కరూశ
 చేది స్పంజయపుంజంబులుం దన్ను బొదివిన. నబ్బలంబునకు బాహుబలంబు
 నూపుచుండ నతని విడిచి. యాభీమనేనుండు గౌరవసేనపయం గవిసి కనువు
 గొట్టె; నారాధేయ వృకోదరుల మునుములు ధనంజయు మునుముభంగిం బ్రజా
 క్షయం బగుచుండె; నీ దుర్మంత్రంబున ననేకులకుం బొలియవలసె. నయ్యవన
 రంబున—

౨౬౩

—♦ దుర్యోధనుఁడు కవలపై విజృంభించి, భృష్టద్యుమ్నునిచే విరఘుఁడగుట ♦—

సీ. కవలతోఁ బెనఁగెడు కౌరవనాథుఁ డ
 స్నృకులు నంగంబున నవళరములు
 పొనివి, యా సహదేవు కనకపుసిడము ద్రుం
 చిన, వార లిరువురు నెవిమిదింటఁ
 బదితూపులను నొంపఁ, బతి రెండువిండులుఁ
 దునుమాదుటయు, నన్యధనువు లేత్తి
 యన్నయుఁ దమ్ముండుఁ దన్నుఁ బెక్కమ్ములఁ
 బొదివినఁ గనలి, యా భూవిభుండు

తే. వారి దివ్యాస్త్రములఁ గప్పు మోరభంగి
గాంచి, జను లక్కుమారులు గాలవశతఁ
బొందుదుర కాఁ దలంప; నప్పుడు గదంగి
యడ్డపడియె ధృష్టద్యుమ్నుఁ డతిరయమున.

౨౬౪

వ. ఇట్లు పాండవసేనాపతి భూనాథుం దాకి యేసిన నతండు;

౨౬౫

ఆ. ఇరువదేను విశితశరముల నొప్పింప
నలిగి, యాతఁ డతని యంగకముల
నలువదేను తూపుఁ బడరింప, నజితే న
క్కొరవేశ్వరుండు గార్చుకంబు.

౨౬౬

మ. బలువిల్లుగ్రత నెత్తి యొక్క మొగి, నస్పాంచాలవర్జుండు దీ
వులు గ్రమ్ముం బదియేనుమార్గజము లాభూమీశుపై నేవినం,
గలయం బూచిన కింశుకంబు చెలు వంగం బొందఁ, దచ్చాపముం
బెలుచం ద్రుంచి, యతండు పాలమున గుప్పించె॥ దశోగ్రాస్త్రముల్.

౨౬౭

క, కాలాయన నారాచము

లోలి నుదుట నాటియున్న నొప్పారెం బాం
చాలవరు ముఖము మధుకర
మాలికచేఁ బొలుచు తమ్మిమాడ్కిం జూడన్.

౨౬౮

సీ. కనలి యవ్వీరుండు, గార్చుకాంతరమునఁ

గ్రూరభల్లంబుల ఘోటకముల
సారథిఁ జాపంబుఁ దేరును గొడుగును
దునుమాడఁగా, భవత్పుత్రుఁ దేవు
గుండక శక్తి నిగుడ్పఁగఁ ద్రుంచె నే
డైఱఁ, గృపాజము గొన నులుముసేసె,
గద యెత్తఁ బఱియలు గావించె, నుబ్బి ర
త్నమయాహికేతువు నటికి వైచె;

తే. విట్లు హయ సూత కోదండహీను, దశిత
రథుని, విగతాతపత్రు, విర్బగ్నశక్తి

బద్ధ ముద్గర కేతు విఖండితాపి
దాసుఁ జేసె నప్పార్వతుం డానరేంద్రు.

౨౬౯

తే. వికలసాధనుడైన యవ్యభుని నతని
తమ్ముడగు దండధారుండు దనదు తేరి
మీఁద విడుకొని, శక్తునమీపభూమి
వాయుఁ గొనిపోయెఁ; జూచి రాధేయుఁ డపుడు—

౨౭౦

—♦ రాధేయుని వివిధవిధ సమరవిహారము ♦—

క. శివించకవరునితోడం

బెనఁగి పెనఁగి యతని విడిచి, పెలుచ ద్రుపదనం
దనువి రథమునకు నెదురుగఁ
దనయరదము ననఁగ విచ్చె ధరణీనాథా :

౨౭౧

వ. సాత్యకియును శరంబులు గురియునుఁ దోన తవిలె, నుభయసేనాపతు లగు నా
సూతనందన ధృష్టద్యుమ్ను లట్లు దార్కొనిన, నయ్యిరువాఁగునందు నొక్కరుం
డైన నోల మానగొనక కడంగినం బోరు ఘోరంబయ్యె. నట్టియెడఁ బాంచాల
కుమారులు వ్యాఘ్రకేతు సుశర్మ కుక్ల చిత్రోగ్రాయుధులును, జయ రోచమాన
సింహసేనులును బలుదేరుల మొత్తంబులతోఁ దన్నుం గవిసినం. గర్జుం
డయ్యెనమండ్రువీరుల నెనిమిదిభల్లంబులం దునిమి, తత్సహచరుల బహు
నహస్రరథికుల నమయించినం, జేదిరథికప్రవరులు జిష్టు జిష్టుకర్మ దేవాపి భద్రు
లును దండ చిత్రచిత్రాయుధులును హరి సింహ కేతు రోచమాన శలభులును
నబలంబుగాఁ దలవడిన నా పదునొక్కండ్ర నొక్కపెట్టి బెట్టిదంపు టంపఱి పాలు
చేసి, మఱియును విరుదులయి పయింబడిన దొరలను, వారి పరివారంబులను
ననుధం గూర్చియు నలించియుం గలించియుం గడిమి మెఱయుచు, 'విట్టిచందంబు
విష్ణుద్రోణులయందుఁ జూడ'మని జనంబులు వెక్కనపడ, వివిధసమరవిహారంబు
సలిసి; వెండియు,

౨౭౨

సీ. సింహంబు బారి జొచ్చిన గజంబులభంగిఁ,

బులి కగ్గమైన జింకలవిధమున,

జ్వలనంబుఁ గిట్టిన శలభంబులట్లు పాం

చాలయోధులుఁ జేదీపై వికులును

దనుఁ దాకి పొలియ, రాధాతనూభవుఁ
 డనిఁ దనివోక ధర్మనందనువి యున్న
 చక్కటి కడర, ధృష్టద్యుమ్నుఁడును ద్రౌప
 దీపుత్రులును నహదేవుఁడును ?

తే. ఖండియును సాత్యకియు నకులుండుఁ జేయఁ
 గల మహీకులుఁ బొదివి రక్కర్థుఁ నతఁడు
 పెక్కుపాములు వొదిలినఁ బెనఁగు గరుఁడు
 ననువు దోఁవఁగఁ బోరాడె మనుజునాథ :

౨౦౩

వ. ఆసమయంబున, భీమసేనుజారింబడిన కౌరవవైన్యంబునం బ్రబలవతురంగంబు
 లొక్కమొగిన్ బదలువడి రణాంగణంబు శ్రుమాసికొనియెం. బెఱిముఁతలు వెఱి
 గునం జెయ్యెడి, కరళ్ళదంగిన మున్నీటియ ట్లుండె : గాండీవి సంకప్తకుల
 ననేకుల మేటిమగల గీటడంచి హతకేషంబగు బలంబు విచ్చుటయు, వానుదేవు
 నాలోకించి:—

౨౦౪

ఆ. 'అమరులకు నజయ్యులగు నట్టి సంకప్త
 కులు మదీయ బాణఘోరభంగి
 కోహటించి పాటుచున్నారు : భీముని
 మునము కౌరవులును మొనయలేరు.

౨౦౫

క. 'కర్ణుం దొక్కరుఁడును నము
 దీర్ఘం దై సిడము మెఱయఁ దిరిగి, బలువిడిఁ
 మూర్ఛితము సేసె మనసై
 న్యార్థవమున మంథనగము నను వమరంగన్.

౨౦౬

చ. 'అరదము వోవ విమ్ము రయమారఁగ నాతనిదిక్కు' నావుడున్,
 దరహాసితంబుతో నలిననాథుఁడు: 'భీమునిచేతఁ బోదు నీ
 శరములవేడిఁ గౌరవుల సంగరవాంచ యడంపు' మన్న. న
 న్నరుఁడును నియ్యకొన్నఁ గురునాథునియోధులు బెగ్గడిల్లఁగన్.

౨౦౭

—♦ నరుని అత్యద్భుత విక్రమపరిణతి ♦—

ఆ. అమ్మురారి ధవళహయములు మెఱయ న
 ద్దిక్కు సత్వరముగఁ దేరు వోవ

విష్ణుటయును జూచి, విచ్చె నబ్బలము సిం

గంబుఁ గవిస లేడిగమియుఁబోలే.

౨౭౮

వ. అప్పుడు సీకొడుకు సంక వ్రకులం బురికొల్పిన, రెండువేలరథంబులును మున్నూ
తేమంగులును ఇతర్దశనహస్ర తురంగంబులును లక్షద్వయపదాతులును నప్పార్థు
వయం గవిసిన; నతండు శింజినీటంకారంబునం బటుశరాపారంబున వింగి వించి,
పదివేపు రుద్రుటక్షత్రియులం బొలియించి, యక్కెలనం గాంభోజ బలంబు
దోచిన నం దుటికి తడియనైవికుల కరంబులు శిరంబులు నటికిన, నది మహావాత
విహత విటసంబైన యారామంబు చందంబయ్యె. నట్టియెడ;

౨౭౯

క. అడరి సుదక్షిణుతమ్ముఁడు

గడువడి నేయుటయు, నతని కరళాఖలు గ

వ్వడి యర్థచంద్రశరముల,

వెడందతూపున శిరంబు ప్రేల్మిడిఁ ద్రుంచెన్.

౨౮౦

క. ¹యవన శక పైన్యములు పైఁ

గవిసినఁ దద్రుధిరజలము గాలువలై పా

ట, వెనం బఱపెను వివిధా

ప్రవితానము లక్కిరీటి ధరణీనాథా :

౨౮౧

మ. కవి. సంక వ్రకు లేచి యొక్క మొగి నాకౌంతేయునిం జాట్టు ము
ట్టిన, సేనాంగ చతుష్టయాంగములు ఖండిభూతముల్ సేసె; నా
తవి బాణోత్కరవేగ ముత్కట మరుత్పంక్తిద జీమాకపా
టనముం జేసినభంగిఁ జిత్రవీలగాఢస్ఫూర్తి శోభిల్లఁగన్.

౨౮౨

క. హరి వెరవున, ధవళాశ్వ

స్ఫురణమున రథంబు మెఱయఁ బొలుపారెడు న

న్నరు నత్యద్భుతవిక్రమ

వరిణతి సూడఁ గనుదోయి పదివేల్ వలయున్ :

౨౮౩

క. ననుబోటుల మనములు మె

చ్చునఁ గరఁగె ననంగ నేలః సురతతి గృష్టా

1. యవన, శకపైన్యములు భారతయుద్ధమునాఁటికి లేవుగాని, భారత తథారచనాకాలమునకు
ఉండిఉండవచ్చును. దీనిని Anachronism-కాలవ్యతిక్రమా లంకారమందురు.

ర్జునులం గవి దుందుభివి

న్వనములతోఁ గురిసె విరులవాన వొగడుచున్ :

౨౮౪

౪. అయ్యననరంబున నశరీరవాణి యయ్యారుపుర నుద్దేశించి యఖిలజనంబులు నా కర్ణింపః-“వీరు చంద్రార్కులం గడచిన కాంతిదీప్తుల నుల్లసిల్లెదరు. తొల్లి యేక రథస్థులైన బ్రహ్మేశానులవిధంబున వెలింగెదరు. గంటిరేః వీరలు పరమ ముమ లగు నారాయణుండును నరుండును జూండీః” యనియె. విట్లు మహానీయాశ్చర్యం బులు గవియును వినియును మాత్సర్యదుర్యుండగు నాచార్యనందనుం డరిగి యమ్మహాత్ముల మార్కొని, మార్గజోజ్ఞ్వలంబగు దక్షిణకరంబున నా ఫల్గునుఁ బిలిచి హాసభాసితములుం డగుచుఁ గుపితుండగు నతని కిట్లనియెః— ౨౮౫

—♦ అశ్వత్థామ ఆరుసుని పేరఁబిలిచి నిలిపి, ప్రాచేయిగా పోరుట ♦—

క. ‘ననుఁ దగియెడు నతిథిం గా

మనంబునఁ దలంచి నీవు మన్నించెదవే

విని, వచ్చెద నీపాలికి

ననఘా, సంగ్రామ మొనఁగు మాతిత్యముగన్.’

౨౮౬

ఆ. అనినఁ గృష్ణుఁ జూచి, యర్జునుఁ-‘డాచార్య

తనయు గెలువ కునికి దైన్య మిపుడు

నమయఁ జూడవలయు సంకల్పకులనుః నీ

మనసువచ్చు పనికిఁ బనుపు’మనుడు;

౨౮౭

ఉ. తేరు మురారి ద్రోణసుతుదిక్కునకుం జన విచ్చిః-‘మేలుమేల్ :

పోరు ఋణంబు దీర్చు; కురుభూపతికిఁ నరుణాహాలీలకు

నైరణ గల్గి నిల్చు’మనినఁ విని; ‘యట్టుల కాక’ యంచు, న

వీరుఁడు షష్టిబాణముల వెన్నుని నేసె నుదగ్రుఁ దై వెనన్.

౨౮౮

ఉ. అమ్ములు మూఁడు పార్థ తను వాడఁగ నేపినఁ ద్రుంచి వైచెఁ జా

ప మ్ముతఁ, డమ్మహాద్విజాఁడు భారవహమ్ముగు నొండువిల్లు శీ

ప్రముఖున నెత్తి, చేతులను గాళ్ళను మోమున వింటికొమ్మునం

గ్రమ్మినభంగిగా శిశికరప్రతతుల్ విగుడించెఁ బైపయన్.

౨౮౯

క. కడుఁ జెక్కువేలు దూపుల

వడిఁ గృష్ణార్జునుల నరథవాహంబుగ నె

క్కుడు మదమునఁ బొదివినఁ, జె

య్యెడలి వెఱుగువడిరి వారిద్దఱు నదిపా :

౨౯౦

వ. ఇవ్విధంబున, వివిధ విఘటాలంబులఁ గాలుసే యార్పరా కుండఁ గప్పి యార్చిన. నస్పృహం దశవిచేతఁ దనవిక్రమంబు ప్రతిహతంబయ్యె నని తలంపఁ దత్సైన్యం బున హాహాకారంబు లెనంగం, జారణసిద్ధగణంబు లట్లు విశ్చేష్టితులైన, యా లోకరక్షకుల నాలోకించి: 'లోకంబులకు బ్రదుకు గలుగునో' యని పలుక. నప్పద్మనాథుండు గనలి, యక్కన్వడి నుద్దేశించి—

౨౯౧

క. 'గురుసుతుఁడు విన్ను మిగులుట

గర మాశ్చర్యంబు : ముష్టి గాండీవము దాఁ

దిర మయి యుండదో : బాహుల

వెరవు బలువు గుండెనో : వివేకింపు మెదన్ :

౨౯౨

క. 'గురువి కొడుకను తలంపునఁ

బరునఁదనంబునకుఁ జొరక భంగపడితో : యు

ద్ధరతఁ గడుఁ జెడియె : ' ననవుడు

సరోషసంరంభుఁడై విజయుఁ డాతనితోన్—

౨౯౩

క. 'వెనఁ బెక్కమ్ములు మనపై

ముసుఁగువడం బఱపి యతఁడు, మురభంజన, సం

తన మందెడు వింతన ! యే

గపి మనఁగెడఁ జూడు నన్ను గాండీవంబున్.'

౨౯౪

మ. అవి, భల్లప్రకరంబులకా గురుతనూజాస్త్రప్రతానంబుఁ ద

ద్ధమవుం గేతువు నాతపత్రమును జిత్రస్ఫూర్తిఁ దున్నాడి, గ్ర

క్కున నవ్విప్పుడు శక్తియుకా గదయు నుక్కుం దాల్చియుం జోప నె

త్తినఁ, దోడ్తో నవి ద్రుంచివైచె సమరస్థేమాభిరామాకృతిన :

౨౯౫

అ. ఇట్లు ద్రోణసుతుని యేపు పార్థుఁడు దుహి

నంబుఁ జెఱుచు వినువిధంబు మెఱయఁ

జెఱచె : సంతఁ బొదివె నుఱక యారథికు సం

శక్తకవ్రజంబు సరభసముగ.

౨౯౬

క. ఎందఱు నొదివిరి వారల

కందఱును. దమక తమక యర్జున చటుల

స్యందన మెదురై నట్లు మ

దిం దోఁచెఁ దదీయ బాణతీవ్ర బహులతన్.

౨౯౩

క. అప్పుడు గురుతనయాద్రిం

గప్పఁగ వజ్రోపమానకాండములు వెనం

గుప్పనఁగూర వఱవ నరుఁ

డప్పరుసఁదనమున కోర్చి యతఁడుఁ బెనంగెన్.

౨౯౪

వ. ఆ ప్లిశ్వశ్ఠామ పెనంగుచుండ, సంకప్తక వ్రజంబునందు;

౨౯౫

క. చేతులు దలలును బహువిధ

హేతులఁ దువియలుగఁ జేపి యిలఁ దొరఁగించెం.

జేతుల కపి వోవంగ న

రాతులు బెగ్గిలఁగఁ గ్రీడి వ్రకటస్ఫురణన్.

౩౦౦

క. తురగ ద్విప రథ తూర్యా

భరణ ధ్వజ చామరాతపత్ర శకలముల్

పొరిఁ బొరి ధరఁ గప్పఁగ, నె

త్తురుజేఱులు వానిఁ దొలఁగఁద్రోచుచు వచ్చెన్.

౩౦౧

వ. అట్టియెడ;

౩౦౨

తే. అంగ వంగ నిషాద కళింగ బలము

లర్జునునిమీదఁ బెల్లగ నడరుటయును,

గురుతనూభవుఁ డతనిని మురవిరోధి,

నంపపెనువెల్లి ముంచి, బెట్టార్చి పేర్చి.

౩౦౩

వ. అవ్యక్రమ విశేషంబునకు రోషంబు నొంది,

౩౦౪

క. అప్వీరుం డవ్యప్రసి

క్రొవ్వను. నా పైన్యసమితి క్రూరోద్ధతియున్

నివ్వటిల నీక, ఖచరులు

నివ్వెఱవడ నమరకేళి విపుణత మెఱసెన్.

౩౦౫

వ. మెఱసిన, నెఱసిన రోషంబున మఱియును;

౩౦౬

మ. గురువుత్రుం డనురాంతకుఁ విజయునిం గ్రూరాస్త్రసంతాన వి
 ఘ్నర పాతంబున నొంప, నా హరి దదాబోపంబు సైరింప క
 న్నరుతో:- 'నాపథ మూడిచేసి తెవులు న్మర్దింప కున్నం, దుది
 న్నరమై యుండదె? యే పడంపుము రిపు న్సంరభివై' నావుడున్; 308

వ. అతండు విజృంభించి గుణంబు సారించి; 309

చ. శిరమునఁ గంతదేశమునఁ జేతులయందు నురస్థలంబునం
 జరణములఁ శరంబులు వెనక విబిడంబుగఁ గీలుకొల్పునుఁ
 వెరవునఁ బగ్గముల్ దునుమ, వేగమ యీడ్చె దురంగమంబు ల
 గురుసుతుతేరు గయ్యమునకుం గడుదవ్వు దొలంగ భూవరా; 310

వ. ఆ భూదేవుండును భగ్గోత్సాహుండై, యల్లన సూతనందను సమీపంబునకుం
 జనియె. నప్పుడు శౌరి సంకప్తకనైన్యంబు దెనకుం దేరు నడపుచుం, దమసేన
 దిక్కు కొలఱాహలం బాకర్ణించి, చూడ్కి యట విగిడించి, యర్జును నుద్దేశించి:-
 'వేదండారూఢుండైన దండధారుండు మనబలంబులం గలంచుచున్నవాఁ డమ్మగ
 దోత్తముండు-భగదత్తునంతవాఁడ: యతని మడియించి మఱి చేయంగలవని
 సూచికొంద'మని పలికిన, నక్కవ్వడి యొడంబడ, నక్కడ కరదంబునోప విచ్చె.
 నట్టియెడ; 311

—♦ మగధపతి_దండధారుడు అర్జునుచే జచ్చుట —♦

క. పాండవనైన్యంబుల వే

దండంబుల హెటముల రథంబుల భటులం

జండగతి మగధపతి నిజ

శుండాలముఁ బఱసి యేవుఁ జూపి తెరలెన్.

312

వ. అవ్విత్రమవిహారంబు వీక్షించి; 313

తే. మాగధుని కోల్తలకుఁ వాక మనబలంబు

విఱిగెఁ 1బొద పొద మని తాను దఱిమెఁ దేరు,

హరియుఁ బఱవంగ నర్జునుం డడ్డపడియెఁ

జండచేష్టితోద్దండ వేదండమునకు.

314

క. అగ్గలిక దండధారుడు

దిగ్గజనిభ నిజగజంబుఁ దీవ్రత మెఱయఁ

డగ్గఱఁగఁ బఱపి హయముల

నగ్గరుడధ్వజుని నరుని నమ్ములఁ గప్పెన్.

౩౧౪

చ. అలిగి కిరీటి మాగధ ధరాధిపుజాహాలు ద్రెంచి, గ్రక్కునం

దలయును ద్రుంచి, యేనుఁగు నుదగ్రతఁ బీనుఁగుఁ జేపె; నష్ట గౌం

దల మొకయింత లే కతవితమ్ముఁడు-దండుఁడు దాకి, తోమరం

బులు వరఁగింపఁ గేలు శిరముం గరటిం దునునూడె నుగ్రతన్.

౩౧౫

క. తదనీకంబు గజంబులు

వొదిలిన, బలుగాలి మేఘములఁ దీవ్రగతిం

జెదరించుపగిది నరుఁ డు

న్నడుఁ డై నలుదెసలఁ దోలె మనుజాధీశ :

౩౧౬

చ. ఇవ్విధంబున మగధపైన్యంబు మర్దించి, సంశ్చక్తకపైన్యంబుపైఁ గవిసి, కపికేత
నంబుమెఱుంగులు మెఱయ నుదుమథను వెరవున వెలిమాపులగతు లక్కజం
బుగా, నుక్కునఁ బార్థండు భల్ల నారాచ ప్రముఖ ప్రదర వరంపరల సౌంపును
బాహు వీర్యదైర్యంబుల పెంపును. నిలిప నికరంబు వర్ణింప; నందు మహార్థవం
బునం దిరుగు మందరనగంబు చందంబున విజన్యందనం బొప్ప. నప్పటప్పటి
కెక్కుదొడవు మదంబునం ద్రిగర్తాదులగు నమ్మార్తురు పైపయిం గ్రమ్మి కురియు
నప్తకత్తంబులు విదళిత చ్చిన్న చూర్ణితంబులు సేయుచు, దదీయగాత్రంబులుం
గరటి ఘోటక తనువులుం దునియ లయ్యును నుగ్గులయ్యును బఱియ లయ్యును
గుడులయ్యును ధరం దొరఁగఁ; *తామరబావి గేలిసల్పు సామజంబుచాడ్చున
విహరించి, యవిహత ధృతివ్రత మహితులగు నహితుల నత్యుత్తమలోకంబు
లకుం బుచ్చినం. గొంచెపుమూఁక విచ్చినం, బెద్ద వెనుకొనక యరదంబు మరల్చి.
వచ్చునెడ నవ్యతుం డర్జును నుద్దేశించి:-భవద్విక్రమ విహారస్థలంబు సూచితే?
యని పలికే; వివిధాయుధ ఖండంబులను, వేదం డాశ్వ రథ పదాతిశకలంబులను,
భూషణాతపత్ర కేతు చామ రాంశంబులను, జక్షశ్చమత్కరణ పరిణతంబుగు
రణస్థలంబు సూపె. నప్పుడు గొఱప్రాణంబులతో నొఱలు నర తురగ ద్వీరదంబు

* పౌలికలనును తామరబావి అనుటలో, అర్జునునికి ఆ పోరు అంత చిన్నదిగా నున్న
దనుట.

లను, గొందఱు దమవారిం గానక కన్నీళ్ళు నించుచు నాలింగన రోదనప్రముఖంబులైన కరుణాభాషణంబులగు నవస్థావిశేషంబులం బొందువారలం గృహకురై యాలోకించుచు, నయ్యిరువురుఁ దమ మోహరంబున నెసంగు కలకలంబు విని, యుదీర్ణగమనంబు జనుదెంచుచుండి. రట మున్న కౌరవ్యుల మొనయును గడ్డుని మొగ్గరంబును రెండుముఖంబుల బెనంగుచుండి. కయ్యంపు టుచితత్వంబునం గలపె. నట్టియెడ రారాజు పురికొల్పి రాధేయునకుఁ బ్రావయి పుళింద బాష్టాక చేంక జాండ్ర భోజానీకంబు గవిసినం, గొంతేయబలంబునకు భరం బగుటయు.

—♦ పాండ్యమహీశతి_మలయకేతుని ఆశ్వత్థామ వధించుట ♦—

పీ. *పాండ్యుఁ డాసేనలపై బెట్టిదంబుగ

నడరి, బాహుల మక్కజముగఁ

బేరిచి పీనుంగు పెంటగాఁ జతురంగ

ముల రూపుమాపె, నయ్యలఘుభుజుఁడు

ద్రోజభీష్ములు దనతోఁబాటి యనుపలు

కున కోర్వఁ, డచ్యుతార్జునులు దనకు

నెక్కుడు నా విన్ననేవగించుచునుండు.

నవ్వీరుఁ డమ్మెయి నాక్రమింపఁ

ఆ. గవి, కడంగి యెదురు చని, గురుతనయుండు

నగుచుఁ. *బగఱ నీవు మృగకులంబు

గలఁచు హరియుఁబోలెఁ గలఁచెదు! నాదిక్కు

మొగము నేసి యనికి మొనయు' మనియె.

౩౧౮

చ. ఆన విని, మేను వొంగ మలయధ్వజుఁ డుగ్రపు నారసంబుఁ ద

త్తనువునఁ గ్రుచ్చి, మౌర్ఖినినదంబు నభంబునఁ బర్వ, నంపవే

ల్ల నిగుడఁ జేయఁ, దొమ్మదిశీలముఖముల్ వెన నమ్మహీకుపై

నవిమిష వర్ణవీయగతి నగ్గురునందనుఁ డేసె, నేసినన్;

౩౧౯

వ. ఆత్మొమ్మిదింటిలోన,

౩౨౦

* పాండ్యులు దక్షిణాదివారు. ఆంధ్రులు పుళిందులుగూడ (పై ౩17 వ.) దక్షిణాపథము వారే; వీరు క్రీస్తుశకారంభమునకు, అటు ఇటు దగ్గరివారై, భారతము వ్రాసినవారికిమాత్రమే దెలిసినవారు. ఇట్లు భారతాదులను తిరిగి వ్రాయించినవని, గుప్తసామ్రాజ్యమువారిదని. కీ. శ. 4-5 శతాబ్దములు.

క. ప్రతిశరములు పాండ్యమహీ

పతియును బరంగింప నైదు భగ్నము లయ్యెకా;

గతి నెడక నిగిడి రథ్య

ప్రతతి ధరం గూల్చె నాల్పజాణము లధిపా;

౩౨౧

తే. మఱియు గురుపుత్రుఁ డేయ, నమ్ములయకేతుఁ

డాశరంబులుఁ దద్దనుర్జ్వాలతయును

దునిమెఁ; దునిమిన నతిరయంబున నకండు

నారి సంధించి యమ్ముల నభముఁ గప్పె.

౩౨౨

ప. అస్పాండ్యమహీపతి పరివారసామర్థ్యంబున రథ్యవంతుండయి వాయవ్యాత్మం
బున నయ్యంపవరంపరఁ బ్రతిహతంబు నేసి, తదీయ చక్రరక్షకులం దెగటార్చి
యార్చినం గెరలి, యగ్గురునందనుం దత్సహచరులం నులుమాడి, రత్నమయా
గురు చందనసుందరంబైన మలయగిరి ప్రకారంబునం జౌలుచుకేతనంబుగూల్చి,
గుట్టంబుల గీ టడంగించి, సూతుప్రాణంబులు గొని, చావంబు ద్రుంచి, తేరు
దుమురునేసి, యతండు వాలివోని పౌరుషంబునం బ్రయోగించు నప్తశక్త్యంబుల
నుటక నటికి యగ్గమైయున్నను, గయ్యంబువలని వేడుక నతని సమయంపనొల్లక
యరవాయిగొనిన, యాలోనఁ బతితయోధంబైన సుకల్పిత మాతంగంబు నెక్కి,
గిరిశిఖరంబు నలంకరించు కేసరి యట్లాప్పి, యాద్రవిదేశ్వరుండు సామజంబు
నుద్దామగతిం దఱిమి, భీమాఖిలానుం బైనతోమరంబు వైచిన మణిగణోజ్జ్వలం
బైన యాద్రోణి శిరోభూషణంబు ధరణింబడినఁ, ద్రొక్కంబడిన భుజంగంబు
పోలికం గనలి, యబ్బలు మగండు తత్పార్శ్వవర్తుల నార్యుర రథికవరులఁ దద్యే
దండంబు తుండంబును జరణచతుష్టయంబును నమ్మేదిసిపతి పాదంబులుఁ గరం
బులు శిరంబును నతితీవ్రభల్లంబులం దునుమాడిన నద్దిక్కు-మూఁకలు విచ్చెం;
గురుభూవరుం డమ్మహీసురవరుం జేరంజని యగ్గించె. నప్పుడు; ౩౨౩

క. 'నిలు నిలు'మని తమమూఁకల

నిలిపి, వృకోదరుండు గవిసె నీబలములపైఁ;

దలకొని ధృష్టద్యుమ్నా

దులు సంరంభోద్భటముగఁ దోడ్పడి రధిపా;

౩౨౪

క. వారలవడి కోర్వక య

కొరవనైన్యంబు దెరలఁ, గడ్డుఁడు దర్ప

స్ఫూరత నదల్పి విలిపి, యు

దారగతిఁ వైరిరథితతి మార్కొవియెన్.

౩౨౫

—♦ ఆశ్వత్థాను ధృష్టద్యుమ్నుల సమరము ♦—

వ. అతనికి బానట యై యడరిన యశ్వత్థానుచేతం బలువురు పాంచాలరు నొలిపిరి. కృష్ణుండు గ్రీడికిం బాండ్యమహిపతి సమయుట సూపి, సమీరనందన కర్ణాదులగు విరువాగు రథికుల పరాక్రమంబును వేటువేటు విరూపించి చూపిన, నతండును రథంబు మనసేనలోనికిం బోవ విమ్మవిన, నచ్యుతుం డట్ల చేయ నుబ్బిన పాండ వానీకంబునకును రాధేయ గురుపుత్రుల రథనంబునం జేర్చిన మనమొనకును సంకుల సమరంబయ్యె. నం దాకర్ణునకు ధృష్టద్యుమ్నునకుం బరస్పర శరకర్తనం బును వితరేతర వృత్త్ర కేతుఖండనంబును నన్యోన్య వర విదారణంబును మిథ శ్మరీర పాతనంబును నగు సంగ్రామంబు నెల్లె. నట్టియెడ నానూతనందనునకుం దలకడచి గురునందనుండు, ద్రుపదనందనుం గవిపి:- 'బ్రహ్మఘ్ను, విలు విలు. మేను గలుగ నెట్లు బ్రదికెద?' వని పలికి. వెండియు—

౩౨౬

క. 'మాతండ్రియెడం జేసిన

పాతకము కతంబు గాఁగ బాంచాలనిక్య

ష్టా. తునిమెద విను, నరుఁ డిట

కేతేరక యున్నఁ బాట కీవు నిలిచినన్.'

౩౨౭

వ. అన విని, ధృష్టద్యుమ్నుం డతని కిట్లనియె :-

౩౨౮

క. 'మితండ్రి కుఱికి నఱికిన

హేతియ నీకొఱకు నునిచి, తిప్పడ నఱుకుదుఁ

నీతులువ పలుకులకు నీ

దై తోచిన యుత్తరంబు నదియ దురాత్మా.'

౩౨౯

వ. అని యంత విలువక;

తే. 'వినుము : బ్రహ్మఘ్నుడన నీకుఁ జనునె? బ్రాహ్మ

జబ్రువఘ్నుడ నై సమున్నతి వహించు

నన్నుఁ గిల్చిషపరుఁ డను విన్ను జనకు

కడకుఁ బుచ్చెద వేగిరపడక నిలుము.

౩౩౦

వ. అసియే. నట్లయ్యారువురు నొండొరులం బరుషంబులు వలికి తలవడి. వియత్త
లంబు విశిఖ భాకలాపంబులం గప్పిరి. రాదేయుండు యుధామన్యు సుత్తమౌజ
ద్రావదేయ కై నేయులను మఱియుం జేయంగల పాండవపాంబాలయోధులను
బొడిచి భండనంబు సేయుచుండె. నాధృష్టద్యుమ్నుండు గురువుత్రు కోదండంబు
దుండంబులు సేసినం. గుపితుండై యొందువిల్లు గొని యవ్వీరుండు— 332

క. సూత తురంగ న్యందన

కేతన చాపములు నఱకి, కేలిమెయి ను

గై తొరంగ నేనె దోడ్తో

నాతత శక్తియును గదయు నతఁ డెత్తంగన్.

333

—♦ అరుసుండు ధృష్టద్యుమ్నుని రక్షించుట ♦—

వ. అప్పించాలోత్తముండు వాలునుం బలకయుం గొని కవియం గడంగిన, నవి
యును దుమురు సేసి పెల్లెసి పడ తున్న, నశ్వశ్తామ వేగిరపడి వెఱు గందుచు
చేతిబాణాననంబు విడిచి కృపాణంబు గొని, భుజంగంబుడెన కడరు విహంగపతి
విధంబునఁ జనుట సూచి. నవ్యసాచితో శౌరి: 'ధృష్టద్యుమ్నుండు గురువుత్రు
బారిం బడియెం, గావ వలయు' ననుచు నడ్దిక్కుసూపిన, నతండు సత్వరుండై
యవ్వీరుం డాద్రుపదపుత్రుం గవిసిన కొలంపిఁ గ్రూరంబు లగునారావంబులు
గుప్పించుచు నొప్పించిన, నమ్మహీసురవరుం డయ్యుత్సాహంబు వదలి మరలి
యరదంబున కరుగ, నహదేవుండు దనతేరిపైకి నప్పార్షకుం దిగిచికొని తొలంగం
గొవిపోయె. నక్కుంభసంభవ సంభవుం డగ్గండిచి మార్కొచి పెనంగి, బెట్టి
దంబుగాఁ గనుకనిం దాకి, యతండు నాటిన సునిశితకరంబున పోలె; పారథి
రథం బొందు వలసికిం దోలె. నర్జునుం డట్లు నిజసేనానాథు రక్షించి, ద్రోణిమదం
బడంగిండుట గనుంగొని కౌంతేయపై వికులు పింహనాదంబులు సేయ, నక్కడ
నిస్సాక్షాదుల నాదం బెనంగి వింగి విండిన;

334

తే. సూతసుతుండు ధనంజయుఁ జూచి రోష

కలుషితాక్షుఁ డై తలవడఁ దలఁచె, నప్పుడు

తత్క్షణమున సంతకప్రకతతియుఁ దోఁచె.

రెండుఁ గని యిట్లు లనియె నాక్రీడి హరికి :—

335

వ. 'కర్ణుండు మనల మార్కొనం గడంగెడు : సంశస్త్రకులు గ్రమ్ముటం బొదివిరి.
కర్ణుచేతం దగులువడితిమేని సంశస్త్రకుల కోహటించిన వారమగుదుము; వారల
దిక్కు దేరు నోవ విమ్ము.' ౩౩౬

చ. అన విని యట్ల చేసె నతఁ, డడ్డునుఁ డారిపుకోటి ముట్టి యే
పున నులుమాడు చుండెఁ, గురుభూవర, యప్పుడు ధర్మసూతనం
దనులు పముద్ధతిం గడఁగ దందడి క్రొత్తగ వారిసేనయుఁ
మనమొనయుం బెనంగె సుపమారహితం బగువిక్రమంబునన్. ౩౩౭

ఉ. నంగర మేను పెక్కు దివసంబులు సూచితిఁ గావి, యెప్పు నా
భంగి మునుంగ దచ్చెరువుపాటునఁ జిత్తము, వోరు చున్నియో
త్రుంగుడు సున్నియో యెఱుంగఁ, దూలక పైవయిఁ గ్రమ్ముఁ గూలు సే
నాంగము లందు నిందుఁ, గలహంబు మహోగ్రత యేమి సెప్పుదున్. ౩౩౮

—♦ కర్ణుండు పొంచాఅనై న్యమును దైన్యంబు నొందించి విజృంభించుట ♦—

తే. అందుఁ బాంచాలవీరుల నశ్వ సూత
రథసమేతంబుగా, నంగరాజు దర్ప
మెనఁగ నేవురఁ బదువుర నేడ్వరను మ
హాన్యమార్గణములఁ దునుమాడె నధిప : ౩౩౯

క. పదపడి పాండవయోధు
ల్వొదివినఁ బెనుఁడుంగ మడుపులో గజపతి యు
న్మదవృత్తిఁ గేలి నలుపుప
గిది, నాతఁడు బోరె సురలు గీర్తన సేయున్ : ౩౪౦

వ. అట్టియెడ; ౩౪౧

చ. ద్రుపదతనూజులుం గవలు ద్రోవదిపుత్రులు శౌరితమ్ముఁడుం
గునితమనస్కురై బలుపుఁగోల్లలఁ దాకి, రతం దదల్చి యు
గ్రపు రథసంబునఁ శరవరంవరలం బరఁగించె, గౌరవా
దిపుష్పదయంబు మోదమునఁ దేలఁగ-నందఱయంగకంబులన్. ౩౪౨

వ. వారలపై నక్కురుభూనాథుం దేనుఁగు కయ్యంబునకు వెరవుగల కళింగ వంగాంగ
మగధ సుహృ పౌండ్రాదిదేశంబుల బలంబులం గవియించిన, నవి తదీయచతురంగ

బలంబుల మట్టి మల్లాడి చిత్రవధవిహారంబు నలువ, నగ్గజప్రధానపేన లగ్గలికం
జించి చెందాడును, నాదండిమగలును జేకితాన ప్రభద్రకులును రౌద్రరసంబున
బెనఁచినం గనుంగొవి, మదంబునం బొదలి యొత్తరించి యురవడించిన, ౩౪౩

౯. వంగాధీశుఁ గరింద్రుతో నడఁగ గర్వస్ఫూర్తి తై నేయుఁ దే
యం, గేలీగతి ¹మాద్రిలేఁగొడుకు పొంద్రాధీశ్వరుం గిట్టి యా
భంగిం గూల్చుఁ, దదగ్రజం డటుల దర్పం బొప్ప సుహృదిహ
కుం గోపంబునఁ ద్రుంప, నేచెఁ గరటిప్రోమంబు లంతంతకున్. ౩౪౪

క. విను : ము క్లేచి నకులుఁ బొది
వె, నుదగ్రధ్వవి ననేకవేదండము, లం
దెవిమిదిటిఁ గూల్చెఁ, బ్రాణము
రెవిమిది యెవిమిదులఁ దమ్ముఁ దే దైత్య నధిపా : ౩౪౫

క. ఆ ధృష్టద్యుమ్నాదులు
గ్రోధాంధత నడరి, యేనుఁగుల నప్రహతి
వ్యాధూతములుగఁ జేయుచు
రాధేయుం గదియ, సంగరము వేర్చె నృపా : ౩౪౬

—♦ రాధేయుఁడు పాండవేయ పాంచాలాదియోధుల కలంచుట ♦—

వ. ఆనమయంబున శోజితంబు పెల్లున మున్నెగసిన రేణు వడంగిన, విరువాఁగు
పైనికులును దమతమ యడియాలంబులతోడి గొడుగులును సిడంబులును బెద్దయు
మెఱయుఁ బెనంగుచుండ, సంశ వృత్తకనంవయంబు గించిదవశిష్టంబుగా నష్టంబు
సేసిన, నన్యపాచికి శౌరి యక్కొరనపాండవ బలంబులపోరు నూపి; యప్పుడు
దుర్యోధనుండు దనయందుఁ జేయంగలవారును చానును ధర్మనందనుం బట్టు
తలంపున బెట్టు పొదుపుటయు, నమృతంబున కానపడి యడరు నసురుల మరల్చు
శక్రాగ్నులచందంబున, భీమసేనుండును సాత్యకియుం వారలం బ్రతిహతులం
జేయుటయు; సంత విలువక యక్కురువికుండును గర్జ కృపాశ్వత్థామలును
సుద్దామగతి నయ్యారువుర శరజాలంబుల నమ్ముల జడియుచుం గదిసి, యక్కొం
తేయాగ్రజా కంకటంబు ద్రుంచివైచుటయుఁ; గర్జునుత్సాహంబునం గడంగు
ధార్తరాష్ట్రుల పింహనాదంబులకుం దెరలక, మరుత్పుతుండు మండలప్రచారుం

1. ఈ మాద్రి లేఁ గొడుకును యీనాఁటికి 69 ఏండ్లప్రాయము, వారిలో చిన్నవాఁడనుట కాబోయి.

దగుటయు; నా సూతనందనుండు మొదలగు నమ్మేటిమగల మార్గజమ్ములమ్మును
పతిపైఁ బరఁగుటయు; నకుల నహదేవ సాత్యకి ధృష్టద్యుమ్ను త్రౌవదేయ
ప్రభృతులైన పాండవేయ పాంచాలాది యోధులం గలంచి. యక్కర్జుండు కమలా
కరంజునం గేలినటుపు కుండాలంబు లీల నటించుటయు; నవ్వీరుం డగ్గలిక నక్క-
వ్వడిరాక గోరి కపితేతనం బాలోకించుటయుం గలిగిన యప్పరిపాటి యంతయు
నేర్పడంజెప్పి; యారాధేయు రభసం బుగ్గడించి మఱియు నిట్లనియె:- 348

క. 'నినుఁ దలవడఁ జూచిన యీ

తని యే దైత్యు, మంట సౌరఁగఁ దలఁచు మిడుతయు

బున కెనయై నాకుం దో

చినయది : మ్రందింపు మితని శితవిశిఖములన్.'

349

వ. అని వలికి, యతని కప్పుడు దోడ్పడ నుత్సహించు భవత్సుతు నుపలక్షించి బీభత్సు
నకుం జూపి— 350

ఉ. 'ఇత్తఱిఁ ద్రుక్కు సూపి నిను నేపున మార్కొని గెల్తు నఁ తలం

పెత్తి, సుయోధనుం డదె యహీనబలంబులఁ గూర్చెఁ గర్జుతో

మత్తగజంబులీల నెలమామిడిఁ గూల్చినభంగిఁ బొందుపు

త్రోత్తమ, వీనిఁ గూల్చు మతఁ డొంటిగ రాజ్యము నీకుఁ జేకుమున్.'

351

వ. అమనవనరంజన,

352

మ. సమదాటోపత వాయునందనుఁడు ధృష్టద్యుమ్ను శ్రేణేయు లే

కమనోవృత్తిఁ గడంగి తో నడర, దోర్గర్వంబు శోభిల్ల, శా

ర్యము సొంపార, విలింపకోటి వొగడఁ రారాజుపైన్యంబు లొ

క్కమొగిం బెల్లగిలంగ, బెట్టడరె నక్రోధాంతరంగంబుతోన్.

353

క. అడలి, పటుబాణజాలం

బడరింపఁగ వారిబలము లధిక రయము నె

క్కుడు మదము నొలయఁ బైకొని,

బడలువడఁగఁ జేసె నీదుబలముల నధిపా :

354

క. వడిఁ బొదివి భీముఁ డార్చినఁ,

జెడ విఱిగినవేన, నేమి సెప్పుడు : దనదొం

1. ఇది శౌరి సవ్యసాచితో చెప్పినది.

దడిఁ దాన చదిపె : వెనుకొను

కడిఁదిమగలచేత గాపి గాదె నరేంద్రా :

౩౫౪

—♦ కారవబలము పవనసుతు నెదుట నిలువలేక పాటిపోవుట —♦

ఉ. మ్రొగ్గెడు వాహనంబులును, మోములు వాడఁగ వాహనంబుల
ద్విగ్గి తలంగువై నికులు, నేలకుఁ గష్టపుఁ జొప్పు సొప్పుడం
ద్రగ్గ సిదంబులుం, గులముఁ దన్నుఁ దలంచి యెదిర్చి యొంటిమై
మ్రొగ్గెడువారునై కురుధరావరు సైన్యము రూపు మాయఁగన్.

౩౫౫

అ. పావనికి విషాదపతినందనుండు మాటు

కొనిన, నాతఁ డతవి కుంజరంబు

కరముతోఁ దదీయకరములు శిరమును

నటకె శిశికరములు నాలుగింట.

౩౫౬

క. మూఁడక్షహిణు లిమ్మెయిఁ

బోఁడిమి నెడి పాతఁ, బవనపుత్రుని యెదురఁ

వేఁడిమి సూపఁగ నొకఁడు

న్వాఁడిమగఁడు లేఁడ, యే మనంగల దధిపా :

౩౫౭

వ. ఇవ్విధంబున విక్రమించిన భీమసేను బరవసంబును దదీయసైనికుల సంరంభం
బునుం బద్మనాభుండు ఘ్నానునకుం జూపి చెప్పె. వనిన వివి. సంజయునకు
ధృతరాష్ట్రం ది ట్లనియె:-

౩౫౮

క. 'నీచెప్పెడుమెయి సూడఁగ

నీదత వాటిలై మన యనీకమునకుఁ; దా

రేచేటు నెడిరొ కౌరవు,

లాచరిత మువన్యసింపు మంతయుఁ దెలియన్.'

౩౫౯

క. అనవుడు, నతఁ డిట్లను: న

మ్మనుజువతికి హితులు నెప్ప మానక, నీచే

సిన దుర్జయమునఁ జేటొం

దెను, వగవక రణము వినుము ధీరవిచారా :

౩౬౦

వ. ఇట్లు భీముకడంక గని, కవ్వడి దనమునుము కొంచెముమూఁకలం దోలి, మగిడి
మనసేనల మర్దించుటకుం దమవారిఁ జేరం జనఁ, గౌరవపతి యమ్మారుతి
మార్కొని,

౩౬౧

—♦ రారాజు, రాధేయుఁడు పాండవబలముతో పెనగుట —♦

తే. 'ఎందు వచ్చెదు : నిలువిలు : మేను గలుగఁ
గడిమి పెల్లనె నీకు : నీక్షణమ విన్ను
నంతకునిఖోలి కనిచెద' ననుచు రోష
రక్తలోచనరుదుల శరములు వఱపె.

362

క. రాధేయుండును దీప్త
క్రోధుండై గర్జతోడి గుణరవము వభో
బాధం బొనర్చగా. విజ
యోధులఁ బురికొల్పికొని నముద్ధతిఁ గడఁగెన్.

363

వ. అట్లయ్యిరువురు సుత్సాహంబు వాటించి విజాసీకంబు నిలువరించిన. నది పురి
కొని ఖోరికి నమరుటయు, పాండవబలంబును దిరంబయి పెనంగం దొడంగె.
నట్టియెడ నక్కడ నిక్కడఁ జేయంగల దొరలు దలనడి యుక్కున నక్కజం
బగు నమరక్రిడ నలిపి. రందు;

364

పీ. కర్ణుఁ డేపారి శిఖిండి రథ్యముల సా
రథిఁ గేతువును గూర్చి. రయము మెఱయ
విగతాయుధుఁడు బాణవిహతాంగుఁడునుగా ను
దగ్రుండై తఱుమ, నతండు దొలఁగఁ
బాటె; దుక్కానన పార్శవు లొందారు
తనువులు నొందుచు నవిమిషులకు
నచ్చెరువగునట్టి యని నేయ, వారల
యనుచరు లెడసొచ్చి పెనఁగి; రంగ

తే. రాజు సూడఁ దత్పుత్రసారథిరంబు
నకులుఁ డొకభల్లమునఁ ద్రుఱవఁ. జకితమై క
లంగు నవృటిమూఁకఁ జలంబు మెఱయ
విలిపె నా సూతసూమండు నృపవరేణ్యః !

365

వ. అట్లు సారథిరహితుండైన వృషసేనుండు వేటొక్కసూతు నమర్చికొని తండ్రికిం
జక్రరక్షకుండై విలిచె. నకులుండు నొందుదెన కడరె. సహదేవుం డులూకుని
విరథుం జేసి పఱపె. సాత్యకి సౌబలు లన్యోన్యకేతుపాతనంబును బరస్పర

కంకటక ర్ణవంబునుం జేసి; రా నమయంబున కై నేయుండు దురంగంబులం
జదివిన నరదంబు డిగ్గనుటికి యోనరించు నగ్గంధారవిభుం గని యుజ్జాకుండు.

క. మును నహదేవుం డెగువం

జనినప్పుడ యొందుదేరు, నవరించుకొనం

గనుట నది పేర్చి యతనిం

గొవిపోయెను నంగరమునకుం దొలంగంగన్.

౩౬౭

ఉ. అప్పటిమూఁక నల్లడల నాతురతం జెడి పాతె భీముచేఁ

జచ్చెఁ, గురుక్షితిశ్వరుని సారథి కూలె, హయా? నుగ్గు గాఁ

జొచ్చె, రథం బతండు వెఱ సొచ్చి ధర్మినికి దాటి పోయి, వె

న్నిచ్చిన నీదుయోధువరు లేడై మార్కొని రమ్మరుత్తుతున్.

౩౬౮

వ. యుధామన్యుండు గృపాదార్యు ధనువు;దునిమిన, నమ్మహాత్ముండు వేతొక్క
విలైత్తి;

౩౬౯

అ. కేతనంబు గూల్చి, యాతపత్రముదును

మాడి, సూతుఁ జంప, నధికభయము

గదిరి తేరు దాన కయ్యంబునకుఁ దొలఁ

గంగఁదోలె నతఁడు, కౌరవేంద్ర !

౩౭౦

క. శిశికరము లుత్తమోజాఁడు

గృతవర్షునిమేన నింపఁ గినుక గదిరి; మూ

ర్చితుఁడుగఁ జేసె నతఁడు వెన

నతనిం దత్తుతుఁ డెగచె నరదముఁ దొలంగన్.

౩౭౧

—♦ అశ్వత్థామ అర్జునుని ఎదిరించి మహాహవము చేయుట —♦

చ. గురుతనయుం డనేకరథికుల్ దనసార్వములం దుదగ్రులై

దురము కడంకమైఁ దఱుమ, దోర్బల శౌర్యము లుల్లసిల్లి, వి

ష్టరశరవృష్టి ముంచె మధుసూదను, ¹మధ్యమపాండవుఁ వియ

చ్చరులు ప్రళంస సేయఁగ విజధ్వజిని నయనోత్సవంబుగన్ ।

౩౭౨

1. మధ్యమ పాండవుఁడు = పాండవులలో మూడవవాఁడు - అర్జునుఁడు. ఈ 'మధ్యమ' పదము కొంత తలఁపికనకాయగా నున్నది. నన్నియ యీ పదమును భీమునికే ఉపయోగించును; భానుఁడుగూడ (మధ్యమ వ్యాయోగము) కాని, తిక్కన ఎక్కువగా, పలుమారు అర్జు

క. అలిగి, నరుఁ డైంద్ర మాదిగఁ

గల దివ్యావ్రుంబు లేయఁగా, నయ్యైయు

జ్వలమార్గజంబులను న

క్కలశభవసుతుండు మాన్వేఁ గౌరవముఖ్యః.

323

వ. ఇవ్విధంబున వివిధావ్రుజాలంబులం బోరిపోరి,

324

సీ. ఉఱక యశ్వత్థామ యుగ్రబాణంబులు

విజయిని దక్షిణభుజము దూఱ

మూఁడేయ నొచ్చియుఁ, బోడిమి పెడక య

బ్బలియుం దడల్పెఁ దత్పార్శ్వవర్తు

లగు పెనుమూఁకల నమ్ములవెల్లిఁ, బే

రల్క సక్కుంభజానాత్మజుండు

రథ్యవయంబు నారాయణు వానర

ధ్వజము నప్పీరుగ్రాతమును బొదివె

సరముగానే వాడినాడు. నడిమివాడు అను అర్థమును చెప్పిన - 'మధ్యమ పాండవుఁడు' అన్నచోట సరిపోవునుగాని, 'కుంతీసుతమధ్యముఁడు' అనినచోట, నడిమి అంటే ఫీమునే చెప్పవలసియుండును. కాని ఇది గోగ్రహణపట్టమున, అర్జునుని విజృంభణమునుగూర్చి చెప్పిన పద్యము.

క. సింగం బాఁకటితో గుహాంతరమునం జేద్దాటమై నుండి

మాతంగస్ఫూర్తికయాత దర్శన సముద్యతోక్రిదమై వచ్చు నో

జం, గాంతారనివాస భిన్నమతి, నన్యత్వేనపై పీఠె వ

చ్చెంః గుంతీసుతమధ్యముంకు నమర స్థేమాభిరామాకృతిన్.

(విరా : 4.85)

అందువల్ల మధ్యమ అనఁగా అర్జునునే చెప్పవలసియుండును; ఇక దీని అర్థము 'మూడవ' అనియే :

చందములు 28. అవి : 1. ఉత్త - 2. అత్యుత్త - 3. మధ్య - 4. ప్రతిష్ఠ - 5. సుప్రతిష్ఠ - 6. గాయత్రి - 7. ఉష్ణిక్కు - 8. ఆనుష్ఠవస్సు - 9. బృహతి - 10. వజ్రీ....

మొదలగువాటిలో - మూడవ మధ్య, వదియవవజ్రీని సాహిత్యములోనికి Figuretive గా తీసుకొనినారు. కాబట్టి పజ్జీరథుఁడు అనఁగా దళరథుఁడని, పజ్జీకంధరుఁడు అనఁగా దళ కంఠుఁడని అర్థము చెప్పుచున్నారు. పజ్జీనరవ అనిన కంధరములకు సరిపోయిన శభము లకు సరిపోదుగదా. అందుచే మధ్యమ అంటే మూడనియే అన్వయింపవలెనని చెప్పుచున్నారు.

తే. మెఱుగువానింపగముల, నమ్మెయి నరుండు
ద్రోణితోడ భరంపడి రణమొనర్చు
చుండ; నట మున్న ధర్మజుఁ డురవడించి
చిత్రసేనుని నమ్ములఁ జిక్కు వఱచి,

36౫

క. తఱిమి తనమునుము పైన్యము
నుఱుమాడఁగఁ గని, సుయోధనుఁడు మున్నుగ నే
దైత పీయోధులు మార్కొవి,
యఱిముఱి నొప్పించి పట్ట నమరి పొదివినన్.

36౬

—♦ కర్ణుఁడు ధర్మజు నలయించుట —

ఉ. పావనిఁ మున్నుగాఁ గవలుఁ బార్షతుఁడుకా వెన వారిఁ దాకినం;
జేత దలిర్చ నచ్చటికిఁ జెచ్చెరఁ గట్టఁడు వచ్చి తీవ్రజా
ణావృతమూర్తిఁ జేసె, మనుజాదిప, యారథికావలికా ధను
ర్భ్యా వితతస్వనంబున వియద్వివరంబు ప్రపూరితంబుగన్.

36౭

క. అట్టియెడ, మాద్రిసిదవటి
పట్టి కురునృపాలు రెండు పడు లమ్ములు దా
బెట్టుగ నేసిన, వేదన
ముట్టుఁ జేడ్చడియె నతఁడు, మొనయును దలఁకెన్.

36౮

ను. కని, రాధేయుఁడు దివ్యబాణవిహారిం గొంతేయసైన్యంబు నె
ల్లను నొప్పించిన బీటువోయె నది, యుల్లాసోగ్రుఁడై ధర్మనం
ను నమ్మేటిమగండు గిట్టుటయు, నాతం డల్లి పెల్లేసినకా,
విను : మందస్మితసుందరుండగుచు నవ్వీరుండు ధీరోద్ధతిన్.

369

వ. అనేక చండకాండంబు లంగంబునం గీలించి;

3౭౦

అ. వలుఁద నారసంబు వక్షంబుఁ దూఱంగ
నేయుటయును, శాండవేయుఁ దార్తిఁ
గూరి నిలువ లేక కూర్చుండఁబడి, సూతు
నరద మెగవు తొలఁగ ననియె నధిప :

3౭౧

వ. అనుటయు వాఁ డట్ల చేయం, గౌరవులు గడంగి 'పో సీక పొదువుం' డను
నెలుంగులతో నక్కొంతేయాగ్రజు నెన్నాడి కవిసినం, గేకయ పాంచాలబలంబు

లడ్డపడి పెనంగె. భీమసేనుండు మయోధను 'నిలు నిలు' మని యదల్చి యమ్ములం-
గప్పె. నప్పుడు రాదేయుండు రథసంబున;

3౮౨

క. పాంచాయరః గేకయుల ను

దంచితగర్వమున వాయరమ్ములవెల్లికా

ముంచిన, నోటటి యరికరి

పంచాననమూర్తి భీముపజ్జ కొడిగినన్.

3౮౩

వ. అక్కర్తుండు నిజ రథంబుమెఱయ దర్శనందను వెనుకొనియె. నతండు విశిఖ
వేదనం జేద్దడినచిత్తంబుతోడ నిజశిఖిరంబున కల్ల నల్లన పోవుదండియుఁ,
దన్ను నానూతనందనుండు మూడుతూపుల నేసిన, మరలి యష్మేటిమగని మేనం
బలుమార్గజంబులు సొనిసి, తత్సారథి పాయకత్రయంబునను హయంబుల శర
వతుష్టయంబునను స్రుక్కించె. నట్టియెడ;

3౮౪

క. ఇరుదెనల నున్నకవ ల

న్నరపతి దురవస్థ సూచి, నారావవరం

వరలు వరఁగించుచును జె

చ్చెరఁ గర్ణునిఁ దాకి; రతఁడు చిటున వ్వాలయన్.

3౮౫

తే. వార లిరువుర నుగ్రంపునారనములఁ

గప్పి దంతవర్ణములును గాలవాల

నుందరంబులునగు దర్శనందనుని తు

రంగమంబులఁ బడ నేసి రయము మెఱయ.

3౮౬

క. అతని శిరస్త్రాణంబును

శతవిశిఖ నిపాతితంబు నేసి, యుదారో

ద్ధతి నకులుకొర్ముకము హయ

తతియుం దునుమాడుబయ నతండును నతఁడున్,

3౮౭

క. నహదేవుని తే రెక్కిన

నహితాంతకుడైన కర్ణుఁ డమ్మువ్వుర నం

పిహితశరీరులఁ జేసెను

బహువిధబాణములఁ బరిము బరిమును మెఱయన్,

3౮౮

—♦ ధర్మనందనునిపై ఆగ్రహింపవలదని శల్యుడు రాధేయునితోఁ జెప్పుట ♦—

చ. కనుఁగొని, శల్యుఁ డిట్లనియెఁ గర్జునితోఁ— ‘నిది యేల ధర్మనం
దనువయ నాగ్రహించెదు ? హితం బగుకార్యమె ? యమ్మహిళ నీ
వనిఁ దెగటార్చి నట్లయిన నర్జునుఁ దుక్కట శోకరోషముల్
పెనఁగొన, నిన్నుఁ గొరవులఁ బీనుఁగు పెంటలు సేయకుండునే.

3౮౯

తే. ‘ఇతఁడు దెగటాతేనేనియు నేమిఫలముఁ
గలదు ? నరుఁ బొలియించుట యలఘుకౌర్య
మది; కురుక్షితిపాలున కఖిలరాజ్య
నిద్దియును జేయు, నింక నాబుద్ధి వినుము.

౩౯౦

వ. ‘అదియునుం గాక;

౩౯౧

క. ‘వాఁడె కురుక్షితిపాలుఁడు !
ప్రోడిమి పెడి భీముచేతఁ బొదువఁబడియె, న
వ్వొడిమగని కర్ణము నీ
వేడిమి దక్కంగఁ గలదె వే తొకఁ డరయన్.

౩౯౨

క. ‘వననసుతుచేత నాటూ
ధవుఁ డీల్గినయేని, నీవు ధర్మతనయునిం
గవలన్ నమయించుట దలఁ
ప వృథాస్ఫురణంబు గాదె పరబలభేదీ?’

౩౯౩

క. అన విని యత్తైత్తి, భవ
త్తనయునిదెనఁ జూచి, వాయుతనయునిచే నా
తని పొదువఁబడుట యేర్పడఁ
గని, రాధాతనయుఁ డతనిఁ గావఁగఁ జనియెన్.

౩౯౪

—♦ పాండవాగ్రహిని పలాయనము ♦—

క. చనుటయు, నజాతశత్రుఁడు
దన శిబిరంబునకుఁ బిన్న తమ్ముని యరదం
బున, నతని నతనియన్నను
గొనిచనియెను నత్వరముగఁ గురుకులముఖ్య !

౩౯౫

వ. అని యిట్లు సంజయుండు ధృతరాష్ట్రునకు ధర్మనందను పలాయనం బెఱింగించె.
ననుటయు, ౩౯౬

అ. మొదలిరాజు సభయముగ నిట్లు సమరంబు
దొఱిగి చనియె నట్టై : పెఱిబలంబు
దొరలు నిలిచి పోరు టరిది; యనంతర
వర్తనంబు *విప్రవర్య చెపుమ.

౩౯౭

వ. అని యడుగుటయు. ౩౯౮

చ. అనిమిష వంద్యమాన, ఘనసాదరశీల సుధాయమాన, స
త్వనలిన గంధరూప, విబుధద్విషదంతకర వ్రతాప, సం
జనిత విరత్తకామ, మునిసంఘ మహార్ణవ పూర్ణస్థోమ, వే
ద వికర సంవిధేయ విజిత త్వసరిస్క్రియ నిత్యనిస్క్రియా :

౩౯౯

క. ప్రమితివిదూరా, సుమన
స్సమితి సమారాధన వ్రసన్నాకారా
గమనాగమన విరసన,
శమన దమనసాధ్యవరమ సారోల్లసనా :

౪౦౦

మాలిని. ద్విజపతి వృషభాంకోదీర్ఘ కారుణ్యపూర్ణా,
భజన విరత రక్షప్రాధ విరేదరూఢా,
గజదురిత సముత్పేకమ్న హృత్పద్మనిఘ్నా,
యజనవిధి ఫలత్వన్యాప్త నిత్యప్రదీప్తా :

౪౦౧

* ఇచట సంజయుని ధృతరాష్ట్రుండు 'విప్రవర్య' అని సంభోదించుచున్నాడు. సంజయుండు సూతుడని భారతమున అన్నిచోట్ల చెప్పబడియున్నది. విప్రవర్య అనుటకు కారణము ఊహించవలసియున్నది. భగవద్గీతలో 1 అ-7 శ్లోకములో "ద్విజోత్తమ" అని పిలువబడియున్నాడు. గీతారహస్యములో లోకమాన్యతిలకు సంజయుని సూతుడనియే చెప్పిరి.

సూతులు-బ్రాహ్మణప్రీతి క్షత్రియునికి బుట్టినవారు. శభకారకవృత్తిలోనుండి, కథలు పురాణములు చెప్పి శౌనకాది మహామునులే ఇంపునం కరగునట్లు ధర్మోపదేశము చేసినవారు.

తి క్క న భా ర త ము :

క ర్ణ ప ర్వ ము

తృతీయాశ్వాసము

శ్రీమచ్చరణాంబుజ యుగ

ః మధుమూర్తి ప్రభావీన విమల చే

తోమ తృభృంగ, ఖక్తజ

నామృత సరసీస్వరూప, హరిహరనాథా ।

౧

వ. దేవా వైశంపాయనుండు జనమేజయున కిట్లనియె :-నట్లు కర్ణుండు గాంధేయా గ్రణా విడిచి, దుర్యోధన సంరక్షణంబునకుం జనుట విని, ధృతరాష్ట్రుండు దన మనంబున—

౨

—♦ కర్ణుండు చేసిన పరాధవమునకు ధర్మరాజు లోలోన కుములుట ♦—

క. 'అవిలజనకుఁ జాలఁడె నా

తనయుడు ; మోసంబుగాక ధర్మజుఁ దట్ల

బ్బినఁ బో నిచ్చుట రాదా

తనయునకుఁ బుద్ధియగునె ? తప్పెం దప్పెన్ !'

౩

వ. అవి వగచి, యుద్ధిష్ఠిరుండు ననినపిదప నెత్తెఱంగున సంగరంబు నెల్లె'నని యడిగిన, సంజయుం డతని కిట్లనియె :-నట్లు నని యా ధర్మతనయుండు రథావ తరణంబునేసి శివరంబు ప్రవేశించి, నెజ్జ నొడలు నేర్చి, నాటియున్నయమ్ములు పెఱికించుకొని, హృదయంబున నమ్మెయినున్న పరిభవంబు పీడయొనర్చ, విషాద

వివర్ణవదనుండగుచుఁ గవలం గనుంగొని- 'మీరు నమీరనందనుకడకుం జనుం' దని చెప్పె. నటమున్న నకులుం దొక్కయరదం బాయితంబు సేసికొనియుండుట, నయ్యారువురుఁ ద్వరితగతిం జని, యంబుదంబువందంబున గర్జిల్లుచుఁ గౌరవుల తోడం గయ్యంబు సేయుచున్న భీమసేనుఁ జేరం జని, యవష్టంభవిజృంభణం బునం బొలిచి, రంత నప్పొండవాగ్రజా తెఱంగేమియు నెఱుంగక నరుండుద్రాణీ తోడ భరంపడి రణం బొనర్చుచుండి;

క. నెఱి దగఁ బేజితమై, గమి

మెఱుఁగులదరు నారసమున మిక్కిలివడి నే

దైఱ మెఱయ నురము నొంచిన.

నుఱ కవ్వపుండు వైచె నుగ్రంపుగదన్.

—♦ గురుపుత్రుఁడు అద్భుతవిక్రమంబున అర్జున కృష్ణుల నొంచుట —♦

వ. వైచిన నవ్వీరుండు;

వ. అది దునుమాడి, మేనఁ బదియమ్ములు గ్రమ్ముఁ గ్రుచ్చి సూతు బెట్టిదమగు కోలఁ గూల్చినఁ, గడింపిమగంటిమి దాన రథ్యనం పదయును నూలుకొల్పికొని పార్థవిఁ గృష్ణుని నొంచె విన్నయం బొదవఁగ బేవకోటికి! నృపోత్తమ, యగ్గురుపుత్రుఁ డుగ్రుఁ డై :

వ. అట్లద్భుతవిక్రమంబున నశ్వత్థామ విజృంభించిన సహింపక;

వ. హయములు వగ్గముల్ వెడఁదయమ్మున నుగ్గుగఁ గ్రీడి యేయుడుకా, రయమున నీడ్చెఁ దే రటు దురంబునకుం దొలఁగంగ; నెంతయుకా భరమున నీమొనల్ గలఁగి పాతె, నరేశ్వర, వారివైన్యసం చయ మెగవకా మహితలము సంభృతకంపము గాఁగ నల్గదన్ :

ఉ. పాఠినఁ జూచి, తొరవనృపాలుఁడు సూతతనూజితోడః- 'నీ కాఠీయ మద్బలంబునకుఁ గాఁ దగునే వివిధాస్త్రసంపదకా మీఠిన నీవె సూడఁగ ? నమేయసరాశ్రమ, నీకుఁ బొందవు ల్కాతె తలఁప, నీదగుబలంబును జేవయుఁ జూపు మిత్తఱిన్ !'

—♦ కర్ణుఁడు భార్గవాస్త్రమును ప్రయోగించి సంక్షోభము గావించుట —♦

వ. అనిన విని, యబ్బులుమగండు మదోద్రేకంబున మద్రవతి నాలోకించి యిట్లనియె:-

వ. 'కనుఁగొను : మిప్పు డేను మురఁపున్నరుఁ బార్థవి భీమసేనుని
దునిమెద, నప్రసంపదయు దోర్విభవంబును శౌర్యసారము
న్జనులకు నెల్లఁ దెల్లముగ నాదగుపూనిక పార మెద్దు, మే
దినిఁ గురునాథుఁ డొక్కఁడె యతిస్థిరసౌఖ్యత నేలునట్లుగన్.

౧౨

వ. 'రథరథ్యగతులు నెఱయె మెఱయె వలయుం జామ్మి : ' యని పలికి, *విజయంబు
వీక్షించి గుణంబు సారించి 'గాండీవంబు నీ కెదురే' యని యగ్గించి, యప్పుడు
పై పయి సురవడించు వరపైనికులం జే యెత్తి యదల్చి, భార్గవాత్మంబు ప్రయో
గించిన నమ్మహాసీయసాధనంబు:

౧౩

శా. ఘోరానేకశరాకృతిం బరఁగి సంక్షోభంబు గావించుచుం,

దేరుల్ ద్రుంగఁగ, వారణంబులు ధరం ద్రెళ్లంగ, నశ్యాని ను

* కర్ణుని విల్లు 'విజయము', నరుని విల్లు గాండీవముతో ననూన మనుచున్నాఁడు, కాదు
కర్ణుడు తన బావమే ఎక్కువనుచున్నాఁడు.

కారణము :- రెండును విశ్వకర్మ నిర్మితములు - తనకు వరశరాముడే దీనిని ఇచ్చి
నది. (కర్ణ-1-233) ఇప్పుడే భార్గవాత్మము ప్రయోగించుచున్నాఁడు; అనఁగా వీటికి గురుశాపము
తగులలేదని తెలియుచున్నది; మగుడ బడసితివనిగదా కర్ణవాక్యము; అది ఘోరానేక
శరాకృతితో సంక్షోభ మొనర్చుచున్నది. ధర్మజాఁడుగూడ, ముందు 29-వ పద్యములో అదే
చెప్పుచున్నాఁడు.

అమరకోశము కర్ణుని విల్లుపేరు కాలవృష్ట మనుచున్నది. భారతమున ఈ పేరు
ఉన్నట్లు లేదు. వేణీవంహారమున (4 - అంకమున ఓక వచనమున) ఈ పేరు చెప్పబడి
యున్నది. భానుడు పేర్కొనడు.

ఈ 13. వచనములో "విజయంబు వీక్షించి గుణంబు సారించి - గాండీవంబు నీకెదురే :
యని యగ్గించి, యప్పుడు పైపయి సురవడించి" అని విజయమును అగ్గించుట సంస్కృత
భారతమున (వావిళ్ల - ప్రతాపచంద్రయ) లేదు. ఈ రచనత్తర పహజప్రళంస తిక్కన
స్వయంగా చేర్చినట్లున్నది. ప్రాణము లేనిదానిని ప్రాణమున్నదానిగా ఊహించువలకు అరిం
కారమును ఇంగ్లీషులో Pathetic Fallacy అందురు.

సంస్కృతమున ఉన్న పాతమిదియ :-

శ్లో. ఏవముక్త్యా మహారాజ సూతపుత్రః, ప్రతాపవాన్

ప్రగృహ్య 'విజయం' వీరో ధనుశ్రేష్ఠం పురాతనమ్. (కర్ణ-66 అ-45 శ్లో)

చూడు. కర్ణ-2 అ. 232-235.

ఇచట కొన్నిప్రతులలో - తనకు 'విజయంబొనర్చు కోదండంబు వీక్షించి - అని మూల
విరుద్ధమును పేరివమును అయిన పాతము గలదు.

గై రత్తంబునఁ దేలఁగా, భటవయం బత్వంత చూర్ణీకృతా

కారత్వంబు భజింపఁ, గో నలిపెం గొంతేయపైన్యంబునన్ :

౧౪

ప. ఇప్పురుసున భార్గవాప్రబాదితంబై యస్పాండవబలంబు వెఱవఱచి మరల వఱచిన,
మనమూఁకలు వెన్నడిం దఱుమ, నా సూతనందనుం డట్లేచి యార్చి యంటం
దాఁకి విఘ్నీలులు విగిడించుచుఁ, బొగ లేనిమంట పగిదిఁ బ్రదీప్తుండయినఁ;
దదుక్పాహంబున కోటువడి యా పైన్యంబును జనంబులు హాహాకారంబు లేనఁగ
దీనదళం బొంది, ముకుంద పురందరనందనులం బేర్కొని యాక్రందించి. రట్టి
యెడ;

౧౫

—◆ ఉగ్రమూర్తియై తేరిచూడరాని కర్ణునికి అర్జునుఁడు జంకి వైదొలఁగుట ◆—

ఉ. గాండివి తొరి కిట్టు లనుఁ:- 'గర్జునిఁ జూచితే ! యేకవిక్రమో
ద్దండతఁ దెంపు సేసి పటుదర్పము సూపుమఁ, దేఱి చూడ రా
కుండెడునట్లుగా నలుక నుగ్రత మండెడు : నిష్ఠ నేర్పుమై
నుండక యీసునం దొడరి. యోటమి దెచ్చికొనంగ నేటికిన్ :

౧౬

క. 'వచ్చిన మఱి గెల్పు గొనక'

వచ్చునె ? తనయొడలు గలుగ వైరుల గెలువక'

వచ్చుం దఱి వచ్చిన; నది

మెచ్చు జయార్థులకు మరుదమిత్ర ధ్వంసీ.

౧౭

తే. 'పట్టవగలింటి సూర్యునిపగిదిఁ గర్జుఁ,

డుగ్రమూర్తియై వెలుఁగుచు నున్నవాఁడు :

మనరథం బిష్ట మాధవ, మరలనిమ్ము,

బ్రదికియుండిన శుభములు వడయవచ్చు.'*

౧౮

* ఈ పద్యమున, అర్జునుఁడు కర్ణునికి వెఱచి పలాయితుఁడైనట్లు అన్వయమగుచుండఁగా, పి. పి. బ్రౌనుగారు అర్జునునికి న్యూనత కలుగకుండునట్లుగా ఇట్లు అన్వయించుచున్నారు:— ఈ సందర్భమున వేర్వేరు ప్రతులందు వేర్వేరువిధములుగ నున్నది. చిత్రకాలావ్రతిలో అర్జునుని బెట్టు చెడకుండునట్లు ఇట్లున్నది. (కర్ణ ప-౪౪-అధ్యాయము)-

అర్జునుఁడు కృష్ణునితో నిట్లనెను - ఓ వాసుదేవా, కర్ణుఁడు దుస్సహ పరాక్రమోపేక్షుఁడై విజృంభించుచున్నాఁడు. బ్రతికియున్నచో పురుషుఁడు జయాపజయములను పొందఁగలఁడు. మర జించినవానికి ఇక జయ మేముండును ? ఈ మాటలను విని, స్రావృకాలజ్ఞుఁడైన శ్రీ కృష్ణుఁ డిట్లు

స. అనిన విని, వానుదేవుండు వడముడిదిక్కు విలోకించునెడ, నతండు కర్ణునకు మార్కొని పరాక్రమించి పొందవనైన్యంబు విలువరించి, ధృష్టద్యుమ్ను కింది సాత్యకి ద్రోపదేయాదిరథికు లారథికునిం దలపడఁ, దానును గౌరవులవయం గడంగె. నల్ల మ్మేటిమగవి యాటోపం బప్పటికి వైరినివారణంబునకుఁ జారి యునికి యనునందించి, రాధేయుం దొరుక డయ్యం బోరుటయుఁ, బాడ్డుండు 'దప్పి దీర్చుకొనుటయు మేల కాక' యని యూహించి, యమ్మురారి దే రక్కురు పేనాదివతి సంగ్రామంబు పేయువక్కటి కెడ గలుగం గొని చని, యన్నరు వితో:- 'మన మశ్వత్థామతోడి పెనంకునం జిక్కిననమయంబున ధర్మనందనుండు సూతనందనున కగ్గమై యుండె; నాతం డతనియమ్ముల నొచ్చెనో యని తలం చెద. నయ్యవనీకు నవస్థ యెఱింగి, మఱి నీ వయ్యంగరాజు నమయాంప గల వాఁడ' వనుటయు.

౧౯

ఆ. అన్న నొచ్చె నన్న యమ్మాట చిత్తంబు

గలఁప, విజబలంబుఁ గలయఁ జూచి,

యన్నరేంద్రుఁ గాన కనిలనందను కడ

కేఁగి యడిగె, నతండు నిట్టు లనియె :-

౨౦

బ. 'కౌరవకోటి నేఁ బొదివి క్రందుగఁ గయ్యము పేయఁ, గర్జుఁ డా భూరమణుకా వడిం గదిసి భూరికరంబులు మేన వింప, నొ వ్వారుటయుం దొలంగె నతఁ, డాహవరంగమునందు లేఁడు; నీ వారయు మింత కెట్లగునొ : యచ్చుకుఁ డుండఁగ నట్లులే లగున్ ?'

౨౧

స. అనిన వివ్వచ్చుండు వృకోదరున కిట్లనియె :-

౨౨

క. 'క్రూరములగు మాతసుతుని

నారాచము లొడలఁ బెక్కునాటినఁ, జేత

స్సారము నెడి శిరిరమునకు

నారా జేఁగెనొకొ; యకట : యటుగా నోపున్.

౨౩

నిలికెను. — 'ధర్మరాజు కర్ణునిచేత తీవ్రవ్రహ్మరములకు గురియైనాడు; మనము చూచి రావలెను' అని, అర్జునుడు దీనికి అంగీకరించెను. ఇట్లు అర్జునుఁడు భయపడుట వూచిపెట్టబడినది.

దీనికి భిన్నమైన కథనరీతి కుంభకోణప్రతియందు గాన్పించుచున్నది. ఇందు అర్జునుడే స్వయముగా కృష్ణునితో యుద్ధావసయనమును ఉపన్యసించుచున్నాడు. తిక్కన ఈపాకమునే గ్రహించినాడు.

క. 'ద్రోణాచార్యుని యుగ్రపు
 బాణంబుల కోర్చి యతఁడు వడునంతకు న
 షీఱధృతి ననమ నమర
 షోణ్ణినిలిచి, కర్ణచేతఁ గోల్పోయెఁ గదే !'

—౨౪

వ. అవివరికి, యనిలనందను నాలోకించి యన్నరుం:- 'దా నృపాలుతెఱుం గెఱుంగు
 టకు నీ వరుగు; మేను సేనమొగంబున నిలిచెద' ననిన విని, యవ్వీరుం డన్వి
 ధంపు నడవడి నీకుఁ జనుం గావి, జనంబులు న న్నయినం బోరి కోహటించిపోయె
 నని యాడుదు' రని చెప్పిన, నప్పార్థుండు—

—౨౫

అ. 'సరభసముగ నన్ను నంశ ప్రక్షలు వీరె;
 తొడరు చున్నవారు, దొలఁగి నాకు
 నరుగ నెట్లు వచ్చు?' నని చూపె నతనికి,
 నపుడు గడఁగి వచ్చు నబ్బలముల.

—౨౬

క. చూపుటయు, నగ్గలం బగు
 నేపునఁ గిష్కిరవైరి- 'యేన కలఁచెదఁ
 రూపు నెడఁగ నిమ్మొవలను,
 భూపతి నరయంగ నీవ పొమ్మ'నియె నృపా !

—౨౭

—♦ రాధేయుని చంపినచ్చిరసుకొని ధర్మజుఁడు కృష్ణార్జునులను కొనియాడుట ♦—

వ. అనిన, నట్ల కాక యవి, యర్జునుం డచ్యుతు నాలోకించి:- 'యా మహీపాలుం
 గనునంతకు నామనంబు గలంగెడు; రథంబు రయంబునం బోవ ని'మ్మవి పలుకు
 టయు, నతండు భీముం జూచి:- 'యేము మీయన్న సేమం బరయుట వలయునని
 గావునం జనియెదము; నీవు కురువైనన్యంబుల జయించుట యరుదె? గెలుపు
 గొను' మవి యగ్గించుతెఱుంగున దీవన లిచ్చి, తురంగమంబులం ద్వరితగతి
 నడపె. నివ్వధంబున మాధవ ధనంజయులు నమరంబునకు సమీరనందనుం
 జాలింతి, శిఖిరంబున కరిగి ధర్మనందను మందిరంబు ప్రవేశించి, యేకతంబ
 శయ్యాతలంబున నున్న యన్నరవతిం గని, యాతండు గుళలి యయి యునికికి
 ముదంబు నొందుచుం, దదీయచరణంబులకుఁ బ్రణతులయి, రాధరణీనాథుండు
 వారలు రాధేయు వధించి వచ్చిరకాఁ దలంచి డెందం బలర, మందస్మితంబుతో
 నభినందించి, వారలనదనంబులు వీక్షించి యట్లనియె:—

—౨౮

మ. *సుర లైనం జలమెత్తి కర్ణుని రణక్షోణి జయింపంగ నే
 త్తురె : యవ్వీరుడు జామదగ్న్యకలితాస్త్రిం; డిద్ధతేజంబునఁ
 దొర సప్తార్చికి, లావునం బవనుతోఁ దుల్యుండు; కల్యుండు సం
 గర సంక్రీడలయందుఁ జేర్కొనఁ దగుఁ గాంభీర్యదైర్యంబులన్ ;

తే. 'అట్టిబల్లిదు నవిఁ దెగటార్చి, మీర
 లేమియును గాక వచ్చితి' రింతసంత
 సంబు దొరకొనునే నామనంబు చింత
 వంత యెల్లను జెడ : నరవర్యులార :

౩౦

చ. 'అతనికి నాకునుం గలిగె నాహవ మింతకు ముంద, రందుఁ బా
 ర్షతుఁడును సత్యకాత్యజుఁడు కాంతనవాంతకతుండు ద్రౌపదీ
 సుతులును జూడఁగా, నతఁడు సూత హయ ధ్వజపాతనంబు నే
 పి, తనువు దీవ్ర కాండములఁ జెండఁగ, నే వెగడందితిం గడున్.

౩౧

వ. 'అప్పుడు దుర్యోధన ప్రభృతి ధార్తరాష్ట్రులకు భీమసేనుప్రభావంబున బ్రదుకరాని
 యంత వుట్టిన, నన్నువిడిచి యాతం దట వోవ; నే నిట వచ్చితి'నని చెప్పి
 వెండియు గాండీవి నుద్దేశించి:-

౩౨

సీ. 'వదుమూఁడువర్షముల్ వగలును రేలును
 గర్జదర్పం బెట్లు గడతు నొక్కొ-
 యను చింతఁ జేసి, యాహారనిద్రలు లేక
 పరితాప మందితిఁ; బళువుఁజేయ
 విప్రులు పట్ట రా వెఱ పొచ్చి యొదిఁగెడు
 గవయంబుచాడ్పునఁ, గర్జభీతి
 నుల్లల నుడుకుచు నుండుదుఁ; గర్జుండు
 విడువక మోమున వ్రేలు నాకు :

తే. సుతనదీసుతు చేతను గురునిచేతఁ
 బడవి పరిభవమున వాఁడు పఱిచె నన్ను;
 నంతయును నీఁగఁ గాంచి నీయట్టియనుజు
 వలనఁ దేజంబు వడసితి నలఘుచరిత :

౩౩

* ధర్మజుఁడు కర్ణుని ఎత్తిపెట్టి, అంతటివానిని జయించిన అర్జునుని పొగడుట ఒక
 పొంపైన కవిత్వపుతీరు : సంగతి తెలిసికొని కోపముతో పొంగుట రసమును ఒలికించుచున్నది.

చ. 'వెరవును లావు దివ్యళరపీర్వము శౌర్యముఁగల్గు కడ్డు నె
వ్వరుసునఁ జంపి : తీ వతని బంధులు మిత్తులు బుత్తులు' నము
ద్ధరబలు లాజికేలి విరతుల్ ధృతరాష్ట్రునిపుత్రు లెల్ల ద
త్సరీజను లెట్లు లట్లు లనిఁ బ్రాణము లిత్తురు వాని కడ్డమై.

36

చ. 'అరు దిది : నీవు నొవ్వక మహాబలుఁ గడ్డు వదించి, తాతఁ డ
క్కురుపతి సంతపింప- వరుఁ గూల్చెద సంగరభూమి నేన యొ
క్కరుఁడను వీఁకఁ దాకి- యను గర్వపుమాట సనంగ నీక, నేఁ
టిరణములోన నిట్లు ప్రకటించె భవద్భుజపీర్వశౌర్యముల్ :

37

చ. 'పలికిన నేమి : ఖీరములు పల్కుట సేవకనీతి : యాసభం
బలుకునె యట్లు జూదపునెవంబున ద్రౌపది : నింతకాల మ
వ్వలుకు లలంచు చుండె, మదిఁ జాయపు గీతినయమ్ము లట్ల, దో
ర్పలదృఢలీల నిప్పు డని వాపితి, తీర్చి తలంత యంతయును :

38

క. 'అతిగర్వ సమున్నత మగు
నతనిశిరము వానివార లందఱు బాష్పి
ద్గతితోఁ జూడఁగ సమర
క్షితి దొల్లెనె : విజయ, నీదు శతభల్లమునన్.

39

క. 'ఈరసమునఁ గదిసి శరా
సారము పైఁగురియ నీవు సక్రోధుఁడవై,
పేరురమున వెన నాటిన
తోరంబగు నారసమునఁ ద్రుళ్ళి కెడసెనే'

40

చ. అనిన ధర్మనందనునకుఁ బురందరనందనుం డిట్లును:- 'నేను సంకప్తకులతోడఁ
బెనంగుచుండ, ననేకరథసమూహ సమేతుండయి యశ్వశ్తామ వచ్చి, నన్నుం
బొదివిన.

41

క. 'ఏనూఱురథంబులు వెనఁ
బీనుఁగుపెంటలుగఁ జేసి పేర్చినఁ, గుపితుం
డై నిప్పులులు కన్నుల
తో నక్కోడందగురుసుతుఁడు వామీదన్,

42

క. 'ఉఱక యడరి మెఱసిన యే

దైఱ నెఱయఁగ గుడుసువడి, యతిన్పురితరుచిఁ

మెఱసి, ధను వనల వలయము

తెఱఁగునఁ జక్షుర్గతి ప్రతిహతిం జేసెన్.

౪౦

క. *స్వాతిగతుండగు శుక్రం

దేతెఱఁగునఁ బరఁగఁ జేయు నెనకపు వర్షం,

బాతెఱఁగువ సాయక

వర్షాతిశయం బావహించె నతఁడు నరేంద్రా :

౪౧

క. 'తన యరదం బెద్దెనఁ జూ

చిన మొగమునవేరి, దీప్తిత విఖిములఁ

ననుఁ గృష్ణం గప్పిన, నే

ననఘా, తెల వరయఁజాల నైతి వెగడునన్.

౪౨

— ♦ సూతనూను తలఁ ద్రుంతునని ఇంద్రనూనుఁడు బాసచేయుట ♦ —

క. 'పదపడి, యొకభంగి నతని

మద మడఁచినఁ దొలఁగఁ బాతె మానము దూలం;

దదనంతరంబి విన్ను

న్వేదకితి నరనాథ, మన యనీకములోనన్.

౪౩

క. 'అలోఁ గర్ణవిచేతం

దూలవి చతురంగములను దొరలను ధరణీ

పాల, మనమొనల గానను

వ్రాలినదర్పమున మెఱయు వడముడిఁ దక్కన్.

౪౪

క. 'అతనిచే నీ విక్కడ

కేతెంచుట వింటి, నేమ మెఱుఁగు తలఁపుమై

నేతెంచితి; నవ్వీరుని

చేతులలా వస్మదీయ పేన విలుపుటన్.

౪౫

* స్వాతీవక్షత్రములో శుక్రండు ప్రవేశించినప్పుడు స్వస్థానముగు తులారాశిని బొందు చున్నాడు, స్వక్షేత్రస్థితి బలము, స్వాతికా ర్తిలో వాన ఎక్కువ.

క. 'మనుజేంద్ర, కుశలివగు వినుఁ
గని, నామన మూడిల్లెఁ : గావున మగుడం
జనియెడఁ గొనియెడ రాధా
తనయుని తల, చలము నెఱయ దర్పము మెఱయన్.

౪౭

క. 'నను, జూడుము వేడుకకుం
జనుదెంచి : భవద్బలంబు సంతన మందం
దువిమెడఁ గడ్డుని; దుర్కో
ధను కోర్కెయు నీమనంబు శాపముఁ దీఱన్.

౪౮

మ. 'ధనురాచార్యుని చావు సూచి, తగ రాధానందనుం దాసుయో
ధనునిం దమ్ముల వారి నైన్యములనుం దాఁ గాచువాడై రణం
బునకుం బూనుట, నింత సేయ వలదే : భూపాల, యేపారి మం
డునె యాటం గల దీప : మట్లతఁడు మండుం గాక, యే నార్చెదన్.

౪౯

చ. 'సరసర, పంపు : మేను బ్రథనంబున కేఁగిన సూతసూనుఁ డు
ద్ధరత నెదిర్చినేవిఁ దల ద్రుంపక తక్కిన, విప్రులోడ వి
ప్పురుసున విచ్చువాడ'నని వల్కి, పదంపడి : 'యాక తక్కు డు
ప్పురుసునిఁ జూచుమాడ్కి ననుఁ జూడుఁడు నీవును వాసుదేవుఁడున్.

౫౦

వ. 'భీమసేనునకు సేనాముఖంబునఁ దాన నిలుచుట భరం బయి యుండు, నేనునుం
దడయుట గర్హంబు గాదు, పోయెద'ననిన విని, యమ్మునుజపతి గర్హండు గుళియై
యుండుట యెఱింగి, యతవివాణంబుల నొచ్చినవాఁ డగుట నలుక గదిరి
యక్కిరీటితో ని ట్లనియెః-

౫౧

—♦ ధర్మరాజు కర్ణుడు బ్రదికియున్నాడని ఎఱిగి

అరునుగినిసి గాండీవమును దూరుట ♦—

క. 'అనిలోఁ దెరలుట దొలఁగుట
యనువివి సనుఁ గాక, నొచ్చియైనను గల నె
ల్లను వెడలఁ జనునె : యే న
ట్లును గా కిట వచ్చుటం జాలుకనైతిఁ గడున్.

౫౨

క. 'విను : కర్ణున కే నోడితి
నన నేటికి : నీవు నోడి తనిలజ మాడ్చి

తనయులు మున్నే యోడిరి.

మనతోఁ గూడంగఁ గంసమర్దనుఁ డోడెఁ;

౫౩

క. 'కావున మన మీఁక నవికిం

బోవం బని లేదు; విపినభూమికఁ జని య

చోచి వెఱపు దక్కి తపసుల

మై, విచ్చలవిడిఁ జరింత మందఱముఁ దగన్ :

౫౪

క. 'కాదేని, బిరుదు లాడక

సాదులమై వినయమొప్పుఁ జని, కురునాథుం

డేది పవించినను జేసి, ద

యాదృష్టి నతండు సూచన ట్లుండఁ దగున్.'

౫౫

వ. అని కెంజాయ రంజిల్లుకన్నుల నన్నరు నాలోకించి:-

౫౬

ఉ. 'నీతెఱఁ గిట్టిదేని? రణనిష్ఠకుఁ బూనక కార్యవాది పై

ద్వైతవనంబునంద- నముదగ్ర భుజాబలదుర్జయుండు రా

ధాతనయుండు, వాని ననిఁ దాఁక నశక్యము నాకు-నన్న, నే

నీతెరు వేల వత్తు? మహి యేల నశక్తుఁడు వాంఛ నేయునే?

౫౭

తే. 'అని వధించెదఁ గర్ణ నే నని ప్రతిజ్ఞ

సేసి, యిటు దెచ్చి నన్నిట్లు సేసి, తింత

కెట్లు నేర్పితి? పొడవుగా నెత్తి నేల

వైవ నోర్పితి ననుఁ బగవారి నడుమ.

౫౮

ఉ. 'పంకజనాథుఁడు' వివరగఁ బల్కిన యవ్వలు కిమ్మెయిం దుడిఁ

బొంకుగజేసి తట్టి వినుఁ బుట్టినయపు నుతించె -బోరికిఁ

శంక గొనండు, గెల్పుఁ గురునంపుము నీతఁడు పుణ్యుఁ డన్నయా

బొంకరి దివ్యవాణీయుఁ దపోధనుఁడ౯ మము నీ ట్లలంతు రే!

౫౯

క. 'విను! మప్పులుకులు సాటిగఁ

గాని దుర్యోధనునితోడఁ గొంటిని బగ ము

న్ను; నిజంబుగ నెఱుంగను మీ

దని రాధేయునకు వెఱచునని యే నిన్నున్.

౬౦

పీ. 'దేవత లిచ్చిన తేరు నశ్వంబులుఁ
గవీకేతనంబును గలవు, దైవి
కంబు చేనున్నది, గాండివ మనఁ దాటి
యంతవిల్లది గాక, హరి రథంబు
గడపెడు నటె : పరికర మిట్టి దై యుండ
నెట్లు కర్ణున కోడి యెట్లు పలియఁ
బాటుతెంచితి నీవు : భండనంబునఁ గర్ణుఁ
గని పాటు దని సుయోధనుఁడు నెప్పె :

తే. నది విజంబుగఁ గొనక బేల్తెతి; నాడు
బేలతనమునఁ గాదె పాంచాల మాత్స్య
పాంధ్యులాదిగఁ గలిగిన బంధుమిత్రు
జనులు దెగటాటి రప్రయోజనము గాఁగ.'

౬౧

వ. అని పలికి, కృష్ణునాననం బాలోకించి: 'కర్ణ విగ్రహించుట యశక్యం బయ్యె.
సుయోధనాది కౌరవులు గనుంగొన వానిచేతం బరిభవింపఁబడి యేను జీవంబుతో
నునికిం గడచినకష్టంబునుం గలదే : యది యెట్లుండె, నేను జాపు దప్పవచ్చుట
వడముడి కతంబునం గలిగె; నతం డొక్కరుండును బ్రాణంబులు దాచక పర
బలంబులు బడలువడం బోరుచున్నవాఁడు.'

౬౨

క. అని, పార్థుఁ జూచి యతఁ డి
ట్లను:- 'నే డభిమన్యుఁ డొండె హైదింబుం డొం
డెను గలిగిన నీ ట్లగునే;
విను : మును చేసినది యనుభవింపఁగ వలదే :

౬౩

ఆ. 'విన్నుఁ దృణముఁ జేపి, నన్నాదురాత్ముండు
బంధుహినుఁడోలె బలుప, నెడరు
దోచి న్నప్పు డొదవి తొలగించువానిఁ గా
కన్య నేల బంధుఁ డంద్రుజనులు :

౬౪

చ. 'హరి గలుగంగ నేటికి : భయంబున వచ్చితి; నీడు గాండివం
బెరవుగ విచ్చి, నీవు నొగ లెక్కి, హరిఁ రథిఁ జేయఁ గన్న వి
మృరభుజవిక్రమోగ్రుఁ డగు సూతతనూభవుఁ దత్ప్రహాయలం
బొరిగొనఁదే సుయోధనునిపోడిమి దూలఁగ నొక్కమాత్రలోన.

౬౫

అ. గొంతి కడుపునందుఁ గొడుకుమాలై నీవు
 దోవకుండ వైతి, శోచినట్టి
 వింద మెదలి యైనఁ బిదవ దిగంబడ
 దయ్యె; నింత వుట్ట దట్టు లైనఁ'

౬౬

—♦ గాండీపమును దూతిన అన్న తలనలుక కిరిటి వాఁడూదూయుట ♦—

సీ. అనినఁ, గృపాణంబు గొవి నవ్వసాచి య
 వ్విటు ప్రేయఁదలఁచిన; విష్ణుఁ డెఱిగి :-
 'వాలు గేల నమర్చ వలసినవనియేమి;
 తొరపు లియ్యెడ లేదు; మనము
 ధరణీశ్వరునిపేమ మరయంగ వచ్చితి.
 మీతనికుశల మి శ్లేర్పడంగఁ
 గంటిమి; సంతోషకాలంబు గా కిది
 క్రోధకాలమె? వధ్యకోటి యిదట

అ. నేది గాఁగ నలిగి తీ'వని పలికిన,
 దూక్షభంగియగు కటాక్షదృష్టి
 యానరేంద్రుమీఁద నడరంగ నద్దునుఁ
 డమ్మురారి కిట్టు లనియె నధిప:-

౬౭

క. 'విను: మొరులకు గాండీప మి
 మ్మవి, న న్నెవ్వండు వలికె నతనిశిరము గ్ర
 క్కున బగులప్రేయుటకుఁ జే
 పినవాఁడఁ బ్రతిజ్ఞ నాదుచిత్తములోనన్.

౬౮

తే. 'ఇట్టికష్టపుఁగేలికై యిట్లు సేయఁ
 బ్రతిన వట్టుట దగదె; యిప్పులుకు నీవు
 వినఁగ నితఁ డాడ, విమ్మహీవిభుఁడు ధర్మ
 పంతుఁ డగుఁగాక చంపనవలయుఁ గృష్ణ.

౬౯

ప. 'చంపి పాలితప్రతిజ్ఞుండనై న నాకు ననత్యంబు రా కుండఁ బరిహరించెద. దీనికి
 నీ వేమి పెప్పెదవు, నెప్పుము? నీవు జగత్కృత్యసాకల్యవేదివి నీ చెప్పినట్లు
 చేయంగలవాఁడ' ననుటయు, నచ్యుతుండు 'పో పొమ్మెక్కడివాఁడ'వని యదర్శి
 వెండియు నిట్లనియె:-

౭౦

—◆ కృష్ణుడు అర్జునుని వృధాప్రజ్ఞ నుండి విరమింపఁ జేయుట —◆

అ. 'నీకు వృద్ధసేవ లేకున్కి యెఱుంగంగ
నయ్యె రి త్త యిట్లు లడిచిపడుటఁ
బట్టి : ధర్మవిధి విభాగజ్ఞులైన వా
రేల చేయఁజొత్తు రిట్టిదాని ?

౩౦

క. 'చేయంగ వలయువానిం
జేయుట, యిట్టివియె కొన్ని చేయ కునికి, ధ
ర్మాయ త్తచిత్తుఁడై నా
నాయోగ్యస్థలము లెఱిగి నడవఁగ వలదే !

౩౧

క. 'సత్యంబు నహింసయు నను
నత్యుత్తమధర్మయుగళ మందు, నహింసకా
నత్యము గాదుట ధర్మ, మ
సత్యమున నహింసఁ గావఁ జను నంద్రు బుధుల్.

౩౨

అ. 'కర్మసూక్ష్మభంగి గానక యిమ్మెయి
సత్యరక్షణంబు నలుపుపొంచె,
భ్రాతధర్మపరుఁడు, రా జిమ్మహాత్ముఁ జం
పఁగఁ దలఁచుట ధర్మపథము గాదు.

౩౩

క. 'విను : పిన్ననాఁడు నీ పీ
యనుచిత మగువ్రతము వట్టి; తది గాకయు, బె
ట్టనృతము సూనృతమును నీ
కనియెడు చందంబు బుధులు గయికొనరెందున్.

౩౪

వ. 'అది యె ట్లంచేని—

౩౫

అ. 'ప్రాణహాని వచ్చువట్టువ, సర్వధ
నాపహారవేళయందు నడపు
సత్య మనృత మం, ద్రసత్యంబు సూనృత
మని పరిగ్రహింతు రార్యజనులు.

౩౬

—♦ సత్యవిభాగ విధిజ్ఞాండుగాని విప్రుడు ♦—

వ. 'విను: పెద్దయు వినికి లేవివాడు కౌకుండను నొక్కవిప్రుం, దొక్క విష్ణు గ్రామంబున కనతిదూరంబున సరిత్సంగమ పుణ్యక్షేత్రంబున వసియించి, సత్యంబు పలుకువాడ నని వ్రతంబు వట్టి, సత్యవాది యనం బ్రసిద్ధుండయి తపంబు సేయు చుండ: నొక్కనాడు, మ్రుచ్చులంగని వెఱవఱచి పఱతెంచిన జనులు గొండ అయ్యాశ్రమంబుచేరువం బొడలఁదూఱి; రంత వెనుతగిలినప్పు మ్రుచ్చు లత్తపో ధనునికడ కేతెంచి-యిప్పు డీట వచ్చినవార లెట వోయి-రని యడిగిన, నతండు సత్యవిభాగ విధిజ్ఞాండు గామింజేసి, తన కసత్యంబు వాటిల్లు ననుశంక-నీ గుల్మ లతా గహనంబు సొచ్చి-రని చూపి చెప్పిన, నత్తెక్కలికాటు వారలం జంపి ధనమ్ము గొని; రమ్ముని తద్వచనదోషంబున వరకప్రాప్తం దయ్యెనను నితి హాసంబు విందుము. హింసాకరంబగు సత్యంబు ధర్మంబుగాదు; తొలుత వినిన దానినిపట్టి మూడుండు పెద్దల నడిగి తెలిసికొన వర్తించి దుర్గతిం బొందు. వింత వట్టు విచారించి యజాతశత్రుండు వధ్యుం డవుం, గాఢవి నిశ్చయింపు' మను టయు, నర్జునుం డి ట్లనియె:-

౩౮

తే. 'తల్లిదండ్రులమాడ్కి హితంబునెప్పి
నన్ను ననుచితకృత్యంబునకుఁ దొలంగ
ద్రోచితివి: లోకమున నీకు గోచరంబు
గాని ధర్మ విబోధంబు గలదె కృష్ణ;

౩౯

క. 'జనములు వృధావ్రతిజ్ఞం
డవి నను నిందింప కుండ, నగ్రజాడు సుఖం
బునికీయుఁ గలిగెడునట్లుగ
ననుగ్రహముఁ జేసి, చేయునది పనుపు దగన్.

౪౦

వ. అనిన సతం డతని కి ట్లనియె:-

౪౧

—♦ అర్జునుడు అన్ననదూఱి సమాహితుండగుట ♦—

చ. 'అతిశయ కర్ణ బాణహతి నంగము నొచ్చినదాన నల్లి, యి
ప్పతి విను నొవ్వఁ బల్కు టిది ప్రాభవ: మింతియె కాక, నీయెడఁ
మతిఁ బటుకోవముం గలదె: మారుతసూనుడు నీవుఁ దమ్ములుం
జతురవిసీతి నీతనివశంబునఁ గాదె చరింతు రెప్పుడున్;

౪౨

క. 'కావున బ్రతుక్యవంపద

వీవిభుఁ డాడినది యెల్ల నెగ్గుగొనక, నా

చే వినుము: నీదు ప్రతివకు

నేవిధి నేయ నగు చాని నేర్పడ ననఘా ;

రా

క. 'నీ విట్టివాఁడ వని ధర

జీవిభునిం బలుకు మదియ నీచంపుట సం

భావించి, ఏదవఁ బ్రణతుఁడ

వై వినయము నేయ చిత్తమలర నతవికిన్.

రా

'అట్లయిన నసత్యదోషంబునకు గురువధపాతకంబునకుం దొలగి, సమాహితుండ వగుదు; తదనంతరంబ కర్ణుని సమయింపఁ జనుటకు నమ్మనుజువతి యనుమతి వడయుద'మనుటయు, నవ్వులుకుల కళీనందించి, పురందరనందనుండు ధర్మ నందను నుద్దేశించి:—

రా

ప. 'కనదత్తంబుల నుజ్జ్వలోద్భుట గదాఘాతంబులం గాలఁ గే

లను విదీప్యతురంగ సంఘములు గూలం, గేలి సల్పంగఁ జా

లిన యాభీముఁడు వల్కఁగాక నను; దోర్లీలానమగ్రుండవై

యవిలో విల్వఁగ లేని నీ విటుల కీ డాడంగ నర్హుండవే ;

రా

క. 'న న్నెఱిఁగి యెఱిఁగి యిట్లనఁ

జన్నే ? వీజిహ్వా పెక్కుశకలము లై పో

కున్నది యేలొకొ ? రణమున

నెన్నఁడు నీ వేమి నేపి తింత యనుటకున్ ;

రా

క. 'నకులుఁడు సహదేవుండును

బ్రకట భుజాస్ఫురణమున నరాతిబలము నే

లకుఁ గోలకుఁ దెత్తురు; నో

రికి వచ్చినయట్టు లాడిరే యిబ్బంగిన్ ;

రా

పీ. 'నీవు జూదం బాడఁగా వైరబంధంబు

కొరవకోటితోఁ గలిగె; మనకు

రాజ్యనాశంబు సరణ్యవాసంబును

దాన్యదైన్యంబు నత్యంతదుఃఖ

ములుఁ దెచ్చికొంటి; సిగ్గొలయదు నీమనం
 బున విందుకేవియు : ననికిఁ జాల
 కున్న వానికిఁ దాల్చి యొప్పుగుఁ గాక ప్ర
 ల్లదములు వలికిన లాఘవంబు

తే. పెందు : ము న్నేమి సేసినఁ జేసి, తింక
 నై న దుర్బుద్ధితనములు మావి, తగిన
 పొరుషము లేము సేయఁగ నూరకుండు;
 మిడుమ వడువారు నైతురే యివ్వధంబు ?

౯౯

—♦ అగ్రజాని తెగడినదానికి ప్రాశస్త్యముగా
 అరునుఁడు తన్నుదా పొగడుకొనుట ♦—

వ. అని యగ్రజా నప్రియంబులు వలికి, యంతరంగంబు సంతాపంబు వొంద
 విట్టూర్పు విగిడించి, యంతకుము న్నొఱఁబెట్టిన వాలు వెఱికినం గనుంగొని,
 పద్మనాభుండు-‘గ్రమ్మఱ విది యేమి ?’ యని యడిగిన, నతం-‘దే విన్నరనాభు
 నొవ్వనాదీన పలుకులకుఁ బ్రాయశ్చిత్తంబు దలద్రెంచుకొనుటయకా నిశ్చయించితి’
 ననుటయు, నమ్మహాత్ముఁ:-‘దాత్యప్రళంస సేయు, మది మరణంబని పెద్దలు
 పెప్పుడు’ రనుటయు, ‘నీ చెప్పినట్ల చేయ కునికికిం గడచిన యధర్మంబును
 గలదె? యిట్లు సేయువాఁడన కాక’ యని, యా ధనంజయుండు ధనుర్ధరుండై
 ధర్మనందనున కిట్లనియె :

౯౦

అ. ‘హరుఁడు దక్కఁ జాపధరుఁ డొరుఁ డెన నాకు
 ద్రిభువనముల లేఁడు : దిశలు గెలిచి
 తెచ్చి నీకుఁ బ్రితి విచ్చితిఁ, బెనుపారు
 ధనము రాజసూయదక్షిణలకు :

౯౧

వ. ‘దీ ప్రప్రతాపంబగు సంక ప్రకనంపయంబు నడఁగించి, కించిదవశిష్టంబుగా, నష్టంబు
 సేపితి; గురుసేవ నాచేతం గూలి యెట్లున్నదియో యటు సూడు :’ మని పలికి,
 మొగంబు బిగు వుడిపికొని, నవినయంగా దండప్రణామంబు సేసి విలిచి, చేతులు
 మొగిద్చి యశాతళత్రున కప్పురుహూతపుత్రుం డిట్లనియె :-

౯౨

క. ‘నను సుప్రపాదదృష్టిం
 గనుఁగొను : మే నిపుడు కొన్ని కాలు లఱచితిఁ

మనుజేంద్ర. వానిఁ బెడచెవు
లను బెట్టుము వేఱుగాఁ దలంపక దయతోన్.

౯౩

తే. 'వినుము సత్యంబు పలికెదఁ : దనువుఁ బ్రాణ
ములును సీసొమ్ముగా మదిఁ దలఁతు నేను;
నాదువృత్తంబు భవ దధీనం బనంగ
నేల పనుపవు నను భీముపాలి కధివ :

౯౪

క. 'ఓపి యతని రణభారము
వాపెదఁ. గౌరవ్యనేన బడలువఱచి సా
తోపకఁ గర్జునిఁ దునిమెద,
మాపెదఁ గురురాజు దురభిమానము బలమున్.

౯౫

ప. 'ఎల్లభంగుల నేఁడు రాధం బుత్త్రరహితం జేసెదఁ; గాదేని గొంతయైన నట్టిద
యగుం గాక :

౯౬

—♦ వనవాస గమనోన్ముఖుడైన ధర్మజుని కమలనాభుఁడు వారించుట —♦

ప. అన విని, యమ్మహీరమణుఁ డాతని కిట్ల ను:- 'మీకు నాకతం
బున బహదుఃఖముల్ గలిగె; భూరికులంబున కప్రియం బొన
ర్చిన యవివీతుఁ బాపవరు వ్రేయఁ దగుం దల ద్రెవ్వ; సీమనం
బునఁ గృప పుట్టి కాచినను, తోయెద విప్పుడ యేను గానకున్.

క. 'ననుఁ దొఱఁగి నీవు సౌఖ్యం
బున నుండుము : సమరభీతు భుజబలహీనుఁ
జనపతిఁ గాఁ జేయుట యొ
ప్పునె : కట్టుము పట్ట మవిలపుత్తువఁ బ్రీతిన్.'

౯౭

ప. అని పలికి, సెజ్జి దిగ్గి వనవాస గమనోన్ముఖుం డయినం, గనుగొని కమలనాభుం
డా భూపతి చరణంబులకుం బ్రణతుండై యిట్లవియె:-

౯౮

సీ. 'నరువివ్రతిజ్ఞ భూవర, ము న్నెఱుంగని
యంతియ కా, దేను నితఁడు విప్పు
డాదీనమాటలు నంతరంగంబునఁ
బట్టవు; పేర్చుకోపమున నీకుఁ

దను నెవ్వఁ డుఱక యన్యునకు గాండీవ మి
మ్మవి ధిక్కరించె, నాతని వధింప
బ్రతిన వట్టినవాఁడు; భావ్యంబు గానియ
ప్పలు కీవు పలికితి; పరమధర్మ

ఆ. మైన సతవిష్ణు హావిఁ బొందుట కోర్వ
కువికిఁ జూచి, యేన యుల్లమునఁ ద
లంచి యట్లు పలుకఁ బించితి; గురువిఁ గీ
డాడుటయు వధించు టగుటఁజేసి.

౧౦౦

క. 'శరణము వేఁడెదను భవ
చ్చరణంబులు వట్టికొని, వినర్గదయా ని
ర్భరబుద్ధిని గావుము మ
మ్మిరువుర, నీతప్పు పైపు మెల్ల విధములన్.

౧౦౧

క. 'సూతనుతుని మెడనెత్తురు
భూతలమున వివురు నేఁడు : భూనాయక, నీ
వాతవికి నలిగినప్పుడ
చూ తెగియెం : బూని యేన చుమ్ము పలికెదన్.

౧౦౨

క. 'విను సత్యం బాడెదఁ : బా
ద్ధునిచే నేఁ డెల్ల భంగిఁ దునుమంబడు క
ర్ణునిదెసఁ జింతయు పంతయు
మనుజేశ్వర, విడువు : సంపు మమ్ముఁ దెలివికోన్.'

౧౦౩

—◆ ధర్మరాజు కృష్ణునివాక్యంబులకు కలంకజేఱి,
కర్ణునిజంపి ముదము గూర్చునుట ◆—

స. అనుటయు ధర్మసూనుండు ననంత్రమంబుగాఁ గృష్ణు నెత్తి. యతండు
ప్రాంజలియైయుండ నతని కిట్లనియె :-

౧౦౪

క. 'యిది యట్టిద : మోసంబునఁ
బదిలుఁడఁ గా కేను మున్ను పదరినకతనకా
హృదయము గలఁగిన, నా తె
య్యదియును దోఁపమి, వికారి నై తి మహాత్మా :

౧౦౫

అ. 'ఇట్టి నన్ను ననునయించి బోదించితి
కరుణ పేర్పిఁజేసి : గారవమున
నజ్జలైన మమ్ము నాపత్నయోనిది
మునుఁగ కుండఁ గాచి తనఘమూర్తి :'

౧౦౬

వ. అనియె. నప్పుడు వివర్ణంబగు వదనంబు వాంచియున్న వానవింజూచి, వాసు
దేవుండు:- 'నీ విట్లు విషణ్ణుండ వగుట గర్జంబు గా; దిమ్మేదిసీపతి ముఖప్రసాదం
బభివందించి యనుమతి వడసి చని, రాధేయవధ విహారంబున నితనికిం బ్రయం
బాపాదింతుగాక : యింకఁ దడయనేల ?' యని వల్కి వెండియు—

౧౦౭

ఉ. 'ఈతని నొప్పుఁ బెట్టుటన, యీ దురవస్థకు వచ్చి తక్కటా :
శాతమహాపి నీనృపతిఁ జంపిన నెట్లగుదో : విపత్తికిం
బాతకఘోరవృత్తికిని బాపితి దైవ మనుగ్రహించుటఁ :
పీతెలి వాస్తబంధుజన నిర్మితపుణ్యవిపాక మర్హునా :'

౧౦౮

వ. అనిన, నతండు గన్నీ రొలుక. నన్న పాదంబులపైఁ బడిన : నప్పొంటవాగ్రజాం
రును బాష్పస్థావికముఖుండగుచు నతనిమీఁద నొఱగె. నిట్లయ్యురువురు నొం
దొరులం బట్టికొని యేడ్చి; రయ్యతుం దుడుప నుడిగి, తత్కాలోపగత సముచిత
వరిజనానీత జలంబుల ముఖప్రక్షేపనంబు సేసికొనిరి. తదనంతరంబి ధర్మనంద
నుండు దమ్మునిం గోఁగిలింతుకొని మూర్ధామ్రాణంబుసేసి, చిఱునవ్వుతో 'మనల
నింత వలుచునే కర్ణుం ?'దని పలికి, మఱియును—

౧౦౯

అ. 'ఎల్లఁ జూడ, సిదము విల్లు నక్వంబుల
సూతుఁ దునిమి, నన్ను నాతఁ దలపు
నెఱయ గెలిచె : నతని నీ విష్ట సంపక
యున్న నాకు బ్రదికి యుండఁ దగునె ?'

౧౧౦

వ. అనవుడు, నమ్మహిపతికి నర్జునుఁ డిట్లను:- 'నేఁడు కర్ణు నే
ననిఁ బడవైతు నీయడుగు లాన : తదీయ సుహృద్గణంబుతో
విను : మటు సేయ కే మగిడి వెర్వెలఁబాతెడు మోముతోడ వ
త్తునె : యిట కృష్ణసారథియుఁ దూబనె మానవిహీనవృత్తియై :

౧౧౧

వ. అని, గోపాలదేవు నాలోకించి:- 'నీమనంబునం గర్జుండు దెగటాఱ వలయునని
యిండుక దలంపుము; దాన నే నతని వధియింతు'ననిన, నమ్మహాత్ముం:- 'దట్టి

పవిత్రం జాలుదు : 'వని యశ్చాహదీప్తందై పలుకుటయు; బార్హుండు విజరథంబు నవిశేషకల్పితంబు సేయించి, రత్నంబుల జలపాన తాద్యభాదనంబులం బ్రజలం బులఁ గావించి పూన్పించి, యగ్రజా వీడ్కొని గమనోన్ముఖుం డగుటయు; సమ్యక్కుం డవ్వెట్లు వీక్షించి-'నీ తమ్మునిం గారుత్సార్థకటాక్షంబుల విరీక్షిం పుము; దీవనయచ్చి వసుష్ట; మని చెప్పిన, సన్నరవరుండు గిరీటిం దిగిచి విగి యాడు కౌగిటం జేర్చి; 'నీవు కృష్ణవసుపునం దగుమాటలాడి తత్తైఱంగు నేనునుం దెలిపితి; నా యెఱుంగమి విన్నుం బరికినపలుకులకు సుమ్మలించకుమీ' యనుటయు, నతండు వికపితవదనుండగుడు; దత్పాదద్యయంబు పాలంబు సోఁకం బ్రజుకుండయిన; సమ్మానవతి యెత్తి పునఃపునరాలింగనంబు సేసి, 'కర్ణుని గెలుపు విజయ; నీకు విజయంబు కాశ్వతం బయ్యెడు;' మని దీవించిన నమ్మేటి మగండు నాటోపంబుగా : 'దేవ, విన్ను నొప్పించిన యప్పావకర్మ మక్కర్మకముత్త శరీముఖంబులం బొలిపుచ్చి, యాదె వచ్చెద;' ననుచు నంజలి పుటంబు విటలంబునఁ గదియించి వీడ్కొనియె. దదనంతరంబ దామోదరుం డును నన్నరుండును నరదం బెక్కి, యలరునుల్లంబులతో యరిగి కుభవ్రదంబు లగు విమిత్తంబులకుం ప్రమోదంబు నొందిరి. పదంపడి రాధేయవధప్రకార చింతాక్రాంతుండైన గాంధీని తనువునం బ్రస్వేదకణమ్ములు గ్రమ్మినం గనుం గొని, కమలనాకుం డతని కిట్లనియె :—

౧౧౨

—♦ రాధేయవధ ప్రకారచింతతో బ్రస్వేదకేళుండైన గాంధీనిని
కృష్ణుండు పోకిరి మొగ్గించుట ♦—

ఆ. 'అమరులకు నజయు్యు లగువారిఁ బెక్కుండ్ర

గెలిచి తీవు; నీకుఁగల యుదాత్త

దివ్యభాజములు నుదీర్ణధనుర్వేద

కౌశలంబు బలముఁ గలదె యెందు :

౧౧౩

చ. 'అమరనదీ తనూభవుండు, సప్తగురుండు భవన్యహాపు ది
వ్యమహిమలో నదంగిరి; జయద్రథు చాపధికాద్భుతంబు; మ
ర్త్యమునన కాదు లోకముల నన్నిట నీ కెదు రెవ్వ; రేలచి
త్తమునఁ గలంక; యూఱుదుము; దర్పము నెక్కెడు నంతకంతకున్.

౧౧౪

క. 'బలమును శౌర్యముఁ దేజముఁ

గలఁ దని కౌరవులు నమ్మి కర్ణుని నీతోఁ

దలపెట్టిరి; నీ పాణం

బులఁ గూలెడు నతఁడు; కీర్తివాందెడు నిన్నున్.

౧౧౫

క. 'కురుపతి యాశలు మాలఁగ

దురమున రాధాతనూజఁ దునుమాడి, జయ

స్ఫురణంబునఁ గృతకృత్యతఁ

బొరయుము, నీవారు మోదమునఁ దేలంగన్ !'

౧౧౬

వ. అని వెండియు—

౧౧౭

ఉ. 'కొరవనైన్య వగ్గలము గాదె కడుఁ; భవదీయసేన క

వ్వారణకోటు లాతురగవర్గము లారథసంచయంబు లా

వీరభటావళుల్ బహుశవిక్రమ కౌతుకివైన నీశరా

సారములఁ బడల్పడఁ గృశం బగు టిప్పుడు నీకుఁ దోవఁదే !

౧౧౮

క. 'కురుసేనలకుం బతియై

నరిత్యుతుఁడు పదిదినములు సమరము సేసెఁ;

శరమహిమ నతఁడు సీచే

బరిరక్షితుఁడైన నైన్యపాలు మిగిలెనే !

౧౧౯

చ. 'అతని శిఖండిపాణముల కట్లెర సేసితి; ద్రోణునిం జనూ

పతియుఁగ జేసెఁ గొరవనృపాలకుఁ; దగ్గురుఁడుఁ భవవృక్ష

పతి నడఁగించె నేదివసవంపక, మమ్మెయిఁ బోరి తావక

ప్రతిహతబాహురక్ష యరువాఁగును జూడదె పాండవోత్తమా !

౧౨౦

క. 'భీముని రణవిహరణ ము

ద్దామం బగు బెల్ల నీడుదర్పంబునఁ గా

దే; మాటు లేని భవద

ప్రాప్తమేయబలంబు వెలియు నంతయు నాకున్ !

౧౨౧

వ. 'కృపాశ్వత్థామ కృతవర్మ కర్ణశత్రులు సీచేతం బోయెడువారు ! కృపాశ్వత్థామల

దెసం గృహ సేవకేనియుం జంపక గెలిచి విడుము; చుట్టం బని యరవాయి

గొనుట కర్థండు గాదు. కృతవర్మను నమయింపుము, శత్రుండు మేనమామ

యైనను బగవారిం గూడి పరాక్రమించు చున్నవాఁడు గావున, వతని వధించుట

పాపం బని తలంపవలదు. కర్ణుండు * జతుగృహదాహంబును గవటద్యూతోత్పా
హంబును లోనుగాగల దుర్యోధను దుర్మయంబులకు మూలం; బట్టుగాక
జూదంబునప్పు డానభలోన ద్రావది నుద్దేశించి యప్పాపాత్ముండు; ౧౨౨

* పాండవ పక్షపాతముతో పౌరాణికులు నిజమును మరుగుజేసి వదేవదే చాటు ఉదంతము
ములలో ఈ జతుగృహదాహము ఒకటి:—

జరిగినకథ ఇది=(అదివర్షం ౧-౮ : 139 మొదలు)

ధృతరాష్ట్రపుత్రుడు పురోచనుని పిలిచి, వారణావతమునకు ముందుగాపోయి, పాండ
వుల మనసు ఆకర్షించేట్లుగా లాక్షణ్యక రసమిశ్రము. పుత్రతైలార్ద్రము అయిన ఒక
ఇంటిని నిర్మింపుమని వంపును.

పాండవులు హస్తీపురమునుండి బయలుదేరునప్పుడు విదురుడు ఏదో ధర్మరాజు
చెలిలో చెప్పును 18-వ ఏట శతశృంగమునుండి వచ్చిన ధర్మరాజు 13 ఏండ్లు హస్తీనగర
మున ఉండి, వారణావతమును చేరినాడు (29-వ ఏట). వచ్చి మొదట సర్వాలంకార సుందరం
బైన ఒక మందిరమున, కొన్ని దినములుండురు. ఆ తర్వాత పురోచనుని మందిరముచూచి,
వంతసిల్లి, అతనిని పూజించి అందు చేరుదురు. (బలవంతములేదు. విదురుడు చెలిలో చెప్పిన
మాట కారణమై ఉండవచ్చునేమో-150.)

విదురుడు కడు విశ్వాసితయిన ఒక ఖనను పాండవులదగ్గరకు అనవాయితో వంపును,
వాడు రహస్యంగా ఆ ఇంటినుండి ఒక బిలమును బయటకు త్రవ్వి భీమునికిమాత్రము చూపి
యుంచును. (158)

ఒక నిషాదవనిత నపుత్రయై కుంతికి పనిబాటలుచేయుచు అందుండినది. కుంతి డానధర్మ
ములతో విశిష్టనద్విస్తకుల దనువుడు ఆరునెలలు గడపినది. దహనమైన నాటిరేయి, ఉత్సవ
మున పార్శ్వాని కొడుకు లందరితోగలసి త్రాగి, అధిక మధుపానమడంబున మై ఎరుంగక
ఆ లక్క-ఇంట నిద్రబోయినది.

నడిరేయి భీముడు (పురోచనునికంటె ముందఱుడైన) ఉత్సహించి, ఆ ఇంటికి మోరా
నలమును దరికొల్పెను. వెంటనే అన్నదమ్ములను తల్లిని అందరిని తా నొక్కఁడే మోసికొని
పొరంగముగుండా బయటబడి, ఉప్పురవానితో సంగతి చెప్పివంపినాడు (160) ఖనకుడు
ఉదయం బిలమును పూడ్చివేసి బూడిద త్రోయవనివలె, ఎవరికిని దెలియకుండజేసి, గజపుర
మునకు బోయి, సంగతి అంతా చెప్పును. ఆ లక్కయింటి మంటలో అన్నెము పున్నెమెలు
గని విషాదవనిత, తన బడుగురు బిడ్డలతో సేతై పోయినది. (అది-౧ : 168)

ఇది తెనుగుభారతము ననుసరించి లాక్షగృహదహనకథ; ఇది దుర్యోధనునికి ఎంతో
దూరము; ఒకరుకాల్చి, ఇంకొకరిపై బెట్టుట యూరపు రాజకీయ (పొట్లరు రిఫ్ను - పార్ల
మెంటును - తానే తగులబెట్టించినాడు) తంత్రముగా నున్నది.

—♦ కృష్ణుడు; అర్జునునికి కర్ణునిపైగల పగను రాజుఁబెట్టుట —♦

క. 'లే' రిచట మగలు నీకును :

వీరలు జూదమున నోడి విడిచిరి విన్నుఁ

వారిజలోచన, వీసైఁ.

గూరిమి గలమగని వెదకి కొను మొరు. ననఁదే :

౧౨౩

తే. 'ఏను సందికిఁ బోయినఁ, దాను భార్త

రాష్ట్రమానసములఁ బగ రాజుఁ బెట్టి.

నన్నుఁ బట్టింపఁ జూడఁదే : యెన్నఁదైన

నాదికారణ మతఁడు మీయాపదలకు.

౧౨౪

ప. 'విషము : సుభద్రపట్టి బయవిల్ మును పంచన వాఁడు దాపి త్రుం

చిన, మఱి కాదె యందఱును జేరి వదించుట : యావరాభవం

బసలను పోలె నున్నది యహర్నిశముం బరితాపకారియై

మనమున : నత్రవృష్టి నది మాన్పుము. బంధులు మోద మందఁగన్.'

౧౨౫

క. 'ఆనభ నాదుష్టాత్ముడు.

సేవిన దుర్మయము సూచి, చిత్తమునఁ గడుఁ

1 నోసినబంధులు వానివి

గాసిగ గ్రద్దగమి దొలువఁ గనుఁగొన వలదే :

౧౨౬

ప. 'వాఁడు వడినం, దక్కటిరాజులుం గౌరవులు నీకు మొనకట్ట రవి' చెప్పె. విట్లు

పెప్పుచు, నమరవృథలంబున కనతిదూరంబుఁగాజని య జ్ఞెత్తి చూచి, కర్ణుండు

సంగరంబు సేయు నంరంభం బుగ్గడించి, 'యగ్గాంధీవికిం జూపి వుండరీకాక్షండు

వెండియు :—

౧౨౭

క. 'కేతనము రథముఁ దురగ

వ్రాతముఁ బొడిచేసి, నీశరంబులఁ గర్ణుఁ

పే తునిమినఁ గని, శత్రుఁడు

వాతెఱి యెండంగఁ బాటవలదె కిరీటి.'

౧౨౮

ప. 'పూనిక నెఱిసి, శోకం బుజ్జగించి, లోకంబు సంస్తుతింప నుభవి గమ్మవి'నం

ద్రముదితహృదయుండై :

౧౨౯

1. రోసిన; మ్రోసిన.

2. ఆకాశము బాణములతో నిండియున్నగుర్తును చూపుట ఇందలిసౌంపు.

౯. 'సికోద్బాటున నేఁ ద్రివిష్టవముల నైల్వంగ మాఁకింతుఁ నా
చేతం గర్జుఁడు రూపు మారి చను, మెచ్చింతుఁ. ననుం జూడుమీ
దైతేయాంతకః' యంచు, శేషవిభహస్తం బుద్ధతిం జాఁచి, వి
ర్హతారాతిబలుండు వుచ్చికొనియెఁ దుర్దాంతకోదండమున్ :

౧౦౦

—♦ అరుసుఁడు కర్ణవధ జత్ససింఁచుట ♦—

వ. ఇట్లు గాండీవం బెత్తి యెక్కు వెట్టి, యన్నరుండు:- 'నేఁడు నా బాణంబులు
బాణాననంబును నరదంబునుం జూచి సుయోధనుండు శకునిచేతి యద్దసాక్షును
వలకయు నమ్మండవంబును దలంపవలయుఁ; దనవమ్మిన బంపైవకర్ణుండు నే
నేయు తూపుల తాఁకున రూపదంగినం గవి, యవ్వెంగలి దాను విదురుబుద్ధి
విసమిక వగంబొందవలయు; ధృతరాష్ట్రుండు దనకుం గార్వదర్శనంబు లేమి
యుగ్గడించి తన్నుందాన విఁదించుకొనవలయు; నతండు గొడుగుల దెనను వారు
రాజ్యంబుదెనను విగతాకులు గావలయు'నవి వలికి, మఱియును.

౧౦౧

అ. 'రాజరాజఁ బాపి రాజ్యపంపద ధర్మ
తనయుఁ జేరుపెంపు దారు దెలియఁ
గాంచి, సాత్యకియును గవలును భీముండు
గారవించువారు గాక నమ్ను :

౧౦౨

క. 'సుర గరుడోరగ విద్యా
ధరాది భూతములు సూతతనయుని నేఁడేఁ
టొరి వుచ్చిన ననుఁ టొగడుచు
నరుగుం గా కునికివట్ల కంబుజనాభా :

౧౦౩

వ. అవి యిట్లు నల్లావంబు సేయుచుం, గృష్టార్జునులు విజసేనఁ జేరి, రంతకు మున్న
యరువాఁగునం జేయంగలదొరలు దలపడినం బోరు ఘోరంబయ్యి, నందు.

౧౦౪

సీ. కర్ణసూనులలో నొక డుత్తమౌజునిచేతఁ
జచ్చుటయు, శోకాకురుండుఁ
గ్రోధదీప్తుండు నగుచుఁ గర్ణఁ దాతవి
తురగ కేతనములఁ దునుచు; నాతఁ
దడిదంబు సేకొని యరదంబు దిగి కృపా
చార్యురత్యంబులఁ జంపి భీష్మ

వైరి తే రెక్కె; నాశారద్వళం డట్లు
విరథుఁ డయ్యును బలువిడిఁ గడంగ.

ఆ. నతఁడు పాదచారి యని యాశించి య
వ్యప్త నేయఁ డయ్యె; వేగ మెల్లు
ద్రోణి యతనిఁ దనరథంబుపై నిడికొని
యనికీఁ దొలఁగి చనియె మనుజునాథ :

౧౩౫

వ. అట్టియెడ;

౧౩౬

—◆ అర్జునుఁడు కనిసించనిదానికి

భీముఁడు నిజసారథి విశోభనితో యోచించుట ◆—

చ. అనిలసుతుండు తీవ్రవిశ్రాంతులు పర్వఁగ నేచి, యంబరం
బునడుమఁ దేజరిల్లు రవిఁ బోలెడువేడిమి కోహటించి నీ
మొన దెరలంగ, నారథికముఖ్యుఁడు పాథుఁ డలంచి సారథిం
గనుఁగొని, మానసంబు దలఁకం బ్రథనోగ్రత దక్కి యి ట్లనున్ :-

౧౩౭

క. 'నరుఁ డన్న వర్తనముతెఱఁ
గరయుటకై మది గలంగ నట చనినాఁ; డ
న్నరవతి దుర్దశ గని దు
స్తరశోకం బడరి, తానుఁ దదవస్థుఁ డగున్.

౧౩౮

తే. 'అయ్యిరువురకు నొకటి యైనట్టిదైన
మనము, శౌరవసంఘంబు మ్రగ్గఁ జేసి
గెలుపుగొంటిమ యేవియు, ఫలముదాన
నేమి గలదనునగఁ జిత్తమెరియఁజొచ్చె.

౧౩౯

క. 'బనను నిప్పటిదుఃఖము
మావింపఁగ మనకు నొందు మందెయ్యది, యీ
సేనల దొరలను గౌరవ
భూనాథుని సమయఁ జూచి పోవుట దక్కన్ :-'

౧౪౦

వ. అని పలికి, యవ్వశోకునకు మనదిక్కుసిడంబులు సూపి, 'యవి యెవ్వ రెవ్వరి
చిహ్నంబు లేర్పడం జూచికొనుము; మన శరంబులకొలఁది యెట్లున్న దరయు'
మనవుడు, నతఁడు: 'నీ రెవ్వరైననేమి : నీ పలిగినఁ బడక పాఠక నిలువం జాలు

వాఁడిం దెవ్వం : డత్తశత్రుంబులనంపద యడుగ వలదు; నేఁడు దెచ్చినవానిలోన నా*తెడ్లు వ్రేఁగుపడి పూవివచ్చు బండియొక్కటి యిందుకయు వెలితిగాకయున్న యది; గాకున్న నేమి : భవద్భూహదండంబునకు మూలధనంబైన గదాదండం బెల్లపనులకుం జాలు'నని చెప్పిన బవమానసూతి యాసూతు చేసేత నవ్వఁచి;

ఉ. 'వేదుకఁ జూడు : మేను బటువిక్రమకౌతుకలీలఁ బేర్చి చెం దాడెద వైరులకా. విదురుఁ డప్పుడు నెప్పఁడెఁ జూద మిట్లు గా నాడెనె రాజరా జకటఁ యాప్రతిపత్ గడతేర్పుఁ గాక, బొం కాడునె ధర్మజావరజాఁ డంచుఁ దదాపులు వంత బొందఁగన్.'

౧౪౨

వ. అవి వెండియు;

౧౪౩

ఉ. 'ఉత్తమకర్మ మిట్టి దని యొక్కరుఁడుం దగఁ జెప్పలేఁడ నా కిత్తఱి; నేన పోలుతెఱఁ గెల్లను జేసెదఁ నట్లుఁ గాక, నా చిత్తము మార్గవర్తియుఁగ శిక్షక మయ్యెడు దైవ*మంచు, న త్జ్ఞేతి భవద్బలంబునయి నెల్లను జా నడరించె నేపునన్.

౧౪౪

వ. ఇట్లు గలయం గనుంగొని, యద్దిక్కు గలగుండు గొనుట యెఱింగి, విశోకు వితో:- 'గౌరవపైన్యంబు మనము దఱుమకయ తాన కలంగెఁ గెలవం గవ్వడి గదిసెనొ కాక! యనుటయు; వాఁడు నిపుణంబుగా నిరూపించి ముదంబునం బొదలుచు—

౧౪౫

క. 'నరుఁ డదె కంటే : కౌరవ కరిసేనం గవిసెఁ గేతుకపి రుచు లంబో ధరబృందముపైఁ గలయం బరఁగు తటిల్లతలఁ దలఁపఁ బట్టయి విగుడన్ :

౧౪౬

క. 'హరిషేవికాంతియును నరు కిరీటరత్నాంకువులును గిఱిగొన, రథ ర థ్యరుచులు బెరపి విచిత్ర స్ఫురణంబునఁ దేజరిల్లెఁ జూడు కుమారా!'

౧౪౭

* అతెడ్లు, మూడుజతలుగా రలేరుగాగట్టి (ఒకజత కాడివి ఇంకొకజత కాడితోకలిపి కట్టి) లాగించిన బండిదృశ్యము కన్నులకు గట్టుచున్నది. దండువీడులో ఆయుధములను చేయుటను, వాటిని బండ్లతో అనిమొనకు తోలుటను తిక్కన బాగా చెప్పియున్నాఁడు.

వ. అవిన వివి, యంతరంగంబు సంకోషమయంబు గా నంగంబు వొంగ, వేర్పడ
నాలోకించి, వికోకునకు వృకోదరుం డి ట్లవియె:- ౧౪౮

తే. 'వరవుడుల సూర్యురను, మేలివాణు తిరువ
దింటి, నూకులు వదునాల్ల విత్తు నీకుఁ
బనదనము : నీవు నాకు నీభక్తురాక
సూపి, ముడ మొనరించితి సూతవర్య:' ౧౪౯

వ. అవియె. నప్పుడు వారణ ఘటావిదారణంబు నేని, వానవి వాసుదేవుతో:- 'మన
తేరు నీమసేనుఁ జేరం బోవ విమ్మ'నుటయు; ౧౫౦

క. అతఁడు హరులఁ దఱుమఁగ ను
ద్ధతిఁ జనునెడ, మనబలంబు దర్పమహోగ్రా
కృతిఁ బొదివినఁ జతురంగ
ప్రతకుల నన్నరుఁడు నేలపాలుగఁ జేసెన్. ౧౫౧

అ. మందరంబుచేత మధితమై తిరుగు సా
గరము నులిపు గెలిచె : ధరణీనాథ,
పాథుఁ డురవణింపఁ బలువిధిఁ గలఁగెడు
కౌరవేంద్రుసేన కలకలంబు. ౧౫౨

వ. కేతు చామ రాశవత్ర భూషణశకలంబుల నా శౌర్యభూషణుండు రణక్షోణికి
విభూషణం బాచరించె. నట్లు కర్ణువధంబునకు వేగిరవడి తఱుమ నులుక, మన
మొన వెండియు నొందొండ వయిం గ్రమ్మిన, నమ్మేటిమగండు; ౧౫౩

క. పేరుగల రథికముఖ్యుల
సారథి రథ రథ్య కేతునహితంబుగ దు
ర్వార విశిఖస్ఫురణ వి
హారంబున శతచతుష్టయము పొడి చేసెన్. ౧౫౪

వ. అవ్వేడిమికి వెఱచణచి యచ్చటిమూఁత విచ్చుటయుఁ, గర్ణుముందటి మోహరం
బుత్సాహతీవ్రం బయి యురవణించినం గవి, యన్నరుం డురగ వికరంబునకుఁ
గవియు గరుడునికై వడి నద్దెన కడరె: నట్లడరుట యాలోకించి తనకట్టెదుటి
మొన బెట్టు వాఁకి; ౧౫౫

తే. వాయువత్త్వండు వాయుజన ప్రదీప్త
తమఁడు వాయుతమాజాఁ దుదగ్రవృత్తి
నేచి, బాహాసముల్లాస మెనకమెనఁగఁ
గనుపు గొప్పై వలమ్ములఁ గౌరవేంద్రః

౧౫౬

వ. అవ్వీరు నాబోవంబు సూచి, కురుభూపతి ప్రధానపైవికులకుం జూపి:-'యాతండు
నమనిన నక్కడ నకలంబు నమయు. మీ రొక్కమ్మడిం బొదివి పొరిపుట్టుం'
డనిన, వారును వారణాదివతురంగంబుల యగ్గలిత మెఱయ నతనిం జాట్లు ముట్టి,
యప్తకత్తంబులం బొదుపుటయు; నతండు,

౧౫౭

ఆ. వానినెల్లఁ ద్రుంచి, వల ప్రచ్చికొని లీల
నిగుడు¹ చోఱవోరె వెగడువడక
తఱిమి, రత్తనదులు వఱపె మస్తక కూర్మ
హస్తభుజగ తతుల నతికయిల్లః

౧౫౮

—♦ శకుని పవనజుని మార్కొని మూర్ఖితుఁడగుట ♦—

క. కురువిభుఁడు సూచి శకునిం
బురికొల్పిన, నాతఁ డుగ్రముగ మార్కొని, పే
రురమున నారాచంబులు
గురివినఁ, బవనజుఁడు నరకుగొన, కారభికున్;

౧౫౯

క. బలునారసమున నేవిన,
నలములముత మెఱయ నాతఁ డది యరుమూఁడ
మ్ములఁ దువియలు సేయుడు, నతఁ
డలిగి యతనిధనువు దునిమె నల్లన నగుచున్.

౧౬౦

ఉ. ఓందొకవిల్లి పుచ్చికొని, యుజ్జ్వల ఖోడకభల్లముల్ నము
ద్దండత నేసె నీమఱుది తత్తమ వాడఁగఁ, జాపకేతువుల్
ఖండములై పడంగఁ, దురగంబులు నొవ్వఁగ, సూతుమేనఁ బె
గండలు నెత్తురుల్ దొరఁగఁ, గౌరవపుంగవుఁ డిచ్చ మెవ్వఁగన్ :

౧౬౧

తే. అలిగి జమునానుకయుఁబోవి యతులకత్తి
వాయుపుత్రుఁ డారభికుపై వైచె, నతఁడు

1. మకరివోరె, అని పాఠాంతరము. చోఱ (చోఱ) చేవకు ముక్కున రంపమువంటి కౌర
ఉండును, దీనితో వలను ద్రెంచుననుటలో పారస్యము. మకరికి యీవని చేతగానిది.

వెరవుమైఁ బట్టి, దాన నప్పీరుబాహు
పుచ్చిపోవైవ. మనమొన యుబ్బియారెప్పః

౧౬౨

చ. అవిలజాఁ, డట్లు పె లైనఁగు నార్పులు వైఁసక మేటివిల్లు వే
కొవి, కనుదోయి గెంపుగ నకుంతివక్రమ మొప్పుఁ ద్రుంచె నా
తవి మనకార్ముకంబు, నిశితప్రదరంబులు మేన నించె; నిం
చిన నతఁ డుర్విఁ గూలఁ గురుసేనకు బెగ్గల మగ్గలంబుగన్ :

౧౬౩

తే. కూలి మూర్ఖ మువింగినఁ, గురువిభుండు
దనరథంబుపై నిడికొని యనికీ దొలఁగఁ
బోవుటయుఁ జూచి, తమతమపోరు మాని
దొరలు దెరలిన, మూఁకలు మరలి పఱచె.

౧౬౪

చ. ఇట్లు వెఱవఱచి, యవిసిన కలంబు జనంబులు దీవి సేరిన యట్లు కర్ణుం జేరి
కాలుదన్ని నిలిచె : నన విని, ధృతరాష్ట్రుండు సంజయున కిట్లనియెః-

౧౬౫

తే. 'అట్టియెడఁ గృతవర్మ ద్రోణాత్మజుండుఁ
గృపుఁడు వృషతియుఁ గర్ణుండుఁ గినియఁ జాల
రయారె : కిమ్మీరవైరి కయ్యంబు కడకఁ
యిట్లు బుండునె : వదనదీ యెట్లు లయ్యెః'

౧౬౬

చ. అవిన, సంజయుం డమ్మహీపతి కిట్లనియెః-నప్పుడు కరూఁక పాంచాల చేపిపైన్యం
బులఁ దఱుముటయుం గని, కర్ణుండు గడంగిన మనమూఁకలుం బురికొని పవన
తనయుతోడం బోరె. నప్పొండవ సేనాసముదయంబు రథనంబున నారాధేయుం
బొదివిన.

౧౬౭

— ♦ అందఱు కన్నిరూపులై కర్ణుండు పెక్కండ్రపై పేర్చుట —

క. అతఁడు వివిధోగ్ర విభి
ప్రతకులు నిగిడించి మోరభంగి నుదారో
ద్ధతి సూపినఁ, జేర్చడి త
చ్చతురంగంబులును గలఁగె జగతీనాథా :

౧౬౮

చ. కనుఁగొని, భీమసేనుఁడు శిఖండియు పైన్యవిభుండు వ్రోపదీ
తనయులుఁ గేళవానుజుఁడు దాకిన, నందఱు కన్నిరూపు లై

తనువులు సింహచక్ర హయవిశానము నొంచుచుఁ గేతుదండఖం

దన మొనరించుచుం బెనఁగె, దయ్యక క్రయ్యక కతండు గండునన్ : ౧౬౯

క. నకుల సహదేవులును వా

రికిఁ దోడ్పడి విశతశర పరీతునిఁ జేయం,

బ్రకటిత బలశౌర్యుఁడు సూ

త కులోద్వహుఁ డేచి, వారిఁ దలకం జేసెన్ : ౧౭౦

క. పెక్కండ్రతోడఁ గర్ణుం

దొక్కఁడ పోరాడి, యెక్కు డుక్కున వారిం

జిక్కువడం జేయుట గడు

నక్కజ మై యుండెఁ గౌరవాధిప, చూడన్ : ౧౭౧

వ. ఇవ్విధంబున నద్దెనఁ జేయంగల మేటిమగల వెగ డందించినం, బోక పొదువు పాంచాల చేది మాత్స్యాదివర్గంబులపై నతం డనర్గళప్రసారంబులగు శరాసారంబులు విగిడించినం, గరి రథ ఘోటక భటావయ ఖండంబులును వివిధాస్త్రశస్త్రశకలంబులును జామర చృత్త్ర కేతు భూషణభాగంబులును భూభాగంబునం దొరఁగం బెరిఁగి, నెత్తురుచేఱులు వాఱ; మఱియుం బాండవ యోధవరులు వరుసం బోరి పోరి యంత కంతకు నివ్వటిల్లు నాకర్ణుక్రొవ్వున వివ్వెఱవడిన. నవ్వీరుండు గోవులందోలు కోల్చులికై వడిఁ గొంతేయబలంబులం బఱవఁ, బాంచాలురు వెండియు దండితనంబున నతనిం దలపడిన; నాతండు పంచవింశతి రథికులం దునిమి వై వన్వతుపందంబునం బెర్చినం, దూర్యరవంబులు సెలంగం దత్పుత్రులును దుర్యోధన కృప దుశ్శాననులు నశ్వశ్లామ శకుని కృతవర్మలుం బైకొని, యాధర్మవందను సైన్యంబు నమయింప; నది విచ్చిన, నెలుం గిచ్చి పో నీక విలిపి, భీమ నకుల సహదేవ ధృష్టద్యుమ్న శఖండి ద్రోపదేయులు గడంగి కౌరవ సైనికులం గనుపుగొట్టం దొడంగినం, బోరు ఘోరం బయ్యె. విత్తైఱంగున రెండు దెఱంగుల మూఁకలు దెగటాఱు చుండ, గాండీవి దమమోహరంబున కుత్సాహం బెనంగ నొక్కవలన మనమొనల నెత్తుటం జొత్తిల్లంజేయుచుం గదిసి, దలయెత్తి చూచి కౌరి నుద్దేశించి— ౧౭౨

సీ. కర్ణునికేతువు గ్రాలెడుఁ జూచితే :

భీమాదులైన యుద్ధామ రథిక

జనులు పెక్కండ్రతో నవిసేయుచున్నవాఁ
 డీతనిప్రాపున గురుసుతుఁడు గృష్ణఁడుఁ
 గృతవర్మయును గురువతి సురక్షితుఁ జేసి
 కొని, వీఁకఁ బాంచాలకొటి బడలు
 వఱిచెద యరవడి దఱిమి; యారాధేయు
 గీబడఁగింతము, ఘోటకములఁ

తే. బటురయమునఁ బోవి'మ్మని పలుకుటయును
 శౌరి యట్టులుసేయంగ; శత్యుఁ డమ్మ
 పో'గ్రరథవేగమును, నరునుజ్జ్వలంపు
 దేవుఁ గని, సూతపుత్రుతో నిట్లు లనియె:-

౧౭౩

క. 'కేతనకపి భయదంబై
 తో'తేరఁగఁ, జక్రధర చతుర సారథ్య
 ద్యోతితవల్గన చారు
 శ్వేతహరులు మెఱయ వచ్చు వీరునిఁ గంఠే !'

౧౭౪

.న అని మఱియును;

౧౭౫

సీ. 'నవ్వెడుకలలను, గ్రొవ్వారుచేతుల
 బిరుదులు వెట్టివ చరణములను,
 వాతులు దెలిచిన వాజిమస్తకముల,
 గిరిశృంగములఁ బోవి కరిశరముల,
 నవయవభేదంబు లడఁగెడునట్లుగఁ దుము
 రైన బహుగాత్రనముదయముల,
 భయదంబులై మహిఁబడు విమానములట్ల
 యటవఱ లై నట్టి యరదములను

తే. నేలఁ గప్పుచు; దనబాణశాల మడర,
 నెవ్వ రద్దము సొచ్చిన విండుకయును
 దవులఁబడక, నముద్ధతిఁ దివిరి మనలఁ
 దేటి చూచుచు బాధ్యుఁ డీదిక్కు గవిసె.

౧౭౬

క. 'తోడై డాపట వలవటఁ
 గూడి తఱుమువారు లేరు, కోపంబున నీ

తోడి బవరమున కడరెడుఁ

గ్రీడి మనతలంపు గూడె, గెలుపుము గడఁకన్ :

౧౭౭

ఆ. 'పాయ వడియె పేనః బరవన మలరంగ

మార్కొనంగ మేటిమగఁ దొకండుఁ

గలుగ నోవఁ, దేవు దలకొన మనమ యి

బ్బలియుఁ దలవడంగ వలయుఁ గర్ణ :

౧౭౮

—♦ రాధేయ రథసోత్సాహిశమగు కరుబలముపై ఫల్గునుఁడు గవయుట —♦

వ. అవివ వివి, కర్ణుండు - గవ్వడి బాహుబలంబును శౌర్యసారంబును దహఃప్రభావంబును ముక్కుంటితోడ నెక్కటి పోరుటయును బాకుపతాది దివ్యాస్త్రంబులు వడయుటయును, బురందర ప్రముఖిబృందారకులకు నజయులగు కాలకేయుల నిర్జింమటయు విరాటుపనులం మరల్చుటయు లోనుఁగఁ గలవిశేషంబు లుగ్గడించి, కృష్ణమాహాత్మ్యంబు వొగడిః-యిట్టివారల నేనొక్కరుండన మార్కొని మదం బడఁగించెదః మద్రనాయక, మనకేరు వారియరదంబు నమ్ముటంబుగాఁ జవనిమ్మ'నిన, నతం డట్లచేయఁ గనుంగొని, కురుపతి పురికొలుపఁ గృప కృతవర్మ గురుపుత్ర గాంధారివిభులును గొందఱు కుమారులును విక్రమాబోవంబు దీపింప నయ్యంగరాజుం గడచి యడరి యాపల్గునుం బొదివివ, నమ్మహాభుజుండు హరిణకులంబు గనిన సింగంబువిధమున విజృంభించి, యారథికులపైఁ గలయ వివిధవిశిఖంబులు విగిడించి, ధనువులు దునిమియు మోటకంబులఁ గూల్చియు సారకుల నమయించియుఁ దశ్వేనావతురంగంబుల బడలువఱిచియు నబ్బలు మగలం దెరల్చి యొత్తరించి, తెలనన దురంబు పేయు నమ్మరుత్తనయుం జేరం జవి, బహువిరోధిజన పయోధిమగున్నండగుచున్న యతని నుద్ధరించి, సంప్రీతుండగు నతనికి నగ్రజాకుళలం బెఱింగించి సంతోషసాగరంబునం దేల్చిః-నీ విఁకడప్పి యార్చికొ'మ్మని పలికి, రాధేయ రథసోత్సాహసహితంబగు నీ బలంబు మీఁదం గవిసిన;

౧౭౯

—♦ కురుకుమారులు పదుగుర జంపిన కవ్యడికి రడముడి తోడగుట —♦

వ. తొడరి భవత్తనూజులు పడుండ్రు సముద్భవసంహనాదులై వడిఁ దనుఁ జాట్లు ముట్టుటయు, వారల సూత హయధ్వజంబులం బొడి పొడి సేసి, యాతఁడు రిపుల్ వెగడంద వెడందకూపులఁ మెడలు దెగంగ నేసి రణమేదినికిఁ బలిసేసె నత్తలల్.

౧౮౦

వ. అట్టియెడ;

౧౮౧

తే. నవతి కౌరవరథికులు గవిసి కడిమిఁ

బొదువుటయు, నన్నిశరముల భూరిరయము

మెఱయ నందఱఁ దెగటార్చి తఱుము నతనిఁ

దాఁతె వేయుమున్నులు దంతావళములు :

౧౮౨

వ. ఇట్లు దాఁకిన, యాభీరాది మైచ్చనికరంబుల నతం డనేకవిధవిభింబుల విరియింపం,
తైపైఁ గరి తురగ సుఖఁ రథసమూహమ్ములు గ్రమ్మినం, గని కడంగిన వడ
ముడి తోడ్పాటునం జేద్దడియు, నవి వోక పొదివి పెనంగిన, గద గొవి
యరదంబు డిగ్గి యగ్గలిక నప్పవనతనయుండు దారుణ రణవిహారంబున నెఱయ
మెఱయం; దఱుచుగా మెఱుంగువాలంపగములు గాండీవి గుప్పింప నప్పు
డ మ్ముఖంబు చతురంగంబులయం దొక్కఁడేనియు రక్తంబునం దోఁగవియట్టిది
లేక యుండె, నట్లు గార్చిచ్చు వొదిలిన కాననంబు చందంబయి యానైవ్యంబు
రూపఱి విఱిగి 'కర్ణ కర్ణ కావు కావు'మను నెఱుంగులతో నతనివెనుక కొదిఁగిన
సేకొడుకు లబ్బులుమగవి బలసి నిలువ, నా పీరుండు దీవికై వడి నమరార్జవంబున
మునుంగ పీక యమ్మోహరంబు నుద్ధరించి, మార్చిఁ దాటించి కిరీటి దెనకు
నడరె; నంతకు మున్న యరదం బెక్కి యవిలతనయుం డా ధనంజయునిం
గూడుకొనిన నయ్యురువురకుం దలకడచి పాంచాలు రా సూతనందనుం దల
పడుటయు.

౧౮౩

—♦ తన చుట్టుముట్టిన రథికులపై రాధేయుఁడు విజృంభించుట —♦

తే. ద్రౌపదీనందనులుమ సాత్యకియు లోను

గాఁగఁ బాండవపైనికోత్కరము గవిసి

కూడికొనియెఁ బాంచాలురఁ; గురువరేఞ్చ,

యందఱకు నన్నిరూపు లై యతఁడు పెనఁగె.

౧౮౪

వ. అప్పుడు;

౧౮౫

సీ. జనమేజయునిసూతుఁ దునిమి రథ్యంబుల

నో నేసి, భీమతనూజ నకుల

నుకుల చావములు ఖండితములు పేసి, ధృ

ష్టద్యమ్ము మావుల సమయఁ జూచి,

మెయి వెంచి సాత్యకిహయములఁ గూల్చి, కే
కయకుమారుని జముకడకు ననువఁ;
దజ్జనకుం డల్గి తన్ను నొప్పించి ప్ర
సేనునిఁ దాఁ జూడఁ జెరిగి చంపు

తే. ఓయును, బుత్రకోకంబు గిన్నయు మనంబు
నందుఁ బిరిగొన రాధేయుఁ డతని నజికెఁ
శినివరుం డొండువాజులఁ దనరథమునఁ
బూన్చికొని వచ్చి, తత్పుత్రుఁ బొదివె వధివ.

౧౮౬

౪. ఇట్లు సూతపౌత్రుఁ డగునుషేణుం బొదివి శినిపౌత్రుండు;

౧౮౭

౪. హయములఁ జంపి, ముప్పదిశిశ్నములం దెగటార్చఁ జూచి, తం
ద్రీ యమునిచందమై 'తెగితిరే శినివీరుఁడ!' యంచు నేయుడు.
నృయద మహోగ్రతః విగుడునారసముఁ నదుమఁ శీలముఖ
త్రయమునఁ ద్రుంచి, మేనఁ బ్రదరత్రితయంబు శిఖండి గ్రుచ్చినన్.

౧౮౮

తే. కనలి యాసూతపుత్రుఁ డాతని పిడంబు
ధనువుఁ దునుమాడి, పార్వతతనయుఁడగు ను
దేవుఁ దండ్రులు గనుఁగొనంగా వధించి,
యేసె సుతసోముఁ డడరిన నేపు దణుఁగ.

౧౮౯

—♦ తుముల సంగ్రామము ♦—

౧. వెండియుఁ బాంచాల రథికసంఘంబులు రాధేయుమీఁద నురవణింప, సమీరణ
సుత సహాయుండగు సవ్యసాచి వానిం గడచి యక్కర్ణు నరదంబున కడరెఁ నట్టి
యెడ నుత్తమౌజాండును జనమేజయుండును యథామన్యుండును శిఖండియు
ధృష్టద్యుమ్నుండును నతనిం దలమిగిలి, యబ్బలుమగనిం బొదివి, యంద్రియం
బులు దృఢాత్మునిం గలంపం జాలనిచందంబున నా సూతనందనుఁ దెరల్చు
జాలరైరి. వారల కేకు చ్చత్ర సూత తురగ ధను స్త్రాణీరంబులు రేణువులు సేసి
బహుబాణంబులఁ దనువులు నోనేసి పింహనాదంబు సేసిన, యయ్యంగపతిపై
సుసంగతులై ద్రౌపదికొడుకులు గవిసిరి; వారిం గూడికొని శినివరుం డా సేనాపతి
వారి నేయుసాయకంబులు ద్రుంచి యాతవికిం దోడ్పడుటకుం గడంగిన, కౌరవ
పతి యంగంబున నెనిమిది సునిశిత విశిఖంబులు గ్రుచ్చి పేర్చిన.

౧౯౦

క. అలిగిన యన్నరవాగువి

కెలఁకుల వెనఁ దఱిమి, కర్ణ కృప కృతవర్మల్

బలుతూపుల నేయఁగ న

న్నలుపుర స్రుక్కించె నతఁడు నారాచములన్.

౧౯౧

తే. దొరలఁ గడఁచి బలంబు బుద్ధురక విగుడ

వారిమొనలు నెదిర్చిన, మోర తుముల

నంగరం బయ్యె; నయ్యవసరమునందుఁ

దాకె దుక్కాననుఁడు వాయుతనయుతోడ.

౧౯౨

— † భీముఁడు దుక్కాననుఁడు తలపడి పోరుట † —

తే. పొరగుల యుబ్బు వాజుల వటులతయును

మొలయ నొప్పారుతేరులమీఁదఁ బొలిచి

రపుడు గయ్యంపుపేడుక. నాతఁడును న

తండుఁ జూపణ కన్నులపండు వగుచుః

౧౯౩

క. ఒండొరులమీఁద నుజ్జ్వల

కాండము లడరించు చట్లు గదిసినయెడ, వీ

ముందు ప్రమోదభరిత చి

త్తుం డయి, తగనిట్లు లనియె దుక్కాననుతోన్:-

౧౯౪

ఉ. 'ఆనరలోనఁ గొన్నటులు మంతయు వీఁగఁగఁ గంటి వద్దితో ;

బాస కొకింతయుం దొలఁగఁ జాణక తీర్చెద విష్ట నేఁడు ; నా

చేసినపుణ్య మెవ్వరును జేయరు; విన్నిట పేరఁ దెచ్చుటం

జేసి విధాత నాకుఁ గృప పేయుట గానఁగ వచ్చెఁ దమ్ముఁడా ;

౧౯౫

న. అనిన విని, యతఁ డతని కిట్లనియె :-

౧౯౬

పీ. 'ఎఱుఁగుదు : మఱచితినే లక్కయంటఁ జీ

చ్చిడి మిమ్ముఁ బఱచినయిడుమ ; లవియుఁ

గాకయు, నమ్మెయి గాంధారరాజు మీ

యన్నతో నెడజూద మాడి రాజ్య

లక్ష్మిఁ జేకొని కానలకుఁ బోవ నడిచితి;

మందుఁ బెక్కావద లనుభవించి.

యజ్ఞాతవాసార్థ మవ్యిరాటని ప్రోలి
కరిగి యత్యంతదైన్యంబు నొంది,

అ. యట్ల మీర లనికి యప్రసిద్ధమే : యివి
యేల రిత్తమాట లేటప్రోటు
తలకు వచ్చి : యనుడు; *దరహాసమునఁ గెంపు
గదురఁ బవనసుతుఁడు గడఁగి దాసి.

౧౯౩

క. భల్లములు మూఁట సిదమును
విల్లు నఱికి. సూతకంత విదళనమున కో
భిల్లి. విటలమునఁ బటు ద
రోల్లసితుం డగుచు నాతె నొక నారనమున్.

౧౯౪

వ. దాన బీటు వోవక దుశ్శాసనుండు;

౧౯౫

క. తురగములఁ దాన నదపుచు
వెరపు రయము మెఱయ నొందువిలు గొవి. గాఢ
స్ఫురణమున బీముతనువునఁ
బరఁగించె మెఱుంగు లడరఁ బండ్రెం డమ్ముల్ :

౨౦౦

క. తోడన కోదండము దును
మాడెను. సూతుమెయిఁ గ్రుచ్చె నాటమ్ములు. సం
క్రీడయపోలెను మువ్వుది
యాడించెను మఱియుఁ దూపు లవిలజామేనన్.

౨౦౧

మ. ధను వొం డుగ్రత నెత్తి. యేఁబసి శితావ్రంబుల్ మరుత్సూనుఁ దా
తవిగాత్రంబునఁ గ్రుచ్చినం. గినుకమై దైర్యంబు శౌర్యంబు నొ
ప్పు నతం డజ్జ్వలభల్లయుగ్మ యుగళస్పారాహతిఁ వాజాలం
దువిమెం. జూపఱు పిచ్చలింప విలసద్దోర్గర్వదుర్వారుడై :

౨౦౨

వ. ఇట్లు విరళుండై వ్యకోదరుండు మెయి వెంచి;

౨౦౩

మ. గద లీలం గ ని తేరు దిగ్గి. మెఱుంగుల్ గ్రమ్ముంగ సారించి యు
న్మదయానంబునఁ గిట్టి. ఘోటకములఁ ప్రుందించి. బాహాబలం

* ఇచట బీముఁడు పలికినమాటలు భండార్కర్ వ్రతమందు లేవు; కుంభకోణపు వ్రతి
యందు గలవు. ఇట్లే చాఁటాగములను తిక్కన ఈ దక్షిణవ్రతినుండియే తీసికొనినాడు.

లు దలిర్పఁ భవదీయసూను సరదంబుం ద్రెళ్ళఁ ద్రోవంగ, బె
ట్టిదవుం దోమర మెత్తికొం చతఁడు దాఁచెఁ నేలకుఁ గ్రక్కునన్. ౨౯౮

వ. అట్లు దాటి, బెట్టు వైచిన యత్తోమరంబునం గాడ నేచి, యక్కిచకారాతి వది
మూఁడువత్సరంబులు దమవడినపాట్లును బ్రతినవంధంబును దెందమున నావహిల్లి,
మద్దండ గదాదండంబున దుక్కానను వైవ నతండు తద్గదామాతంబున నెత్తరు
దొరఁగ ధరణిం బడిన, బెబ్బురి లేడికొదమం బొదువుపోలికం బొదివి మెడ
పిక్కం ద్రొక్కి యెక్కుడుమదంబున నక్కుమారునితో విట్లనియె :- ౩౦౨

క. 'మును నభఁ బలికినదానం

దని నోవక యచ్చటికి వచ్చితిఁ యే

మనియె దనుముః నీమాటలు

వినుటకు నాకినుక పాల వేడకవడియెడున్.' ౩౦౩

వ. అని, యమ్మహాబలనందమందు మహోగ్రతోషనవ్రథలు విగుడ మన బలంబులఁ
జూచిన,

క. విగుడు దవాగ్ని జ్వాలల

వెగడండిన మృగకులంబు విధమున, నతిభీ

తి గదిరి నలుగడ విచ్చిన.

జగతీశ్వర, యతఁడు మెఱసెఁ జక్కని బయలన్ : ౩౦౪

వ. అప్పుడు నీయందుఁ జేయంగల వైవిఖలుసూచి, తత్తేతోవిశేషంబునం జూడ్కులు
మిఱుమిట్లు గొన వెఱచఱచి, యంకంత టిచ్చవడియుండ;

— భీమసేనుఁడు దుస్సుసేనుని ఎడచీల్చి పచ్చిపెత్తురుద్రాగి

చికటన స్పర్శిని కలిగించుట —

క. * రీలం గేల నమర్చి, మత్తగజ కేళీ సుందరోఽన మా

భీలత్వం బలరింపఁ ద్రిప్ప, జలదం బృత్యీస్థనిఁ వైచు, ముం

గాలం ద్రోచు, మొగంబు న్రేయు, దెన లుగ్రస్ఫూర్తి వీక్షించు, మోఁ

కా లూఁడుం బయిఁ, గ్రమ్మఱంగ మడ చిక్కం ద్రొక్కి విచ్చుకా, నగున్ :

వ. ఇవ్విధంబున మోరవిహారంబు నలిపి, భీమవిక్రముండగు నా భీమసేనుం డలఘ్యవ
రాజానాననం బాలోకించి:-

* అఖ్యాతకవి-2. అ-14-వద్యమునకుగల పాదంకము, క్రింది 214; 217 వద్యములు
చూడవగు.

క. 'ఏ సురము ప్రచ్చి నెత్తురు

తేవియ యది ద్రావెదం : గదిసి ననుఁ గడిమి

మానవ దిక్కుగలిగిన న్నాని

మొలుఁగింపు మీమొనం గలవారిన్.'

౨౧౨

వ. అని పోయిచందలికి, కళారంబు వెఱికి యకవిమొగంబుమీఁద జరిపించి.

౨౧౩

మ. సరసింహం దనురేంద్రు ప్రచ్ఛుకరణి, నౌద్రం బుదగ్రంబు గా

సుర మత్కుగ్రతఁ జీరి, క్రమ్మ రుదిర మ్ముల్లాసి యై దోయట

నైర వారం గొని త్రావు, మెచ్చుఁ జికి, న్నేనుఁ మొగంబు భయం

కరరేఖం బొరయంగఁ జల్లికొను, నక్కొరవ్వఁ జూచుం బొరిన్ :

౨౧౪

మ. ఇట్లు దారుణభంగిం బ్రతిజ్ఞాకరణపూరణం బాచరించి:

౨౧౫

తే. 'కల్లి చన్నులపా లేను ద్రావ నెట్లు

లావనే వలతెఱఁగులతేనియలు :

ఖండకర్కరతోడి దుగ్ధంబు లనుభ

వింపఁబడవే : యవియు నింతయింపు గావు :

౨౧౬

చ. అని యెఱఁ గెత్తి వల్కు, నలి నాడు, మహోద్ధతిఁ ద్రుక్కు. నార్పుఁ బె

ల్పన భుజ మప్పళించుఁ, దమవైనికులు మనవారు రక్కసుం

దని వెఱఁ గందువారు, గళితాయుధు లయ్యెడువారు, భీతి మా

ర్చను బడువారునై రణవిరామముఁ బొంద మదోక్కటాక్మణిన్.

౨౧౭

చ. వదంపడి.

౨౧౮

మ. *గద సేతం గొని, యంత్యకాల యమరేఖం బేర్చి, రక్తంబుచా

య దలిర్పం దను వుగ్రసుందరముగా నవ్వీరుఁ డేతెంచి, య

* చచ్చినను దున్నసేనునిపై భీమునికి కనితీరక, వికటస్ఫూర్తి స్ఫురమ్మార్చియై, తాళ వాది, శనించి భీభత్సమును కలిగించుచున్నాఁడు. ఇది భీముని వ్యక్తిత్వము. కీచకుని చంపిన పుట్టము దీనికి ఎంతో కీత అనిపించుచున్నది. అయిన ఎదలోని పగ పగగా రాజిరాజి గనిగవ మండి ఇట్లు కార్చిచ్చు అయినది. తిక్కన, చిన్న తెనుగు పొడిమాటలతో పహజముగా మాట్లాడికొనినట్లే చెప్పి, భీతిని కల్పించుచునే రమ్యతనుగూర్చి పాశ్చకునికి వెగలు బుట్టించుట లేదు. కాబట్టే కవిత్వాల్యమున మొనగాఁడైనాఁడు.

కవిబ్రహ్మ, ద్రౌపదిని గడువరిగా, భీముని విర్యాశనవిధానమున క్రమమెరిగిన దీరుఁడుగా వైశ్యము పొంగురువట్లు వృద్ధించినాఁడు.

వృద మాతంగములీల దోప; మనసేనం బొల్పుటం దోలి వే
పొదివెం గ్రమ్మట దున్నసేను వికటస్ఫూర్తిస్ఫూర్తయై :

౨౦౯

వ. చలంబు నెఱయ నతని కాల గేల నమర్చి మొగంబు గనుంగొనుదు. నక్క
మీరవైరి యిట్లనియె :—

౨౧౦

క. 'ఏమిర పను అని యార్వవు ? పీ

మాటలు నిలువఁబడియెనే ; పనరమ, మి

మ్రేము మగుడ నిదె యార్చెద

మీమాటకు మాటు పల్కె రెవ్వరుఁ గంటే ;

౨౧౧

ఉ. 'నెట్లన యల్గినం దగునె ? పీళ్ళను ద్రోచుటయుఁ విషాన్నముం
బెట్టుటయుఁ మహాభుజగ భీషణదంష్ట్రులపాలు సేతయుం
జాట్లఁ బెద్దలుం జెలులుఁ జూడ నభి నెఱిమాలి యిమ్మెయిం
దిట్టన కోర్పు చెందుఁ గలదే ; విను గెల్వరె జూడ మెవ్వరున్ '

౨౧౨

క. అని పలికి, క్రమ్మటఁగ మన

మొనమీఁదఁ బ్రమరివాణి, ముద్గర లలితం

బునఁ గేలు మెఱయఁ జవి, తన

కన లడఁగక దున్నసేనుఁ గనుగొని పలుకున్ :—

౨౧౩

ఉ. 'వైరవడి పోయెఁ గన ధృతరాష్ట్రుఁడు గన్నది యేమి ? యానభం
దా వల డన్నఁ గీడుడుగదా ; పతి లేడనఁజడ్డ కాంత నే
డివు గనుంగొనంగఁ బతి యేదైట నొప్పెఁ బతుల్ విజృంభిత
శ్రీ విలసిల్లుకామినులు సేడ్చిది రిట్లపతిత్వదీనతన్.

౨౧౪

క. 'విను : మేను జేయఁ బూనిన

పనులం దొకటి గడలేఱెఁ బాపాత్ము నుయో

ధనుఁ బొరిగొని తల దన్నుదు

నను రెంధవపనియుఁ దీర్చ నరిగెద నెలమిన్ ;'

౨౧౫

వ. అని యెఱఁ గెత్తి చెప్పి, యతఁ దాతని గీటడగించి యార్చెఁ గ
రునకును లోనుగా మన వరూఢినియోధులకుఁ మహాభయం

ఋణ మనముల్ గలంగఁబడి పోకి మాల్కొనసీవి తీవ్రపా
ఋణ సకలాంగకంబులు గడుకా శిథిలంబులుగా మహోగ్రుఁడై.

— ౨౨౬ —

క. జనపతియుఁ గృప ప్రముఖులుఁ

గనుఁగొన, విట్లవిలసుతుఁడు గ్రౌర్య మొదల్ గై

కొవినట్లు పేర్చి దుశ్శా

ననుఁ జంపుటఁ జూచి, రోషనరంభమునన్.

— ౨౨౭ —

వ. సీకొడుకులు-కవచియు విషంగియుఁ బాశయు దండధారుఁడును ధనుర్గ్రహం
డును నలోఁపుండును సహండును పండుండును వాతవేగుండును మవర్చసుం
డును గూడి కవిపి, వివిధవిశిఖంబుల నతనిం బొదివిన; సంతకుమున్న దుశ్శాసన
రక్తపాన తాతుకాధీన మానసుండైన యా భీమసేనుపై నెవ్వరు గడంగుదురో
యని కన్నిడి యుండి, యతం దప్రతిహతంబుగాఁ బ్రతిని దీర్చుటకుఁ బ్రీత
చిత్తుండగు పల్లనుండు భల్లదళకంబున నక్కుమారదళకంబు శిరంబులు దును
మ్మాడె; నట్టి భీమాద్భుతుల యాబోపంబున కోటటి సీ సైన్యంబు సమరవిముఖం
బయ్యె. నా సూతనందనుండును భీతుం డై వదనంబు వెలివెలఁ బాల నూరకుండె.
నప్పుడు శత్యం దతని నాలోకించి యిట్లనియె:—

— ౨౨౮ —

తే. 'ఉగ్రుఁడై దున్పసేనుని యురము వ్రచ్చి

రుధిర ముగ్రతఁ ద్రావు మరుత్తనూజఁ

జూచి చేడ్చడి చె య్వేదెఁ జూచితే ను

యోధనువిః పీవు న్నైవ నొప్పు నెట్లు;

— ౨౨౯ —

క. 'బలియురగు రాజులును గాల్

విలువక తెరలంగ, పీరె పీప్రాపున శ

త్రులఁ దాక దలంచి కృపా

దులు విలిచిరి: కూర్చికొను మతులదైర్యమునన్.

— ౨౩౦ —

—♦ కర్ణనూనుఁడు-వృష సేనుఁడు విజృంభించి ఆర్జునిచే హతుఁడగుట ♦—

త. 'కడు వెగ దందియున్న వినుఁ గన్గొని పీఁడె: యుదారదైర్య మే
ర్పద వృషసేనుఁ దొక్కఁడఁడఁ బాండుతనూజుల మార్కొనంగఁ బో
యెడు: నరు పీవు దాక వలదే: రణభారము సీభుజంబునం
డిడియె నను న్నముం గురునరేంద్రుఁడు; దానిఁ దలంపు మిత్తతీన్.

— ౨౩౧ —

వ. అనిన విని, యతండు నమరోన్ముఖుం డయ్యె. వృషసేనుండు భీషసేనుపై
మరవణింప నకులుం డద్దవడి, యక్కుమారుని పిదంబును గొడుగును గోదండం
బును ఖండించివ;

౨౩౨

భ. అరిగి యతండు వేణాకళరాసన మెత్తి, రథమ్ము హేటక
మ్ముల విలఁ గూల నేయఁ, బొలివోవని దైర్యముపేర్చి వాలునుం
బలకయుఁ గొంచు, మాడ్రితొలువట్టి దరిత్రికి దాటిబెట్టు గో
ల్లఁ జని తత్పహాయభట దారుణకేలి యొనర్చి పేర్చినన్.

౨౩౩

ఆ. కర్ణసుకుండు పలక ఖండించి, కృష్ణ
ర్పంబుఁ బోవి వటు కృపాజ ముఱక
నఱికి, నారసములు నాటించె నయ్యర్జు
నానుజన్ముషేన వల్ల నగుచు :

౨౩౪

వ. అప్పుడు ధృష్టద్యుమ్నుండు యుధామన్యుండును సుత్తమాజుండును కిండియు
జనమేజయుండును సాత్యకియు ద్రౌపదీయులును రౌద్రంబు కోల్చి రుద్రుల
తై వడి వృషసేనువయిం గవిసినఁ, గృతవర్మ కృప ద్రోణి దుర్యోధనులును శకు
వియుఁ దత్సోదరులు గొండలును గ్రండం దఱిమి, దుర్వార విభిషర్షంబుల
వారలం గప్పినం గవి, గజసాధనుఁగు కుళిందు యరవణించి.

౨౩౫

క. కృతవర్మ సిక్కువడ. భూ
వతి నేడ్చడ. శకుని వెగడువడఁ, దదవరజ
ద్వికయము ధరఁ బడఁ, దీనో
ద్భ్రుతిఁ బోరిరి చాపటంకృతంబులు పెలఁగన్.

౨౩౬

వ. ఇ తైజంగునం బోరినం గనలి కడంగి, కర్ణుండు;

౨౩౭

క. ఆ మువ్వరుఁ జలమున ను
ద్దామద్విప నహితచిత్రదశనంబున వం
గ్రామతలము ¹ర క్తాక్తం
బై మెఱయ బలాధిపత్రయముఁ బోరిగొనినన్.

౨౩౮

క. తక్కటి రథికజనులు పే
రుక్కున నయ్యభద్రయంబు నొదిఁగించియునుం

జిక్కువఱచియుం దునిమియు

నెక్కుడు మద మొప్ప మెఱసి రిభవురనాథా :

౨౨౯

శే. మెఱసినం జూచి;

అ. అరదమెక్కి తఱిమి నవితమాజుఁ, డ

వీరుతోన పాండవేయనేనఁ

జేయఁగలుగు దొరలు శతకరాసారంబు

లడర వాఁమీఁద వడరుటయును;

౨౩౦

శ. రణంబు దారుణం బయ్యె. నంపు,

౨౩౧

పీ. కర్ణుని యగ్రభాగంబునఁ గరిఘటల్

దునుమాడు నకులవందనునిఁ గిట్టి,

వృషపేనుఁ డమ్ములవెల్లి పైఁ బరఁగించి

శతభల్లమున సూతుశిరము ద్రుంపఁ,

గనుఁగొని యక్కర్ణతనయుని మీఁదఁ బా

ర్థాదులు గవిసిన; నతఁడు పార్థ

నవిలజా మూఁడుమూఁ డమ్ముల నొప్పించి,

యాశతావీకుని వల్ల చేసి,

శే. నకులు తనువున బాణన ప్రకము సొనిసి,

కార్ణధరుమేనఁ బండ్రెండు పాయకములు

వఱసి పేర్చినఁ, గౌరవప్రతతిమెచ్చి,

పార్థుజేడిమి యూహించి భయముఁబొందె.

౨౩౨

శ. కైఁకలయోధులం గడచి, క్రీడి వడిక వృషపేనుమీఁద న

మ్ములు విగిడింప; నారథికముఖ్యుని మూఁపున నక్కుమారుఁ దే

వలరఁగ వాఁడికూపులు రయంబుమెయిం బసి బెట్టు గ్రుచ్చి, య

గ్గరిక ముకుందు నేనె నవకాండములకా దివి ముట్ట నార్పుచున్ :

౨౩౩

శ. ఇట్లు విజృంభించిన;

౨౩౪

శ. భ్రుకుటిస్ఫుర్త పాలభాగుఁడగుచుం బొంగారి, యాసూతహీ

త్రకు కోదండము బాహుదండములుఁ జిత్రస్ఫూర్తిఁ దున్నారీ, మ

ప్రక ముగ్రోద్ధతిఁ గ్రూరభల్ల విలప ద్ధరాహతిం ద్రుండె, బా

ణకకాదుర్దముఁ డన్నరుండు పతియు వ్రాదేముఁడుం జూడఁగన్ :

౨౩౫

—♦ కర్ణార్జునుల ద్వంద్వయుద్ధము ♦—

వ. ఇవ్విధంబున వృషసేను సమయించుటం జూచి, కర్ణుండు శోకవ్యాకులచిత్తుండై కన్నీ రొలుకం, గోపాతోపంబున నుద్బటుం డగుచు, నమ్మహారథుని తేరికి నమ్ముఖంబుగాఁ దనయరదంబు వజ్రపించి, 'యద్జన యద్జన' యవి యాహ్వానంబు పేసిన; నతండును నవిశేషోత్సాహంబున బొదలి యడరెః నట్టియెడ దురంబు దక్కి యారువాఁగునుం బరషకౌతుకంబునం గనుంగొనుచుండ నయ్యరువురు లామనన్నిభంబులు నాచీత్యనంకాళంబులుఁ ద్రినయనప్రతిమంబులు నగు నాకారంబుల నుల్లసిల్లిరి. వారల యెక్కటికయ్యం బాలోకించు కుతూహలంబున మర పితృ విద్యాధర సంయమిసంఘంబులును శచీసతి ప్రజాసతి పశుపతులును లోనుగా ననేకదివ్యు లేతెంచి నభోభాగంబున విలిచి. రిప్పుడు బ్రహ్మ రుద్రున కి ట్లనియె:-

౨౪౩

—♦ కర్ణార్జునులఁగూర్చిన బ్రహ్మరుద్రేంద్రుల సంవాదము ♦—

క. 'ఇరువురు నతిరథులు నమ

స్ఫురణులు విక్రాంతిపరులు శూరులు వీ రొం

దొరువులతోఁ బెనఁగఁగ న

శ్వర మగు జగః ముదుపరాదె సమరం బనమా !'

౨౪౪

క. ఆన విని యాదేవుం డ

వ్యనజభవున కిట్లు లను:- 'ననారోద్యతు రీ

చునభుజులు పీరిరణ మె

ట్లును జెల్లుం, దప్ప దప్పలుకు విడు మింకన్.'

౨౪౫

వ. అని యిట్లమ్మహాత్ములు నల్లాపంబులు పేయ, నాకర్ణించి పాకకాననుండు నప్రణయంబుగా బ్రహ్మ కి ట్లనియె:-

౨౪౬

వ. 'తపము సుదాతృకౌర్యము సుదగ్రబలంబునుగల్గి క్రిడి క

య్యపువెర వెక్కుడై, గెలుచునట్లుగ నీవు దలంపవే. పురా

జపురుషులైన కృష్ణుల రణంబున కాత్రవు లాక్రమించుటం

గుపితమనస్కులైన వింకకా బ్రదు తెమ్మెయఁ గల్గవేర్పువే.'

౨౪౭

వ. 'నరనారాయణులకు నెందును జయంబు ద్రువం బవి తొల్లియుం జెప్పితి; రిమ్మహాత్ములు జయించుట లోకహితంబు. గడ్డుండు ద్రోణ భీష్మ ప్రాస్తంబైన పుణ్య లోకంబు వడయుఁ, గిరీటి చిరకాలం విడుమలం బడినవాడు గావున రాజ్య ముఖంబు లనుభవించుం గాక' యనిన, నప్పరమేష్ఠి: 'వీరల జయాపజయంబులు విశ్వయించి పలుకనేల?' యనుటయు, నీశానుం డకని నాలోకించి: 'విశ్వయించుట మేలకాక యెగ్గేమి? నిశ్వయంత'మని, కలిపికొని యతండునుం దానును వానపువలను విలోకించి కృష్ణార్జునుల నుద్దేశించి—

౨౫౨

తే. 'మహితమునులగు వీ రెందు మాటు లేక

మెలఁగువారయి కాదె జన్మించినారు ;

వినుము : నీ చెప్పినట్టుల వీరి నొరుల

దఃక్కురించుట లోకహితంబు గాదు.

౨౫౩

వ. 'వీరికి జయంబు ద్రువం'బని పలికి, యంత విజనక: 'వీరి జయంబు ద్రువం బయ్యెడు' మనవుడు, నయ్యమరవిభుండు సురమునిప్రభృతులు గలయం గనుం గొని, 'దేవదేవు లిరువురు నేకమతంబుగా విశ్వయించిన లోకహితంబగు నానతి యాకర్షించితిరే! మీచిత్తంబు లితైఱంగున కనుకూలంబులు గావలయు'ననిన, నందఱు: 'నది యిట్టిద కాక యొం డగునే?'యని; రవిమిషులు గునుమవర్షంబులు గురియించుచు దివ్యదుందుభిద్వానంబులు సెలంగించి. రయ్యవనరంజున నఖిల భూతంబులును విన్మయోత్పల్ల నయనంబులగుచు నమ్మహాద్వంద్వయుద్ధంబు పీఠించువేడుక నొండుదలంపులు దక్కి యుండి. రట్లు దార్కొనిన మహనీయ రథంబులు రెంటియందును నన్నాహనముజ్జ్వలులై యొప్పు వాసుదేవార్జునులును గర్జకణ్వులును దమతమ శంఖంబు లొత్తి. రప్పుడు.

౨౫౪

తే. రెండుసేనల శంఖభేరీముఖంబు

లైన బహుతూర్యముల పటుద్వాన మడరి

వింగి వొంగారె; నత్యంతవిశ్వలంబు,

లయ్యె నైనికనికరంబు లద్భుతముగ ;

౨౫౫

సీ. శకపిశేతనము హస్తకీష్యయు నమ్మహా

బలు లిద్దఱును దవోబలమువలనఁ

* అర్జుని కర్ణుని కేకనములు రెండును, తపోబల అద్భుములైనందున కాబోలు, తపశ్శక్తిమేలై బది పెనగుచున్నవి.

గన్నవియై. బుద్ధి గల్గి కోటిల్లు ను
 ర్వీక : యప్పుడు కవి యెరఁగిఁహన్తి
 కక్ష్యపై నడరినఁ గయ్య మారెంటికీ
 గలిగె; నం దాహన్తికక్ష్య దెరలె.
 వంబుజాక్షిండు మద్రాధినాథుండును
 దృక్కలహంబునఁ దేజరిల్లి

తే. రద్దునుండును గద్దుండుఁ దర్జనంబు
 లైనమాడ్కు లొందొరుల యాననములఁ
 బింపి; రాకృష్ణపార్థుల బిలుపు. కల్య
 తర్జచిత్తదౌర్బల్యముల్ గానవచ్చె.

వ. అట్టియెడ నాసూతనందనుండు మద్రవతి నాలోకించి:-

తే. 'అర్జునుఁడు నన్ను నోర్చిన యట్టులైన
 నెట్లు పెప్పుమఁ' యనుడు మద్రేజఁ 'దేను
 గృష్ణు లిద్దఱ నొక్కటఁ గిట్టి. తీవ్ర
 బహుళ కరణాలముల పాలుపలుకు' ననియె.

అ. అట్ల నవ్యసాచి యడిగిన మురవైరి
 వగుచు : 'వినుఁడు గూలినను ధృతి
 వఱియలైన మేరు వొఱగినఁ గర్ణచే
 వీవు గోలుపోవు కేల కలుగుఁ'

వ. అని వెండియు :

—† సవ్యసాచి సమరోత్సాహము †—

ఉ. అట్టిద లోకవర్యవనః మాదురవస్థకు ప్రుక్కనేర్తునేః
 కిట్టుడుఁ గర్ణకల్యాలను కీటములం 1 గరతాడనంబులం.
 బెట్టుదు వేలఁ గొరవులఁ వీనుఁగుపెంబలు గాఁగ. ధర్యజాం
 గట్టుడుఁ బట్టి మన్న నగి. గాంధీవి యద్దనుజారి కిట్లనువ్ :-

ఉ. 'నవ్వుల కంటిఁ గాక. యచి నాకు నశక్యమే కర్ణకల్యాలం
 గ్రొవ్వడఁగించుఁ కే ద్రువదుకూతురు గొల్వనఁ బద్దపాటునక'

వెన్నగఁ బొందుచు నమయవిష్ణు నదంగిరి గావి, యొక నా
మువ్వరుఁ బూని వచ్చినను ముద్దెదఁ, గర్జుని నేలఁ బెట్టెదన్ :

— ౨౬౨ —

మ. 'అరదంబు' పిదము' హయవ్రజము శల్వాంగంబులుం జాపముం
గరకాండంబులఁ బెక్కుభల్లముల నుగ్రస్ఫూర్తిఁ దున్నాడి, వి
ష్ణురథల్లం బొకట' సుయోధనుని చూడ్కున్ పీఠుగా విష్ణు యు
ద్ధర గర్వోన్నతమైన కర్ణుతలఁ ద్రుంతుం జూడుమీ పేడుకన్ :

— ౨౬౩ —

ఆ. 'కర్ణ మద్రవతుల కాంతల విధవలఁ
జేయువాఁడ, వీవు పెన్ను మిగిలి
వగుచు, నేడు ద్రుపదనందన వీనుల
ధర్మసుతువిచేపులఁ దనువు వినువు.

— ౨౬౪ —

క. 'సంతపవునార్త పుచ్చుము
కుంతికి నే దంతి దరువుఁ గూల్చినక్రియ దు
ర్జాంతగతిఁ గర్ణుఁ గూల్చుట
యంతయుఁ గన్నారఁ జూచి యయ్యక యెలమిన్ :

— ౨౬౫ —

వ. అవి పలికె. వానమయంబున మథయవైన్యంబుల జనంబులకు నందరంబునమన్న
దివ్యసమూహంబులు నంచు గీతనృత్తంబుల నుల్లసిల్లు నస్పర్శగణంబులుం గావ
నైన నద్భుతంబున వారు నవిమిషులై యుండి, రప్పు దేశవిశ్వయుఁగు కర్ణుం
డును దుర్యోధనుండును నచ్చెరువాటునం బొరయక, దురంబుమీది భరంబువం
బొలిచి, రిరువాఁగు వైవికులు గిరీటిఁ గర్ణునకు నభిముఖంబుగాఁ దల మిగులఁ
దగదను బుద్ధివి భయంబునను దుద్రథంబులు రెంటిని బలసి నిలిచి, రమ్మహా
వీరులు ధనుర్ద్యుతులను బాణవ్రథలను దీప్రతేజంబులను బ్రదీప్తులై కల్పాంత
సూర్యుల చందంబగుచు నొండొరుల నోర్పు కడంకలఁ జేర్చి, రయ్యవనరంబున
వశ్యత్తామ గురువతిఁ జేరం జని, కరంబు పేకం దెనుల్చి సాంత్యన స్వరంబున
వి ద్లనియె :—

— ౨౬౬ —

— ౧ అశ్వత్థామ దుర్యోధనునితో సంధిజేసికొనమనుట —

వ. కలన గురుండు భీష్ముండును గాండివచేఁ జది, రంగవాజు వా
రల కదికుండెఁ యాతవి దురంబున నోర్వఁ గలందెఁ పూని యే
వల దవి బుద్ధి పెచ్చిన నవశ్యము వాతఁడు విల్పుఁ పీతవి
నిలుపుము; వీవు ధర్మసుతునిం దగుమాటలఁ దేర్చు జొప్పుదున్ :

— ౨౬౭ —

చ. 'తెలివిన దామోదరుండునుం దెలివి నొందు.

౨౬౮

క. 'భీష్ముఁడఁ గవలును ధర్మజు
చే మరలెడువార, లేను జెప్పెడివలుకల్
భూమీశ, కరుకులమునకు
నీ మొనరాజులకఁ బ్రజకు హిత మూహింపన్.

౨౬౯

చ. 'వలవదు నన్నునుం గృపు నవద్యులఁగాఁ గొవి క్రీడి గెల్వ శ
క్తు లని తలంపఁ భీష్ముఁడును ద్రోణుఁడు లోక మెఱుంగఁగా నవ
ద్యులఁ హరికల్మి నారథికు దోర్బలబీల' నదంగి వీరో, య
వ్వలమొ ఫలంబొ, యింకయిన నంధి యొనర్చుట మేలు వారితోన్.

చ. 'హరి ననుదెంచినపు మన మమ్మెయఁ బల్కితి; మింక నంధికి
న్వేర వగు ఛేల గల్గు నని నీవు దలంపకు; మాంబికేయు భూ
వరుఁడఁగ జేయు ధర్మజుఁ డవశ్యముఁ బొందునృపాలుపాల యే
పురకు నమర్చుఁ గొవి చనవుకా వెలిమెచ్చును నొల్లఁ దేమియున్.

౨౭౦

తే. 'పాండవులయట్లు రాధాసుతుండు నాడు
వలుకులకు నియ్యకొను, నీవు బ్రదుకు తెరువు
పట్టు, బ్రదికిన నెల్లశుభముఁ గలుగు;
ఓసు మానుము, చచ్చిన నేమి గలదు ;

౨౭౧

క. 'వెడతలఁపు బడిగి, నంధికి
నొడఁబడు మిది లెన్న; దీని కొడఁబడిమి గడుం
జెడుతెరు; విప్పటి నదను
గడవఁబడుట ద్రాటఁ దప్పకరణియ చుమ్మి ;'

౨౭౨

— † కర్ణవిజయముపై రారాజు విశ్వానము † —

చ. అన విని, యమ్మహిరమణుఁ డాతని కిట్లను: 'విష్ట దున్నసే
నువి వని దీర్చి, మారుత తమాభవుఁ డాదినమాట యేర్పడ
న్వివియును నంధి సేయుటకు నీ వభిలాషమునేత యొప్పునే;
పెనఁకువ కర్ణుఁ డే బడుగు; బేలవె; మానుము ద్రోణనందనా ;

౨౭౩

1. నదనకా గడవబడిన దాటుకన్న కరణియచుమ్మి.

శ్లో. 'క్రాంతిం బొందినవాడు పార్థుఁ, డపరిక్రాంతుండు గర్హుండు; దు
ర్దాంతోదగ్రత నేడు గీటడఁడు నీతం దాకివిశా. వహ్ని య
త్యంతంబునా కిరత్వ మొందినను గోత్రాకుల్ వడం కాడినం,
గుంతీసూనునిచేతఁ గర్హున కనిం గోల్పాటు వాటిల్లునే?'

౨౭౫

వ. అని పలికి, యజ్ఞనపతి తన పైచికుల నాలోకించి సమరసముత్సాహ బోషణంబు
లగు భాషణంబుల ముఖరుం డగుటయు; నఖిలతూర్యంబు తొందొండ మ్రోపె.
బాండవబలంబునను భేరి పజవాదుల రణనంబులు విగిడె. నప్పుడు కర్హుండును
నర్దునుండును —

౨౭౬

—♦ కర్హుండు అర్జునుండు ఒండొరులు తలపడుట ♦—

క. కరి కరి, గిరి గిరి, నంభో

ధర మంభోధరముఁ బెరువఁ దాకిన క్రియఁదా

కిరి; కడఁగి గగనతటియును

ధరణియు మ్రోయుచు వడంక ధరణీనాథా!

౨౭౭

క. మెఱయు వెలిమాపులును, గడు

మెఱుంగారెడు నరదములును, మింటను మంటల్

వఱపెడు వాలమ్ములుఁ జూ

వఱ నత్తొలుతాఁకు వెఱుగువడఁ జేపె నృపా!

౨౭౮

వ. ఇవ్విదంబున నవ్వీరోత్రము యవా త్రభంగిం దలపడి పెనంగం దొడంగిన, నుభయ
పేనలవారలు నార్పులు వింగి ముట్టఁ జెలంగి; రట్టియెడ.

౨౭౯

మ. 'భరితోత్సాహతఁ బేర్చి, దీప్తు లదరణా భల్లమ్ములోక్కుమ్ముడిం
బరఁగం జేయుము కర్ణుగాత్రములలోఁ, బార్థుండ, వే త్రుంపు మి
క్కురుభూపాలకు రాజ్యకాంక్ష, దొరయే కోదండపాండిత్య వి
స్ఫురణం గర్హుండు నీకు? నీబలుపు నేవుం జూపు మత్యుగ్రతన్.'

౨౮౦

వ. అని, పాంచాలరు పార్థజయార్థసంభాషణంబులు సేసిరి; కౌరవులు గర్హు డగ్గఱి-

ద. 'కడఁగుము నీదుబాణములఁ గవ్వడి గూలినఁ జాలు! నంతతోఁ
జెడుదురు పాండవుల్ రణము సేయు నుదగ్రత యెల్లఁ దక్కి, వే
రడవుల కేఁగి సాధుమునులై చరియింతురు; కౌరవేంద్రుఁ డీ
పుడమి నమస్తముం బొగడు పొంపిరి వోవఁగ నేలు వీలతోన్!'

౨౮౧

మ. ఆవి తజమివలికిరి. ప్రొద్దునుం జాల వ్రాలెః; గాలంతకప్రతిములగు వప్పార్థకర్ణు
లనోన్యజయార్థులై పెనంగునప్పుడు. ౨౨౩

— శర్ణార్ణును లిరువురు దివ్యాస్త్రములను ఎత్తుక పైఎత్తుగా ప్రయోగించుట —

సీ. కర్ణుండు వది చండకాండంబు లర్జును
తనవునఁ జొనువ, నర్జునుఁడు దీప్త
ఘనదాణములు వదునెవిమిది కర్ణు పైఁ
బరఁగింప; నయ్యంగవతి దిశోగ్ర
చక్రమార్గణముల నరభనంబున నొంచె
నెన్నరు. నాకందు నట్టి వన్ని
శరములు రాధేయు నురమున నాటించె;
నతఁడు దొమ్మిదివాడుబమ్ము లతవి

తే. వక్షమునఁ గ్రుచ్చి సాయకద్వయము శౌరి
మేన విగిడింప, వీభక్తుఁ డేనుమెఱుంగు
కూపు లా సూతశ్చక్ర నెత్తుట మునుంగ
నేపె బాహుసముల్లాస మెనకమెనఁగ. ౨౨౪

చ. అలిగి కడంగి సూతసుతుఁ డద్యుతపాద్ధులఁ దీవ్రబాణవం
క్తులఁ బొదువం, వరాక్రమ కుతూహలి యవిజయముండు విన్నవ
వ్వొలపి ముఖాంబుజంబునకు నొప్పుగఁ దద్రథ రథ్య కేతు సూ
తులను దదీయగాత్రమును దూపులవెల్లి మునుంగఁ జేసినవ. ౨౨౫

క. అతఁడును దురగ సారథి
కేతుయుకము గాఁగ ముంచెఁ గ్రీడయపోలెఁ
కాకశరవృష్టి నన్నరు;
వీతెఱుగున మఱియుఁ బెవఁగి రిద్దఱుఁ గడఁకన్. ౨౨౬

గ. ఆయుగ్రహవతేలి విట్లు విపుణుండై యొప్పు. వప్పార్థుఁ డా
గ్నేయాస్త్రం బరివోసి దామణమహాగ్ని జ్వాలికల్ భీషణ
స్పృయవృంగి నభస్థులిఁ విగుడ. దర్పస్ఫూర్తి శోభిల్ల రా
ధేయాంగో ధృహనాభిలాష మెడఁదఁ గీపింప బెట్టిననన్. ౨౨౭

ఉ. అంతక కోపనన్నా విపులాకృతి గైకొని వచ్చినట్లు, మి
న్నంతయుఁ దాన యై కవియు నవ్వీణింబు మనంబులోన నా

వంతయు శంక లేక, నముద్రగత వారుణమార్గణహారికా
కాంతముఁ జేసె విక్రమవికాశుఁడు గర్భుఁడు మాకు నుబ్బుగన్.

౨౮౮

అ. ఫల్గునుండు మేఘబాణ మేసిన, భూవ
భ్రోంకరంబు సంభృతాంధకార
మయ్యెఁ; సూతమానుఁ డనిలాప్త మేయుడు
నాతమంబు విరిసె నాక్షణంబి;

౨౮౯

ఉ. అర్జునుఁ డైంద్రబాణము నమంచిత¹భక్తి ధరించి మంత్రవి
ఘ్నోర్జితగాండివుండయి రిపుప్రకరంబులు నంచలించ న
త్యూర్జితకక్తి నేయుడు, మహోగ్రబహు ప్రదర్శకారతా
దుర్జయలిరి విర్యతనదోహరియై యది కర్ణుఁ గిట్టినన్.

౨౯౦

శ. అతఁ డభిమంత్రితబాణ
ప్రతతిఁ దదుద్రేక మడచి; పార్థవి మేనకా
శతశరములు వినిచిన; మా
దతపుత్రుఁడు గనలి, యన్నరున కిట్లనియె:-

౨౯౧

—† మారుతపుత్రుఁడు పుండరీకాక్షుఁడు కిరిటిని ఎగగొల్పుట —

ఉ. 'మాతనుతుండు నీయెదుర స్రుక్కక నిల్చుట కాక, నీశర
వ్రాతము నిల్వరించి యనివారణ నొంపఁ దొడంగె; ఖాండవం
బేతెలివొంది కాల్పితి మహేంద్రుఁడు వివ్వేఅఁ గంచి యుండఁగా,
నాతెలి నాత్మ నూల్కొలిపి యగ్గరికం దెగటార్చు మీకనిన్.

౨౯౨

చ. 'తెగి మన కగ్గమై యరుగుదెంచిన వాఁ డితఁ డల్కి యొక నొం
డుగడకుఁ బోవ కుండఁగఁ గడుకా వెన దగ్గఱ, యే గపాలముం
బగులుతునో గదానిహతిఁ; బార్థ, భవత్ప్రకట ప్రశిజ్జితై
తగ దని మాన్పె దేవి, విశిప్రదరంబులఁ ద్రుంపు కంతమున్.'

౨౯౩

వ. అవి పలికె; నవ్వుడు,

౨౯౪

నీ. పుండరీకాక్షుండు గాండివితో:- 'నీదు
దివ్యరాణములు రాధేయచేతఁ
దూరిపోవుటయు, బర్ దూపుల నాతండు
విమ నొంచి యట్లు పేర్చినవిధంబు,

నుత్సాహ మెడలి నీ వునికియుఁ గవి, కురు
 సంతతి యార్వఁ బాంచాలకోటి
 విఱునవి పోవంగ నెఱుంగవో? యెఱిఁగియుఁ
 దగఁజేయునదిలేక వెగడుపడితొ!

తే. చక్ర మిచ్చెద నతని మస్తకము దునుము*
 మనిన నగుదుఁ గిరీటి, బ్రహ్మాస్త్ర మధిక
 విష్ణుమై నేయ, నది బహువిప్రురద్ర
 దీప్తకరమూర్తిఁ గర్ణునిదెసకు నడరె.

౨౯౫

క. ఆరథికుఁడు దలఁకక నియ
 మారూఢప్రౌఢభావుఁ డగుచుఁ, దదస్త్రో
 చారతర బలమునన త
 ద్దారుణసంరంభ ముడిపె ధరణీనాథా!

౨౯౬

తే. ఉడిపి, తోడన కవ్వడి యొడల, గృష్ణ
 మేన మూఁడుమూఁ డడరించె మెఱుఁగుఁమాపు;
 లన్నరుఁడు గర్జితనువు శల్యాంగకముచుఁ
 జించెఁ దొమ్మిది తొమ్మిది శిశిరముల;

౨౯౭

అ. మొనసి క్రీడి మఱియు మూఁడు నెనిమిదియు
 రెండునాల్గు పదియుఁ జండమార్గ
 జములు గ్రుచ్చె సూతనందనుమై; నతఁ
 రుణక యతని మౌర్వి యూడనేపె;

౨౯౮

వ. ఏసి, మఱియు శిశిరంబులం బొడువం బొలి వోవక, పార్థుం దాగుంబు నమా
 హితంబు సేసి పెల్లెసిన; రయంబున రాధేయుం డతని శింజిని శిథిలంబు గాద
 కాక యని తలంచె. నాధనంజయుం డతని వింటినారి వికలంబుఁ గాఁ జేసి; ౨౯౯

క. చిఱునగవుతోడ మైమఱుఁ
 వలువుక్లగఁ జేసి, యతనియంగము దోఁగం
 బఱపె రుధిరంబు, బెడిదవు
 మెఱుఁగు వెడఁద యంపగమి నమిత్రులు దలఁకన్.

౩౦౦

వ. తెరలక కర్ణుఁ డవిజయఁ దీవళరత్రయవిధుఁ జేసి, మం
దరధరు నప్రపంచక విశాంతహతిం గడు నొంచె; * నా శరో
త్కరము వరప్రభావకలితం బగుటకా మగుడంగ వచ్చె వి
మృరరభనం బెలర్చ; మధుసూదనుఁ గ్రమ్ముట నేసె నాతఁడున్.

300

క. అలము పటుభల్ల పంచక
ముల రెంటిం గ్రీడి చిత్రముగ నయ్యత్తు
మ్ములు మూఁడు మూఁడు శకల
మ్ములుగాఁ దునుమాడె, జనులు పొగడ నరేంద్రా;

301

క. కర్ణునిమెయి నాలోనన
కర్ణాంతాకృష్ట చండకాండము లధికో
దీర్ఘక్రోధంబున న
భ్యర్థగతుం డగుచుఁ గ్రుచ్చె నతఁ డే పలరన్.

302

చ. మఱియు నరుండు సూతసుతు మర్మవిభేదన మావరించిన.
స్మైలుఁగులు గ్రమ్మునమ్ముల వినిశ్చలదైర్యము పేర్చి నాతఁ డు
త్కృతక పెనంగె; దానఁ గన లగ్గలమై వెన నమ్మహాతుజాం
దఱిముఱిఁ జీఁకఱుల్ గవియు నట్లుగ రోదసి నించెఁ దూపులన్.

303

తే. వెగడువడి చక్రరక్షకుల్, వెనుక దిక్కు
గాచు రధికులుఁ బార్శ్వసంగతులుఁ దమ్ము
విడువఁ జాలక లజ్జ వో విడిచి రపుడు;
గర్జనవారలు వాటుట గని, వితుండు;

304

* కర్ణుఁడు ప్రయోగించిన యీ శరోత్కరము ఇంద్రుఁడిచ్చిన శక్తి; వరప్రభావ
కలితము; ఇది కృష్ణుని చక్రమువలెనే లక్ష్మ్యమును తాకి, కొట్టి మరల కర్ణునిచేతికి
వచ్చి చేరుచుండును. ఇట్టి ఆయుధము నేడు, ఆస్ట్రేలియా అదిమజాతులవారి చేతికి
యున్నది. కొడవలివలె వంపుతిరిగిన దీనిని Boomerang అని అందురు. ఈ ప్రకరణ యుద్ధ
మంతా కర్ణుని శస్త్రాస్త్రసంపద కావగ్రస్తము కాలేదని, మొక్కపోలేదని, స్ఫురణ మాయ
లేదని వర్ణించుచున్నది. ఇతఁ జయోపజయములు కాలాదీనములు ["మంత్ర శిల్పాషధంబులు
మేలునేత కాలశీలితంబు" అని; కాంతి-1 : 185.]

ఈ పర్వయుద్ధమున ఇకరసారపులనువలెనే శ్రీ కృష్ణునిగూడ శరాహతికి పాల్పడఁజేయు
చున్నారు. ఇంద్రుఁడు శక్తినిచ్చుట-అది-7; 370.

—● దుశ్యోధనుడు తనయోధులను అర్జునుపైకి పురికొలుపుట —

క. అదిక్కువారు భీముం

దాదిగ నని సేయకుండు నన్నియతి యెడం

దా దైన్యమొంది తప్పం

గా దని యూహింపనీని కలక కతమునన్.

కం॥

వ. ఇరుగెంకల మూకలం గలయం గనుఁగొని యెఱం గెత్తి:—

కం॥

క. 'తొడఁగఁడు పొదువుం దేయఁడు

పొదువుఁడు బీభత్సుఁ బ్రిదిలి పోనీక వెనం

బడవైవుం దొక్కుమ్మడిఁ

గడఁగి:' యనుజఁ జేయ వీఁచెఁ గౌరవనాథా!

కం॥

క. విను, మతఁ డిమ్మెయఁ బురికొలి

విను, రథ కరి తురగ సుభటబృందములు రయం

బున సురవణించె నయ్య

ర్జునుపైఁ దగువారు నిలిచి చూడచు నుండన్.

కం॥

వ. ఎదిరి సైన్యంబు సమరంబు దొలంగి యుండుట యెఱింగి, కడఁగుట పాడి
గా దని దొరలు దురంబుఁకుం జొరకుండిరి. గాంధీవి కోడండగుట రణన భరిత
భూనభోంతరుం దగుచు, నివిధ విశిష్ట జ్వాలాకలాపంబుల వేడిమి సూపిన, నేనతి
వేఱచి యమ్ముఁకలు వఱచినం గనుఁగొని యక్కురునాథుం దద్దొరం నుద్దేశించి.

క. 'బీరమును లావుఁ గలిగిన

మీ రండఁజఁ గర్ణ నొకనిమీఁదన యిమ్మైఁ

బోరెల్లఁ ద్రోచి వల్లనఁ

జేర కునికి యాయుధోఽజీవుల తెఱఁగే.'

కం॥

వ. అనిన విని, యుల్లంబుల లేనియుత్సాహంబు దెచ్చికొని వా రొక్కుమ్మడి సురవ
డించిన;

కం॥

౧. భరితక్రోధ మహోగ్రవృత్తి పిదముల్ భంజించుచుఁ, సూతుల

స్థరణిం గూల్చుచు, జాపముల్ నఱకుచు, న్రథ్యంబులం జంపుచుఁ,

వరుఁ దాఢిలనరాక్రమం దగుడు దైన్యం బంది వెన్నిచ్చి వి

చ్చిరి వా రండఁ; దివ్యసంఘము నుతించెం జూచి యవ్వీరువన్.

కం॥

చ. కరువతి వెండియుం దలుమఁ గోల్తం పేయక క్రమ్యుటంగ నె
వ్వరు నడివీతి; విట్లు మనవా రెకగాఁ జని చూచుచుండి ర
వ్వరునున. నానమిద్దరణి భాగము భూన్యకఁ దొండఁ, గర్జుఁ డ
న్నడఁ దలపడ్డ నప్పటిరణుంబు మహాద్యుత మయ్యె భూసరా :

౩౧౫

చ. క్రమమున సోలు చుండియుఁ బరాక్రమనంపడసొంపు మీట, దు
ర్దమ వివిధాప్రకార తిమిరంబుల నొందొయఁ గప్పి కప్పి, శౌ
ర్యములును బాహువీర్యములు రాజుల నచ్చెరు వండఁ జేయ, ను
గ్రముగఁ బెనంగి రయ్యమరరాజ తనూజుఁడు సూతనూనుఁడున్ :

౩౧౬

— శర్ణుని సర్పముఖశరము గుఱితప్పునట్లుజేయ శబ్ద్యుఁడు ప్రయత్నించుట —

చ. అట్టియెడఁ, దక్షకునపత్యంబై తత్పదరుండగు నైరావతుండు పెనిచి యువ
లాలింప నుల్లిసిల్లిన యశ్వసేనాభిదానుం డగు నాగకుమారుండు, సర్పముఖశరా
కారంబుగైకొని తనయొద్ద నుండఁ; దాను బసిండియొంటు బెట్టి యనుదినంబును
గండపుష్పంబుల నక్షతంబుల నర్చించుచు నయ్యర్జునుమీఁదం బ్రయోగించు
వాడై యున్న, యట్టి యమృతహనీయాత్మంబు రోషావేశవివకుం డగుడఁ బుచ్చి
కొని, తల దెగవ్రేయుటకై యక్కర్థుండు నముదీర్చజ్ఞానాజాలంబు లంబరంబునం
బర్వఁ, జూపఱుచు హాహాకారంబులు పేయం గార్ముకగుణంబున సంధించి తెగ
వాపనం గని, యారధికు¹చూపు కంఠంబువక్కుటికిం గాక తప్పి యపొంగ
ప్రదేశంబుకొలంది యగుటంజేసి, యది నెవంబుగా శబ్ద్యం డతనికీఁ జిత్రవైకల్యం
బాపాదీంపం దలంచి: 'యీసంధానంబు మెడ దునుముట కష్టగుణంబు గాదు;
విపుణంబుగా నిరూపించి యొండుభంగి సంధింపు' మనినఁ, గర్జుండు గనలునఁ
గనుఁగవఁ గెంపు గడయకొన, నమ్మేద్రవతిం జాలమఱుం జూచి.

౩౧౭

క. 'ననుబోటి జోరునుం గా

దవి పలుకఁగ నేర్పు నీకు నంత గలదె : య

ట్లును గాక వినుము : శర్ణుం

డినుమా తొకశరము దొడుగునే పరులు నగన్ :

౩౧౮

చ. అని పలికి, కలుషం బగుచి త్తంబుతో నెయంగెత్తి 'పల్లన, పల్లన పొలిసి : తంచు
నేసిన;

౩౧౯

1. తూపు.

• "నసంధతే ద్విశంమ శంక శర్ణ" అని మూలము.

క. పలుదెస మంటలు ప్రబ్బుగ.

నలముప్పురణమున నిగుడు నయ్యత్తంబు

జలజాక్షుడు గని పంచాం

గుళమాత్రము రథము ధరణిఁ గ్రుంగ నదుముడున్.

౩౧౯

క. సుర గరుడ ఖర విద్యా

ధర భేదరు లంబరం బుదాత్తధ్వనిసం

భరితముగఁ బొగడి రమ్మర

హరు దివ్య ప్రసవ విరచితార్చనతోడన్.

౩౨౦

—♦ సన్నముఖశరము, కిరీటి పురందరద తమగు

కిరీటమును భూమిపై పడద్రోయుట ♦—

మ. కురువంశోత్తమ, వారిదిక్కు ప్రజ సంక్షోభింప నప్పాఁప తూ

పు రయం బుగ్రము గాఁగ బిట్టదరి, దంభోఽప్రభగ్న శ్రమా

ధర శృంగాకృతిగా హరించెఁ బహారత్నస్పృక రక్తిచ్చటా

స్ఫురితంబైన కిరీటముఁ విజయునొప్పుం దేజముం గుండఁగన్.

౩౨౧

తే. జనులు విహ్వలు లగునట్టి మనరవంబు

దిశలయందు నాకనమున దీటుకొనఁగఁ.

గర్జుఁ డెట్లు భేదించెఁ దిక్పతులచేత

నైనఁ జెడవి కిరీట మయ్యహిళరమున.

౩౨౨

క. సురపతి తపంబు సేసినఁ

బరమేష్ఠి ప్రియంబుఁ బొంది, బహుమానపుర

స్పరముగ నిచ్చినయది య

క్కిరీటఁ మరిభీషణత్వ కీర్తిరము నృపాఁ.

౩౨౩

ఆ. వనదివాసులగు నివాతకవచు లను

దనుజు లాపురందరున కజయ్యు

లైన, నతఁడు వనుప నర్జునుఁ డోర్చిన.

మెచ్చి యక్కిరీట మిచ్చె నధిప.

చ. వినుము : నరేంద్ర, చూడ విన విన్మయ మిట్టిది ¹పాపరమ్ము వా
త నెగయు హైరహాసభయద ప్రథమాన విషాగ్నిజిహ్వికల్
దవికినఁ, బెల్చ మండుచు నిలాస్థలి దొలై; నినుండు పశ్చిమాం
బునిది విశాంతదృశ్యరుచి పొల్చెనఁగం బడభ.గి దోపఁగన్ :

౨౨౫

చ. అప్పుడు;

౨౨౬

ఉ. శృంగములేని నీలగిరి చెల్వనఁ గ్రీడి కిరీటహీనుఁ డ
య్యుం గనుపడె, *వెల్లతల యొల్లియ మో? దృఢఁబుగా నమ
రెంఁ గుడనాథ, పూర్ణశశిచెన్నునఁ బూర్వమహీధరంబు కాం
తిం గడచన్నయందము ప్రతీతము గాఁగ నటించు చాడునన్ :

౨౨౭

చ. అట్లు రాధేయకర ప్రముక్తంబై కిరీటంబు నిర్దహించి నేలం గలపిన యమ్మహా
రగంబు గ్రమ్మఱం గవిసినం గవి, కమలనాథుండు గవ్యశితో :- 'మనమీద
మగుడ విమ్మహానరృంబు ననుదెంచు చున్నయిది;' యనిన; నతం :- 'దీది
యెక్కడిపా? మిట్లు వచ్చుటకుఁ గతంబేమి?' యని యడిగిన; 'దీని నెఱుంగవే;
భాండవం బేర్చునప్పుడు, దనతల్లిని రక్షించికొని యనలంబునకుఁ దప్పిపోవం,
బోవ నీక, నీ వేసిన నన్నాగాంగన మృతిం బొందె; నప్పగ వాటించికొని కర్ణుకడ
నమ్మెయి నున్న యశ్వసేనాభివాన భుజంగంబు.

౨౨౮

1. పామటమ్ము.

* కిరీటము క్రిందబడిన కిరీటిదృశ్యమును శృంగములేని నీలగిరికి పోల్చుచు, ఆయన
తెల్లనితల, తలగుడ్డచుట్టిన శిగ, అస్తగిరిచెందిన పూర్ణశశి అందమును వెదజల్లుచున్నవని,
ఆయనను సజీవంతో మన కండ్ల ఎదుట నిలబెట్టుచున్నది - తిక్కన వర్ణనము. అది అటుండ-
అర్జునునివిషయమై రెండుసంగతులను వెల్లడించుచున్నది యీ పద్యము :-

1. అర్జునుడు నల్లనివాడు (అర్జునుడు విరాటసర్వవివరణముప్రకారం తెల్లనివాడు
కాదు.)

2. ఈనాటికి నరునివయస్సు 70 సంవత్సరాలు కాబట్టి వెల్లతల; ఈ గ్రంథమున
అచటచట, సందర్భోచితముగ ఇచ్చిన ప్రాయములనుకూడిన యీ రెక్క సరిపోవును.

దుర్యోధనుడు, భీమునితో నమవయస్కుడు, అర్జునునికంటె ఒక ఏడాది పెద్ద. తొడలు
విరుగఁగొట్టబడి, నడుమువిరిగిన నాగుబామ వలె, మమ్ములో బడియున్న '....అమ్మహీ
కాంతుడు ధూళిపొడవైన వదనంబుపై నెఱుసినవెండుకలు వాయంద్రోచికొని' (శర్మ-2 అ:
శీ:1-వ వదనము)....అని, రాజరాజ ముసరితనమును చెప్పుచున్నది-తిక్కన భారతిము.

తే. 'అతఁడేయఁ గిరీటంబు నసహించి,
దానఁ గోపంబు వోవక తాన కడఁగి
విన్నుఁ బరిమార్చుఁ గడఁగెడు' నన్న నెఱిగి,
యాఱు పటుభల్లములఁ దునుమాడె నతఁడు.

339

వ. అత్తైఱంగునః

340

—♦ కర్ణార్జునుల మొండిపోయ ♦—

సీ. ఉరగంబుఁ దునిమి, వే మరలి కర్ణునిమీఁదం
బదియుఁ బండ్రెండును బటుశరములు
విగిడించి, యజ్జ్వలంగు బొద్దనారసం
బేసిన, నది రుధిరాసంబు
పానంబు సేయుదు మే నుచ్చి చనిన, దం
డాహతంబైన మహాహివోరె
నాసూతనందనుఁ డత్యుదగ్రుం డయ్యు,
నంతకమును పాఁపరమ్ముచేత

తే. నర్జునుఁడు సావమికి వెఱుగంది, యాతఁ
డటులుగెరలి పండ్రెండువాఁమ్మ లేపి
పద్యనాటవి నొప్పించి, పార్థ నొకటి
కొఱుతగా మాటుశరముల నుఱకనొంచె.

341

క. వెండియు బలువిడి నయ్యా
ఱండఁసుతు నురము గ్రూరకాండంబుల నొం
దొండ కడు నొవ్వ నేపి, య
తం డుబ్బున నార్చె గగనతల మ్మద్రుపంగన్ :

342

గీ. అర్చి పెఱచ నట్టహాసంబు పేసిన,
నడిగి యతఁడు భల్లములఁ దదీయ
భూరికంకటంబు పొలు పఱ నఱకి, యు
ల్లపిత మకుటకుండలములు దులిచె.

343

వ. దులిచిన నబ్బలుమగండు;

344

క. శరణునఁ గర్జుంబుల నె

త్తు రొలుక బరిషేనికోడఁ దూలక బాహు

స్ఫురణంబు మెఱయ, సాయక

పరంపరలు నరునిమీఁదఁ బఱపెం బెలుచన్ :

౩౩౫

తే. వానిఁ దునుమాడి యాపాండుసూనుఁ డలఘు

శరచతుశ్శుఁజి బొదివి నెత్తురులు మేనఁ

బఱప. గైరిక నిర్ఘ్న రవ్రకర శోభి

తాదలము వోలి పొలిచె నయ్యంగరాజు :

౩౩౬

ఉ. ఆమ్మెయి నుగ్రుండై మఱియు నద్దునుఁ డజ్జ్వలవ తృదంతకాం

దమ్ములు పెక్కు నత్వర దృఢస్ఫురణం బలరంగ నేసి. ర

థ్యమ్ముల సూతుఁ గేతనము నాతవితేరును గూడఁ గప్పె. మే

ఘమ్ములు గ్రమ్మి భూధరము గప్పినభంగిఁ దలంపఁ బట్టుగన్ :

౩౩౭

వ. ఇవ్విధంబున విక్రమకుతూహల్యై విజృంభించె. నప్పుడు :

౩౩౮

ఉ. నెత్తుటఁ దోఁగి మేను కమనీయరుచిం గొమరార. బాణనం

పత్తి యుదగ్రతకా మెఱయ, భాస్వరుండై యరదంబుమీఁద భూ

వోత్తమ, కర్ణుఁ దొప్పె : నరుణోజ్జ్వలమందల కాంతిపూరము

నొత్తపు దీప్తుఁడ దగ వినుం దపరాద్రి వెలుంగువాఱునన్ :

౩౩౯

వ. ఇట్లు సూతనందనుండు నొచ్చియుఁ బొలివోవిబండుకనంబున జంట మెఱుంగులు

చదలం బరఁగ శరంబు లడరించుచు, బహుబాణంబులు రేణువులుగాఁ జేయు

చుండ, సవ్యసాచి ఓవ్యాప్తవిలాసంబు భాసమానం బయ్యె : నయ్యవనరంబునఁ

గాలుం దదృశ్యాకారంబున—

౩౪౦

—♦ కర్ణుల తేరి దాపటికల్లు నేలఁగ్రుంగుట ♦—

క. 'భూసురశాపంబున నిదె :

యీ సూతజారథము చక్ర మీలఁ గ్రుంగెడు. వీ

తాసుఁడగు నీతఁ' డని పే

నానముదయ యుగ్మకము వినంబలికె నృపా :

౩౪౧

వ. పరశురాము దత్తంబయిన భర్గవాప్తంబను పేరిటి మహనీయసాధనం బప్పుడు

రాధేయునకుం బ్రతిభాసింప కుండె. దాపటికల్లు గ్రుంగినఁ దేరు ఘూర్జితై.

నట్లు జామదగ్గ్య మహీనురుల కాపంబు లప్రబలంబునకు రథంబునకు వైకల్యం బాపాదించి చిక్కువజుచుటయును; సర్పముఖశరం బాథంగి విష్ణులప్రయత్నం బగుటయును. దనమనంబున నొవ్వడరి; యక్కర్థుండు గరంబులు విడుర్చుచు-

తే. 'ధర్మవాదులు, ధర్మతత్త్వప్రధాన
చిత్తులగువారిఁ బూని రక్షించు ధర్మ
మందు; రది బొంకు గావించె; నతులధర్మ
శీలుఁడగు నాకు ధర్మవు ¹ సేలవు లేదా'

343

క. అని ధర్మంబును దూఱఁగఁ
దను నష్టను బాణవితతి తద్దయు వడిఁ దాఁ
కినఁ, గిర్ణుండు విషాదం
బున వెండియుఁ బెద్దదూలు భూవరముఖ్యా;

344

క. కన లదికమైన లావె
క్కిన యయ్యంగవతి నొంచెఁ గృష్ణార్జునుల
సునిశిత శరములు మఱియుం
బొనిపెను దనదైర్యమహిమ సుర లగ్నింపన్.

345

— † కర్ణుండు బ్రహ్మాస్త్రమును ప్రయోగించుట † —

వ. అలిగి, యర్జునుం డాశీవిషంబులుంటోని విశేఖంబు లాటు కర్ణుమే నుచ్చి చన నేపనం. గ్రోధబాసితుండై, యతండు బ్రహ్మాస్త్రంబు ప్రయోగించుటయు నస్పార్థుం డైంద్రాస్త్రంబు ప్రయోగించిన;

346

క. అమితబలంబగు బ్రహ్మ
ప్రముచే నయ్యస్త్ర మపహృతం బగుటయుఁ, జి
త్తమున విషాదము దనుకఁగఁ
గమలాక్షుండు గారవమున గాండివితోడన్:—

347

వ. 'వీయస్త్రం దివ్యుడు కర్ణాస్త్రంబుచే విధ్వస్తం బయ్యె; విట్లు గా నేలఁ' యన వుడుఁ, గవ్వడి బ్రహ్మాస్త్రప్రయోగంబున నమ్మహనీయ సాధనంబు బాధితంబు నేసి రాధేయాంగంబు బాణజాలంబులం బొదివి నొప్పించిన, నమ్మేటిమగండు

గాండీవంబు మూర్ధ్వకోటిఁ బాసిపో నేపిన. నా నవ్యపాచి మగుడ నమర్చి, మార్గ
జంబులు విగిడించిన; రయంబున నా సూతపుత్రుమాడ్కి కమ్మూర్వి యూడట
దోషకుండె; నవ్వీరుండు వివ్వచ్చువిశిఖంబులు వాఁచి యతనితనువు నొంచిన;
వెండియుఁ బుండరీకాక్షుండు సహస్రాక్షనందను నుద్దేశించి :—

౩౪౮

క. 'విను నొంచువాడె కర్ణుం :

దశితర సులభప్రకారమగు భుజపీఠ్యం

బున నసమానోజ్జ్వల భే

లనమునఁ దెగటార్చు శరవిలాస విహధా

౩౪౯

—♦ కర్ణఁడాడిన రణధర్మశాస్త్రులు ♦—

వ. అనునప్పుడు, విష విస్ఫుర దృఢంగ భంగికలైన బాణంబు రౌద్రమంత్ర సహ
తంబుసేసి, కర్ణుండు పార్థప్రాణంబులు గొనె నప్రసించి సంధింప, మున్ను
కొందొక క్రంగినచక్రంబు కుండ మునుంగం దిగఁబడిన, నొద్దగెడవై యరదం
బేఱునకు ననువీక తక్కిన, నుక్కఱి యక్కర్ణుం డప్రతీకారంబులగు రోష విషా
దంబులఁ గన్నీరొలుక, రథంబుదిగ్గి కవ్వడిదెనఁ గనుంగొనుచు విట్లవియె:-

పీ. 'అరదంబు చక్రంబు ధరఁ జాలఁ గ్రుంగిన

నెత్తెన, నంతకు నేయ కుండు;

మేను భూమిస్థుఁడ, వీవు రథస్థుండు,

వియ్యోధఁ దగ వగు నేయ కునికి ;

విడిదలవానివి విరథని నాయుధం

బిడినవానిని కూచు లేయ రెండు;

మహిత కూరుఁడ వసుమాత్రగా దుత్తమ

కులుఁడవు, రణధర్మకోవిందుండు;

ఆ. విట్టి వీవు దగినయట్టి భంగిన యవి

పేయవలయు; నిట్లు నెప్పు రెల్ల

బాడి యేర్పడంగఁ బలుకుట గాని, గో

విందునకును, వీకు వెఱచి కాదు ;'

౩౫౦

వ. అనిన విని, యద్యుతుం డతని కిట్లవియె :—

౩౫౧

క. 'ఏమీ తగవును ధర్మము

నీమనమున నేడ వుట్టెనే : గర్వము ను

ద్దాను దురభిమానము నే

లాషఱచితి కర్ణ : యాచలం బెటఁబోయెన్ :

323

అ. 'పరమధర్మపరులు పాండవులభవల్లభ

సుతులు, వారి నతులగుభము లొందు :

ధర్మహీనులైన దార్తరాష్ట్రులకుఁ బా

ట్టిల్లు వివిధమున నెల్లచేటు.

324

వ. 'ఓవికి వీవు కటకటంబడినం బోవునే ?' యని పలికి వెంకియు :

325

సీ. 'గొంతయు నందఱు గొడుగులు నుత్తులై

యుండంగ లక్కయల్ మండఁ జేసి :

కపటఁపుజూదంబు ఘటియించి ధర్మాత్ముఁ

డగు ధర్మసుతు పిరి యపహరించి :

యంతఁ బోవక ద్రుపదాత్మకఁ దెచ్చి న

భాస్థలి నమ్మెయి భంగపఱచి.

యమ్మహాత్ముఁ జంప నడవికి ఘోషయా

త్రావిధి నెసమున దాడి వెట్టి :

తే. బాలు నభిమన్యు నొక్కని బహురథికులఁ

బనిచి చంపించె మీనుయోధనుఁడు దలఁపఁ :

గాని, యిస్సాపముల కాదికర్త వీవఁ

యన్నియెడలను నీపాడి యెందుఁ బోయె :

326

వ. అని యట్లు, కృష్ణుండు గర్జతో నాడుమాటలఁ దోడ్తోడం బెరిగిన యర్ధనంజయు
మనంబు రోషానలంబు రోమకూపంబులఁ బుజ్జ్వలాహూపంబుల వెడలుట, యతి
విస్మయప్రదంబై యుండె : నయ్యుగ్రమూర్తి నమువగ్ర పరాక్రమంబునం
గురియు పటుబాణాసారంబు వారించి, యవ్వీచు నంగంబున నయ్యంగవతి విశి
ష్టంబులు విగిడించుట మహాద్భుతంబయ్యె : నత్తైఱంగున నీడంబోక పెనంగు
నతం దతిరయంబున నన్నరునిం బది దొడ్డనారసంబుల నొప్పించిన, నత్తేజో
దనుం దాజ్యధారావృతానేకంబున నుద్రేకంబు నొందిన హతవహంబునుం బోతె

మండి. శత్రుసంత్రాసనంబును మిత్రోల్లాసనంబును బ్రగుణమణి జాంబూనద
మయంబును జనప్రస్తుతిపాత్రంబును హస్తీజ్యోత్స్నకంబునునగు నతనికేతనం
బును గనకపుంఖ ప్రభాభాసితంబైన భల్లంబునఁ బడనేపినం; గౌరవులు విజ
యకో బలదర్శ ప్రయంబుల మొత్తంబులు వడుకగాఁ దలంచుచు. హాహాకారంబు
లతో నా రాధేయునిదెన నిరాకురై. రట్లు ప్రస్ఫురకేతుపాతనం బావరించిన. దానం
గనలి కర్ణుం దతి విళిత క్రూరనారావజాలంబులు గృష్టాష్టనులమీఁదం గురిపి
వెగడువణచి. *యరదంబు పిఱిందికొమ్ముక్రిందికి మూపు సొనిపి లావున నెత్తిన.
రథవక్రంబు విడువక. భూమి గులపర్వత కావన సముద్రసహితం బాఱంగుళంబు
లెగనె. నట్లు కర్ణుండు రథంబు నిలిపి. మీదికిం జని. యెప్పటిబాణంబు సుధింప.
వెడియుఁ జక్రంబు దిగంబడిన. గ్రమ్ముట రథంబు దిగ్గి యెత్త నమరె నయ్యవ
సరంబునఁ గృష్ణపనుపునం గ్రీడి దోడన—

౩౫౩

—♦ విరథుఁడు, భూమిస్థుఁడు నిరాయుధుఁడు అయిన
కర్ణుని అర్జునుఁడు దునుముట —

మ. కులిశ ప్రస్ఫురజావహాన నవిభాగుచ్ఛంబులం గల్గి యాఁ
కలిమైనచ్చ కృతాంతవక్త మన. సుగ్రంబై మురారాతి రు
ద్రుల చక్రంబును కూలముం దెగడుచుం. గ్రూరంపు బొప్పారు నం
జలికంబైన మహాస్త్రముం దొడివి కర్ణం బుబ్బునం జేయుచున్—

౩౫౪

క. 'ఏను దపశ్చరణంబున.

దానంబున, గురుజనాభితర్పణమున, ని

* ఈ అసమనమరము కర్ణుని పొంపిరివోవని భీరమునే ప్రదర్శించుచున్నది; చక్రరక్షకులైన
సుకులెల్ల మదసిరి; సారథి చక్రము ఎత్తుటకు చేయివ్వఁడు; కల్లు ఇంకను కూకునిపోవు
చున్నది. ఒంటరిగా. భుజముకు లేచి పిఱిందికొమ్ముకు మోసి ఎత్తినను అది పైకి లేవదు.
ఈస్థితిలో కృష్ణునిపంపున పల్లముఁడు కర్ణుని తెగటాచ్చుచున్నాఁడు. కర్ణుఁడు లేచి దిగుట,
గాలెత్తుట, మఱిల తేరెక్కి అమ్ములేయుట, మఱి దిగుట సజీవవృత్త్యముగా నున్నది.

క. వడినం బాఱినఁ గైదువు

వడినను వాహనము వడినఁ బొద్దివముఖ్య.

పొదువఁ దగదు శత్రుని, నె

య్యెడల నహింసనముఁ బోం వేసుకృతముల్.

శ్యామాన వ్రతశీలుడ

నేనియుఁ గర్ణుతఁఁ ద్రెంచు నీశర' మనియెన్.

353

క. అవి, తెగ నిండఁ దిగిచి యే

సిన, నయ్యత్తంబు రోదనీకుహరంబుం

దనమెఱుఁగుల నించుచు నిరు

మొనలజనుల గాఢమూర్ఛ ముంచుచు విగిడెన్ :

354

చ. నినద నమువృటస్ఫురణ నింగి వగుల్పఁగ, నర్వభూతకం

వనమగు చమ్మెయిఁ నా నిగిడి, పార్థివనత్తమ, యేమి నెప్పుడుం ?

దునిమె, శిరంబు రత్తమునఁ దోఁగునుఁ గర్ణుని యట్టి వజ్రమో

రవిహతిఁగూలు గై రిక ధరాధరముం దలఁపింపఁ బట్టుగన్.

355

— ♦ కర్ణుని సముద్గీప్తతేజులు వారిజాప్తబింబము సొచ్చుట —

క. చరమగిరినుండి పడియెడు

తరణీకరణి సూతపుత్రుతల వడఁ, గాంతి

స్ఫురజోజ్వలంబు నతిసుం

దరమునునగు కాయ మట్లు ధరణిం బడియెన్ :

356

తే. అధిప, యంతన గను విచ్చి యఖిలజనులు

గనుఁగొనంగ, నయ్యజ్వలతనువు విడిచి

చని సముద్గీప్తమైన తేజంబు వారి

జాప్తబింబంబు సొచ్చె నత్యద్భుతముగ :

357

చ. అట్టియెడ;

358

క. వినుము : మహీసురుశాపము

మనుజేంద్రా, సూతపుత్రు మరణాంతంబై

యునికినొ, రథచక్రము మే

దివిఁ గ్రుంగుట లేక తొంటితెఱఁగున నుండెన్ :

359

తే. దారుణాస్త్రజాలాంకుల వైరినైన్య

శాప మొనరించి, యా సూతతనయ తరణి

పార్థదుస్తరకాలవైభవము గడవ

ననువు లేమి, నవ్విధమున నస్తమించె :

360

క. సూతతనూజాఁడు వడినం

ప్రీతిం బాంచాలు రార్వఁ, బెల్లగఁ దూర్వ
వ్రాతంబు పెలఁగ, సమ్మో
దాతిశయము వొందెఁ బాండవావీకంబుల్.

౩౬౬

క. విడుఁగేఱఁ బలుతొడలు

న్వేదఁదయురమునై రణావనిం గర్జునాదల్
పడియున్నఁ గవి విషాదం
బడరి తొలఁగుమాడ్కిఁ గ్రుంకె నర్కుం డంతన్.

౩౬౭

తే. నిర్గతప్రాణు రాధేయు నిజకరములఁ

గరుణపెంపున నంటుట కారణముగఁ
బావనస్సాన మొనరింపఁ బోవునట్లు
లసరజలవిధిలోనికి నరిగె వినుఁడు.

౩౬౮

వ. అప్పుడు;

౩౬౯

తే. కామఁ బాసిన కమలంబుకరణీఁ బొలుచు

కర్ణతల యిలఁ బడియు, నుదీర్ణ కాంతి
నొప్పు నట్లయుఁ జూచి, శత్రుండు పిదము
ద్రెస్సి మోదైన యరదంబు ద్రిప్పె నదివ.

౩౭౦

క. బలితపువెన నాబోతుం

బులిగొనినం, బసులు వాఱుపోలికిఁ గ్రోధో
జ్వలఁదగు పార్థుఁడు గర్జునిఁ
బొలియించిన నీమనైన్యములు వెఱఁ బఱచెన్.

౩౭౧

తే. దీనవృత్తి శత్రుండు నీ సేనజనులు,

నట్లు పాంచాలు యెఱున నార్వ. సిగ్గు
వడక పాండవమధ్యము పిదము మరలి
మఱి చూచుఁ బాఠిరి మనుజనాథ.

౩౭౨

ఉ. గాంధీవ ము క్తబాణమునఁ గర్ణుఁడు గూలుటయుం గడంగి, శ
త్రుం డరదంబు దోలుటయు, నొక్కమొగిఁ భవదీయసేన లొం
దొండ కలంగి పాఱుటయు మల్లసిలుం డయి చూచి, వాయుపు
త్రుండు మహావిరావమున రోదసి పిక్కటిలంగ నార్చినన్.

౩౭౩

క. ఆవినదంబునఁ బాంశవ

పై నికహృదయములు సౌఖ్యనంపద నొందెకా :

మానవనాథ, భవత్పుత

మానసములు శోకఘూర్ణమానము లయ్యెన్ :

౩౩౩

— ♦ శిష్యుఁడు దుశ్యోధనునితో ఈ నైఘృతము విధిక్రమముట —

చ. ఇవిధంబున కేతనరహితంబై మోచువడియున్న యరదంబు దోలికొని యరిగి,
యమ్మద్రవతి బాష్పాకుల లోపనుండును దీనాననుండును సుదీర్ఘతర విద్యాసుం
డును నైయున్న కౌరవేశ్వరుం జేరంజని యకవితో నిల్లవియె :-

౩౩౪

చ. 'నరవర యెందుఁ జూడమె రణఁబులు : కర్ణుఁడు నట్లునుండు నం
గర మొనరింతురే యిటులు : క్రౌర్యవిహృధికి దివ్యు లొంది ర
చ్చెరు : వసి యట్టులందె : విను చెప్పెద-నెంతయు భీతిఁ బొంది రా
హునియు నదుండఁ గన్పవడి, కంత వివాత్మఁడు దప్పె వానికిన్.'

౩౩౫

చ. అని వెండియు :

౩౩౬

మ. 'ధరణీపక్రము నీవ యేలుటకు నుత్సాహంబు వాటించి పో'

రిరి, ప్రాణంబులు దానమిం బదిరి వీరిం జూచు : మంచుం, దురం

గ రథేభంబులు చుట్టుఁ గూలి వికటాకారంబులై యుండ నొ

ప్పి, రఱోర్విం బడియున్న భూపతుఁడ జూపెం ; జూపి యూజాతోన్,

౩౩౭

చ. మఱియు నమ్మద్రవతి : 'యంద్ర యమ వరుణ కుడేసులఁ బోల్పందగిన యంత
లింతలు మేటిమగలు మనకార్యంబునకై క్రౌర్యంబును బాహువీర్యంబును మెఱ
యించి దైర్యంబు వొగడొందం బెనంగుట విఫలంబగుట విధిక్రమంబు : దీనికి
వగవం బనిలేదని చెప్పి, ధనుఃఖండంబుల నాయుధశకలంబులఁ గేతనాతపత్ర
చామర గజపుంటా తురంగ కింకిణుల తునియలం, గంకణ కేయూర హార మకు
టంబుల తుముళ్ళ నభిరామభీషణంబగు రణాంగణంబు నూపి ; నీకయి పెనంగి
ననుపిన పైన్యంబు నాలోకింపు : మనునప్పు డసురాంతక పార్థులు పాంశజన్య
దేవదత్తంబులు పూరించిన నింగి వగుల్పు నమ్మహారవంబున గుండియ లవిసి
కురుదలంబు లిత్యంత వికలంబు లయి, వినిసాతిక రావణనందనుఁడగు సుమిత్రా
నందను సింహనాదంబున భయం బంది పరచు దానవసేనలచందంబున, నీకొడు
కున్ననెలపు విడిచి వలియంబాటిన వెలవెలంబాటు నక్కురువతితో నాఁల్యుండు ;

'సంధ్యాసమయం బయ్యె నేటికిఁ గయ్యంబు సాలింపుము; వేగుటయుఁ జేయ వలయు కర్ణంబు సూచికొందమని'యె నట్టియెడఁ గృపాశ్వత్థాను కృతవర్మ శకుని మశర్మ ప్రభృతు లగుదొరలు పాండవజయంబునకు దైన్యంబునొందిన యాననం బులతో నిశ్వాసంబులు నిగుడ, నక్కురుసతిఁ జేరం జనుదెంచి; నతండు మూఁకల మరల్చి రామియు దొరల యత్సాహవైకల్యంబును శత్యమాటల తెలుంగు నూహించి; మరలి కర్ణుం దేర్కొని విలాసంబు సేయుచు 'హా కర్ణ! హా కర్ణ!' యను నెఱంగులతో బలంబులఁ దివియ వియమించిన, దివిసికొరవులు దోడం జనుదేర నిఃశబ్దిరంబునకుం బోయె. నప్పోవుట పాపజూడంబున నోడి పొందునృపకుమారులు హస్తినాపురంబు వెడలి యడవికిం బోవునప్పటిభంగియై యుండె; నయ్యననరంబున;

౩౮౦

చ. తనువులఁ గర్ణబాణము యదాత్తగతిం జెలువొందఁ గొరపుల్
కనుకనిఁ బాట, శౌరియును గవ్వడియున్ వెలుఁగొంది రొక్కెడఁ
ద్వినుత మరీచులై పొడిచి విర్రున సంతమనంబు నల్గడం
జన నలిమమూర్తులగు చంద్రుని సూర్యునిఁ బోల్చఁ బట్టగన్.

౩౮౧

చ. ఇట్లోప్పి, యమ్మెఱుంగుటమ్ములు పెఱికివైచి, యొందొరుల యాననంబు లారో
కించి: 'రాత్రిముఖంబయ్యె; విరోధుల పెనుకొనుటకు నమయంబుగా'దని సంభా
షణంబులు సేసి, తమసేనలం దివియ వియమించి;

౩౮౨

తే. బలునిఁ దెగటార్చి మరలు గోపతియు హరియుఁ
బోలెఁ గర్ణుని నమయించి లీల మెఱయ
మరలి రత్యంతమోదనంభరితు లగుచుఁ
గవ్వడియుఁ గృష్ణుడును బంధుగణము లలర.

౩౮౩

చ. అప్పుడు దివ్య లన్నరనారాయణుల ననేకప్రకారంబులం బ్రళంపించుచు, విజివివా
నంబులకుం జనిరి. పొండవ పేనాజనంబులు సంతనంబునం దేలుచు ధనంజయుం
జెలంగి పొగడుచుం బోయి, ద్విధంబున జయంబునం బొంపిరివోపుచుఁ బాండ
వులు విడిదల కరిగి, ధర్మనందను నగరిమొగసాలఁ జొచ్చి, రట్టియెడ;

౩౮౪

క. చెన్నునఁ బాంచాలరు మును
మున్నానృపుకడకు నేఁగి, ముదితాత్ముండై

యున్న యతనిఁ గవి, దీవన

లన్నతులను నమ్మదానులాపములఁ దగన్.

3౮౩

న. గారవింపిరి. వివ్వచ్చుండు వేగంబ యరదంబు డిగ్గి చని, యజ్ఞనపతి చరణంబు
లకుఁ బ్రణతుండైన, నతం దెత్తి యాలింగనంబును మూర్ఛప్రాణంబును జేసె.
భీమ నకల సహదేవు లన్నరదేవోత్తమునకుఁ బ్రణమిల్లి. పార్థుం గొఁగిలించిరి.
కృష్ణసాత్యకు లప్పొండవాగ్రజునకు సవినయప్రణామంబు లాచరించిన. నమ్మహీ
వరుఁ డత్యాదరంబున నభినందించె. నప్పుడు కృష్ణుం డతని కిట్లనియెః- 3౮౪

—♦ శ్రీ కృష్ణుఁడు ధర్మజుఁడు మధుర సల్లాపసౌఖ్యము ననుభవించుట ♦—

క. 'భువనము లన్నియు నొక్కటఁ

గవిసియుఁ గర్ణుఁ బరిమార్చుంగా నోపునె భూ

ధవః భవదీయ క్రోధా

గ్నివిహతుడై క్రాగెఁ గాకః విక్రం బరయన్.

3౮౫

ఆ. 'రథివద్యుడైన రాధేయు పొలిపిన

యపుడ, యెల్లఁ బొలిసె నని తలంపు.

కౌవుల కడంగె వైరంబు. నీ కింక

నెదురులేదు, ప్రీతిఁ బొదలు మధివః'

3౮౬

చ. అన విని, యమ్మురాంతకున కాన్పపుఁ డిట్లనుః- 'నీవు చక్కఁ జూ

చిన నులభంబు కోభనముః శ్రీధర, నీదగు కూర్మికేను భా

జన మటెః నాకు దుష్కరమె శత్రుజయంబుః భవత్ప్రసాద జీ

వనులము, మాకు సంపదలు వచ్చు నవశ్యముః వింత నమ్ముదున్.

3౮౭

ఆ. 'అఖిల రక్షకుండవగు నీకు భక్తుల

మైన మమ్ముఁ గాచు టరుదె తలఁపః

భయము నెవ్వగయును బాసి నాకంటికి

విదుర వచ్చు నేడు నీరజాక్షః'

3౮౮

న. అనవుడు, నచ్చుతుండు;

3౮౯

చ. 'మనమునఁ గూర్తు గాన, తగుమాటల నాకుఁ బ్రియం బొనర్చు బొ

స్పను; వినుః మీజయంబునకు భూవర, యేను విమిత్రమాత్రః మీ

యనుజలు సీమలుండులు మహాద్యుత విక్రమశీలు రిట్టి ని

న్ను నొకఁడు పోర మార్కొనఁగ నూర్కొని రూపతి కుండ చేర్చునే? 3౯౨

వ. అవి యిట్లు. మధుర పల్లావ సౌఖ్యంబు నొంది, ధర్మనందనుండు పౌలికలను సూచువేడుక దనకుం బుట్టినఁ, గృష్ణునితోడం జెప్పి యతం డనుమతిసేయం, *గాలవాలంబులు దంతవర్ణంబులునగు రథ్యంబులఁ దనరథంబునఁ బూన్పించి, యారోహణంబు సేసి, కరదీపికా సహస్రంబులు వెలుంగ, సమస్తబంధు మిత్ర సోదర పరివృతుండై యరుగునప్పుడు, కృష్ణు నాలోకించి— 3౯౩

ఆ. 'సకలధరణీవలయ సామ్రాజ్యమునకు నేఁ

దేను భర్త నైతి; నెల్ల పెంపు

గలిగి వీడుకరుణఁ గడిఁదిమగండగు

పగతుఁ డశ్రమమునఁ దెగుటఁ జేసి;'

3౯౪

క. అని కీర్తించుచు, నరుఁ గనుఁ

గొని యగ్గించుచు, ముదంబుగూరిన మదితోఁ

జని, కర్ణునిశిరమును ద

త్తనయులగాత్రములుఁ జూడె ధరణీనాథా;

3౯౫

వ చూచి త న్నప్పుడు గ్రమ్మతి జన్మించినవానిఁగఱ దలంచి, యాపదలకుం బాసి నఁపదలకు భాజనంబు నైతి నని యూఁడిల్లి, యల్లాసంబున మరలె. విట్లు కర్ణ సాగరంబు గడవ పీఠి పొండునందనులు పరమానందంబు నొంది, రవి, సంజ యుండు ధృతరాష్ట్రునకుం జెప్పెనని - జనమేజయునకు నైశంపాయనుం డిట్లవియె:- 3౯౬

—♦ ఘోశ్రుతి ♦—

చ. అనలుఁడు భాస్కరుండును సుధాంకుఁడు నధ్వరసంప్రవర్తకుల్
వినుము; నరోద్ర, యీక్రతువు విష్ణుమయం; బిది నిర్వహించి ర
ర్జునుఁడును గర్ణుఁడున సమరరూపమునం దగ; నీప్రబంధ మిం
పొనరఁ బఠించినన వినిన నొందు నదుం జిరసౌఖ్యనంపదల్; 3౯౭

వ. అనుటయు.

3౯౮

* తెల్లగుఱ్ఱమునకు నల్లటితోఁక ఒక అందము;

చ. ప్రకట మహార్థసౌరభ పరాశర సందన వాక్యమంజరీ
ప్రకర సమర్పితా, పరమపావననామ, జగత్త్రియా విధా
యక పరిరక్షక ప్రతినమాహృతికారక చిత్తవృత్తిభా
వక, భవబంధమోచన, దివాకరచంద్రకృణునులోచనా :

3౯౯

క. వినత దురిత విరసన శుభ
జనక కలాకల్య చరణసంభావన పా
వనతటిసీమాల్య సమ
స్తవిగమ సంసేద్య పరమసంయమిహృద్యా :

౪౦౦

మాలిని—

కరణపరి పరిత్యాగ ప్రతోదాత్తచేతః,
పరిణత సుఖపీఠభ్రాజమానా, నరణాహో
నిరసన చరణాబ్జోన్నిద్రతా రాజమానా,
నిరవధిపరిణాహో, నిర్భరానంద దేహా :

౪౦౧

ఇది ఉభయకవిమిత్ర, కొమ్మనామాత్యపుత్ర బుధారాధన విరాజి -

తిక్కన సోమయాజి ప్రణీతంబైన భారతంబున
కర్ణపర్వ - తృతీయాశ్వాసము

—సర్వము సమాప్తము—

చ. పరమవదాప్తి హేతువగు భారతసంహిత శౌనకాది భూ
సురవరు లింపునం గరఁగు చొప్పునఁ జెప్పిన, వారు మోదసం
భరితతఁ బొంది, యక్కడకు బ్రాతిగ వర్చికుఁజేసి రర్మిలిఁగా;
హరహరనాథ, సర్వభువనార్చిత, నక్షత్రదయఁజూడు మెప్పుడుఁగా,
—స్వరా-వ; 94-వ పద్యము.

